Donated by .....

מתנה פון משפ' מלבלסקי

לזכר פרץ
י. ל. מלבלסקי
1954

TORONTO « ספרית עממית בעברית
JEWISH

א. ש. זאַקס

חרוב'ע וועלטען

ליטעראַרישער פערלאג

256 איסט בראַדוויי, נויאָרק.

49

Copyright, 1917.
By A. Sh. Sachs, New York.

אינהאַלט :

I

זישען און מנהגים.

זייט

די צושטערטע אידישע היים — — — — — 7
דער חדר — — — — — — — — — 10
קינדערשע חברות מיט גרויסע צוועקען — — — 19
דער סיום — — — — — — — — 26
דער שטעדטלשער פאטריאטיזם — — — — 36
אידישע טעכטער — — — — — — — 41
„דער פאליטישער קאמף" אין די אידישע שטעדטלעך
פון ליטא און זאמוט — — — — — — — 48
פאסקווילען און אויסנעטראכטע לידער — — — 55
נמילת חסד — — — — — — — — 60
הסגת גבול — — — — — — — — 67
אן אורח לכבוד שבת — — — — — — 72
עכוב הקריאה — — — — — — — — 78
די קלפי — — — — — — — — 84
מען טאר ניט אויסזאגען פון חדר — — — — 90

II

ליטווישע אידן.

א מעשה וועגען רבי ישראל סאלאנטער — — 99
דער קעלמער מגיד — — — — — — 105
דער ליטווישער למדן — — — — — — 111

III

שמחות און אבילות.

פסח — — — — — — — — — — 119
שבועות — — — — — — — — — 128
די „ניין טעג" — — — — — — — — 135
שבת חזון — — — — — — — — — 140
תשעה באב — — — — — — — — — 146
שבת נחמו — — — — — — — — — 154
אלול צייט — — — — — — — — — 161
די סקארבאווע יומים־נוראים'דיגע נגונים — — 168
די ערשטע סליחות — — — — — — — 173
ראש השנה — — — — — — — — 179
שבת שובה — — — — — — — — — 185
ערב יום כפור — — — — — — — — 190
נעילה — — — — — — — — — 198
סוכות — — — — — — — — — 205
הושענה רבה — — — — — — — — 212
שמחת תורה — — — — — — — — — 218
הערבסט — — — — — — — — — 226
חנוכה — — — — — — — — — 231
חמשה עשר בשבט — — — — — — — — 240
פורים — — — — — — — — — 245

זיטען און מנהגים.

די צושטערטע אידישע היים

(אנשטאט ס פארווארט)

ווי א מבול׳ האט די מלחמה דערטרונקען אין שטראמען בלוט און טרעהרען הונדערטע טויזענדע אידישע פאמיליען, וועלכע זיינען פון דור דורות געווען אייגנעפונדעווען אין די שטעדט און שטעדטלעך פון זאמוט און ליטא.

ווי בוימער ארויסגעריסען מיט זייערע וואורצלען פון דעם באדען, וואו זיי האבען געוואקסען און געצויגען זייער יניקה, אזוי איז אויך דאס אידיש לעבען אינגאנצען אבגעשניטען געוואָרען פון דעם לאנד, מיט וועלכען עס איז נעווען פערבונדען הונדערטער יאהרען.

אבער ווי נרויס עס זאל ניט זיין די טראגעדיע פון יעדען יחיד בעזונדער, וועו ער איז געצוואונגען אין א שהנעם פריהמארגען צו נעהמען זיין פאמיליע און לויפען ניט וויסענדיג אליין וואוהין, איבערלאזענדיג זיין האב און גוטס, זיינע שווער פערהארעווטע בעבעכעס אויפ׳ן יושר פון קאזאק — איז די טראגעדיע פון אידישען כלל נאך שרעקליכער און שוידערליכער.

א יחיד קען סוף־כל־סוף געפינען א שטיקעל פלאץ, וואו צו עקזיסטירען און זיך איינצולעבען. דער כלל אבער קען ניט אריבערטראגען זיינע טראדיציעס און מנהגים אויף אן אנדער באדען: ר ב י ישראל קען אויך לעבען אין רוסלאנד, אין דייטשלאנד, אין אמעריקא און ערגעץ אנדערש וואו: כ ל ל ישראל אבער קען קיינמאל צוריק געווינען דאס, וואס ער האט געלאזען אין זיין אלטער היים.

די פערדים, וואס האבען פערבונדען די פערשידענע פרטים אין איין

כלל, די פערשידענע טיילען אין איין גאנצע, זיינען צוריסען געוואָרען. מענליך, אז ביי אנדערע בעריינגונגען, אויף אן אנדער באַדעו, וועלען זיין אנדערע פערזאָנען, עס וועט פון דעם תהו־ובהו זיך אויסקריסטאַליזירען א נייעס לעבען, אויף די חורבות וועלען אויפגעשטעלט ווערען נייע אידישע געביידעו, אָבער דאָס פריהערדיגע איז פערניכטעט, אוועק מיט'ן רויך און פייער און וועט שוין קיינמאָל קיין תקומה ניט האָבען.

אויף מאנכע איינגעוואָרצעלטע געוואוינהייטען, וועלכע זיינען אויסגעראט געוואָרען, וועט קיינער קיין טרעהר ניט פערגיסען. מען וועט זיי בענליטען מיט דער ברכה „ברוך שפטרני", אָבער אויף פיעלע מדות און מנהגים, וועלכע האָבען עקזיסטירט אין דעם אידישען לעבען פון ליטא און זאמוט, טהוט שטארק וועה דאָס הארץ. פיל זיטען פון דעם אלטמאָדישען אידישען לעבען זיינען עפעס בעגאָסען מיט א בעוונדערען חן, מיט א בעזונדערער סימפאָטיע, און קיין ציוויליזאציע און קולטור קען זיי ניט פערבייטען.

און טאקע איצט, וועו אלץ וועלט חרוב און מוחרב, וועו פון אלץ וועלט א תל, פאנגט זיך אָן שטארק צו בייקעו נאָך פיעלע זיטען, מיט וועלכע דאָס אידיש לעבען אין ליטא האָט זיך אויסגעצייכענט. ווי א טיפער זיפץ רייסט זיך פון הארצען ארויס: חבל על דאבדין.

אונזער גאנצע ציוויליזאציע איז שטאָלץ מיט דעם דעמאָקראַטישען גייסט, וואָס האָט דורכגעדרונגען אלע ווינקעלעך פון לעבען. מען איז שטאָלץ מיט די פאָלקס־אינסטיטוציעס, וואו יעדער מיטגליד האָט א דעה און א שטים. מען מאכט חוזק — מיט רעכט — פון די אלטע אבנעלעבטע צייטען, וועו דער ווילען פון פאָלק איז פערגוואלטיגט געוואָרעו. אָבער וויסט איהר, אז די דעמאָקראַטיע אין אונזער אידישען לעבען פון ליטא איז נעוועו ניט אינ'ם ערך העכער און עהרליכער, ווי די דעמאָקראַטיע פון אפילו אונזערע העכסט ציוויליזירטע רעפובליקעו?

לאכט ניט, היינטוועלטיגע, פון אלטע אידישע קהלות אין ליטא, לאכט ניט פון דעם שמוציגען אלטען חדר און פון דעם ניט פערקאמטען **בייזע רבי'ן**. אונטער דעם ניט שטארק היגיעניישען קאָפ פון רבי'ן האָט

געאַרבייט א שטאַרקער דענקונגס אַפּאַראַט און אין דער אויסגעמאַכטער ברוסט האָט געקלאַפּט א וואַרעם האַרץ, וואָס האָט געהאט אין זיך מעהר ליעבע צו די קליינע פּוזאקעס ווי דער היינטמאַדישער שטודירטער לעהרער. איהר קענט טרייבען לצנות איבער דער רבי'צינס ציעג, וואָס האָט געהאט בעזונדערע פּריוויליגיעס אין שטעדטל און פּלעגט ניט זיין אזא מקפּדת און עובר זיין די גרעניצען פון פּריוואט אייגענטום — איהר מוזט אַבער האָבען רעספּעקט און אכטונג פאר דער רבי'צין גופא, וואָס פּלעגט טאָג און נאכט זאָרגען פאר די עלענדע און געקריוודעטע. מיר קענען זיך אמאל לוסטיג מאכען איבער דעם אַדער יענעם ראש הקהל, איבער דעם אַדער יענעם פּרנס חודש — מיר קענען אַבער נאָך א סך לערנען פון דעם דעמאָקראַטישען סיסטעם, וואָס האָט געהערשט אין דעם נעזעלשאפּטליכען לעבען פון אונזערע עלטערען און אור־עלטערען.

און ניט נאָר פאר סענטימענטאַלע ראַמאַנטיקער, וועלכע ביינקען און לעבצען נאָך דאָס אלטע און פערשוואונדענע, וואו זיי קענען אונגעשטערט מאלען זייערע אידיליען, איז דאָס כלל־לעבען אין דער ליטא אינטערעסאַנט, נאָר אפילו די ניכטערע רעאַלע פּאַליטיקער קענען אויך אין פיעלע פּרטים ארונטערנעהמען א מוסר־השכל פון די אלטמאָדישע מנהגים.

אָט די מנהגים און זיטען וועל איך פּרובירען איבערגעבען פאר דעם בריטען עולם.

דער חדר

ענג און שמוציג איז געווען דער חדר, וואו מען האָט אונז געלערענט אלף בית, עברי, חומש און רש"י, תנך און גמרא. די לופט איז אין חדר געווען, ניט צו פערזונדיגען, דומפיג און דיק, די פאדלאָגעס בלאָטיג און אָנגעשפּינען, די סטעלי — שוואַרץ. ווינטער פון דעם רויכערדינען לאָמפּ און זומער פון די פוליקען פליענען.

דער רבי, א איד א חלוש, וועלכער פלעגט זיך פערקייכען פון הוסטען און ניט קענען ציהען דעם אָטהעם, איז שטענדיג געווען פער'צרה'ט און פער'דאנה'ט איבער דער ביטערער חיונה. שכר־למוד איז געווען וועניג און ניט אין דער צייט און ווי קליין די הצטרכות פון א קליין־שטעדטעלדיגר מלמד זאָלען ניט האָבען געווען, האָט עס ניט געקענט קלעקען. א שטענדיגער בעל־יסורים און מרי לב פלעגט דער מלמד כל המתו אויס־לאָזען צו זיינע תלמידים, צו די יונגע חדר־קינדער, וועלכע זיינען געגאַנגען אויפ'ן אכטען, ניינטען אָדער, העכסטענס, צוהנטען יאָהר פון זייער לעבען.

אָנפאַנג זמן, איידער דער רבי האָט געשלאָסען א נאָהענטע בעקאַנטשאפט מיט'ן תלמיד און איז נאָך ניט געווען זיכער, אז ער וועט בלייבען ביי איהם אין חדר, פלעגט ער דעם איינגעל שאַנעווען און ניט פיהרען מיט איהם קיין גרויסע מחזקות. סוף זמן ווידער פלעגט דעם תלמיד'ס מערכה אויך זיין א בעסערע. דער מלמד האָט זיך געפּ'חנפּ'עט צו איהם, ער זאָל ניט קאַליע מאכען בין הזמנים, וועז ער וועט קומען צו זיין טאַטען בעטען. מען זאָל איהם אָבגעבען אויף נאָך א זמן.

אויך ניט אַלע טאָג אין וואָך זיינען געווען גלייך. אָנפאַנג וואָך, זונ־

טאָג, מאָנטאָג, פֿלעגט דער רבי ניט זיין אַזוי אויפֿגערעגט, ער איז געווען אויסגערוהט פון שבת אָן איז געווען מיט די חדר־אינגלעך אויף א גוטען פוס, מעשה־גוטער ברודער. ער פֿלעגט אָפּט שפּאַסען מיט די יונגע פּופּ־ציקלעך, גלעטען זיי פּאַר די בעקלעך אָן דערצעהלען שהנע מעשות.

וואָס שפּעטער אין דער וואָך, אלס זעלטענער פֿלעגט דער רבי זיין גוט אויפֿגעלעגט אָן אלץ ערגער פֿלעגט זיין דער מזל פון די קינדער.

אונז גופא פֿלעגט דאָס לערנען וועלען איבערדריסיג, אין חדר פֿלעגט זיך ניט אייגזיצען, דער דרויסען האָט שטאַרק געלופֿען אָן געצויגען צו זיך אָן דער רבי ווידער, אָנגעמאַטערט אָן צורודערט, פֿלעגט זיך ניט קענען אָבהאַלטען אָן פֿלעגט אונז גאַנץ אָפּט מכבד זיין... ניט מיט א גלעט נור מיט א קניף.

דער ערגסטער טאָג אין חדר איז געווען דאָנערשטאָג. דאָס איז געווען דערפֿאר, ווייל דער דלות האָט דעמאָלט געפֿייפֿט אין רבינ'ס הויז שטאַרקער ווי אלע טעג. א נאנצע וואָך איז דער דלות נאָך ווי עס איז געווען צו דערלייִדען. ניט זייענדיג קיין גרויסער מפונק אין עסען, פֿלעגט דער רבי מיט זיין הויזגעזינד אָנשטאָפּען די מאָגענס מיט כל בל. „יאָיך מיט נישט" איז געווען א נאנץ געווענליכער אָנבייסען.

צרות איז געווען דאָנערשטאָג, דער טאָג, ווען די רביצין פֿלעגט דעם רבי'ן דערגעהן די יאָהרען מיט איהרע שאלות מכח שבת מאָכען. דאָנערשטאָג פֿלעגט ביי אונז אין חדר זיין אַן אמת'ער גיהנום. דער רבי פֿלעגט ארומגעהן ווי א פערקאָכטער און מיר האָבען מורא געהאַט פּאר איהם, ווי פּאר'ן מלאך המות. די רביצין, שרה ריווע, האָט ביי איהם קיין אנדער נאָמען ניט געהאט ווי מרשעת, הגם ער האָט ביי זיך אין האַרצען געוואוסט, אז זי איז בטבע א גוטע און פרומע אידענע, און אז זי איז נעבעך ניט שולדיג, וואָס אויף איהר שווערען מזל איז אויסגעקומען צו זיין זיינם ביני וועלוועל דעם מלמד'ס, ווייב.

ביי זיך אין הארצען האָט דער רבי געוואוסט, אז ער איז דער שלים־מזל און ניט זי, אז אויב ער וואָלט ניט נאָך דער חתונה, ווען ער איז נאָך געווען אן איידים אויף קעסט, געוואַרען א מעהל־ביטלער און ניט אָנגעווואַרען זיין נדן ביים אלטען מילנער, וואָלט זי, זיין ווייב, שרה

ריווע, גאָר ניט געווען אזא ארורה און וואָלט זיך ניט געשאָלטען מיט טויטע קללות. אָבער טאקע דערפאר, וואָס ער האָט געוואוסט, אז ער איז דער לא יוצלח, האָט ער זיך אליין אינעוויניג געגעסען און איז געווען מלא רציחה. זיין כעס האָט אין איהם געברענט ווי א פייער און ער האָט איהם געמוזט מיט וואָס עס איז איינשטילען. פלעגט ער זיך צושרייען אויף שרה־ריווע'ן, אז זי איז א גרויסע שוועדערקע און וויים ניט ווי זיך צו בעגעהן מיט זיינע בלוטיגע פערדיענסטען.

— מרשעת! — האָט ער זיך צוקאָכט און דערביי פלעגט דער הוסט איהם אָנפאנגען צו שטיקען און מיט יעדען ווארט פון זיין מויל איז ארויס א שטיק שלייען — מרשעת! פגע רע! וואו זאל איך דיר נעהמען געלד? וואו? וואָס מיינסטו בין איך, שכנא צלאל'ס*) ראָטהשילד בין איך?

דאָס איז געווען דער ענטפער אויף דעם פאַרוואורף, וואָס די רביצין פלעגט איהם מאכען, אז אלע ווייבער האָבען שוין אלץ אינגעקויפט אויף שבת, אז זיי האָבען שוין פיש און פלייש, און ביי איהר איז נאָך אפילו ניטא אן אָנפאנג פאר מעהל אויף חלה.

— דעם מלך'ס אוצר איז איהר וועניג, די שמאיע! — פלעגט ער דערנאָך אונטערמורמלען פאר די חדר־אינגלעך. דערביי האָט דאָס בלוט פון זיינע אָדערען זיך אריינגעגאָסען אין זיינע אויגען און זיין איינגעפאַלענע ברוסט האָט זיך אָנגעפאנגען צו הויבען ארויף און אראָב. דער רבי האָט געוואוסט, אז ער בעלַיידיגט זיין וויב אומזיסט, אז זי איז ווייס ניט קיין שמאיע, אז זי איז דוקא א מחבל אינצוקויפען מיט א פאָר גילדען מעהרער, ווי אנדערע ווייבער מיט א רעגדיל. אָבער, וואָס זאל זי טהאָן, אז זי האָט נעבעך ניט די פאָר גילדען.

מיר, די חדר־אינגלעך, האָבען ליעב געהאט די רביצין, וועלכע פלעגט זיך גאנץ אָפט אויסריידען פאר אונז איהר הארץ. מיר האָבען

---

*) דער גביר פון שטעדטעל, אויף וועמען מען האָט געזאָגט, אז ער פערמאָגט שוועדערע טויזענדער, וועלכע ער האָט אמאל געפונען אין א זאָסיק תבואה. וואָס ער האָט אָבגעקויפט פון א פויער.

שטאַרק רחמנות געהאַט אויף איהר און זיינען געווען מלא רציחה אויפֿן רבי'ן, פֿאר וואָס ער איז איהר, די גוטע רביצין, ניט נוהג כבוד.

א חוץ, וואָס דער רבי פֿלעגט זיין שלעכט אויפֿנעלייגט איז דאָנערש־טאָג געווען דער טאָג, וועו מען האָט געמוזט וויסען דעם לערנען פון דער גאנצער וואָך. א סך טאַטעם פֿלעגען שבת נאָכ'ן שלאָף פערהערען זייערע קינדער און דער רבי האָט געמוזט אויפֿאָסען, אז די תלמידים זאָלען וויסען יעדען אויסרייד אויף אויסוועניג און ניט פערהאָקענען זיך.

זעלטען וועו א דאָנערשטאג אין חדר פֿלעגט פערביי בשלום, אָהן גע־שרייען, אָהן שטורכעם און בוכצעם, אָהן קאָנטשיקעם און אָהן געוויין.

— פּויער! גוי גמור! יורקע! יאָזע! פּעטרא! — זיינען געווען די צונעמענישען, וואָס דער רבי פֿלעגט דאָנערשטאג מעהר ווי אנדערע טעג געבען די זיבען־אכט־ניין יעהריגע תלמידים.

דעם טאָג דאָנערשטאג האָבען מיר נעהאַסט ווי דעם טויט. פון אָנ־פאג זמן האָבען מיר שוין געקוקט אין לוח אויסצוגעפינען, וועלכע טעג עס פאַלען אוים די ימים טובים און יריד'ן, וועו מען געהט פריי. מיר האָבען געהאַלטען פאר א בעזונדערען מזל, וועו אָט די פרייע טעג פֿלעגען אוים־פאַלען אום דאָנערשטאג.

„א שלעכטער זמן!" — פֿלעגען מיר אייגע די אנדערע זאָגען, נאָכ־דעם, ווי מיר האָבען דורכגענעלעטערט דעם גאנצען לוח אוו ניט אויסגע־פונען קיין איין פרייען דאָנערשטאג.

* * *

דער ענגער חדר איז ניט געווען דער אייגציגער אָרט, וואו מיר פֿלע־גען פערברייגגען די טעג פון אונזערע קינדער־יאָהרען.

בכלל האָט עס געהייסען, אז די קינדער דארפען זיין איינגעשפּארט פון דער פריה ביז ביינאכט אין חדר. אין אמת'ן האָט די קליינוואַרג גע־האָט געגוג פרישע לופט אוו צייט אויף פערשיעדענע שפּיעלען.

אין חדר זיינען ניט געווען פערשיעדענע קלאָסען, ווי אין א שוהל, להבדיל, נור כתות. א כתה וואָס פֿרעפּעלט, א כתה פאר עברי, אוו א כתה

פאר אנפאנג חומש. ביים תנ"ך מלמד האבען זיך די כתות אנגעפאנגען פון א העכערער מדרגה: פון א חומש כתה ביז א כתה פאר „אלו מציאות" — דער אנפאנג גמרא. ביים גמרא מלמד פלעגט נאר זיין א כתה פאר תנ"ך, א כתה פאר גמרא אהן תוספות און א כתה פאר גמרא מיט תוספות און מהרש"א. אזוי ווי דער חדר איז בעשטאנען פון איין אייניציגען צימער, האבען אלע כתות געמוזט זיך נעפינען אין דעם דאזיגען צימער. וועו איין כתה פלעגט לערנען, פלעגט די צווייטע כתה דארפען חזר'ן. אט דאס חזר'ן איז געווען א נס מן השמים פאר דעם יונגען עולם.

וועו חברה קליינוואַרג האט דערשפירט, אז דער רבי קנייטשט שטארק דעם שטערן און איז פערטיעפט אין א שארפען ענין, פלעגט זי אנפאנגען צו חזר'ן אויף די אויבערשטע קולות און דער רבי פלעגט אין אנצען צוטומלט ווערען.

— קינדער — פלעגט דער רבי זאגען צו דער חברה — איהר האט שוין אבגע'חזר'ט? נעהט א ווייל אין נעהעפט און רוהט זיך אב, נאר טשעפעט אקאראשט ניט מענדע דעם בעל-ענלה'ס קליאטשע.

עם פערשטעהט זיך, אז דער גאנצער עולם האט נור דערויף געווארט. ער האט זיך אין א הרף עין א לאז נעטהאן צו דער טהיר און פערלאזען דעם חדר.

די קליינע פיזאקעס פלעגען זיך קליגען אויסצוגעפינען אנדערע וועגען, ווי אזוי צו דערגרייכען דעם בלויזען הימעל.

האט מען דערשפירט, אז א פאר שעהנע, וויסע טויבען זיינען נעקומען צופליהען אין נעהעפט פיקען קערנער, אדער וועו עס האט זיך דורך די פענסטער פון'ם חדר אריינגעטראגען דאס שפיעלען פון לויער-מאן, וועלכער האט שטענדיג נעהאט מיט זיך דעם קוק-קאסטען, וואו מען האט נעקענט זעהן דעם טייך סמבטיון, די הרי חושך, דעם טערק מיוז די רויטע הויזען און אנדערע אזעלכע אנטיקעז, אדער וועו מען האט זיך דערוואוסט, אז „די קאמעריאנטען ברעכען זיך אויפ'ן גאס", האבען זיך די יונגע נשמה'לעך אנגעפאנגען צו רייסען אין דרויסען.

ווי טהוט מען אבער? דעם „לערנען" האט מען נאך ניט איבערגעחזר'ט און דער רבי האט גראד ניט צו טהאן מיט שוועדע ענינים?

איז מען געפאלען אויף אן המצאה:

איינער נאך דעם אנדערען פלעגט צוגעהן צום רבי'ן און דערצעהלען אז ער דארף געהן אויף נקבים...

— אויף נקבים גדולים אדער נקבים קטנים? — פלעגט דער רבי שטעלען צום דאפראס.

— נקבים גדולים! — האט יעדער בעזונדער געענטפערט.

גאנץ אפט האט דער רבי פערשטאנען, אז דא איז עפעס ניט גלאט און אז חברה נארט איהם אפ. ער האט זיך אבער ניט געקענט העלפען און האט ווילענדיג ניט ווילענדיג געמוזט געבען א הסכמה צו געהן דרויסען.

איז דער רבי געווען אין א צו שלעכטען געמיטה, פלעגט ער זיך שטארק דינגען מיט'ן תלמיד, און צווישען תלמיד און רבי'ן פלעגט פארקומען פאלגענדער געשפרעך:

— רבי! !

— דהיינו, וואס?

— איך וויל אויף נקבים!

— נקבים גדולים, אדער נקבים קטנים?

— נקבים גדולים!

— ס'טיוט שו, דו ביזט דאך אצינדער געווען!

— איך וויל נאך אמאל. — דערביי פלעגט זיך דער כיטרער אינגעל האלטען ביים בייכעל און זיך קארטשענען אזוי ווי ער וואלט אומגעקומען פון וועהטאג.

— ליידסטו פון שלשול, ניט־דא־געדאכט?

—אוי, אוי, אוי... איך וויים ניט—האט דער תלמיד שוין געענטפערט מיט א האלב־ווייגענדיגער שטים.

— וואס האסטו היינט געגעסען?

און ניט ווארטענדיג אויף אן ענטפער, האט דער רבי דערלאנגט א

מאך מיט דער האנד צום טהיר, וואס עס האט בעדייט א הסכמה ארויס־צוגעהן.

די „נקבים" זיינען געווען א טייערער מיטעל, ווי זיך ארויסצוכאפען פון ענגען חדר אויפ'ן פרייען לופט.

זיינען די „נקבים" פון דעם יונגען פיזאק געווען שטארק אין חשד ביים רבי'ן, פלעגט ער מיטשיקען א שומר, וועלכער זאל אלעס גענוי נאכ־קוקען. אזוי אבער ווי די איינגלעך פלענען אלע מאל זיין גוטע ברידער צווישען זיך, און אין א יד־אחת קעגען רבי'ן, פלעגט דער „דאקלאד" פון דער אונטערזוכונג זיין גינסטיג פאר'ן תלמיד...

ניט אלע מאל איז דער חדר געווען אן אבקומעניש פאר'ן יונגען דור.

דער חדר האט געהאט מאנכע גוטע טעג, אזוינע טעג, ווען דער רבי מיט די תלמידים פלעגען זיך פערהאלטען ווי חברים און די בעסטע פריינד. א חוץ ל"ג בעומר, ווען דער רבי פלעגט צוזאמען מיט די קינ־דער פראווען די סעודה של רבי שמעון בר יוחאי און מאנכמאל אויך מא־כען א שפאציער אין וואלד צו טרינקען „שולע"; א חוץ ערב שבועות, ווען דער רבי מיט'ן גאנצען חדר פלעגט אזוי שעהן זינגען אקדמות, איז א גוטער טאג געווען פאר אונז, ווען דער רבי פלעגט זיך דארפען אריבער־קרויסטענען אויף א נייע דירה.

דעם טאג, ווען דער רבי פלעגט זיך דארפען קרויסטענען, האבען מיר ערווארט מיט אונגעדולד. ערשטענס זיינען מיר דעם טאג געווען פריי פון לערנען און צווייטענס האבען מיר סתם געהאט א גוטע צייט.

על פי דין האבען מיר נור נעדארפט איבערטראגען פון דער אלטער דירה אין די ניי דירה די ספרים אליין. אין אמת'ן האבען מיר געהאלפען דעם רבי'ן און דער רבי'צין איינפאקען און אריבערשלעפען אלע זייערע בעבעכעם: די קישענס, די בעטען, די שטוהלען און דאס גאנצע ביסל ארעמקייט.

דעם וועג אריבערצוטראגען די זאכען האבען מיר אויסגעקליבען ניט דעם קירצעסטען, נור דעם לענגסטען. מיר פלעגען, אזוי ווי דעמאנסטרי־רען מיט דעם רבין'ס ארימקייט איבער אלע גאסען און מיט א כיוון פער־

בייגעהן פאר די אַנדערע חדרים, כדי יענע אינגלעך, מיט וועמען מיר האָבען שטענדיג געפיהרט מלחמות, זאָלען צופוקעט ווערען פון קנאה.

די רביצין איז געווען זעהר רייך מיט וואָלגער־העלצער — געדענק איך. זי האָט געהאט מילכיגע, פלייישיגע און פארעווע. אזוינע, וועלכע זי האָט געקראָגען בירושה פון איהר באָבען, פון איהר שוויגער, און פון איהר מאמען, און אזוינע, וועלכע זי האָט אליין צוגעקויפט. זי האָט געהאט אזוי פיעל וואָלגער־העלצער, אז זיי האָבען געקלעקט פאר אונזער גאנצער כתה. דאָס מאָל, וועז מיר פלעגען אריבערטראָגען די וואָלגער־העלצער, איז פאר אונז נעווען דער פרעהליכסטער גאנג.

מיר פלעגען זיך אויסשטעלען אין א רייה ווי סאָלדאטען, די היטעלעך אָנטהון אויף דער לינקער זייט, די וואָלגער־העלצער, אויף וועלכע מיר האָבען אָנגעשפילעט אונזערע שיכלעך און זעקלעך זיי זאָלען אויסזעהן ווי פיקעס — אויף די פלייצעס און מיר פלעגען מארשירען איבער אלע גאסען מיט גרויס גאוה און דערביי זינגען:

קמץ אלף — אָ
קמץ בית — באָ
בָּאָ — בָּאָ
נאָ פליעטשאָ,
ניע זשעלאיעם
ניטשאָ—וואָ!
אונז איז
כ—רַא—שאָ!
כ—רַא—שאָ!
כ—רַא—שאָ!

דעם רבינ'ס קרויסטענען איז געווען א גרויסע פאסירונג אין אונזער קינדיש וועלטעל און לאנג, לאנג נאכדעם, פלעגען מיר ניט אויפהערען צו רעדען וועגען דעם.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

קינדערשע חברות מיט גרויסע צוועקען

פון היגיענישען שטאנדפונקט איז דאס לעבען פון די אידישע קינדער אין זאמוט און ליטא ניט געווען בעזונדערס וואס מקנא צו זיין.

איינגעשפארט א היבש ביסעל טעג פון פריה ביז נאכט, אין די ענגע פייכטע און קאלטע חדרים, האט מען דערצו נאך אנגעשטאפט דעם אינגעלשען מוח מיט א שווערען באלאסט פון פשט'לעך און אויסריידען, וועלכע האבען קיין נוצען ניט געבראכט.

היינט דער רבי'ס קאנטשיק ? ער איז דאך תמיד געהאנגען ווי דאמאקלס שווערד איבער די יונגע רוקענס פון די צארטע, יונגע קינדער.

עס זיינען אבער נעווען ספעציעלע „קינדער טעג", ווי די מאדערנע פעראנאגיע וואלט זיי נעווים אנגערופען. אין די דאזיגע טעג איז דער יונגער דור בעפריט געווארען פון אלע לאסטען און האט זיך ניט נור שטארק משמח געווען אויף זיין אייגענעם שטייגער, נור ער איז אויך געווען דער העלד פון טאג, דער צענטר פון אלעמענס אויפמערקזאמקייט.

דער עלטערער דור מיט זיינע פיהרער פלעגט אין אזוינע טעג אבטרעטען מיט גרויס דרך ארץ די כבודים און פריוולעגיעס צו די קלייניע פיזאקעס, ארום וועלכע עס האט זיך קאנצענטרירט דאס גאנצע גייסטיגע לעבען פון שטעדטעל.

מיר וועלען זיך דא אבשטעלען אויף די אינגעלשע חברות פרחי שושנים, וואס זיינען געווען פערשפרייט אין כמעט אלע שטעדטלעך פון זאמוט, קורלאנד און ליטא.

שוין דער שהנער פאעטישער נאמען „פרחי שושנים" (רויזען-בלומען) בעווייזט, אז די דאזיגע חברה איז שטארק פערצוויגען און ג-

צערטעלט געוואָרען ביים בריטען עולם. אזא בעציהונג צו זיך האָט ד׳ אינגעלשע חברה כשר וישר פערדינט. איהרע אויפנאבען, וואָס זי האָט זיך נעשטעלט, זיינען ווירקליך געווען שעהן און גרויס.

די חברה פּרחי שושנים האָט נעלעבט מיט דעם צוועק אריינצוּנעבען ספרים אין בית המדרש.

די גרעסטע טייל שס׳ן און פּוסקים, די חבורים פון די ראשונים און אחרונים זיינען אין די בתי מדרשים אריינגענעבען געוואָרען אָט דורך דער אינגעלשער חברה.

וועו איהר וואָלט אריינגענאנגען אין א זאמוטער בית המדרש וואָלטען אייך זיך גלייך געוואָרפען אין אויג גרויסע גמרא׳ס און אנדערע ספרים, איינגעבונדען אין לעדער. אויפ׳ן מיטעלפונקט פון רעבטען טאָוועל איז אָבגעדרוקט א פיערעקיגע (אין דער פאָרמע פון א ווערפעל) קיכעל, וואו עס איז אויסגעקריצט מיט גאָלדענע אותיות, „נדבת חברה פּרחי שושנים שנת... לפ״ק.

די גאנצע חברה פּרחי שושנים איז בעשטאנען פון לויטער יונגווארג. זי איז געווען אן אמת׳ע קינדערשע מלוכה. די מיטגלידער, די חברה־לייט גופא, די גבאים, די דעה זאגער, די פינאנציעלע סעקרעטארען, די בוכהאלטערס און אלע אנדערע בעלי התמנות זיינען געווען פון זאקעם ניט עלטער פון דרייצעהן—פיערצעהן יאהר. פיערצעהן יאהר איז געווען דער מאקסימום עלטער פון די מיטגלידער. קיין מינימום גרענעץ האָט ניט עקזיסטירט. א נפש פון א טאָג אלט האָט שוין געקענט ווערען א חברה־מאן, און אויב איהר מיינט, אז די אויסטאָגיגע עופה׳לעך זיינען געווען די אינגסטע חברה־לייט פון דער פּרחי שושנים האָט איהר, במחילה, א טעות. א סך מיטגלידער פון דער חברה זיינען נאָך אויף דער וועלט ניט געווען, זיי זיינען נאָך געווען בעהאלטען אין מוטערס לייב. די מוטערס פלעגען — מיט א כיון — פערשרייבען זייערע קומענדיגע קינדער אין דער „אינגעלשער חברה", כדי זיי זאלען מיט מזל געבוירען ווערען אינגלעך און ניט מיידלעך.

די חברה פּרחי שושנים איז געווען שטארק ליבעראל און האָט אריינגענומען אלס חברות בתולות אין דעם זעלבען עלטער ווי די זכרים. זיי

די חברות זיינען אבער ניט געווען גלייכבערעכטיגט מיט די חברים. זיי האבען ניט געהאט קיין וואהלרעכט און האבען, פערשטעהט זיך, אויך ניט געקענט ערוועהלט ווערען פאר געווייסע עמטער.

מיר זאגען, אז דער מאקסימום עלטער פון יעדען מיטגליד איז געווען אן ערך דרייצעהן—פיערצעהן יאהר. דאס איז געווען דער כלל. ווי אומעטום זיינען אויך דא געווען אויסנאהמען. עס פלענען טיילמאל ווערען חברים אלטע אידען, אזוינע, וועלכע האבען שוין קיין האפנונג ניט געהאט צו האבען קינדער און האבען דאך געוואלט נעהמען אן אנטייל אין דער הייליגער ארבייט פון אריינגעבען ספרים. דאס רעכט פון אזא חבר איז אבער אויך ניט געווען גרעסער, ווי דאס רעכט פון אונזערע חברות איידער זיי זיינען נאך געווען בוגרת'ן. צאהלען וואכערם יא, אבער אנהאלטען אן אמט נור געקענט דער פריוויליגירטער קלאס — דער קלאס אינגלעך.

די גבאים זיינען געווהנליך געווען די בר־מצוה בחורים, אינ'ם עלטער פון צוועלף ביז פיערצעהן יאהר. די הויפט־ארבייט פון די גבאים איז געווען צו קלייבען די וואכערם, וואס איז געווען אזוי גרויס ווי א קאפיקע א וואך.

אלע פרייטאג בייטאג, נאכ'ן חדר, פלענען די גבאים זיך אוועקלאזען איבער'ן שטעדטעל קלייבען די קאפיקעס ביי די עלטערען פון די חברה־לייט. די שטעדטעל פלענט ווערען איינגעטיילט אין קווארטאלען: אין מארק־פלאץ, אין דייטשע גאס, אין שוהל־גאס, א. אז. וו. אין יעדען בעזונדערען קווארטאל פלענען א פאר גבאים אויפמאהנען די וואכערם.

איינער פון די גבאים האט געפיהרט די ביכער און דער צוויטער, דער נאמז, פלענט אין א רויטע פאטשיילקע זאמלען די קאפיקעס.

דאס בוך איז געווען איינגעטיילט אין צוויי און פופציג רובריקען. אויבען פון יעדען רובריק, ווערטיקאל, איז געווען דער נאמען פון דער סדרה. די נעמען פון די מעמבערם זיינען געווען פערשריעבען האריזאנטאל. ווען דער חבר פלענט בעצאהלען די וואכערם, פלענט אין בוך געמאכט ווערען א קייקעלע אונטער דער ענטשפרעכענדער סדרה. אויב קיין קייקעלעך זיינען ניט געווען, האט עס געהייסען, אז פאר'ן חבר איז

קיין וואכער ניט געצאהלט געווארען. גלייך ביים אריינקומען אין בוך האט מען אויך געקענט וויסען, ווער עס איז געווען שולדיג און ווער ניט.

די וואכערס פלעגען יעדען פרייטאג אריינברייננען צוויישען צוויי און דריי רובעל. א גאנצען יאהר פלעגט זיך צוואמענקלייבען אן ערך ק"ז קערבלאך — א בעדייטענדע סומע צו קויפען ספרים.

חברי פרחי שושנים האט פערנומען א בכבוד'ינען פלאץ צוויישען אלע אנדערע גרויסע חברות פון שטאדט. זי האט זיך בענוצט מיט אלע פריוויליגיעס און זכותים, ווי די וויכטיגסטע חברות.

דער בענעפיט פון יעדע חברה איז בעשטאנען אין דעם, וואס איהר פלעגט אבגענעבען וועלכן איין שבת פון יאהר אונטער איהר פולער קאנטראל פאר איהרע חברה'שע צווועקען. חברה קדישא, צום ביישפיעל, פלעגט האבען שבת בראשית; חברה תהילים — שבת ויקרא; חברה בקור חולים — אן אנדער שבת א. אז. וו.

יעדע חברה פלעגט מאכען געלד פון איהר שבת. זי פלעגט טיילען די עליות און די נדבות פון די מי־שברך'ס פלעגען נעהן אין קאסע פון דער חברה. אויב א חברה איז געווען בעמיטעלט, פלעגט זי מאכען אויף איהר שבת א גרויסע אונטערנעהמונג. זי פלעגט איינלאדען א בעריהמטען חזן, וועלכער פלעגט דאוונען אויף ביליעטען. דאס האט זיך שוין געווענדעט פון דער קאסע און פון דעם אונטערנעהמונגס־גייסט ביי די גבאים.

די חברה פרחי שושנים האט אויך געהאט איהר בענעפיט. ביי אונז אין שטעדטעל האט איהר געהערט דער שבת, וועו עס פלעגט געהען די דאפעלטע סדרה ויקהל־פקודי.

דערביי איז געווען א כונה.

ויקהל־פקודי, אויסער וואס זיי זיינען צוויי בעזונדערע סדרות, האבען נאך דערצו לאנגע פרשיות, וועלכע מען האט געקענט שפאלטען. פאר א חברה איז דאס אזא מעלה, ווי להבדיל א טהעאטער אונטערנעהמונג מיט א סך פלעצער. מען קען איינפאך לייזען מעהר געלד. די גבאים פון חברה פרחי שושנים פלעגען שוין פריהער אבמאכען מיט'ן בעל־קורא, ער זאל טיילען די פרשיות אזוי, אז אנשטאט די געווענליכע

שבע קרואים, זיעבען עליות, זאל מען קענען האבען דריי מאל זיבען עליות.

די עליות פלענען טיילען אט די איגענע יונגע גבאים פון דער חברה. אויפ'ן בימה פלענען שטעהען די צוויי גבאים, וואס האבען גע־קליבען די וואכערם אין נרעסטען קוואנטאל. ביי אונז אין שטעדטעל איז דאס נעווען דער מארק־פלאץ.

ז י י פלענט מען מאכען די מי־שברך'ס: ז י י פלענט יעדעם מאל דער שמש מוזען אנפרענגען, וועמען אויפצורופען, און ז י י פלענט דער בעל עליה, אפילו דער רב גופא, אבנעבען נאך דער צווייטער ברכה דעם יישר כוח.

עס פערשטעהט זיך, או דאס איז נעווען א נרויסער כבוד פאר די יונגע גבאים, און די עלטערען פון די גבאים פלענען זיך באדען אין א ים פון נחת יענעם שבת. ביי אלע קרובים און סתם גוטע פרוינד פון די נבאים'ס משפחה פלענען די פנים'ער שטראהלען פון פרייד, וועו זיי פלענען א קוק טהאן אויף די יונגע העלדען פון טאג.

דער עזרת נשים פלענט דעם שבת זיין נעפאקט. אויסער די גבאים'ס נרויסע משפחה, פלענען קומען מוטערם פון טעכטערלעך, וועלכע האבען נעהאט א שטארקען חשק זיך מתחתן צו זיין מיט די גבאים, מיט וועמען אלע מוטערם האבען זיך נעבענשט.

נליך ווי דער שליח־ציבור פלענט ענדיגען די ערשטע שמונה־עשרה, אבזאגען אין כמוך, פלענט אויף דער נאלערייע פון עזרת נשים ווערען א נעלאף, א רוזע־בוזע. די וויבער האבען דאן אויסגעשטרעקט זייערע העלזער אום בעסער צו קענען זעהן, ווי דער שמש נעהט צו צו די צוועלף־־ דרייצעהן יעהריגע נבאים אנפרענגען, וועמען זיי זיינען מכבד מיט הוצאה.

דיעזער וווייבערשער נעלאף פלענט ארויסרופען שטארקע פראמעס־טען ביי די מענער, וועלכע האבען אוים ריינעם פרינציפ נעוואלט אונ־טערדריקען דעם שהנעם נעשלעכט. נעווענליך פלענען מעהר ווי אלע זיך זידלען די יעניגע, וועלכע האבען שוין נעהאט נענוג אויסצושטעהן פון זייערע אידענעם פאר'ן דאוונען, און האבען נעוואלט לכל הפחות פון

זיי נקמה נעהמען אין בית־המדרש, וואו זיי, די מענער, זיינען „די הערן דער לאנע".

דער שמש, אליין קען זיין ניט אזא שטארקער אנטי־סאפראדזשיסט. פלעגט אבער מוזען ערפילען זיינע התחייבות'ן פון יוצא וועגען און „בערוך־פען" די ווייבער, זיי זאלען צווישען זיך ניט שושקען און ניט הושען ווי די „גענז". מיט דעם צונאמען „גענז" פלעגען די מענער בעקרוינען זיי־ערע בעסערע העלפטם ביי דער ערשטער בעסטער נעלעגענהייט, אי־בערהויפט וועז דער שהנער געשלעכט איז געווען אבגעזונדערט אין דער ווייבערשער שוהל און האט ניט נעקענט געבען חזרה.

דאס „בערופען" די ווייבער, איז געווען א מין רוף צו אבדנונג. וואס א היינטמאדישער פארזיצענדער, להבדיל, האט דורכצופיהרען. וועז אברהם הירש דער שמש פלעגט דארפען אנשרייען אויף די שעהנע מחנה אין עזרת נשים, פלעגט ער דעם חומש אוועקלעגען אויף דער לינקער האנד און מיט דער רעכטער האנד פלעגט ער דערלאנגען א פאטש אויפ'ן חומש. דיזער פאטש האט ערפילט דיזעלבע אויפגאבע ווי דער קלאפ פון האמער און דער קלונג פון גלעקעל ביי א היינטיגען פארזיצענדען.

נאכ'ן פאטש פלעגט דער שמש זיך א קעהר טהאן מיט'ן פנים צו דעם עזרת נשים און מודיע זיין די ווייבער בקול רם, אז דא איז א מקום קדוש און זיי, די ווייבער, דארפען זיך פערהאלטען ווי מענשען און ניט ווי נענז...

די ווייבער זיינען שוין, פערשטעהט זיך, געווען צוגעוועהנט צו אזוינע התראות און פלעגען ווייניג־וואס נתפעל ווערען פון זיי. זיי האבען געטהאן דאס זייעריגע און האבען נעהערט דעם שמש ווי דעם קאטער. וואס אנבעלאנגט דעם טיטעל „גענז", פלעגען די נשים איהם צונעהמען אהן א ברעקעל פראטעסט און פלעגען צוליעב דעם ניט טרא־גען קיין שנאה אפילו אויפ'ן שמש גופא. זיי האבען געוואוסט, אז ווען די מענער זאגען, ווייסען זיי מסתמא וואס זיי זאגען. נאך אלעמען זיי־נען זיי דאך טאקע ניט מעהר ווי פשוט'ע אשה'ס, מ'שטייגס געזאגט, וואס פערשטעהט א אידענע?... בפרט נאך וועז לאה נחום'ס, די גבאי'־טע, געווויס א אשה צנועה, פלעגט אונטערהאלטען דעם שמש און פלעגט

אליין, פון אייגענער איניציאטיוע, שרייען אויף די חצופות, וועלכע קענען זיך ניט איינהאלטען, שפארען זיך צו דער גאלעריע, כדי צו כאפען א קוק אויף די מענער דורך די לייסטען...

דאס וואס מיר, די גבאים, האבען געפיהלט אין יענע מאמענטען, קען נור פערשטעהן אן ארטיסט, א לעקטאר אדער אזוי א רעדנער. די האבען אלע איבערגעלעבט דאס זעלבע, וועו זיי זיינען דאס ערשטע מאל אויפגעטראטען פאר'ן פובליקום. עס איז עפעס געווען א געמישטע פיהלונג פון שרעק און שטאלץ. פון איין זייט זיינען מיר געווען שטאלץ, וואס מיר האבען אזא גרויסען כבוד און פון דער צווייטער זייט האבען מיר מורא געהאט זיך צו ווייזען פאר'ן צבור. אונזערע פיסלאך האבען זיך געוויגט און די צייהן האבען געקלאפט מאימתא דצבורא.

איך, פערזענליך, האב דאן איבערגעלעבט דעם שטארקסטען „לאמפען פיבער" פון מיין גאנצער קאריערע. וועו מיר זיינען שוין געשטאנען אויפ'ן בימה צוטיילען די עליות, האב איך מורא געהאט אויפצוהויבען די אויגען אויפ'ן עולם, האב געקוקט הארטנעקיג אין חומש, ניט בענעהמענדיג אפילו איין וואָרט וואס דארטען איז געשטאנען.

דער שבת פון חברה פרחי שושנים האט פאר די גבאים פון דער חברה נעריענט אלס שיידעוועג, וועו דער אינגעל האט זיך אבגעזוגענט מיט זיינע אינגעלשע יאהרען און געוואָרען א בחור, וועלכער דארף זיך שוין אויפפיהרען מעשה מענש... און זארגען אויף א תכלית פאר זיך.

דער סיום

מיט א פאָר וואָכען נאָך פרשה ויקהל־פקודי פלעגט פאָרקומען דער סיום פון חברה פרחי שושנים — דער טאָג וועז די ספרים ווערען אריינגעגעבען אין בית המדרש.

דאָס רעכט איינצוקויפען די ספרים איז אָפיציעל געלעגען אין די הענד פון די קליינע גבאים, ז י י האָבען געקליבען דאָס געלד, ז י י האָבען געטיילט די עליות אוז זיי האָבען געקענט אויסקלייבען די ספרים אוז בעשטימען ווי אוז ביי וועמען איינצובינדען.

פאקטיש פלעגען די ספרים איינקויפען די יועצים. אין פנקס פון דער חברה פלעגען מיט גע׳ספר׳טע אותיות זיין פערשריבען ניט נור די גבאים פון דעם יאָהר, נאָר אויך די נעמען פון די יועצים.

די יועצים פלעגען שוין ווערען אויסגעקליבען פון די גבאים גופא. זיי פלעגען געווענליך זיין די שעהנסטע יונגע לייט פון שטאָדט, מוסמכים, וועלכע גרייטען זיך צום כסא הרבנות.

די יועצים פלעגען קיין זאך ניט טהאָן אָהן די גבאים. ביים אייַנקויפען פלעגען די גבאים מוזען זיין דערביי, ווייל אָהן זייער חתימה פלעגט דער נאמן רבי אליעזר זיסעלע׳ס ניט ארויסגעבען דאָס געלד.

איך ווייל דאָ גליידְ בעמערקען, אז די יועצים מיט די גבאים זיינען אימער געגאנגען האַנד אין האַנד אוז קיין מחלוקות איבער „יורים־דיק־ציאָן", אז איינער מישט זיך אין צווייטענס עסקים, זיינען קיין מאָל ניט פאָרגעקומען.

די וואָך פון סיום פלעגט ביי די קליינוואָרג פון שטעדטעל ווערען לעבעדיג. שוין מיט א וואָך פריהער האָט זיך אין דער לופט פון שטעד־

טעל געפיהלט די יום טוב'דיגע שטימונג פון דעם אריינגעבען די ספרים. די מוטערס פון די גבאים און סתם פרומע גוטע אידענעם פלעגען ארומ־לויפען ביי אלע לעקעך־בעקערקעס אויספרעגען די פרייזען. דערביי האָ־בען זיי אויפגעפאסט, אז עס זאל געבאקען ווערען פון ישו'ע מעהל, פון ערשט אויסגעלעגטע אייער און פון אמת'ע אידישע ביהנען־האָניג. עס פלעגט פאָרקומען גאנץ אפט גרויסע פעריבעלס צווישען די מוטערס פון די גבאים איבער דעם כבוד אויפצופאסען ווי אזוי, וואו, און וויע מענס אוויוען די לעקעך זאל געבאקען ווערען. צו אזא כבוד און מצוה האָט יעדע פרוי געוואלט זוכה זיין. מאנכעס מאל איז געקומען צו א שטארקע איבערווערטלען זיך. סוף כל סוף פלעגען זיך די מוטערס ווי עס איז אייניגען און צוטיילען מיט דעם כבוד. איינע פלעגט איינקויפען די מעהל, די צווייטע פלעגט ברייגען פון איהרע היהנער די אייער, א דרי־טע האָט בעזארגט די האָניג, א פיערטע האָט געגעבען איהר אויוען, איהר הויז, א. אז. וו. די לעקעך איז אויך דעם אופן געווען א פראָדוקט פון א קאָלעקטיוער ארבייט: יעדע מאָמע איז זוכה געווען צו א שטיקעל מצוה.

דעם לעצטען פרייטאָג פאר'ן סיום זיי־ען די גבאים שוין געווען אויסגעפוצט אין די שבת'דיגע מלבושים. דעם טאָג האָבען זיי ביים אייג־מאָהנען די וואכערס אויסגעטיילט לעקעך ביי יעדען „חברה־מאן", אדער חברה'טע אין הויז. דעם פרייטאג זיינען געווען הנלויך אויך אויסגעצאָהלט געווארען די נ"ח, די חובות פאר די וואכערס.

די גבאים אליין האָבען די לעקעך ניט געטראָגען. די חזקה פון טראָגען די לעקעך האָט געהערט דעם שמש פון בית המדרש. אין א רייי־נעם אויסגעוואשענעם און אויסגעפלעטען ציכעל האָט מען אריינגע־לייגט די חלקים לעקעך און דער שמש האָט דאָס געארפט שלעפען די גאנצע צייט אויף זיך ביז וואנעט עס איז ביסלעכווייז אויסגעלעדיגט געווארען. א מנהג איז געווען, אז ביים קריגען דעם חלק לעקעך, האָט די מוטער אדער דער פאָטער פון די חברה לייט געגעבען א ספעציעלע נדבה, חוץ לחשבון פון די וואכערס.

די גבאים פלענען אויף דיעזע נדבות אויסקוקען. עס איז געווען אן אלטער כלל, אז די נדבות פון די לעקעך וועלען ארויסגעבראכט ווערן פיעל, וויפיעל מען וועט דארפען בעצאהלען די איינבינדערס.

דער אמת'ער יום טוב פלענט זיין אין דעם טאג פון סיום.

הגם אלע האבען שוין בעפאר אויף זיכער געווארטט, ווען אזוי ווי דער סיום וועט פארקומען, איז אבער געווען א מנהג, אז שבת נאך דער קריאה האבען די שמשים פון די שוהלען געמוזט מודיע זיין וועגען דעם דורך א כרוז, דורך א מודעה רבה.

— רבותי! — האט דער שמש אויסגעשריען אויף דער העכסטער אקטאווע, — הוי ידוע, זייט וויסען, אז דיענסטאג, יום השלישי משבוע הבע"ל, פון קומענדיגער וואך, וועט אם ירצה השם זיין דער סיום פון חברה פרחי שושנים, בבית רבי מנחם מענדיל, אין הויז פון מענדע דעם שיינקער, אויפ'ן מארק. הוי מוכנים, זייט גרייט צו דעם!!!

און דיענסטאג איז טאקע געווען אן אמת'ער גרויסער קינדערשער יום טוב.

ערב דעם סיום זיינען שוין די מאמעס און די באבעס געווען פערטהאן מיט'ן וואשען און פלעטען פאר די חברה לייט. דיענסטאג אין דער פריה האט מען די גאנצע חברה קלייניוואנג איבערגעטהאן אין בגדי יום טוב. אפילו די ווינדעלעך פון די זויגלינגע זיינען איבערגעביטען געווארען. מיט א בעזונדער התמדה האט מען ארומגעוואשען, אויסגעצוואגען און אויסגעקעמט די קעפלעך און באבעווישט די נעזלעך פון די פינף־זעקס יעהריגע אלף בית אינגלעך. די באבעס האבען אויף אויפגעפאסט, אז דער היינטערשטער עק פון העמדעל זאל ביי די פיצלעך ניט ארויסקריכען פון די מאיטקעס. אלעס האט געלויכטעט, אלעס האט געבליסטשעט. אויב א פרעמדער, וועלכער איז ניט געווען בעקאנט מיט די אינערליכע ענינים פון שטעדטעל, וואלט געזעהן, ווי דער יונגער דור געהט מיט א בעזונדערע שמחה אין חדר אריין, ווי ער איז אזוי זויבער אויסגעפוצט און יום־

טוב'דיג אויפגעלעגט, וואלט ער זיך גלייך אנגעשטויסען אז מסתמא איז היינט דער סיום פון חברה פרחי שושנים.

דער עכטער יום טוב פלעגט זיך אנפאנגען ארום צעהן אוהר פאר מיטאג, וועז דניאל דער קוימענקעהרער און משה מנשה דער גלעזער פלעגען אנקומען אין בית המדרש, וואו די גבאים זיינען שוין פון פריהער געווען פערזאמלט.

דניאל דער קוימען קעהרער און משה מנשה דער גלעזער זיינען ניט געווען קיין חשוב'ע באלעבאטים ביי אונז אין שטעטלי. זיי האבען געהערט צום המון. זיי האבען ניט נאר ניט געקענט לערנען א בלאט גמרא און א פרק משניות, נור בייזע צינגער פלעגען זאגען, אז זיי זיינען אפילו קנאפע בעלי עברי. אין שוהל פלעגען זיי שטעהן הינטער דער בימה. די עליה וואס מען פלעגט זיי איינטיילען איז געווען שביעי. דניאל פלעגט זעקס טעג א וואך ארומגעהן אין דער געווענהנליכער קוימען קעהרער יוניפארם, מיט א הויכען צילינדער הוט און מיט א קוול און שטריק אויף די פלייצעס. די קליידער זיינען געווען בעדעקט מיט סאזשע און דער פנים פער'חשד'ט און פערשווארצט פון דאנת חיונה. פאר א בערלינקע א וואך פון יעדען בעל־הבית פלעגט ער קעהרען די קוימענס און פלעגט ווי עס איז דורכשטופען זיין ארעם וועלטל.

משה מנשה איז נאך געווען א גרעסערער קבצן ווי דניאל דער קוימען קעהרער. ביי איהם פלעגט אוועקגעהן וואכען וועז ער פלעגט אפילו א בערלינקע (7½ קאפיקעס) אין די אויגען ניט אנזעהען. פאר זיין פליכע קאפ און פארפעכטע היטעל, וועלכע ער פלעגט איבערבייטען ניט פריהער ווי איין מאל אין א פאר יאהר, האט ער געקראגען א צונאמעניש, וואס עס איז ניט עסטעטיש ארויפצוברענגען אויפ'ן פאפיער.

די בעציהונגען פון דער שטעדטעל צו די צוויי פארשוינען זיינען געווען דורך און דורך אונגערעכט. משה מנשה'ס צונאמען איז ווייט ניט געווען אין הסכם מיט זיין אינערליכען כאראקטער.

דניאל דער קוימען קעהרער און משה מנשה דער גלעזער זיינען בטבע געווען בריליאנטענע מענשען מיט פאָעטישע נשמות און טייערע הערצער. דאָס זיינען געווען אמת'ע פאָעטען, וואָס האָבען געפיהלען און שטימונגען. לידער האָבען זיי זיירע שטימונגען ניט געקענט אויסדרייקען דורך ווערטער. זייער ליבע צו קינדער האָט קיין שום גרענעץ ניט געהאט. דניאל דער קויימען קעהרער איז בעזעסען אן אמת'ן פאָלקס־הומאָר. פלעגט מען איהם ווען עס איז איינלאדען אויף א חתונה, פלעגט ער מאכען פרעהליף דעם עולם, בעסער ווי דער פראָפעסיאָנעלער מאלייק. ווען ער פלעגט מאכען זיינע קאָמישע הויות און זאָגען גראָמען, פלעגט דער גאנצער עולם זיך צוקאטשען פון געלעכטער. זיינע טיעפע בלויע אויגען, וואָס האָבען דורכגעלויכטען זיין שווארצען פנים און זיין נוטמוטהיגען שמייכעל קען איך נאָך ער היום ניט פערגעסען.

משה מנשה, פערקערט, האָט געהאט אויסערליך א בייזען אויסזעהן, ער פלעגט זעלטען ווען א שמייכעל געבען. א שטענדיגע מרה שחורה איז געלעגען אויף זיין מיט קנייצען בעדעקט נעזיכט. דעם איינציגען טאָג אין יאָהר, א חוץ אפשר שמחת תורה, ווען משה מנשה פלעגט פון זיך ארונטערווארפען די דאגות חיונה און ווערען לוסטיג, לעבעדיג, איז געווען דער טאָג פון סיום ביי דער קינדערשער חברה.

משה מנשה'ס פנים פלעגט דעמאָלט לייכטען און שטראהלען פון נחת. זאָגען פלעגט מען, אז משה מנשה האָט געכאפט אן איבעריגען לחיים און געווארען אָנגעסנאָשקעט. אין אמת'ן אָבער איז ער דעמאָלט געווען שכור ניט פון בראנפען, נאָר פון התלהבות און ליעבע צו די קינדער און זייער חייליגער זאָך.

און אָט די צוויי בעסטע און איבערגעבענסטע קינדער פריינד פלעגען מיט זייער אריינקומען אין בית המדרש געבען דעם סיגנאל, אז דער סיום פאנגט זיך אָן.

די ערשטע ארבייט פון די גבאים און זייערע פריינד, דניאל דער קויימען קעהרער און משה מנשה דער גלעזער, איז געווען צונויפזאמלען אלע

הדר־קינדער פון דער גאנצער שטעדטעל. צו דעם צווועק פלעגט מען זיך אוועקלאָזען צו די חדרים פון די גמרא ביז צו די דרדקי מלמדים. די גבאים פלעגען בלייבען שטעהן אין מיטען גאס און משה מנשה מיט דניאל'ן פלעגען אנקלאפען אין לאָדען פון חדר. דער קלאפ האָט בעדייט: חברה עס איז שוין צייט! די קלייניווארג האָט אויף משה מנשה'ס בע־קאנטמאכונג געווארט ווי אַ פרומער איד אויף משיח'ן.

אין איין הרף־עין האָבען זיך אלע קינדער פון חדר א לאָז געטהאָן אויפ'ן גאס און זיך פעראייניגט מיט דעם מארשרוט פון די גבאים. די מחנה פון דער קלייניער חברה איז מיט יעדען חדר נעוואָרען אלץ גרעסער און גערדיכטער. אין פערלויף פון א שעה צייט זיינען אלע חדרים געווען פוסט און דער גאנצער יונגער דור האָט זיך געפונען אויפ'ן גאס אונטער דער פיהרערשאפט פון די גבאים און דניאל דעם קוימען קעהרער און משה מנשה דעם גלעזער.

פון לעצטען חדר האָט זיך די גאנצע חברה אוועקגעלאָזען צו די איינבינדערס, וואו די נייע ספרים האָבען שוין געווארט און געבעטען זיך מען זאל זיי אָבנעהמען פון דאָרטען.

ביי די איינבינדערס אין הויז האָבען די גבאים מיט דער הילף פון דניאל'ן און משה מנשה'ן צוטיילט די ספרים צווישען די חברה־לייט. די גמרא אינגלעך פלעגען קריגען גמרא'ס, די חומש־אינגלעך — קלענערע לייכטע ספרים, אפילו די אלף בית אינגלעך זיינען אויך ניט גע־קריוודעט געוואָרען.

די יענינע, וועלכע האָבען שוין געהאט זייערע ספרים, פלעגען תיכף ארוים פון איינבינדערס שטוב און אָבוואָרטען אין דרויסען אויף דעם איבערינען עולם.

ארום צוויי־דריי אזייגער זיינען שוין אלע געווען בעוואפענט מיט ספרים אונטער די ארעמס. און וועז משה מנשה האָט געעבען די קא־מאנדע: „חברה מיר נעהען!", האָט זיך די גאנצע מחנה א ריהר געטהאָן פון אָרט. מיט שטאָלצע, פרעהליכע פנים'לעך האָט זיך די קלייניווארג פון

דער גאנצער שטעדטעל בעוועגט איבער אלע גאסען. די קראמען און די געוועלבען זיינען אומעטום גלייך צוגעמאכט נעוואָרען ביים אָנקומען פון די יונגע חברה לייט.

די מחנה איז מיט יעדער מינוט נעוואָרען גרעסער. מוטערס מיט זייערע עופה'לעך און אזוי טשיקאווע מענשען האָבען זיך וואָס ווייטער אלץ מעהר אָנגעשלאָסען אָן דעם גאנג פון דער יוגענד.

— דרך ארץ פאר די פרחי שושנים! פנו דרך פאר אונזערע הייליגע ספרים! פלעגט משה מנשה יעדע פאָר מינוטען מיט גרויס התלהבות אויסשרייען. די חברה פלעגט דיזע אויסגעשרייען אונטערהאלטען מיט א פרעהליכען הורא, וואָס האָט פערהילכט די לופט.

מנחה־צייט איז אונזער חברה אָנגעקומען צו מענדעל'ס דעם שייכ־קער'ס הויז, וואו דער סיום איז פאָרגעקומען. מענדעל'ס הויז איז נע־וען זעהר גראָס און האָט זיך געפונען אין צענטער פון שטעדטעל. דע־ריבער איז דער סיום געפראָווען געוואָרען ביי איהם.

דאָרטען האָבען אויף די קליינע העלדען פון טאָג געווארט לאנגע, נעגרייטע טישען, אויף וועלכע עס איז געשטאָנען משקה, לעקעך, טייגלעך און אנדערע זיסע מאכלים. ארום די טישען איז שוין געזעסען דער רב, די יועצים און פיעלע אנדערע פון די נכבדי העיר. די שטאָדטישע קאפעליע אונטער דער לייטונג פון חיים דעם כלי־זמר, איז געזעסען ביי א בעזונדערען טיש. אלע מיט־גליעדער פון דער קאפעליע זיינען געווען דערביי. אפילו שלמה דער צימב־לער, א זקן פון א יאָהר אכציג, וועלכער האָט שוין לאנג אויפגעהערט צי נעהן אויף חתונות, איז אויך געקומען זיך צושלעפען מיט זיין צימבעל אנטייל צו נעהמען אין דעם גרויסען יום טוב.

קוים האָט זיך דער אוואנגארד פון דעם יונגען חיל, וואָס איז בע־שטאנען פון דניאל דעם קוימען קעהרער און משה מנשה דער גלעזער מיט אלע גבאים, בעוויזען אויפ'ן פאָרנט פון הויז, האָט די קאפעליע אָנגע־

הויבען צו שפּיעלען א זיסען און פּרעהליכען ברוך הבא און די נכבדי העיר האָבען זיך אויפגעהויבען מקבל פּנים צו זיין די הויפּט מחותנים פון דער שמחה.

וועז די כלי־זמר האָבען געענדיגט שפּיעלען האָט דער חזן מיט די משוררים אויפגעזונגען א שמחת תורה'דיגען נגון און דער גאנצער עולם — דער אלטער און דער נייער דור — איז געקומען אין א גרויסער, הייליגער, אונבעשרייבליכער התלהבות. דניאל מיט משה מנשה'ן האָבען געכאפט א טענצל און דער איבעריגער עולם האָט העם טענצל בעגליט מיט א שהנעם זמר.

בינו לבינו איז געוואָרען פּיסטער און עס איז געקומען די צייט צו דאוונען מעריב. מעריב האָט מען נעדאוועט אין הויז פון סיום און לויט דער אלטער חזקה איז געשטאַנען פּאר'ן עמוד ניט דער חזן פון שטאָרט, נאָר דניאל דער קוימען קעהרער, אלס דער שליח ציבור און משה מנשה דער גלעזער אלס זיין הויפּט משורר. דניאל מיט משה מנשה'ן זיינען ניט געווען די אייניגע, וואָס האָבען געפּראָווען חזנות ביי דעם מעריב. דער גאנצער עולם האָט זיי אונטערגעהאלפען. עס האָט זיך בעקומען א כאָהר פון הונדערטער שטימען, וואו די באַסען און די באריטאָנס פון די דערוואקסענע האָבען זיך אויסגעמישט מיט די אלטא'ן און סאָפּראָנען פון די יונגע. אלעס האָט געזונגען און אָבגעגעבען א שבח צום בורא...

נאָכ'ן דאוונען האָט דער עולם זיך א נעהם געטהאָן צום אָנגעשטעלטען טיש, וואָס איז א קורצער וויילע אבגערייניגט געוואָרען. די פּלעשלעך מיט משקה זיינען אויסגעליידיגט געוואָרען און פון די לעקער אין די איינגעמאכטע איז אפילו קיין זכר ניט געבליבען. יעדער איינער האָט געגעסען און געטרונקען ווי אויף א גרויסע אייגענע פאמיליען־שמחה.

דערקוויקט דאָס הארץ, האָט זיך אָנגעפּאנגען די פּראָצעסיאָן, דער הלוך צום בית המדרש, וואו די ספּרים זיינען אריינגעגעבען געוואָרען.

דיעזע פראָצעסיאָן פלעגט זיין אזוי רייך אין פארבען, אזוי שעהן אין קאָלירען, דאָס נור א קינסטלערישע פּען קען מאָהלען.

איך האָב ניט איין מאָל אנטיילגענומען אין גרויסע בעניסטערטע רעוואָלוציאָנערע דעמאָנסטראציעס אין רוסלאנד, איך האָב זיך אין מיינע סטודענטן יאָהרען בעטהיליגט אין אייניגע פאקעל־צוגען, איך האָב אויך ביגעוואָהנט די גרויסע ריזיגע מאי־דעמאָנסטראציעס אין דייטשלאנד און אין אמעריקא, אָבער קיינע פון דיעזע אלע פראָצעסיאָנען, ווי גרוים און וויכטיג זיי זאָלען ניט זיין, קענען זיך ניט פערגלייכען מיט דער פראָצעסיאָן אין מיין קלייניעם געבורטס־אָרט, וועו די חברה לייט פון דער פרחי שושנים האָבען געטראָגען די ספרים אין בית המדרש.

אלע הייזער, וואו די פראָצעסיאָן האָט זיך בעוועגט, זיינען געווען אויסגלומינירט מיט ליכט אין די פענסטער, די יונגע לייט פון שטעדטעל האָבען בעזונדער געטראָגען אָנגעצונדענע סטאָרין ליכט, אָבער די אלע ליכט זיינען פערדונקעלט געוואָרען קעגען די ליכטיגע פנים'לעך פון דער אידישער קלייניווארג, וואָס האָט איבערגעלעבט א הויכען און הייליגען רעליגיעזען עקסטאז.

די קאפעליע איז געגאנגען פאָראוים און געשפּיעלט, דער חזן מיט די משוררים האָבען געזונגען, דער עולם האָט געטאנצט און אונטערגעבאמקעט, די יונגע אונשולדיגע אידישע טעכטער זיינען ארויס אין גאָס קוקען אויף די שטאָלצע, פרישע און מונטערע פנים'ער פון די חתן־בחורים, די טאטעס האָבען געקליבען נחת, די מאמעס האָבען געווייניט פאר פרייד, די באָבעס האָבען פערקאטשעט די טערקישע טיכער און געפליאסקעט מיט די הענד און די זיידעס האָבען אונטערגעקנאקט מיט די פינגער. אויף אלעמענס געזיכטער איז געווען אויסגעגאסען א בעזונדערער חן, עפעס ווי די שכינה וואָלט גערוהט. אין אלע ווינקעלעך איז געווען ליכטיג, וואַרעם, פרעהלעך און לעבעדיג. היינט איז יום טוב! היינט איז א הייליגער טאג! אפילו די שטערען פון הימעל האָבען ליעבליך ארונטערגעקוקט אויף די שמחה, וואָס ס'האָט זיך אָבגעשפּיעלט ערגעץ אין

א קליין בערוואַרפען אידיש שטעדטעל לכבוד דעם יונגען דור פון עם הספר...

נאָכדעם ווי אלע ספרים זיינען שוין געלעגען אויף דער בימה פון בית המדרש און דער עולם האָט זיך אַבגעקיהלט פון דער הייסער התלהבות, האָט דער רב זיך געשטעלט פאר'ן ארון קודש און געהאלטען א דרשה מעיניני דיומא.

אין דעם יאָהר פון מיין גבאות, נעדענק איך, איז די דרשה געווען אויף דעם פסוק: „חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנו.

וואָס דער רב האָט גע'דרשן'ט, וויים איך ניט. מיין קאָפּ און מיין הארץ זיינען דאן געווען פערנומען מיט אַנדערע זאכען און דעם רב'ס ווערטער זיינען אין מח ניט געקראָכען. געווים איז די דרשה געווען וועגען קינדער-ערציהונג.

נאָכ'ן רב'ס דרשה זיינען די גבאים, זייערע פאָטערס און מוטערס, דער רב, די יועצים און די חשוב'ע בעלי-הבתים צוריק אוועק צו מענדעל דעם שיינקער'ס הויז, וואו עס איז געווען אַנגענגרייט א סעודה מיט א טייגעכץ און רייז קאשע וואָס די מאמעס האָבען געמאכט לכבוד דעם יום טוב...

רייז קאשע איז א חיזוק החברה און עס האָט ביי יעדען סיום געמוזט זיין.

אין דער צייט פון דער סעודה זיינען דניאל דער קוימענקעהרער און משה מנשה דער גלעזער געווען די סאַרווערס און די מארשאַליקס.

מען האָט געגעסען און געטרונקען און זיך משמח געווען ביז נאָך האלבע נאכט.

דער שטעדטלשער פאטריאטיזם

ביי פרץ'ן איז ערגעץ פאראן א פעלייעטאן איבער דער מלחמה, וואס פלעגט תמיד פארקומען צווישען די צוויי בעלי־ענלות, יאנקעל פון יאכינקע און יעקעל פון יעכינקע.

יאנקעל איז געווען א גרויסער פאטריאט פון יאכינקע און יעקעל ווידער איז געווען א גרויסער פאטריאט פון יעכינקע. און אויף דעם באדען פון אט דעם פאטריאטיזם פלעגען ארויסקומען גרויסע מחלוקות צווישען זיי.

יאנקעל האט ג'טענה'ט, אז יאכינקע איז דער מיטעלפונקט פון דער ערד און יעקעל האט דערוויזען מיט אותות און מופתים, אז יעכינקע איז דער צענטער און יאכינקע איז אביסעל אן א זייט.

האט זיך נעמאכט אז יאנקעל'ס זוהן איז געווארען א חתן מיט יענקעל'ס טאכטער, האבען זיך די מחותנים ניט נעקענט אייניגען איבער דער שטאדט, וואו דאס יונגע פארל זאל זיך בעזעצען נאך דער חתונה.

יאנקעל האט דוקא געוואלט, אז די יונגע פאר זאל וואוינען אין יאכינקע, וויל יאכינקע איז שעהנער, בעסער און עהרליכער פאר יעכינקע, און יעקעל האט זיך דוקא איינגעשפארט, אז דאס פארל זאל זיך בעזעצען אין יעכינקע, וויל יעכינקע איז שעהנער, בעסער און עהרליכער פון יאכינקע.

פרץ האט דא בעמערקט זעהר א כאראקטעריסטישע אייגענשאפט ביי די קליינשטעדטלשע איינוואוינער פון דעם אידישען תחום.

א איד איז בטבע א פאטריאט פון דעם ארט, וואו ער איז געבוירען און אויפגעוויגען געווארען. איהם איז טייער יעדער בוים, יעדער בער־

געל, יעדער שטיין פון זיין שטעדטעל. ער איז זיך מיחס מיט די גרויסע מענשען, וואס זיינען אויפגעוואקסען געווארען אין זיין שטעדטעל און זוכט קלענער צו מאכען די חטאים פון די בעלי עבירה'ניקעס, וואס קענען מאכען קלעג וקלקס דעם שעהנעם נאמען פון שטאדט.

ער בעטראכט זיך ניט אלס אן אבגעזונדערטער, נור אלס א טייל פון א גאנצע. אלס א מיטגליד פון א חברה, וואו ער לעבט און שטרעבט. ער רעכענט זיך עפעס פעראנטוואָרטליך פאר דעם שלעכטען נאמען, וואס זיין שטעדטעל און לאנדסמאן האבען אין דער וועלט און נעהמט זיך דערפאר איבער מיט דעם רוהם און כבוד, וואס זיינע שטאדטליט געניסען.

אין די זאמעטער און ליטווישע שטעדטלעך איז דער ארטיגער, לאקאלער פאטריאטיזם געווען שטארק ענטוויקעלט, סאי ביי די עלטערע מענשען, און סאי ביי דעם יונגען און אויפוואקסענדען דור.

די חדר אינגלעך פון יאנקעל חאצע דעם מלמד האבען שטענדיג זיך געקריגט און געשלאגען מיט וואלפע מענאקער'ס חדר. און די גמרא אינגלעך פון דער אלטער שוהל פלעגען זיך פאר קיין פאל ניט קענען אויסניגען מיט זייערע חברים פון דעם נייעם בית המדרש.

ביי זיך אין חברה איז אלץ געווען גוט און שהן און ביי יענעם שלעכט און מיאוס. די נאנצע שטעדטעל איז בעשטאנען פון בעזונדערע חדרים, פון בעזונדערע קלייזלעך, וואס האבען צווישען זיך געפיהרט שטענדיגע מחלוקות און האמפערייען.

איבערהויפט האט זיך דער ארטיגער פאטריאטיזם שטארק געלאזט פיהלען אין די צווילינגס־שטעדטלעך, אין די שטעדטלעך, וועלכע זיינען דורך פיזישע, נאטירליכע אורזאכען — דורך א וואסער אדער דורך א בארג — פאנאנדערגעטיילט אויף צוויי העלפטען.

אזוינע צווילינג־שטעדטלעך זיינען פארהן א היבשע ביספל אין ליטא.

די אויסערליכע וועלט און אפילו די נאנץ נאהענטע ארומיגע שטעדטלעך האבען ניט נעוואוסט דעם אונטערשייד צווישען די פערשיעדענע טיילען פון שטעדטעל, אבער פאר דער שטעדטעל גופא איז ג־

וועז א גרויסע נפקא מינה, צי די אָדער יענע פאסירונג איז פאַרגעקומען אין דער „אלטער שטאָדט" אָדער אין דער „נייער שטאָדט".

אויפ'ן גרענעץ פון קאָוונער און קורלענדער גובערניעם איז פאראן א שטעדטל זאגער. געהט אין מיטען שטעדטל דורך א טייכל, וואס פלייסט אריין אין דעם טייך „אַא" פון מיטוי, דאָרטען וואו עס זיינען פאַרגעקומען די בלוטיגע שלאכטען צווישען די רוסען און דייטשען.

דאָס דאָזיגע טייכל האָט אויסגעטיילט זאגער אין צווויי בעזונדערע שטעדטלעך, אין „נייי זאגער" און „אלט זאגער".

נייי־זאגער האָט זיך איהר רב, איהרע דיינים, איהרע שוחטים, איהר חזן, איהרע בתי מדרשים און ישיבות אוז, להבדיל, איהר טשליען און מעשטשאנסקאיא אופראווא.

אלט־זאגער האָט זיך געמאכט יום־טוב פאר זיך אוז א בעזונדערען רב, בעזונדערע דיינים, בעזונדערע שוחטים, בעזונדערע מקואות אוז בעזונדערע טוקערקעס, א בעזונדערען טשליען אוז א בעזונדערע מעשטשאנסקאיא אופראווא.

די נייי־זאגערער בעל־הבתים זיינען, פערשטעהט זיך, גרויסע פאטריאטען פון נייי־זאגער אוז שונאים פון אלט־זאגער, אוז די אלט־זאגערער האָבען, פערקעהרט, שטארק פיינט די נייי־זאגערער.

אין נייי־זאגער געהען אַרום לענענדעס אוז מעשיות, וואו עס ווערען אויסגעלאכט די אלט־זאגערער, אוז די אלט־זאגערער האָבען, פערקעהרט, פעק מיט מעשיות איבער די נייי־זאגערער.

די אלט־זאגערער רופען די נייי־זאגערער „נייי־זאגערער חטאים", איז די נייי־זאגערער רופען די אלט־זאגערער „אלט־זאגערער מתים". פון וואנען דיעזע צונאמענישען האָבען זיך געגומען ווערען פון די שטעדטלעך דערצעהלט פערשיעדענע געשיכטען, אבער זיי קענען אינטערעסירען נאר די זאגערער גופא.

האָט בעוונתינו הרבים געטראָפען — הלואי זאל עס ניט טרעפען ווי עס טרעפט — א חטא אין שטעדטל: מען האָט געכאפט זומער צוועלף א זייגער בייגאכט א נייי־זאגערער בחור אוז מיידל צווישען די בוימער פון'ם אלט־זאגערער בית עולם, וואס איז זעהר שעהן בעוואקסען מיט

אלערלייי פלאנצונגען. געוועהנליך איז דאס פאַרל געטומען דאַרטען ניט צו בעקלאָגען דעם טויט, נאָר צו געניסען פון לעבען. איז געוואָרען א גאנצע יעלה אין בויידע שטעדטעלך: אין ניי־זאגער און אין אלט־זאגער. סטייטש, א חטא, וועד ווייס נאָך וויפיעל אונשולדיגע עופה'לעך עס וועלען צולייב דעם פאר דער צייט אוועק פון דער וועלט! האָט מען, ווי דער מנהג איז, אָנגעפאנגען חוקר ודורש צו זיין די נאנצע געשיכטע, ווי, וועז און ווי אזוי. און נאָך אלע „אונטערזוכונגען" זיינען די אלט־זאגערער גלייבען ביי דאָס זייערינע, אז שולדיג אין דעם זיינען נאָר די ניי־זאגערער חטאים, און די ניי־זאגערער האָבען בעשיינפערלעך בעוויזען, אז וועז ניט די אלט־זאגערער מתים וואָלט צו קיין צרה ניט געקומען...

די קלאטקע, וואָס איז אריבערגעוואָרפען איבער זאגערער טייכל, פלעגט אלע מאנטאג און דאָנערשטאג קאליע ווערען און עס פלעגט זיך אנפאנגען א סדרה מיט אסיפות און מחלוקות איבער דעם, ווער עס זאל דעם „בריק" צוריכט מאכען.

די ניי־זאגערער האָבען גע'טענה'ט אז אלט־זאגער דארף טראָגען די הוצאות, ווייל וועז ניט די אלט־זאגערער פערד וואָלט דער בריק קיין מאל ניט מכולא געוואָרען; האָבען דאָרויף די אלט־זאגערער געענטפערט: לא מיט אן אליף, ווייל וועז ניט די ניי־זאגערער יונגאטשעס, וואָלט דער בריק געווען נאָנץ אויף אייביג אייביגעס.

א ניי־זאגערער איינגעל פלעגט מורא האָבען צו געהן איינער אליין אין אלט־זאגער, „די אלט־זאגערער מתים" זאלען איהם ניט בעפאלען מיט שטייגער אדער נאָר דערווערגען; און אן אלט־זאגערער פלעגט מורא האָבען זיך צו בעווייזען אין ניי־זאגער כדי א „נייזאגערער חטאת" זאל איהם מיט א פלאקען ניט אבשלאָגען דעם לונג און לעבער.

נאָנץ אפט פלעגען פאַרקומען גרויסע מלחמות צווישען די ניי־זאגערער און אלט־זאגערער אינגלאך.

די בויידע מחנות פלעגען זיך בעפעסטיגען און פערבאריקאדירען אויף די בויידע ברעגעס פון טייך און דורך סיגנאלען פון די אנפיהרער פלעגט זיך די מלחמה אנפאנגען.

שטייגער, צובראכענע פלעשער און פלעקער פלעגען פליהען אי־בער'ן טיף פון איין לאגער צום צווייטען, ביז וואגען די „גרויסע" פלע־גען זיך איינמישען און גוט אנמקלן די ביינער פון ביידע קרינ־פיהרענדע צדדים.

דאס איינמישען זיך פון די עלטערע פלענט פיהרען צו א וואפען־שטילשטאנד, בלויז צו א וואפען־שטילשטאנד, אבער ניט צו א שטענ־דיגען שלום.

די ניי־זאגארער חטאים האבען פאר קיין פאל ניט נעקענט לעבען בשלום מיט די אלט־זאגערער מתים, און די אלט־זאגערער מתים האבען נעמוזט זיך שלאגען מיט די ניי־זאגערער חטאים. דאס זיינען נעווען צוויי פיינדליכע לאגערען, וועלכע האבען פון זייער פאטריאטיזם אפילו א האר ניט אבגעלאזען.

אידישע מעכטער

די אידישע טאַכטער פון אונזערע שטעדטלעך איז געווען ריין און אונשולדיג אזוי ווי א בלום איידער די ליכט פון דער זון וויקעלט פער־נאַנדער איהרע בלעטער. איהר נשמה איז געווען צארט, איהר האַרץ ווייך און פול מיט רחמנות און אויך איהר פנים איז געווען אויסנעמאַסען דער אמת'ער ניט צונעפארבטער אידיש־מיידעלשער חן.

שטענדיג אונטער איהר מוטער'ס השגחה איז זי, די אידישע טאַכ־טער, געווען פרום, נאַטספורכטיג, אבער ריעזע פרומקייט האַט זי ניט ארויסגעווויזען מיט'ן לייענען דעם טייטש־חומש און ווייבן ביי ראש־חדש בענשען. זי האַט די פרומקייט געהאַלטען אייגענגראַבען אין די טיפסטע טיפענישען פון איהר יונגער נשמה. דער גלויבען איז ביי איהר געווען א טיפער רעליגיעזער נעפיהל, א מין צונעבונדענקייט צו דעם „אונ־בעוואוסטען עטוואָס", א מין אונבעשטימטע פילאַזאפישע בעטראכטונג, וואָס אַנגעפיהלט איהר גאנצעם וועזען מיט א רייבען, נייסטיגען אינהאלט.

ווייניג אין בעריהרונג מיט דער אויסערליכער וועלט איז די אידי־שע טאַכטער געווען נאַאיוו, שעהמעוודיג, תמימות'דיג און האַט מיט א מאַדנעם כח אונטערדריקט אין זיך, ווי מען צודריקט א גיפטינע שלאַנג, דעם רוף פון דער פרוי, וואָס פלעגט איהר מאַנכעם מאל נאַגען. קיין מחשבות זרות האַט זי געווויס ניט נעהאַט. זי האַט געוואוסט, אז מען טאַר זיך ניט ארומטראַגען מיט אזוינע גערַאנקען, אז דאָס איז אן עבירה און האַט זיי פערטריבען פון זיך.

אין שטוב האָט זי פון קינדווייז אָן געלערנט צו זיין א באַלע־
באָסטע. ניט קיין מוטער, ניט קיין פרוי, נאָר א באַלעבאָסטע אין דער
ווירטשאפט.

די מוטער האָט שטאַלצירט מיט איהר טאָכטער, אויף וועמען זי
האָט זיך געקענט פערלאָזען און די טאָכטער האָט הנאה געהאט פון דעם
געדאנק, אז מען טרויט איהר אָן די נאָנצע באַלעבאָטישקייט און אז
מען רעדט אין שטאָדט, דאָס זי איז א בריה און פיהרט אליין די נאָנצע
הויז.

מיט גרויס גאוה פלעגט די דרייצעהן — פערצעהן־יעהריגע מיידעל
טראָגען דעם בונד קלינגענדיגע שליסלען אין איהר פארטוך וואָס האָט
ארומגענומען איהר ווייכע טאַליע — די שליסלען פון די קאמאָדען, וואו
עס איז געווען פערשלאָסען די צירונג, דאָס ביסעל גאָלד און זילבער, און
פון די אלמערס, וואו עס זיינען געשטאַנען די טעפּ מיט די איינגעמאכטס,
וואָס זי האָט אליין געהאָלפען דער מאמע'ן פרעגלען.

נאָנץ אפט זיינען פאָרגעקומען צווישען די קינדער רייסעריין צו־
ליעב דעם, וואָס זי מאכט זיך פאר א „נאנצע באַלעבאָסטע". די אינגע־
רע ברידער, די מאָזורקעס, האָבען ניט געוואָלט אנערקענען זייער שוועס־
טער אלס זייער מוטער'ס שטעלפערטרעטערין. זיי האָבען ניט געקענט
פערטראָגען איהר בעפעהלענדען טאָן און איבערהויפט זיינען זיי געווען
אין כעס, וואָס זי האָט געהאלטען אונטער'ן שלאָס און ריגעל די טייגלעך,
די זאפט און די אנדערע איינגעמאכץ... עס פלעגען פאָרקומען קולות,
געשרייען און אן אנדער מאָל געשלעגען מיט מסירות צום טאַטע'ן און צו
דער מאמע'ן, וועלכע האָבען תמיד אָדער געמאכט א פשרה אָדער געגעבען
נערעכט דער טאָכטער'ל.

קיין געזעלשאפטליך לעבען האָט די אידישע טאָכטער אין שטע־
טעל ניט געהאט. פון קיין פרעהליכע צוזאמענקונפטען האָט זי ניט ge־
וואוסט. זי האָט געהערט, אז דאָרטען אין די גרויסע מקומות: אין ריגע,
אין ווילנע און אנדערע אזעלכע אויסגעלאָזענע שטעדט קלייבען זיך צו־
נויף מיידלעך און בחורים און טאנצען צוזאמען. זי האָט געהערט פון נאָך
א סך אנדערע זאכען, וואָס מען טהוט דאָרטען, אָבער זי האָט יענע מיר־

לעך ניט מקנא געווען און האָט אַבגעמאכט ביי זיך, אז זי וואָלט אין אזעלכע „פרייע" שטעדט קיין מינוט ניט געלעבט און געדאנקט דעם, די הענט ניט געוואשען, וואָס איהר טאטע און מאמע וואוינען ניט דאָר־טען.

די איינציגע טעג, וועלן די אידישע טאכטער איז ארויס פון איהר באלעבאטישקייט, איז געווען שבת און יום־טוב. דעמאָלט פלעגט זי זיך אָנטהאָן אין די גענפלעטע קלײדער, בענעצען די גערוכטע קאָפ האָר מיט פראוואנס אויל און ארויסגעהן צוזאמען מיט איהרע חבר'טעס אין נאם שפאצירען.

שעהן איז געווען די נאם, וועלן די אידישע טעכטער האָבען שפא־צירט איבער איהר. א געזונטע פרישקייט, דיזעלביגע פרישקייט וואָס טראָגט זיך פון די ציטראָנען־בוימער, וועלן זיי פאָננען אָן צו בליהען, האָט זיך געפיהלט אין דער לופט. דער טראָט איז געווען א גראציעזער, אָבער א נאטירליכער, אזוי ווי עס איז געווען נאטירליך די פארב פון זייערע געזיכטער, פון וואָנעט עם האָט געשפריצט יוגענד, לעבען און אונבעוואוסט־טע לײדענשאפט.

מיט ליעבע־נעפיהלען איז די אידישע טאכטער געווען זעהר רייך. איהר ליעבע האָט זי אָבער זעלטען נעפיהלט צו אימיצען, צו א בע־שטימטע, עקזיסטירענדע פערזאָן. אפט פלעגען איהרע נעדאנקען זיך טראָגען ווייט־ווייט פון איהר ענגער שטעדטעל. זי פלעגט טרוימען. חלום'ען פון ראָמאנטישע געשטאלטען, פון א העלד, פון א נביא'ס א קינד, פון א משיח... די פערקערפערונג פון איהרע בעגעהרען האָט זי זיך געשילדערט אין איהר פאנטאזיע לויט איהרע נייגונגען און ליידע־שאפטען.

וועלן דער טאָטע פלעגט א שפאם טהאָן און דערצעהלען זיין יונגע טעכטערל, אז זי איז שוין קיין עין־הרע א בוגרות, א כלה מויד, אז זי ישטעהט שוין אין שדוכים און אז אינגיכען וועלען שדכנים אָנפאָננען קומען איהר זעהן, פלעגט זי ארונטערלאָזען די אויגען און איהר פנים איז בעדעקט געוואָרען מיט א דורכזיכטיגער רויטקייט — די פארב פון

צניעות, פון אונשולד, און פלעגט זוכען תרוצים ווי אזוי זיך ארויסצי־
מאכען פון אזא שמועס...

אט די שעמעווידינג, בע'חן'טע אידישע טאכטער איז שפעטער גע־
ווארען די כשרה, איבערגעגעבענע פרוי, די ע ק ר ת־ ה ב י ת, די
ש ע ה נ ע, אויסגעפוצטע בת־מלכה ביים סדר, די אשת־חיל אין גע־
שעפט, די מוטער פון די משה'לעך און שלמה'לעך, וועלכע האבען געהאט
שהנע, קלארע אויגעלעך, ליכטיגע פנים'לעך און עלוי'שע מוח'לעך.

* * *

ניט אלע אידישע מיידלעך זיינען געווען אזוינע גרויסע צניעות. אנ־
דערע האבען האלד געהאט זיך צו פוצען אפילו אין מיטען וואך, לאכען
מיט א הילכיגען קול איבער יעדע שטות'ערי, קוקען צו־אפט אין שפיגעל
און מאנכעם מאל ארויסגעהן מיט פערנאנדערגעלאזענע, צופאטעלטע
האר, קריכען דוקא דארטען, וואו עס קומען זיך צונויף די ניט־חתונה גע־
האטע געזעלען און פריקאשטשיקעס, וועלכע פלעגען ליעב האבען צו דער־
צעהלען צוויידיטיגע מעשות און צוגעזאלצענע גלייכווערטלעך.

דיעזע מיידלעך פלעגען כלומרשט אויסזידלען די יונגעלייט פאר
זייערע ליזע־מיילער, זיי שילטען, אז זיי זאלען זיך אבבייסען דעם האל־
בען צונג, אבער דערביי אויסשטעלען די אויגען און וואנפען שעלמישע
בליקען אויף דער לוסטיגער חברה, וואס האט נאנץ גוט געוואוסט, אז
קיין גרויס פעראיבעל וועלען די מיידלעך דערפאר ניט האבען.

די דאזיגע מיידלעך האבען בעלאנגט צו דעם מין „בארעטע". קיין
מעלה צו א שידוך איז א בארעטע מיידל ניט געווען. און וועז אזא
מיידל איז נעבעך פערוועסען געוואלרען האט מען אויף איהר געהאט וויי־
גיג רחמנות.

— דער וואס פאנגט אן צו־פריה, ענדיגט צו־שפעט — האט לאה
נחום'ס גיפטיג בעמערקט, וועז איינע פון דעם געזעמעל ווייבער וואס
זיינען נעשטאנען אין יאטקע, האט איהר איינגעדויטט אין אייער א סוד,
אז די מחותנת'טע, דעם חתן'ס מוטער, האט אבנעשיקט צוריק די תנאים

און אבנעלאזען דעם שידוך מיט ביילקע יענטע'ס, ווייל זי האט זיך דער־וואוסט, או די כלה איז א בארעטע.

— ווי מען קאכט, אזוי עסט מען — האט זי צום סוף פון שמועס נאך פערשטארקט איהר פריהערדיגען שטאך־ווערטל.

א נידעריגערער סארט מיידלעך, וועלכע זיינען געלעגען ביי אלעמען אין די מיילער און מיט וועלכע קיינער האט ניט געטארט האבען א מגע ומשא, זיינען געווען די „צולאזענע".

די צולאזענע זיינען על פי רוב געווען די טעכטער פון וואסער־טרע־גערקעס, גרעט־וואשערקעס און מצות־וועלגערקעס — פון ארעמע אלמנות, וועלכע האבען געוואוינט אין חורבות אויף די עקען פון שטאדט, אהן ברויט, אהן האלץ און אהן ליכט...

אויף די אינגלעך פון אט דיזע אלמנות פלענט נאך קהל האלטען אן אויג: זיי געבען ביז בר־מצוה אין תלמוד־תורה און נאכדעם אוועקגע־בען צו א בעל־מלאכה. אויף די מיידלעך האט אבער קיינער ניט אויפגע־פאסט און זיי פלעגען זיך וואלגערען אין די גאסען, ארומגעהן קרועה בלועה ביז וואנעט... זיי זיינען, בעונותינו הרבים, געווארען חצופות און צולאזען...

אין די פינסטערע נעכט פלעגט מען טרעפען גענוג צו זיי דעם או־ריאדניק, דעם פריסטאוו, דעם סעלסקי שרייבער און אנדערע אזעלכע פארשוינען. אנגעפאנגען צו שעלטען זיך האט מען מיט די צולאזענע ניט אזוי דערפאר, וואס זיי האבען געהאט צו טהאן מיט די קוקארדעס — וואהרים וואר וויל זיך דאס איינרייסען מיט „נאטשאלסטווא"? פער־קעהרט, אין הארצען האבען די שטערטלשע קרעמער געוואנט, או דאס איז גאר א מעלה פאר'ן שטאדט, וואס ציפקע די וואסערטרעגערקע'ס טאכטער איז א גאנצע „יאטאבעראמניצע" מיט'ן פריסטאוו און מיט'ן פריץ פון שטערטל. מען קען דורך איהר אמאל האבען א טובה... ביי א פראטאקאל, ביי אן אקט און נאך אזעלכע צרות.

די הויפט־צרה איז געווען, וואס „ארקע קאפעלמייסטער" איז מיט זיי געווען א נאהנטער מחותן.

„ארקע קאפּעלמיסטער" איז אין אמת'ן געווען פון א גאנץ שעהנער משפּחה. ער האָט געהאט א ברודער א לערנער און זיין פּאָטער איז געווען יאהרען־לאַנג א גבאי אין בית־המדרש און א נאמן פון מעות חטין. אבער ער אליין, ארקע, פרעגט שוין גאָר ניט! אויף אלע שונאי ציון געזאָגט.

מיינט איהר, אז ער איז געווען א שלעכטער, א רשע? חס ושלום! דוקא פערקעהרט, ער האָט געהאט א גוט הארץ. פלעגט ער זעהן אן ארעמאן איז ער געווען קאפּאבל אויסצוטהאָן פון זיך די העמד פון לייב און אוועקגעבען. אבער וואָס איז די פעולה דאָס גוטע הארץ, אז ער אליין האָט געטויגט אויף כפרות. ביי איהם איז געזעסען א שר און דער שר האָט איהם ארונטערגעפיהרט פון דרך־הישר. וואָס וויסט איהר, וואָס וויסט איהר, וואָס ארקע פלעגט אבטהאָן. ער פלעגט רויבערען פאפּיראָסען אום שבת, ניט פאסטען אום יום־כפור און טהאָן נאָך זאכען וואָס מען טאָר ניט. דעם צונאמענש „קאפּעלמיסטער" האָט ער אויך צו פערדאנקען א מעשה שהיה.

— איינמאל, אין א הייסען זומער־אוועג — אזוי האָבען דער־צעהלט די קברות־לייט, אז זיי האָבען געזעהען מיט זייערע אייגענע אויגען און דאָס האָט מען זיי געקענט גלויבען, וויל דער בית־עולם איז געוען אויך דערזעלביגער גאס — איז ארונטער פון קאפּעל (דער גוי'שקער בית־עולם) דעם גלח'ס „גאספּאדינע" (דעם גלח'ס פלנש) און אין צוויי מינוטען ארום האָט זיך פון דעמזעלביגען וועג בעווייזען ארקע.

— „סטייטש, ארקע". האָבען מיר איהם געפרעגט—דערצעהלען וויי־טער די קברות־לייט — „וי קומסטו אין מיטען דער נאכט אט־א־דא אויף דער קאפּליצע? און וואָס האָט דא אזוי שפּעט געטהאָן דעם גלח'ס גאספּעדינע?". בקיצור, ארקע אהין, ארקע אהער, בע... מע... ניט געווען וואָס צו הערען...

אויך מאָרגען, גלייך אין דער פריה ביים ערשטען מנין, האָבען שוין אלע געוואוסט וואָס עס האָט געטראָפען מיט ארקע'ן ביינאכט און א פּאָר שעה שפּעטער, וועו אלע קראָמען זיינען שוין געווען אפען, איז די גאנצע שטעדטל נעגאנגען אויף רערלעך. אפילו אין די חדרים האָט מען געשמועסט וועגען דעם.

— „וויסט איהר, אז מיר האבען איצט אין שטאדט א קאפעלמויס־מייסטער?", איז צוגעלאפען מיט גרויס שמחה יענקעל דער פאקענטרע־גער צו א געזעמעל אידען אויפ'ן מארק־פלאץ.

— „וואס פאר א קאפעלמייסטער?", האבען אלע נייגעריג גע־פרעגט און דערביי אויסגעשטעלט די פנים'ער כדי געניעער צו הערען וואס יאנקעל וועט דערצעהלען.

— „האט איהר גאר ניט געהערט וואס ס'האט נעכטען אוועגד פא־זירט אויפ'ן קאפעל מיט ארקע'ן?"

אלע האבען זיך פונאנדערגעלאכט און האבען שוין פערשטאנען, אז דער נייער קאפעלמייסטער איז ניט קיין אנדערער ווי ארקע, וועלכער איז געווען אויפ'ן קאפליצע צוואמען מיט דעם גלח'ס נאספאדינע.

און אזוי האט די שטערטעל געקרוינט ארקע'ן מיט'ן נאמען „קאפעל־מייסטער" ער היום הזה.

און אט די צולאזענע מיידלאך, רחמנא לצלן, פלעגען זיך אפט ארומשלעפען אין וואלד מיט „ארקע קאפעלמייסטער" און זיינע חברים...

"דער פאליטישער קאמף" אין די שטעדט-לעך פון ליטא און ווייסרוסלאנד

אבגעזונדערט איז געווען דאס אידיש לעבן אין די שטעדטלעך פון ווייסרוסלאנד און ליטא. די דערפישע בעפעלקערונג ארום איז נעשטאנען קולטורעל א סך נידעריגער און די שטאדט-לייט האבן אויסער עקאנאמיש מיט איהר קיין מגע ומשא ניט נעהאט. די אידישע שטאדט און דער גוי'אישער דארף זיינען געווען צוויי — הגם ניט אלע מאל פיינדליכע — וועלטן, וועלכע האבן נערעדט אויף פערשיידענע לשונות און נעהאט פערשיידענע אינטערעסן אין לעבן.

די גוים אין שטעדטלעך גופא זיינען אם מיסטען געווען די „נאטשאלסטווא": דער אוריאדניק, די סאטסקים, דער שרייבער פון סעלסקא און נאך אזוינע נפשות, וועלכע האבן נעהאלטען דאס נאנצע שטעדטלעך אין מורא פאר „פראטאקאלען". די באלעבאטים פון שטעדטלעך פלענען האלטען אין איין געבען כאבאר דעם אוריאדניק, און זיי זיינען געווען מלא שמחה, וועז דער ערל פלעגט זיך ניט בריקען און נעהמען...

די קליינע טשינאווניקלעך פלעגען ווי אמת'ע פיאווקעם אויסזויגען די לעצטע פאר גראשען פון די אידישע קרעמער און געשעפטס-לייט. קיין פריינדשאפט, קיין התקרבות צווישען די אידען און די נאטשאלסטווא האט, פערשטעהט זיך, ניט געקענט זיין.

דאס פאליטישע לעבן פון דעם אפיציעלען רוסלאנד איז פאר די זאמוטער שטעדטלעך געווען מעהר פרעמד, ווי דאס לעבן פון כינעזישען הויף.

וועגען דער כינעזישער קייזערין פּלעגט מען נאָך אמאָל לעזען אין די
לעטער", אין „המליץ" און „הצפירה", וועגען רוסלאנד גופא, איז
רשטעהט זיך, דאָרטען אפילו ניט דערמאָנט געוואָרען.

אויסער די טעלעגראמעס, אז „הקיסר ירום הודו" מיט די „קסרית
ם הודה" האָבען געמאכט א נסיעה פון צארסקאָיע סעלאָ קיין פּעטער־
ג און פון פּעטערבורג קיין צארסקאָיע סיעלאָ, האָט מען קיין זאך ניט
וואוסט, וואָס עס טהוט זיך אין רוסלאנד.

קיין אידישע צייטונגען זיינען נאָך ניט געווען, רוסישע האָט מען
ט פערשטאַנען און דעם „המליץ" און „הצפירה" פּלעגען אויך נור לע־
ן די משכילים און די זיידענע יונגעמאנטשיקלעך, וואָס זיינען נאָך גע־
ן ביים שווער אויף קעסט.

פּאָליטישע ענערגיע איז אָבער געווען ניט ווייניג ביי די איינוואוי־
ר אין שטעדטעל. די אינסטינקטען פון נעזעלשאפטליכער ארבייט
נען געווען גאנץ שטארק ענטוויקעלט, און אויב זיי האָבען ניט נע־
נט אויסגענוצט ווערען פאר די אלגעמיינע אינטערעסען פון לאנד, זיי־
ן זיי אָנגעוועגדעט געוואָרען פאר די קהל'שע ספעציעל־אידישע, קליין־
טעדטעלשע ענינים.

ווי אין יעדער פּאָליטישער און סאָציאלער פראגע פון דער גרויסער
לט, פּלעגען אויך אין די שטעדטישע ענינים זיין פערשיעדענע צדדים,
פען, וועלכע פּלעגען פיהרען צווישען זיך מחלוקות. די מחלוקות פּלעגען
ם איין מאָל פיהרען צו „שלאָגענדע ארגומענטען" און — וואָס נאָך
ער — צו מסירות, וואָס פּלעגען בעטראכט ווערען פאר דעם גרעסטען
ול השם מצד די זייטיגע רוהיגערע שטאָדט־לייט.

כאראקטעריסטיש פאר אָט די אלע צאנקעריין און מחלוקות אין
קליינע שטעדטעלך איז, וואָס די צדדים פּלעגען זיך אממיסטען גרו־
רען לויט זייער עקאָנאָמישער לאָגע. אין א געוויסען זינן קענען מיר
נען, אז דאָרטען האָט זיך שוין אונבעוואוסט ארויסגעוויזען דער קלאַ־
ן־קאמפף צווישען די פערשיעדענע עקאָנאָמישע גרופּען. דער קלאָסען־
מפף פּלעגט זיך ארויסווייזען ניט אין עקאָנאָמישע אנגעלעגנהייטען,

נור ביי „פאליטישע", אויב מען קען אזוי אנרופען די שטעדטלשע קהלה־ענינים.

אויף יעדער קהל'שער אספה, וואו עס פלעגט זיך האנדלען וועגען גאלקעווען א טשלען אין אופראווע, א נייעם הקדש, וועגען צורעכט מאכען דעם אלטען בית־המדרש, וועגען אונטערשפארען די שוהלן, אדער, להבדיל, דעם מרחץ, פלעגט זיך ארויסווייזען צוויי שטרעמונגען: אן אריסטאקראטישע און א דעמאקראטישע.

די „אריסטאקראטען", די נגידים פון שטעדטל פלעגען אלע קהל־שע ענינים בעטראכטען פון זייער נגיד'ישען שטאנדפונקט, אלע קהל'שע בנינים פלעגען זיי וועלען בויען לויט זייער געשמאק, כדי זיי זאל זיין בעקוועמער; די „דעמאקראטען", דער המון, די ברייטע שטעדטלשע מאסע פלעגט געווענליך ביטער בעקעמפען די „פוסטאקראטען" און פלעגט אימער פערלאנגען, אז די שטעדטלשע אינסטיטוציאנען און חברה'ס זאלען מעהר דיענען די נויטען פון פאלק, פון דער גרויסער אדימער בעפלקערונג.

די שטענדיגע, אונאויפהערליכע קריגעריין צווישען די נגידים און דעם המון, אדער ווי מען פלעגט זיי רופען אין שטעדטל, צווישען די „פני" און די „קאצאפעס", פלעגען אננעהמען די פארמע פון א פערבי־טערטען קאמפף, וועו עס פלעגט זיך האנדלען וועגען נעהמען א נייעם רב.

דער רב אין די קליינע שטעדטלעך פלעגט ניט נור זיין צו פסק'ענען שאלות און צו זיין א מסדר־קדושין, נור ער פלעגט אויך זיין דער פאק־טישער בעל־הבית פון קהל'שע ענינים. ער איז געווען דער פארשטעהער דער פערטרעטער פון שטעדטל. זיין דעה איז געווען די גרעסטע, און קיין זאך פלעגט ניט געטהאן וועדען אהן זיין הסכמה. דעם רב'ס לומדות פלעגט ניט שפיעלען אזא ראלע, ווי זיינע ארגאניזאטארישע און אדמיניסטרא־טיווע פעהיגקייטען.

עס איז זעלבסטפערשטענדליך, אז די פערשידענע צדדים פון שטעד־טל, וועלכע האבען אויך געהאט פערשידענע אינטערעסען און צוויי־

, האבען זיך שטארק געמוזט פונאנדערגעהן איבער אזא פראגע:
ע ר עס זאל זיין דער מנהיג הקהל, דער פיהרער פון שטערטעל.

די מחלוקות צווישען די „פני" און די „קאצאפעס" פלעגען זיך דע־
ער שטארק פערשארפען ביים נעהמען דעם רב.

די „פני" זיינען אימער געווען אין דער קליינער מינאריטעט, און
ב עס וואלט געקומען צו ריכטיגע וואהלען, וואלטען זיי אלע מאל
כגעפאלען. א רב פלעגט מען אבער ניט קלייבען, נור נ ע ה מ ע ן,
ן די פני, ביי וועמען עס זיינען געווען אלע מאכט־מיטלען, פלעגען
סער קענען נעהמען א רב, ווי דער המון; וואס איז בעשטאנען פון בעלי־
אכות און פועלים און אנדערע ארעמע מענשען, וועלכע זיינען שטענ־
ג געווען פערהארעוועט און פער'דאגה'ט איבער דער טאג־טעגליכע־
ונה.

ביי דעם המון איז אימער געווען אן אינסטינקטיווע, פערבארגענ־
אה קענען די פאר מניינים נגידים מיט זייערע אונטערלעקער. און נאנץ
ט פלעגט טרעפען, אז דער המון פלעגט פיהרען מחלוקות קענען א רב,
אם די פני האבען געמוען, ניט ווייל ער, דער המון, האט געהאט אוים־
ועצען קענען דעם רב גופא, קענען זיינע האנדלונגען, נור איינפאך אוים
מה צו די פני, פארוואס זיי האבען געמוען דעם רב, ניט פרעגענדיג
„דעה ביי כל הקהל".

— מיר צאהלען קארבקע געלד ניט וועניגער ווי די גבירים, מיר צאה־
ן רח"ש ניט וועניגער ווי די מזרח־וואנט־לייט און מיר דארפען אויך
בען א דעה ביים נעהמען א רב. — אזוינ טענות פלעגט מען אפט הע־
ן פון די „קאצאפעס" אין די שוהלען, בתי מדרשים און אויפ'ן גאס.

— וועמען זאלען מיר פרעגען עצות?— פלעגען דערויף ענטפערען די
הרער פון די פני, „דוד'קע דעם שניידער, יאשקע דעם שוסטער און
ראיקע'ן (אפרים'קע) דעם טבח? ז י י זאלען מיר שיקען פארהע־
ן דעם רב? וואס ווייסען די עס־הארצים וועגען א מרא דאתרא? קע־
ן ז י י דען פערשטעהן דעם רב'ס הדרן? קענען זיי דען אנטאפען
חריפות פון זיינעם א לשיטתיה?

פערגלייכט אט דיעזע טענות פון די ביידע צדדים אין די אידישע שטערטלעך און איהר וועט געפינען אין זיי די ארגומענטען פון די צוויי גרויסע קלאסען — ארבייטער און קאפיטאליסטען, — וועלכע קעמפען איבער דער פאליטישער מאכט אין אונזער היינטיגער צייט.

דאס רוב מחלוקות פלענען אבער ארויסקומען ניט דערפאר, וויל זיי פני נעהמען זיך די גאנצע דעה און מיינען, אז „זיי זיינען גאנצע קיזאריים אין שטאדט", נור טאקע צוליעב ריינע, פרינציפיעלע טעמים.

דער רב, וואס האט זיך געפאסט פאר די „פני", פלענט זיך ניט פאסען פאר די „קאצאפעס", און פערקעהרט, די „פני" פלענען ניט קענען מסכים זיין צו א רב, וועמען דער המון וויל.

די פני האבען שטענדיג געוואלט האבען א רב, א מיוחס, וואס שם'מ אין דער וועלט פאר א גרויסען חריף ובקי, זיינע בעציהונגען צו כשר וטריפה האט זיי ניט געקימערט; ער האט געמעגט זיין דער גרעסטער מחמיר און טריף מאכען די קלענסטע סרכא. צי איז דער רב א בעל מדות אדער ניט, צי איז ער א נקי כפים אדער ניט — וועגען דעם האבען זיך די פני ניט נאכגעפרעגט. אן אמת'ער נקי כפים, א מענש, וואס שאנעוועט קיינעם ניט און זאגט דעם אמת אין פנים אריין, איז פאר די פני נאר געווען א חסרון. זיי האבען געזוכט זייערען א מענשען, אזוינעם, וואס איז א מכבד עשירים, און האט וועניג וואס צו טהאן מיט'ן המון...

די קאצאפעס אבער האבען ניט אזוי מקפיד געווען, צי דער רב איז א קלענערער אדער א גרעסערער בעל פלפול, די הויפטזאך וואס זיי האבען געוואלט איז געווען, ער זאל זיין א גרויסער בעל מדות, אן עניו, א צוגעלאזענער מענש, פאר וועמען מען קען דאס הארץ אויסגיסען און מיט וועמען מען קען זיך אפט אן עצה האלטען. זיי האבען געוואלט דער רב זאל זיין א מקיל און זאל רחמנות האבען אויף דאס ארעמע געלד פון די קבצנים, ער זאל גאהן צו ארעמע חתונות אזוי ווי צו רייכע, ער זאל זיך ניט אבזאגען פון א סנדק, וואס דער ארעמאן איז מכבד, ער זאל ניט זיין א נושא פנים און זאל ביי א דין תורה אויסהערען דעם אביון אזוי ווי דעם

ביר. מיט איין וואָרט, די פּני האָבען געוואָלט אן אריסטאָקראַטישען רב
ון די קאָנפּעם — א דעמאָקראט, א פּאָלקס־מענש.

אין שטעדטל, וואו די מחלוקות צווישען די ביידע צדדים, די פּני
ון די קאָנפּעם, זיינען אזוי פּערשארפט געוואָרען, דאָס יעדער צד האָט
ך גענומען ז י י ן אייגענעם רב, וועט איהר שטענדיג געפינען אט
י דאָ אויסגערעכענטע פּערשיעדענע אייגענשאפטען ביי די צוויי פּער־
יעדענע רבנים.

די ארט און ווייזע פון מקבל פּנים זיין דעם רב, פון דעם ערשטען
רוך הבא, פּלעגט אויך זיין ביי די פּני נאָנץ אנדערש, ווי ביי די קאָנפּ־
עם.

די פּני פּלעגען ארויספּאָהרען בענעגענען זייער רב מיט א טייערען
עשפּאָן, וואו עס פּלעגען נאָר קענען זיצען וויניגע געצעהלטע מענשען.
ארייגפּאָהרען מיט'ן רב פּלעגען זיי אממויסטען ביי נאכט, דער המון
אָל זיך ניט צוטשעפּען. דער רב גופא פּלעגט זיך האלטען אין איין בלאָ־
עז און פּלעגט דעם בריטען עולם כמעט ווי ניט צולאָזען צו זיך.

די קאָנפּעם פּלעגען מקבל פּנים זיין זייער רב אויף אן עכט
פּאָלקסטימליכען אופן. די בעלי מלאכות פּלעגען דעם טאָג לייגען די
ארבייט און ארויספּאָהרען צום באהן מיט א סך וועגען, די פערדלעך האָ־
בען געמעגט זיין ניט אזוינע טייערע; יעדערער פּלעגט מיטנעהמען א
פּלעשעל משקה ביי זיך איז בוזעם און פּלעגט זיך שוין משמח זיין בע־
צייטענס. איז דער רב געווען פון א דערבייאיגער שטעדטל, וואו קיין אי־
ען־באהן איז ניט געווען, פּלעגט מען צופּאָהרען ביז'ן רב'ס הויז, איהם
ארויספּיהרען פון דאָרטען מיט גרויס פּאראד און איהם אָבפּיהרען מיט
שמחה ביז ד ע ר נ י י ע ר ש ט א ד ט, ו ו א ו עס ווארט אויף
איהם דער כסא הרבנות.

אין שטאָדט פּלעגט דער רב קיין מאָל ניט ארויספּאָהרען מיט פער־.
זייגע חסידים פּלעגען פּערקאטשען די ארבעל, ארויפּרוקען די היטעל
אויפ'ן שטערען, זיך איינשפּאנען אין וואָגען, וואו דער רב איז געוועסען.
און איהם ארויספּיהרען אין שטעדטל מיט גרויס התלהבות.

אזא טריאומף־צוג פלענט נור האבען דער רב, אויף וועמען די קא־
צאפעם האבען געגעבען זייער הסכמה.

די פערשיעדענע עקאנאמישע גרופען אין די שטעדטלעך פון זא־
מוט און ליטא האבען אויך ענטוויקעלט פערשיעדענע אידעאלאגיעס,
פערשיעדענע מדות, פערשיעדענע בליקען און פערשיעדענע אינטערעסען.

אט די פערשיעדענע אינטערעסען זיינען אימער געווען דער באדען,
א וואו עס פלענען אויסוואקסען פערשיעדענע צדדים, וועלכע
פלענען פיהרען צווישען זיך אונאויפהערליכע מחלוקות איבער די קהל־
שע ענינים.

פאסקווילען און אויסנעטראכטע ליעדער

ווי קלייז די ליטוווישע שטעדטל איז ניט געווען פאר דער אויסערליכער וועלט, ווי ווייניג זי האט זיך ניט אנגעזוהן אויף דער לאנדקארט. איז זי פונדעסטוועגען געווען פול מיט חיות, פול מיט כח און מוטה. דער גאנצער עולם פון לעבען האט אין איהר שטארק געקלאפט.

עס פלעגט ניט אוועק די וואך, וועז מען זאל ניט האבען אסיפות, מאבען חברות, שרייבען תקנות און סתם פיהרען וכוחים מכח קהל'שע ענינים.

דער עולם איז געווען צוטיילט אויף צדדים, אויף פארטייען און עדער צד האט געזוכט גובר צו זיין דעם נעגנער, דעם צד שכנגד דורך אלערליי כשרה און ניט כשרה מיטלען.

ווי שוין פריהער געזאגט פלעגען שטענדיגע מחלוקות פארקומען צווישען די „פני" און די „קאצאפעם", צווישען די רייכע און דעם פאלק, צווישען דער ביסל יחסנים און דעם המון איבער דער ממשלה אין שטאדט.

די דאזיגע מחלוקות זיינען נאטירליך, געווען אונפערמיידליך, ווייל אין זיי זיינען געווען פערמישט די א י נ ט ע ר ע ס ע נ פון די פער־שידענע עקאנאמישע גרופען.

די „פני", די נגידים, האבען געוואלט אלץ פערכאפען ביי זיי אין די הענט און דער „המון", די קאצאפעם האבען ג'טענה'ט, אז זיי דאר־פען אויך האבען א שטיקל דעה, ווייל זיי צאהלען ניט ווייניגער קא־פאבקע־גלד, ווי די שמעלקעם, וועלכע זיצען ביים קהל'שען שיסעל...

אן אנדערם מאל פלעגען די מחלוקות צווישען די צדדים אזוי צונעשפּיצט ווערען, דאס די רבנים פון די ארומיגע שטעדט, מורא־האבענדיג, אז דער שם ישראל זאל חלילה ניט ווערען לעג ולקלס, פלעגען קומען צופאהרען, זיך לעגען אין דער ליינג און אין דער ברייט ביז ווענען זיי האבען גענוג צו א פשרה. ניט זעלטען פלעגט א היץ־קאפּ אונטערשטעקען אין דער שטיל א „פאפיר" אין אויעזר צום איספּראוניק, ווען פלעגט קומען מאכען א „טאלק" לויט זיין יון'ישען יושר.

אויסלייגען קלאר די טענות, ווען זיי ווילען, זיינען די צדדים ניט נעווען בכח און אויף די אסיפות פלעגט מען טומלען, ליארמען, פּילדערען, אז די קולות האבען דערגרייכט ביז'ן הימעל. די רעדעל־פיהרער פון איין צד פלעגען זידלען און שימפּען זייערע געגנער מיט אלערלייי נעמען, זיי אויסרעכענען דעם גאנצען צעטל פון זייערע חטאים פון פאר דער חתונה און פון נאך דער חתונה, און עם איז ניט נעווען מקנא צו זיין דעמיענינען, ווען דער האט נעהאט אין זיין משפּחה א שטיקל סרכא.

איז א נעווייסער ניט בעליעבטער גבאי אדער אזוי א בעל דעה נעווען א צו גרויסער תקיף און מען האט ניט נעקענט סתם אזוי איהם אוועקמאכען מיט דער האנט — צי ווייל ער האט נעהאט א שטארקען מענה לשון און מען האט איהם ניט נעקענט אריבערשרייען, צי ווייל ער איז נעווען א גרויסער בעל משפּחה און די קרובים מיט די קרובים'ס קרובים האבען תמיד נעהאלטען זיין צד — דעמאלט האט דער צד שכנגד נעזוכט איהם צו פערמאוס'ן איז שטעדטעל ניט אפען, בפרהסיא, נאר בסתר, אין דער שטיל. מען האט נעזוכט איהם צו פסל'ן פון כלל־ארבייט „טויט מאכען פאליטיש" דורך פאסקווילען און אויסגעטראכטע ליעדער.

דער פאסקוויל איז נעווען א וואפען, ווען פלעגט נאנץ אפט בענוצט ווערען קעגען א פערזענליכען שונא, קעגען איינעם, ווען פלעגט צופיעל באלעבאטעווען מיט די קאראקטער־געלדער און איבערהויפט קעגען אלע די, וועלכע האבען זיך נעמאכט פאר גאנצע יחסנים און „פיהרען די שטאדט פאר'ן נאז". דורך א פאסקוויל האט מען נעזוכט זיך אבצורעכענען מיט'ן בעל דבר אויף אזא אופן, אז יענער זאל שוין מעהר קיין תקומה ניט קענען האבען. און גאנץ אפט פלעגט טאקע טרעפען, אז דער

אויף וועמען דער פאסקווי׳ל איז געווען געשריבען, האָט לאנג־לאנג ניט געקענט די אויגען ווייזען.

דער פאסקווי׳ל האָט געהאט דעמזעלבען צוועק ווי די „סענסאציאנע־לע ענטדעקונגען" מיט וועלכע א געוויסע צייטונג טרעט אין אונזערע צייטען קעגען א פאליטישען ענגנער אין דער צייט פון א קאמף.

אָט האָט מען א געוויסע צייט נעמורמעלט אין שטעדטל, אז דער גבאי פון לחם עניים נעהט צו־אפט און זאמט זיך צו־לאנג אין דער יונגער אלמנה׳ס הויז. ארויסטרעטען מיט אן אפענער בעשולדיגונג האָט מען מורא נעהאט, קיין עדות זיינען ניט געווען און דער רב קען אמאל קנסן׳ען פאר זיין א מוציא שם רע, האָט מען דאָס ארויסגעפויקט דורך א פאסקווי׳ל.

האָט זיך נעטראָגען א סוד, אז דער נגיד ווי׳ל אויסלייזען זיין זוהן פון פריזיוו מיט לאפקע און דורך דעם וואלט ארייננעפאלען אן אנדערער, אן אונשולדיגער. ריידען אין דער הויף האָט מען וועגען דעם ניט גע־טאָרט, ווי׳ל מען האָט געוואוסט, אז דער נגיד איז אויסנעמישט מיט נאטשאלסטווא. האָט מען זיך אן איהם נוקם געווען דורך א פאסקווי׳ל.

ווי פון יעדער סענסאציע האָט זיך אין שטעדטל אנגעפאנגען שטארק צו רודערען דורכ׳ן פאסקווי׳ל. אלע אהן אן אויסנאהם, פון קליין ביז גרויס, האבען נערעדט וועגען „פאסקווי׳ל", וואס איז געווען אנגע־קלעפט אויפ׳ן וואנט פון בית המדרש.

געפינען פלעגט מען דעם פאסקווי׳ל שבת אין דער פריה, וען דער עולם איז נאָכנגען אין בית המדרש דאוונען. דאָס איז געווען צוליעב צוויי טעמים: ערשטענס, ווי׳ל שבת זיינען אלע לידיג און עס וועט מאכען א שטארקען רושם; צווייטענס, ווי׳ל קיינער וואלט ניט מחלל שבת נע־ווען און עס ארונטערריסען. דער שבת־גוי פלעגט נאָר קומען פרייטאג צו נאכט אויסלעשען די לאמפען און שבת נאכ׳ן דאוונען ארונטערנעה־מען די לייכטערס. ביז דער צייט האָט ער זיך ניט געווייזען.

עס איז כדאי צו בעמערקען, אז די פאסקווי׳לען זיינען געווען געשרי־בען אין אידיש, אין דער צייט וועז אלע אנדערע מודעות זיינען געווען אין לשון קודש. דערפון קען מען דרינגען, אז די פאסקווי׳לען שרייי־

בער זיינען געווען פאלקס־מענשען, וועלכע האבען קיין לשון קודש ניט געקענט.

האט מען שבת אין דער פריה, דאוונען צייט, געזעהן קופקעס מענשען ארום בית המדרש און ארום שול, האט מען זיך גלייך אנגעשטויסען, אז מסתמא איז דארטען אנגעקלעפט א פאסקוויל. די לצים פון שטאדט און אפילו די שוין אנגעזעהענע מענשען האבען פון די פאסקווילען שטארק הנאה געהאט. זיי זיינען געווען געשריבען שארף און וויציג, אזוי, וז מען פלעגט אפטמאל זיך האלטען פאר די בייכער לאכענדיג.

די פאסקווילען זיינען געווען געשריבען אין אן איינפאכער קלאר שפראך. אן אנדערש מאל איז א געוויסער פסוק געווען בעגלייט מיט א ליעדל. עס פלעגט אויך טרעפען, אז דער גאנצער פאסקוויל איז געווען געשריבען אין גאלע גראמען.

אזוי ווי א פאסקוויל, אזוי איז דאס „אויסטראכטען אויך אימיצען א ליעד" אויך אין שטעדטל געווען ניט פון די זעלטענע פאסירונגען.

האט א בחור נעפיהרט א ליעבע מיט א מיידל, האט זיך גלייך פערשפרייט א ליעד, וואו די אויפפיהרונגען פון דעם פערליעבט פארל זיינען געשילדערט געווארען אין א ניט צנועה'דיגען אופן. האט מען זיך דערוואוסט, אז א מלוה צאפט אויס די בלוט פון אן ארעמען קרעמער, איז גלייך ארויס א ליעד, וואו דער מלוה האט נעקראגען זיין חלק מיט פראצענט.

אין יעדער צייט זיינען געווען בחורים, מעהרסטענס, פון דער ישיבה, וועלכע זיינען געווען מאדימס אויסצוטראכטען א ליעד איבער א געוויסער פאסירונג.

פאר אן אויסגעטראכטען ליעד פלעגען די „אנגעברענטע" ציטערן ווי פאר פייער. מאנכע פלעגען אפילו אוינשרעקען דערמיט, וואס זיי פלעגען מודיע זיין, אז זיי וועלען אויסטראכטען א ליעד.

צום אויסגעטראכטען ליעד פלעגט גלייך צוגעפאסט ווערען א מעלאדיע און די קונדסים פלעגען שוין האבען וואס צו זינגען.

ביי אונז אין שטעדטל איז אברהם'קע דער זינגערל געווען א בריה צוצופאסען צו אן אויסגעטראכטען ליעד א מעלאדיע. די מיידלעך האבען

טאקע דעריבער פאר איהם שטארק מורא געהאט און אויב שוין יע פיהרען אַ ליעבע, האבען זיי געפיהרט די ליעבע מיט איהם גופא, מיט אברהם'קע דעם זינגער הייסט עס, וועלכער האט אגב אורחא אונטערגעטענציגט די מיידעלשע הערצער מיט זיין זיסען קול'כעל.

דאס אויסגעטראכטע ליער, וואס מען האט געזונגען אויף דעם פריהער דערמאנטען גבאי פון לחם עניים, וועלכער איז געווען א צו־גרויסער סער מחותן מיט דער יונגער אלמנה, האט זיך אנגעפאנגען בזה הלשון:

„איידער צו גיהען נאך מעריב אין בית המדרש צום שיעור,
איז — — — געגאנגען קלאפען אין דער אלמנק'עס טיהר...
לאַ־לאַ־לאַ, לאַ־לאַ־לאַ*)

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

ווי די אנגענעריפענע אין די פאסקווילען און אין די אויסגעטראכטע ליידער האבען געפיהלט איז זיך לייכט פארצושטעלען, ניט ווייניג האבען זיך פשוט קיין ארט ניט געקענט געפינען. דאס ליענען ביי אלעמען אין די מיילער איז ניט געווען קיין גרויסער תענוג און פיעלע איז אויסגעקומען צו פערלאזען די שטאדט אויף אייביג.

*) איך בין משער, אז פיעלע פון אונזערע פאלקס־ליידער שטאמען פון אט די „אויסגעטראכטע ליידער", וועלכע זיינען פערפאסט געוואָרען מיט דעם צווק צו פערשווארצען אימיצען די אויגען.

גמילת חסד

די מדה פון גמלת חסד, פון לייהען געלד אהן פראצענט, איז ביי קיין נאציאן ניט געווען אזוי ענטוויקעלט, ווי ביי אידען. עס וועט ניט זיין קיין שאוויניסטישע, אתה בחרתנו בעריהמערי, וועז מיר וועלען זאגען. אז די מדה פון גמלת חסדים איז א ריין אידישע מדה.

די פערשפרייטע מיינונג, אז אידען זיינען פראצענטניקעס, וואכע־רער, וועלכע זענען קאפאבעל ארויסצורייסען דעם לעצטען ביסען פון זייער'ן א בעל חוב'ס מויל, איז ניט מעהר, ווי אן אנטיסעמיטישע ער־פינדונג.

ביי קיין פאלק איז ניט פערהאסט א מלוה, א פראצענטניק, ווי ביים אידישען פאלק. אויף א וואכערער פלענט מען טייטלען מיט די פינגער און מען פלענט מיט איהם מורא האבען צו האבען וועלכע עס איז עסקים. דאס ווארט: „פראצענטניק" איז געווען א זידעל ווארט, וואס פלענט אנגעוענדעט ווערען אלס די גיפטיגסטע פייל צו טויטען א נעגנער.

אין יעדער שטערטעל פלענען ווירקליך זיין א פאר מלוה'ס, הויט־שינדער, וועלכע פלענען פערשפרייטען זייערע נעצען צו פאנגען נעבראַ־כענע מענשען און זיי שפעטער אויסטהאן נאקעט. אבער אזוינע חברה־לייט זיינען געווען אויסנאהמען און פלענען בעצייכענט ווערען מיט די טיטו־לען: פיאווקעס, בלוט־זויגער, פון וועלכע אלע פלענען זיך דערווייטערען.

דאס נעהמען פראצענט פאר לייהען געלד איז ניט קיין אידישער שטריך. עס איז יערעמפאלס ניט געלענגען אין כאראקטער פון אידען, וועז זיי האבען געפיהרט דאס קלייגשטערטעלשע פאטריארכאלישע לעבען. דאס לייהען געלד אהן פראצענט איז, פערקעהרט, געווען שטארק פער־בריים אין די אידישע שטעדטלעך.

נאנצע שטעדטלעך פלעגען לעבען פון גמלת חסדים, פון די מובות, וואס איינער פלעגט טהאן מיט'ן אנדערען דורכ'ן אויסלייהען געלד.

היינטיגע צייט ווערט אנגערופען די צייט פון קרעדיט. קרעדיט איז איצט דער יסור, אויף וועלכער דער מאדערנער האנדעל און די אינדוסטרי שטיצען זיך. קרעדיט איז דער הויפט אינסטרומענט אין היינטיגער צייט. זאל עפעס פארקומען א וועלכע עס איז ניט מניעה אין דעם קרעדיט פון א לאנד, און א קראך, א קריזיס מיט אלע זיינע בעגלייטער וועט ווערען אונפערמיידליך.

אין די אידישע שטעדטלעך האט מען קיין ידיעה ניט געהאט פון דעם מאדערנעם קרעדיט. קיין באנקען און אנדערע פינאנציעלע איינריכטונגען זיינען ניט געווען. אבער א האנדעל מיט ריינע מזומנים איז געווען אונמעגליך אפילו מיט א פאר צעהנדליג יאהר צוריק, וועו די מאדערנע אינדוסטרי איז נאך ניט געווען אזוי שטארק אויסגעוואקסען. עס זיינען נויטיג געווען אנדערע מיטלען ווי אזוי צו פיהרען מסחרים אהן מזומנים. אט דער וויכטיגסטער פון דיזע מיטלען איז געווען דער גמלת חסד. אוז ניט פון דער חברה „גמלת חסד", וואס האט נעריינט אלס א נוטער פלאץ צו שפיעלען אין גבאות, נאר פון דער מ ד ה צו טהאן גמלת חסדים רייד איך דא.

די עקאנאמיסטען דרעהען זיך א קאפ אויסצורעכענען ווי גרויס עס דארף זיין דער פראצענט פון מזומנים אין דעם היינטיגען וועלט־האנדעל; וויפיעל קרעדיט, למשל, מען קע זקריגען אויף יעדע הונדערט דאלער בארעם געלד. אזא חשבון וואלט אויך געווען אינטערעסאנט צו מאכען אין די קליינע שטעדטלעך, וואו דער גאנצער מסחר איז געווען געבויט אויף די גמלת חסדים. פערהעלטנישמעסיג, דוכט מיר, פלעגט יעדער זילבערנער רובל דורכגעהן מעהר הענד ווי איצט און עס איז א סברה, או מיט יעדען רובל האבען זיך בענוצט מעהר מענשען ווי איצט, וועו געלד איז געווארען די נשמה פון דער וועלט.

סחורה פלעגט מען אין די ליטא'ער שטעדטלעך קויפען דורך די קאמיסיאנערען אין די גרויסע מקומות. אין אונזער געגענד פלעגט מען אייגקויפען אין ריגא, ליבוי, מאסקווע, לאדז און אזוי ווייטער.

פאר די סחורה פלעגט מען, פערשטעהט זיך, ניט צאהלען מיט מזומן, נאר מיט וועקסלען. די וועקסלען זיינען אויסגעשטעלט געוואָרען אויף גע־וויסע טערמינען, אויף דריי, פיער, פינף און זעקס מאָנאטען. די סחורה פלעגט געווענהנליך אבגעלייזט ווערען פריהער און אויב דער קרעמער האָט געהאנדעלט בלויז מיט אייניגע ארטיקלען און איז ניט געווען אזוי פער־דרעהט, פלעגט ער דאָס אבגעלייזטע געלד ביז דער צאָהלונג אויסלייי־הען אלס גמלת חסד. דאָס נאנצע שטעדטעל פלעגט זיך דערווייל קירע־וועז מיט דעם געלד. און וועז מיר זאָגען דאָס נאנצע שטעדטעל איז דאָס אין בוכשטעבליכען זין. דער יעניגער, וואָס פלעגט קריגען דעם גמלת חסד, פלעגט אויך ביי זיך ניט האלטען און פלעגט דאָס געלד, אין די טעג, וועז ער פלעגט עס ניט בענוצען, אויסלייהען אנדערע, און דיזע ווי־דער אנדערע. און אזוי פלעגט יעדער רובל צירקולירען אלס גמלת חסד אין א סך הענר.

יעדע שטעדטעל האָט זיך יערע וואָך איהרע „מארקטעג". אין די מארקטעג פאָהרען זיך צונויף די פויערים פון די ארומיגע דערפער אין פערקויפען זייערע תבואות, אייער , היהנער, גענז, און פאר דעם פלעגט קויפען זיי איין אנדערע סחורות, וואָס זיי איז נויטיג. ביי אונז אין שטעדטעל זיינען די „מארקטעג" געווען דינסטאג און פרייטאג. פון זיי, פון די „מארקטעג", האָט זיך געווענדעט די „פראָספעריטי" פון שטעד־טעל. א געלונגענער „מארקטאג" האָט אריינגעבראכט מעהר פריונות און דאָס עקאָנאָמישע לעבען פון שטעדטעל פלעגט אויפלעבען. פערקעהרט, ביי א שלעכטען וועג און ניט קיין געלונגענעם וועטער פלעגט דאָס נאנצע עקאָנאָמישע לעבען פון דער וואָך דורכמאכען א מין „דעפרעסיאָן". אין א שלעכטען וועג קומען די פויערים ניט אין שטאָדט אריין, לייזט מען ניט, איז ניטא מיט וואָס צו בעצאָהלען די וועקסלען און דער גאנצער עקאָנאָמישער מעכאניזם פלעגט אָנפאנגען צו סקריפען.

מאָנטאג און דאָנערשטאג פלעגען שוין די קרעמער אָנפאנגען קוקען אויפ'ן הימעל און זעהען, וואָס פאר א טאָג מאָרגען וועט זיין: אויב עס וועט זיין א רעגען וועטער אָדער א פיינער טאָג.

— דער הימעל ווייזט ניט אויף רעגען — פלעגט מיט גרויס זיכער־קייט געווענליך אב'פסקן'ען יאנקעל דער קרעמער, א איד פון א יאהר פופציג מיט א גרויסער באָרד און מיט בלינדלידיכע אויגען.

דאָס פלעגט יאנקעל טהאָן ניט ווייל ער איז געווען אזא גרויסער מחותן מיט דעם וועטער נביא, נאָר איינפאך אויס גוטהארציגקייט צו זיי־נע שכנים, וועלכע פלעגען זיך שטארק בעאונרוהיגען איבער דער מאָר־געגדיגער פאָגאָדע. א גרויסער בעל בטחון אין דעם, וואָס מען טאָר ניט דערמאָנען ניט וואשענדיג די הענד, איז יאנקעל געווען זיכער, אז ער וועט קיינעם ניט פערלאָזען און וועט איינהאלטען דעם רעגען אין מארק־טאָג.

ביי א חלוקי דעות איבער דעם מאָרגענדיגען טאָג, ווען יאנקעל פלעגט טרייסטען מיט א שהנעם וועטער, און ירוחם, א איד אין יאנקעל'ס על־טער, נאָר אן אומעטיגער, א פער'דאגה'טער, מיט א פערביטערט פנים, פלעגט בעשיינפערליך בעווייזען. אז אָט יענער וואָלקען, וואָס קומט פון שאוולער געגענד ווייזט אויף א רעגען, פלעגען די צווייפלער א בלעטער טהאָן דעם לוח און א קוק טהאָן, וואָס ער, דער לוח, זאגט...

נליך נאכ'ן מארק, ווען די קרעמערס האָבען נאָך ניט פאספעיעט אפילו איבערצוציילען דעם פדיון, זיינען שוין אין קראָם געווען די קונדען אויף דעם גמלת חסד. אויסצוטיילען דעם פדיון אין גמלת חסדים איז געווען אזא געווהנליכע זאך, ווי, למשל, אריינצוכאפען אשרי נאָך איי־דער די זון נעהט אונטער.

ביי א שלעכטען פדיון פלעגט מען זיך ניט אזוי שטארק מצער זיין, וואָס די סחורה איז געבליבען ניט פערקויפט, ווי איבער דעם, וואָס מען קען ניט אויסלייהען א גמלת חסד.

דאָס געלט, וואָס איז געווען אנגעגרייט פאר א גמלת חסד פלעגט קיינער ניט טאָרען ריהרען, אזוי ווי דאָס וואָלט געווען געלד פון ר' מאיר בעל הנס פושקע.

—דאָס איז גמלת חסד געלד און מען טאָר עס ניט ריהרען פאר דער הוצאה — פלעגט מען גאנץ אפט הערען אין שטעדטל, ווען א קינד אדער טאקע די מאמע גופא פלעגט בעטען געלד אנווייזענדיג אויף דעם שאכטעל, וואו דאָס געלד ליעגט.

מאנכע רייכערע באלעבאטים פלעגען האבען אויסנעטיילט א פאר־טויזענד רובל בתורת גמלת חסד. אזוי ווי א באנק נעשעפט וויים אום־געפאהר וויפיעל מען קען דעם אדער יענעם געבען קרעדיט, אזוי פלעגען שוין די יעניגע, וועלכע פלעגען אויסטיילען זייער געלד אויף גמלת חסד־נענוי וויסען וויפיעל מען דארף געבען דעם אזן וויפיעל יענעם. איינעם פלעגט מען קענען געבען ר' קערבלעך, א צווייטען ק"ן קערבלעך, א דרי־טען א מאה אזן א. וו.

האט איינער צונעזאגט, אז די אזן די שעה וועט ער קענען געבען א גמלת חסד, איז דאס געווען זיכער ווי גאלד. אויף אזעלכע צוזאגען האט דער עולם געבויט ווי אויף די ווערטער פון א מאדערנעם באנקיר. אלע האב־בען געוואוסט, אז ווען מען זאגט צו א גמלת חסד טאר מען ניט שפע־טער פערפיהרען. „דאס איז ניט קיין קלייניגקייט, דא שמועסט זיך ווע־גען א גמלת חסד".

אזוי ווי דער וואס פלעגט אויסבארגען דעם גמלת חסד, פלעגט זיין זעהר פינקטליך, אזוי פלעגט אויך זיין דער, וואס פלעגט נעהמען דעם גמלת חסד, זעהר פראמפט אין זייני צאהלונגען. וואס עס זאל ניט האב־בען פאסירט האט מען געוואוסט, אז א גמלת חסד מוז מען צו דער מי־נוט אבטראגען. פלעגט איינער אמאל באנקראטירען, פלעגט דער באנק־ראט צו די גמלת חסדים, וואס ער איז שולדיג געווען, ניט זיין נוגע. די גמלת חסדים זיינען געווען דאס ערשטע, וואס מען מוז צאהלען, אזוי ווי א „פוירסט מארגיידזש" להבדיל. נאר אויך איינעם וואס האט שוין מיט זיין אנזעצען געמאכט אן עכטען חורבן אין שטעדטעל, פלעגט מען זאגען:

— ער האט אפילו גמלת חסדים אויפגעפרעסען...

אזעלכער האט זיך גערעכענט פאר איינעם פון די גרעסטע שווינדלער אן קיינער פלעגט איהם שוין קיינמאל קיין קאפיקע ניט טרויען.

אויסלייהען גמלת חסדים האט זיך גערעכענט פאר איינע פון די גרעסטע פערגניגענס. א שטיקעל נגיד איז מען מקנא געווען ניט אזוי פאר דעם וואס ער האט געלט אזן קען בעסער לעבען, ווי פאר דאס פער־גניגען, וואס ער קען אויסבארגען זיין געלט אזן טהאן מענשען טובות.

א נגיד א קמצן האָט קיינער ניט מקנא געווען.
— מישטיינס נעזאָגט, ווער עס האָט הנאה פון זיין געלד; ער און דער חזיר...

דאָס גרויסע פערגעניגען פון אויסטיילען געלד אלס גמלת חסד פלעגען מעהר ווי אלע איבערלעבען די „ריגא'ער זיצער", די „מאָסקווער זיצער", די „לאָדזער זיצער" און אז. וו. מיט דיזע נעמען פלעגען בעציי־כענט ווערען די יעניגע, וועלכע פלעגען האָבען זייערע געשעפטען אין די גרויסע שטעדט. זייערע פאמיליען פלעגען וואוינען אין די קליינע שטעד־טלעך און זיי, די מענער, פלעגען אלע מאָל קומען אויף א יום־טוב צו דער פאמיליע פערבריינגען א פאָר וואָכען און נאָכדעם פאָהרען צוריק צו די ערטער, וואו זיי האָבען נעפיהרט זייערע געשעפטען.

דיזע „מקום'שע זיצער" פלעגען דאָס געלד, וואָס זיי האָבען נעמאכט אין די גרויסע שטעדט, ניט אוועקלעגען אין די באנקען, נאָר פלעגען מיטנעהמען אהיים און אויסטיילען פאר דער ציט, וואָס זיי פערוויילען מיט דער פאמיליע, אין גמלת חסדים.

די דאָזיגע גרויסשטעדטישע געשעפטסלייט זיינען געווען די הויפט פינאנסירען פון שטעדטעל. אויף זייער קומען האָט געווארט די נאנצע שטעדטעל. אויף זייער חשבון פלעגט מען בעשטימען די וועקסעל צאָה־לונגען און אויף זייער קאפיטאל האָט מען נעבויט נאנצע אונטערנע־מונגען.

ערב יום־טוב, אקאָרשט ווי דער מקום'שער זיצער איז געקומען צו־פאָהרען, איז שוין זיין שטוב נעווען איבערפילט מיט די גמלת חסדים לייי־הער. און גליקליך האָט זיך געפיהלט דער ארונטערגעקומענער, וועז ער האָט געקענט אלעמען איינטיילען. ער האָט דאן זיך ווירקליך געפיהלט יום־טוב'דיג. ער איז נעווען ביי זיך אזוי אָנגעלעגט און האָט געהאט פיעל נחת פון דעם בעוואוסטזיין, אז ער לעבט ניט פאר זיך אליין.

וועז א „מקום'שער" האָט געהאט א שלעכטען יאָהר און איז געקומען א היים אָהן געלד, ניט האָבענדיג די מענליכקייט אויסצוטיילען גמלת חסדים, האָט ער זיך געפיהלט זעהר נידערגעשלאָגען און זיין יום־טוב איז נעווען א פערשטערטער.

עם פלעגט ניט זעלטען טרעפען, אז א מאסקוער זיצער זאל צוליעב דעם אהיים ניט קומען, ווייל ער האט זיך געשעהמט צו ווייזען פאר'ן עולם, וועלכער האט געווארט אויף זיינע נמילת חסדים.

אין אזא פאל פלעגט פארקומען אן אמת'ער קריזים אין שטעדטעל.

אויסרעכענענדיג, אז דער אדער יענער יום־טוב גאסט וועט ברענגען מיט זיך אן אפותיקא פאר גמלת חסדים, פלעגען די שטעדטעלשע סוחרים און קרעמער בעשטימען אויף דיזער צייט זייערע צאהלונגען אין שטעדטעל גופא און אויסען שטעדטעל. האט דער אדער יענער מקום'שער זיצער ניט געקענט ערפילען די האפנונגען אויף זיינע מזומנים, איז די גאנצע שטעדטעל געגאנגען כאדארם.

די געלד פערשפרעכונגען זיינען ניט ערפילט געווארען, די צאהלונגען זיינען ניט געמאכט געווארען, דער צוטרוי איז געזונקען, סחורות האט מען אויפגעהערט צו לייווערן און דאס גאנצע עקאנאמישע לעבען האט זיך אבגעשטעלט. א מאדערנער עקאנאמיסט וואלט דאס אננערופען... א קריזים.

די גמלת חסדים אהן בעלוינונג, אהן דעם קלענסטען צינז האבען געדיענט אלס שמיער פאר די רעדער פון דעם האנדעל אין די שטעדטלעך פון זאמוט און ליטא.

און וועז מקטרגים און אידען־פרעסער קומען צוגעהן און זאגען, אז אידען זיינען פראצענטניקעס, וואכערער, קולאקעס, טא זאלען זיי א קוק טהאן אויף דאס לעבען פון די קליינע שטעדטלעך. זיי וועלען דאן אויסגעפינען, אז אין בעצוג צו לייהען געלד אהן פראצענט זיינען די אידען אפשר דאס איינציג פאלק.

הסגת גבול

גרויס זיינען נעווען די טאָג־טעגליכע דאגות חיונה אין דער אי־
דישער „טשערטא". אידישע פרנסות זיינען געווען ווייניג און מאָגער.
די קאָנקורענץ איז געווען גרויס. איטליכער פאָמיליען־פאָטער איז, קיין
עין הרע, געווען א בעל מטופל מיט א היבש ביסעל קינדערלעך; יעדעס
קינד דארף האָבען שיכעלעך, הויזעלעך, קליידעלעך, א. אז. וו.

די ברויטגעבער האָבען געאָקערט מיט דער נאָז די ערד אבי ווי עס
איז צו מאכען א שטיקעל לעבען, די ווייב און די קינדערלעך זאָל חס
וחלילה ניט פעהלען. מען איז זיך מבזה ומבוזה געווען, מען איז אויסגע־
שטאָנען אלערליי יסורים פון גוי און פון פריץ, מען האָט אָבער פער־
ביסען די ליפען און געשווייגען. איטליכער האָט געפיהלט זיינע גרויסע
פליכטען צו זיין פאָמיליע, און איז דעריבער גרייט געווען אויסצושטעהן
אלע נגיפות און נשיכות, אלע ערנידערונגען וואָס דער שה'ערער מזל האָט
אָנגעשיקט.

ווי גרויס עס זאָל אָבער ניט האָבען געווען דער קאמפף פאר דאָס
שטיקעל ברויט, ווי אָרעם די פרנסה זאָל ניט האָבען געווען, זיינען
געווען אזעלכע זיטליכע גרענעצען, וואָס קיין חשוב'ער איד וואָלט
ניט אריבערגעשפרייזט. ווי שארף עס זאָל ניט האָבען געווען די יאָגע־
ניש, די קאָנקורענץ צווישען פערשיעדענע סוחרים און קרעמער פון איין
אינדוסטרי צווייג, איז אָבער די קאָנקורענץ ניט ארויס פון געוויסע ראה־
מען.

איז אימיצער געשטאָנען אין א קראָם, וואו ער מאכט א לעבען, וואָלט

זיך קיינער ניט ערלויבט איהם ארויסצושטייגען, געבען מעהר קראָם־געלד און איהם ארויסשטעלען.

שטעהט א סוחר'ל ביי א גוי'אישקען וואָגען און דינגט זיך מיט'ן בויער איבער'ן זעקעל תבואה, וועט זיך אן אנדער סוחר'ל ווי עם זאָל איהם ניט גלוסטען מאכען א קניה, ניט אונטערשטעהן און איהם אויס־דינגען.

אויב יענטע די פליקערקע וועט טאָפען א געזעל, איהר וועגען אין די הענד, איהר הויבען ארויף און אראָפּ, כדי צו איבערצייגען די ערל'טע, אז די געזעל האָט ניט קיין ברעקעל שמאלץ, אז זי איז הויל'ע הויט און ביינער, איז לייכט ווי א פעדער, אז וועז זי גיט פאר איהר צעהן בערלינ־קעס איז עס אויך א סך און וועט געווים אָנזעצען די קאָפּ, וועט קיין מאָל ניט צוגעהן איהר קאָנקורענטקע יחנה די נענזערקע און געבען א גרעסע־רען מקח, הגם זי זעהט בעשיינפערלעך פון דער ווייטען, אז די נענזעל איז א מציאה גדולה ניט נור צעהן, נור גאנצע פופצעהן בערלינקעס.

הסגת גבול האָט זיך געריכטעט ניט נור פאר א גרויסע עבירה, נור פאר א גרויסע רשעות, און קיינער האָט זיך ניט ערלויבט צו טהאָן אזעל־כעס.

האָט איינער געוואוינט אין א דירה, איז אימיצער געשטאָנען אין א געוועלב, האָט ער נור געהאט אויפצופאסען נאָכצוקומען זיינע התחייבות'ן און זעהען אז די קונדען פון זיין געוועלב זאָלען בלייבען צופריעדען.

אז הינטער זיין רוקען שטעהט אן אנדערער און לויערט אויף איהם, ווייל איהם ארויסשטופען — וועגען דעם האָט ער זיך קיינמאָל ניט געקי־מערט. ער האָט געוואוסט אז דאָס קען קיין מאָל ניט פארקומען. די וועלט איז ניט הפקר פעטרישקע, און ניט דער רב, ניט די בעלי בתים און ניט די נאנצע שטעדטעל וועט ערלויבען דאָס צו טהאָן.

האָט איינער געוואָלט דינגען א דירה, האָט ער פריהער אָנגעפרענט דעם שכן, אויב ער וויל זיך ארוים קלייבען; האָט איינער געוואָלט ווערען א „מענש" ביי א סוחר, האָט ער קודם כל אָנגעפרענט דעם פריהערדיגען משרת, אויב ער וויל אליין מיט'ן גוטען וויללען אווענק פון זיין שטעלע; האָט א רב געקראָגען א כתב אָנצונעהמען דעם בסא הרבנות איז א גרע־

סערער שטאַרט. האָט ער זיך פריהער גוט ערקונדיגט, אויב דאָרטען זיינען ניטאָ קיין מחלוקת מיט'ן אלטען רב.

עס וואָלט געווען פינסטער און ביטער צו דעם יענigען, וועלכער וואָלט זיך ניט גערעכענט מיט דער מאַראַל פון שטעדטעל און וואָלט אי־ בערגעטראַטען די זיטליכע גרענעצען.

אלע וואָלטען זיך פון איהם דערווייטערט, אלע וואָלטען אויף איהם געטייטלט מיט די פינגער, אז ער איז א מסיג גבול. צו קיין התמנות וואָלט מען איהם ניט צוגעלאָזען, קיין עליה וואָלט מען איהם ניט געגע־ בען, און ווער רעדט נאָך צו זיין אמאָל א שליח צבור — דערצו וואָלט ער געווים ג'אסלי'ט געווארען.

אָט די עפענטליכע מיינונג, דער מאַראַלישער דרוק, האָט איטליכען געצוואונגען ניט צו קריכען אויף יענעם'ס קאָפּ און ניט אונטערצושטעלען פיסלעך, כדי יענער, מגּ ער זיין זיין גרעסטער קאָנקורענט, זאָל נכשל ווערען.

שווער און ביטער פלעגט אנקומען דער ביסען ברויט אין די זאמוטער שטעדטלעך, אבער ער איז געווען אן עהרליכער ביסען, קיינער האָט ניט געקענט זאגען, אז ער איז פון זיין מויל ארויסגעריסען געווארען.

פער'חושך'ט און פערשווארצט פלעגען ווערען אונזערע טאטעס אין ליטא, איידער זיי פלעגען צו וועגען ברייגען די חיונה, אבער ריין און שהן איז געווען זייער געוויסען; קיינער האָט ניט געהאט צו ווייגען אויף זייערע קעפּ, און קיינער האָט ניט געקענט זאגען, אז זיי האָבען געבויט זייערע עקזיסטענצען אויף די עקזיסטענצען פון אנדערע, וועלכע זיינען שוואכער אין דער מלחמה פאר'ן לעבען.

* * *

בעזיצען אויך אונזערע היינטוועלטיגע „ציוויליזירטע" אידען אזוינע מדות?

מיר זיינען היינט געווים מעהר פארטגעשריטען, מיר שטעהען הייך געווים העכער אויפ'ן שטאַפּעל פון קולטור; מיר זיינען היינט א סך נע־ העכטער צום גרויסען אידאאל — אבער די זיטען! די מדות! זיי געפינען

זיך אין א סך, א סך נידערינגערען צושטאנד ווי ביי אונזערע טאטעס און מאמעס.

האלט אימיצער אן א שטעלע — וועט א צווייטער, אפילו זיינער א נאהענטער חבר, איהם שוין אזוי „ארומאדרבייטען", אז ער זאל ברעכען דעם קאפ, כדי ער, זיין „פרייגד", זאל איהם קענען ירשה'נען לעבעדי־גערהייט.

האלט אימיצער אן אן עפענטליכען אמט, וואו זיין דרייסטע שטע־לונג רופט געוועהנליך ארויס געגנער און שונאים, טא מענט איהר זיכער זיין, אז ס'וועט זיך שוין אייגעפינען א שטילינקער, גוטינקער יונגער־מאנטשיק, וועלכער וועט אויסנוצען די לאגע... און אויב עס איז אונ־מעגליך דאס צו טהאן פאר יענעם'ס אויגען, נוצט מען אוים די געלענג־הייט, וואס יענער, וועמען עס גלוסט זיך צו ירשה'נען, פאהרט אוועק אויף א פאר וואכען זיך קורירען פון א קראנקהייט.

געוועהנליך ווערט דאס געטהאן לשם שמים, מיט אן אויגען־גלאצ־נעס, און טאקע נאר צו ראטעווען די קאונטרי פון אונטערגאנג, אבער, אגב אורחא, פערגעסט מען ניט אן זיך אליין, אן דעם אייגענעם בייטעל.

פון וויפיעל מענשען, וועלכע האבען עהרליך און מיט מוטה ערפילט זייערע אויפגאבען, זיינען אין אונזער וועלטעל אוועקגענומען געוואָרען זייער לעצטער ביסען, דורך נידערטרעכטיגע, שמוציגע אינטריגעס?

וויפיעל האט מען טעראריזירט, געשמוצט און געשוואַרצט נור דער־פאר, וויל זיי האבען געהאט דעם מוטה צו זאגען אמאל אן אמת?

און וויפיעל וצדקתה'ס האבען מיר אין אונזערע קוואַרטאלען, וועל־כע זיינען שטענדיג ערשיינען אין דער ראלע פון פשרה־מאכער, אין נאַ־מען פון שלום און פריעדען און דערביי געגעבען יענעם, אן אייגענעם פרייגד, אזא בוכצע, דאס ער האט געהאט צו זינגען און צו זאגען?

און וויפיעל האבען מיר נאך היינט אזעלכע יונגע לייטלעך, וועלכע האלטען אין איין ריידען פון אידעאלען און טרעטען מיט גרויס בריה־שאפט צו זייער קאריערע, און האלטען זיך ניט אב פאר קיינע אינערליכע שטימען, וועלכע שעפטשען: „אט דאס טאר מען ניט טהאן: דאס איז ניט יושר'דיג: דאס איז ניט מעשה חבר, און יענעם איז ניט מעשה מענש!"

און וויפיעל קרומע רוקענס שטעלען זיך צוליעב ביליגע כלומרשטדיגע „פאפולאריטעט" אדער אנדערע אויסקוקען אין דיענסט צו געווייסע קלי־קעס, שפאנען זיך איין אין טריאומף־צוג פון א באם אדער באסעלע און העלפען נאך שרייען הורא פאר יעדע געמיינהייט.

איז אויך אין א ו נ ז ע ר וועלטעל פארען א מדה, אז מען דארף ניט מסיג גבול זיין, אז מען דארף ניט שטעהן יענעם אין וועג, אז מען דארף ניט קריכען אויף יענעם'ס קאפ און לויערען הינטער יענעם'ס רוקען?

נור „קרענקס", עקשנים, גרינהארן'ס, מלמדים, רחמנא לצלן, האל־טען זיך אן שולחן ערוך פון אנשטענדיגקייט, וואו עס שטעהט פערשרי־בען וואס מען מעג און וואס מען טאר ניט.

בריה'ס, ענערגישע יונגע־לייטלעך, אויסגעגרינטע, כוואטסקע קער־לען לאכען זיך אוים פון אזוינע נארישקייטען, אן וועלכע די „אלטע", אט דארטען, אין דעם אבגעשטאנענעם לאנד, האבען זיך געהאלטען.

אן אורח לכבוד שבת

מיאום איז דער מנהג פון „טעג עסען".

נאך אלם קינד האב איך געהאסט אט די עקעלהאפטע שנאַרעריי.

ניטא אזא זאך וואם זאל ערנידערינען דעם מענשענם וועדרע, ווי דאם קלאפען ביי יענעם אין טהיר נאך א פרישטיק אדער נאך אן אנביי־סען.

אין די וועדטער „ארעם בחור" איז פאר מיר נעלענען אזוי פיעל עקעל, אזוי פיעל שפלות, אז איך פלעג ווייגען מיט זודיגע טרעהרען, וועז איך האט געהערט, אז מיינער א חבר פאהרט אין א ישיבה עסען טעג.

א נרויסע אוז נעווים נוצליכע זאך האבען די משכילים פון דעם „שטורם אוז דראנג פעריאד" נעטהאז, וואם זיי זיינען אזוי ענערגיש אוז שארף ארויסגעטרעטען קעגען דער בזויה'דינער נגאדען־ברויט (לחם חסד).

ווי דעמאראליזירענד עס ווירקט אויפ'ן כאראקטער פון א פערצעהן־פופצעהן יעהריגען בחור'ל, וועז ער דארף דריי מאל א טאג נעהן מיט גרויס הכנעה צו יענעם אין שטוב אום צו קרינען דארטען א מאהלצייט!

עס איז אמת, אז אויף מאנכע יונגע בחורים האט דאם טעג־עסען נעהאט א פערקעהרטע ווירקונג. דאם האט אין זיי ענטוויקעלט א ווידער־נעפיהל, א שטארקען פראטעסט קעגען די בטלנות אוז שנאַרעריי.

זיינען דאך די גרעסטע קעמפפער פון דער חשכלה־צייט אוז אפילו דא נאך ניט לאנג אין דער צייט פון דער רוסישער רעוואלוציע נעווען אמאליגע ארעם־בחורים, וואם האבען אין זייערע בעסטע פריהלינג יאה־רען נענעסען טעג.

דאָס טעג עסען האָט ביי אָט די נאָך פערגרעסערט די שנאה צו אַלץ, וואָס איז אלט און אַבגעלעבט, און האָט געדינט אלם א בעווייז, ווי ווייט מיאוס און שענדלעך עס זיינען די אלטע פּראָגרעסן.

אזא ווירקונג האָט דאָס טעג־עסען אבער נור געהאט אויף יחידי סגולה, אויף אייניציגע אויסערוועהלטע, וועלכע האָבען שטאַרק געפיהלט די בעלידיגונג פון געהן אין פערלויף פון א וואָך צו זיבען פערשיעדענע הייזער כדי צו זיין זאט...

בכלל האָט דער מנהג פון טעג־עסען פערדאָרבען און פערקריפּעלט דעם כאראקטער פון אינגעל; עס האָט אין איהם ענטוויקעלט שנאָרערי־שע, בעטלערישע געפיהלען; עס האָט אונטערדריקט יעדע ווּיצעל זעלבסט־געפיהל; עס האָט איהם געמאכט פאר א בטלן, פאר א משרת, פאר א חונף און אונטערלעקער.

אויב מיר האָבען צווישען אונז א נאנץ היבשע צאָהל שמייכלער, שנאָ־רערס און סתם פּראָזיטען, וואָס לעבען על חשבון הקהל, טא איז דאָס ניט ווייניג צו פערדאנקען דעם עקעלהאפטען מנהג צו פּאָהרען יונגעלווייז אין דער פרעמד און עסען טעג.

עפּעס איז דאָס טעג עסען פערערבענט נעוואָרן פאר איינער פון די וויכטיגסטע ערציהונגס־מיטלען, פאר א שוהל, וואָס איטליכער דאַרף דורכגאָהן.

שיקען א איינגעל אין דער פרעמד פלענט מען ניט אזוי צולייב דעם, וואָס דאָרטען וועט ער בעסער וועלען לערנען, נאָר כדי ער זאָל זיך דאָר־טען „אויסמענשלען"...

„א איינגעל דאַרף פערזוכען דעם טעם פון טעג עסען" — פלענט א טאַטע אזוי וואָשנע זיך אַבזאָגען, וועו א נוטע מאמע פלענט זיך בעטען מען זאָל איהר לייב קינד ניט שיקען צו פרעמדע מענשען און אויף פרעמ־דע, מישטיינס געזאָגט, קעסט.

— נישקשה, נישקשה! עס וועט איהם נאָר ניט שאדען — פלענט דערבייַ א זיידע מוסיף זיין פון זיך — אויב ער וועט זיך וואָלגערן אבי־סעל אין דער פרעמד.

און וועז א מאמע פלעגט אלץ ניט זיין צופריעדען און פלעגט ווייגען פאר וואס מען שיקט איהר יונגען זוהן אוועק, צו „קלויבען די ברעקלעך פון פרעמדע טישען", פלעגט דער זיידע מיט כעס אויסשיסען:

— שטיא! — וואס ווייגסטו? — כך היא דרכה של תורה!

* * *

א גאנץ אנדער כאראקטער ווי טעג עסען האט געטראגען דער מנהג פון נעהמען אן אורח אויף שבת.

אויב געבען א „טאג" אן ארעמען בחור האט זיך גערעכענעט פאר אן אבקומעניש, פאר א מין חיוב, פון וואס מען קען זיך ניט אויסדרעהען, איז אן אורח לכבוד שבת, פערקעהרט, געווען פאררעכענט פאר א מין יום־טוב.

„פרייטאג אויף דער נאכט איז זיך יעדער איד א מלך" ער וואלט פון זיך ארונטער די וואכעדיגע דאגות־פרנסה, ער וואשט זיך ארום, טהוט אן שבת'דיגע, רייגע מלבושים, אין אלע ווינקעלעך פון שטוב איז ליכטיג, ציכטיג און ריין. די אידענע, וואס פארקעט זיך א גאנצע וואך אין קיך און אויפ'ן מארק, ווערט גלייך נאך ליכט־בענשען אן אמת'ע אשת חייל, א בת־מלכה. דער מלך גופא קריגט א נשמה יתירה און ווערט א גאנצער מחותן מיט די מלאכי השרת און מלאכי עליון.

קיין פערדרום פון נעכטען און קיין זארג איבער'ן מארגען. די גאנצע נערוועזיטעט פון דעם קאמפף פאר'ן לעבען פערשווינדט. דער מלך איז אויפגעלעגט, די מלכה איז רוהיג און קוקט מיט נחת אויף די צאנקענדיגע ליכט און די אבגעשייעטע זילבערנע לייכטערס, וואס זי האט געקראגען דרשה־געשאנק פון איהר מאמען. ניטא קיין קנאה, קיין שנאה. די וואכעדיגקייט, די גרויע אלטעגליכקייט איז אוועק און שבת קודש, דער יום מנוחה, ־ער שהנער, רוהיגער טאג האט אין שטוב אריינגעבראכט א בעזונדערע וואראמקייט, א בעזונדערע העלקייט.

וואס קען נאך אין אזא צייט זיין א בעסערער פערנעניגען, א גרעסערער תענוג ווי אן אורח, מיט וועמען מען קען זיך אנב אורחא אויך אויס־

שמועסען איבער „פאליטיקע" און אנדערע וועלטליכע ענינים.

א שבת'דיג עסען אהן אן אורח ביי דער זייט איז עפעס געווען אהן טעם, אהן געשמאק און ווי גוט די פיש און די לאקשען זאלען ניט האבען געווען געראטען, פלעגען זיי ניט קריכען אין האלז.

בעוונדערס וויכטיג איז געווען אן אורח אויף שבת איז א פאמיליע, וואו דער איידעם איז געזעסען ביים שווער אויף קעסט.

אן אורח איז דא איינפאך נויטיג געווען צום מזומן און מרדכי חיים יאשע'ס, וועלכער פלעגט צושטעלען די אורחים לכבוד שבת, האט שוין געהאט אין זינען אזא הויז.

— רבי מרדכי, פערפיהרט מיך אקאדשט ניט — פלעגט רבי ישראל צעסנעם זיך וועגדען צו מרדכי חיים יאשע'ס פרייטאג פאר נאכט פאר קבלת שבת אין בית המדרש.

דערביי פלעגט רבי ישראל אויפהויבען די רעכטע האנט און שאקלען מיט'ן לאנגען פינגער אזוי ווי ער וואלט מתרה זיין, אז ווען ער וועט ניט האבען קיין אורח לכבוד שבת — וועט זיין שלעכט.

— וואס רעדט איהר, וואס רעדט איהר, רבי ישראל! נאט זאל אויסהיטען. איך וויים דאך, אז אייך פעהלט צו א מזומן...

די באלעבאסטע האט געוואוסט, אז רבי ישראל וועט ניט קומען פון שוהל אהן אן אורח און פלעגט שוין פאר איהם, פאר דעם אונבעוואוסטען אורח, אוועקשטעלען א ספעציעלען שטוהל לעבען טיש.

מיט אן ארעם בחור'ל פלעגט מען אפט אבקומען גאנץ פשוט. אויב עס איז ניט געווען קיין צייט אדער עס זיינען נעווען גרויסע דאגות פרנסה, פלעגט מען איהם אב־פטר'ן מיט שיהי פיהי.

ניט אזוי איז אבער געווען מיט'ן אורח לכבוד שבת. איהם האט מען געגעבען דעם בעקוועמסטען ארט און דעם שהנסטען און גרעסטען חלק.

אויף אן ארעמען בחור האט מען געקוקט ווי אויף א צוקומענעניש. אויף אן אורח לכבוד שבת — ווי אויף א ציערונג, וואס פערזיסט דעם הייליגען טאג.

די מרה פון האבען אן אורח לכבוד שבת האט ניט געהאט צו טהאן מיט דער מצוה פון הכנסת אורחים.

ביי הכנסת אורחים פיהלט זיך ו ו ע ר עס איז דער געבער און ווער עס איז דער נעהמער, דער אורח לכבוד שבת איז פאקטיש געווען מעהר יחסן אין הויז ווי דער באלעבאס גופא.

אן אורח אויף שבת פלעגט מען נעהמען ניט אזוי פון מצוה וועגען, ווי אויס פערגעניגען. און אין אמת'ן נערעדט, וואס קען נאך זיין א גרע־סערער עונג שבת ווי צו זיצען ארום טיש, בעדעקט מיט א ציכטיג ווייסען טישטוך, וואו עס שטעהט א גרויסע זילבערנע שיסעל פול מיט לאקשען, פון וואנעט עס שלאגט אן אנגענעהמע פארע, און שמועסען מיט איינעם, וואס קען אי א סך הערען אי א סך ריידען איבער אלץ אין דער וועלט?

און טאקע די זמירות נופא?

זינגענדיג אליין אדער אפילו מיט'ן איידעם האט דער „צור משלו אכלנו" ניט געהאט די מתיקות, די זיסקייט, ווי וען דער אורח האט די זמירות בענלייט און אונטערגעבאמקעט.

נאנץ אפט פלעגט דער אורח, אויב ער איז געווען א מנגן, זינגען די זמירות אויף אן אנדער שטייגער, מיט דעם שטייגער פון ניסעלע בעל־זער, וועלכער האט איבערגענומען דעם נגון פון ווילנער באלעבעסל...

דעמאלט פלעגט דאס עסען זיך לאנג פערציהען און די שכנים, וועל־כע האבען געהערט דעם נייעם זמר, האבען אויף גיך אבגענעסען און אריינגעקומען צו רבי ישראל'ן צו גאסט, כדי זיך צו בעקענען מיט'ן אורח.

דורכ'ן אורח פלעגט מען געווהנליך אויסגעפינען אלצדינג, וואס ס'הערט זיך אין דער שטעטעל פון וואנעט דער אורח קומט; ווי דער מעמד איז פון דעם אדער יענעם; אויב די נדן, וואס דער אדער יענער האט ציגעזאגט, וועט איינגעצאהלט ווערען אין מזומן אדער אין וועקסלען ביז נאך דער חתונה. מען פלעגט אויך אויסגעפינען אויב די כלה, מיט וועלכער מען רעדט א היגענ'ס א זוהן איז א געזונטע, אויב זי האט רוי־

טע פארב אין די באקען, צי זי איז חלילה ניט קיין בלאסע און ניט קיין בערעדטע...

דער אורח וואס פלעגט, קען זיין, קיין מאל אויף פרעמדע נשים ניט קוקען, האט פון אזוינע אייגצעלהייטען געגוי געמוזט וויסען.

אין די פיעלע שידוכים, וואס פלעגען וועלען געשלאסען און אבגעלאזען צווישען פערשידענע שטעדטלעך, פלעגט ניט קיין קלייגע ראלע שפיעלען דער אורח לכבוד שבת.

עכוב הקריאה

ווי׳ל איצט איינער זיהען די אויבמערקזאמקייט פון דער עפענטליכ־קייט אויף א געוויסע זאך, בענוצט ער זיך מיט דער פרעסע.

דורך דער פרעסע אגיטירט מען פאר געוויסע אידעען און גראנ־קען; דורך דער פרעסע לאזט מען וויסען וועגען געוויסע סקאנדאלען און עולות. וואס ווערען בעגאנגען, און דורך דער פרעסע הויבט מען אויף אויף פראטעסטען קעגען אינסטיטוציאנען און פערזאנען.

אין די אידישע שטעדטלעך פון ליטא זיינען קיינע אַרטיגע אידישע אַרגאנען ניט געווען, די פרעסע בכלל איז דאַרטען געווען שוואַך פער־טרעטען און האָט קיין איינפלוס אויפ׳ן טאָג־טעגליכען לעבען ניט געקענט האָבען.

מילא, וואס אנבעלאנגט די נייעס, איז געווען דער בית דין שמש, וועלכער האָט איננאנצען פערביטען אן איצטיגע צייטונג. דער בית דין שמש פלעגט פון אלעס וויסען און דערצעהלען. ער פלעגט דערצעהלען ניט נאָר וואס עס האָט פאסירט, נאָר אפילו וואס עס האָט ניט פאסירט. איז דער בית דין שמש געווען אויף אימיצען אין כעס, האָט ער איהם שוין אַבגעטהאָן אזעלכע שפיצלעך, אז יענער האָט זיך געהאט צו קראצען.

איז איינער א מחותן אין כעס געוואָרען, פאר וואס די נדן איז ניט איינגעצאָהלט געוואָרען אין דער צייט, און האָט אַבגעלאָזען דעם שדוך און אַבגעשיקט צוריק די תנאים — האָט דער ערשטער דערפון געוואוסט דער בית דין שמש. און אזוי ווי דער בית דין שמש איז ניט געווען אין גאנצען אן אונפארטייאישער מענש, פלעגט ער שוין צופארבען די נייעס אזוי, אז זיין שונא „זאל קראפירען פון הארצוועהטאָג.“

דער בית דין שמש אין שטעדטעל האָט געהאט דיזעלבע מאכט ווי דער רעפֿאָרטער, לְהבדיל, אין אונזער גרויסער ציווילִיזירטער וועלט.

וועלכע מיטלען זיינען אָבער אָנגעוועגדעט געוואָרען צו באַאיינפלוסען די עפענטלִיכע מיינונג?

ווי אזוי פלעגט אן אָרעמע אלמנה קענען אויסדריקען איהר פראָטעסט נענען דעם מלוה, וועלכער האָט צוגענומען ביי איהר די לעצטע קישעלעך?

ווי אזוי האָט אן אָרעמער בעל מלאכה, וועלכער האָט ביים רב פערשפּיעלט, דאָך געקענט דורכפיהרען, דאָס דער גרויסער עולם זאָל ווִיסען, אז זיין שכן רבי חיים רבי אבעלעם האָט די וואנד פון זיין נייער הויז אויפגעשטעלט אויף זיין פלאץ, וואָס ער האָט געקראָגען בירושה פון זיין טאטען?

דער בית דין שמש אלס אן אונטערגעשטאַנענער משרת פון די רייכע, פלעגט געוועהנליך תמיד זיין אויף דער זייט פון די, וואָס האָבען געטהאן די עולות, און ניט אויף דער זייט פון די געקרִיוודעטע.

אין אונזער שטעדטעל האָט מען זיך אָבער אן עצה געגעבען. מען פלעגט פשוט מעכב די קריאה זיין.

פאר קריאת התורה, פאר'ן לייענען, האָבען זיך די, וועלכע האָבען געהאט טענות צו קהל, צום רב, אָדער אפילו צו פרִיוואט מענשען, זיך אַוועקגעשטעלט פאר'ן אָרון קודש און ניט געלאָזען „אויסנעהמען".

אזוי ווי פאר קריאת התורה טאָר מען אפילו ניט געהן נעהמען א כזית אונטערצושפּאַרען דאָס הארץ, טא איז דער עולם געווען געצוואונגען אויסצוהערען וואָס מען וויל און וואָס מען פערלאַנגט פון איהם.

עכוב הקריאה איז געווען זעהר א שטארקער מיטל ווי צו דערגרייכען די עפענטלִיכקייט.

דער רב גופא פלעגט זיך גאנץ אפט בענוצען מיט דעם מיטל אום דורכצופיהרען געוויסע קהל'שע ענינים.

סוף זומער, וועו די הערבסט ווינטען האָבען שוין אָנגעפאַנגען שטארק צו פייפען, א שטייגער ווי זיי וואָלטען מתרה זיין, אז אט־אָט קומט אן דער קאָלטער און נאָסער ווינטער, און עס איז צייט צוריק אויפצולעבען די חברה לחם ענים, וואָס האָט געהאט איהר אויפגאבע אָנצוגרייטען

האלץ און טאָרף פאר די אָרעמע, פלעגט דער רב נעוועהנליך האלטען א דרשה און אויפפאָדערען קהל צו קומען צו דער אסיפה וועגען דעם ענין. זיינען די אסיפות ניט נעווען גוט בעזוכט, אָדער מ'האָט צוליב גע־וויסע מחלוקות פון די צדדים ניט נעקענט קומען צו א טאָלק, האָט דער־ רב דעמאָלט מעכב די קריאה נעווען און האָט תיכף אויפ'ן פלאץ אין בית־ המדרש אויפגעפאָדערט, אז יעדערער זאָל זיך מתחייב זיין לפי כחו וכסו, וויפיעל זיין קעשענע, הייסט עס, ערלויבט איהם.

דאָסזעלבע פלעגט טהאָן דער רב פאר פסח, וועז די מעות־חטים האָט ניט נעקלעקט פאר די אביונים פון שטעדטעל און עס איז נעווען א חשש, אז זיי וועלען אפילו ניט האָבען אויף וויין פאר די פיער כסות.

אין דעם פרט איז דער עכוב הקריאה נאָך נעווען א שטארקערער מי־ טעל, ווי די פרעסע אין היינטיגער צייט. די פרעסע קען נאָר „אויפבו־ מען" א זאָך, אויפטרייסלען די עפענטליכע מיינונג, אָבער דורך עכוב הקריאה פלעגט ניט נאָר נעצווינגען ווערען די אויפמערקזאמקייט פון ברייי־ טען עולם, נאָר עס פלעגט אויך אָרגאניזירט ווערען די ארבייט, כדי עס זאָל נאָך אמאָל ניט קומען צו לייטישע געלעכטער.

הויפטזעכליך פלעגט מען מעכב די קריאה זיין, וועז עס האָט זיך געהאנדעלט וועגען פערזענליכע קריוודעם און בעליידיגונגען, ר. ה. וועי־ גען אווינע זאכען, וואָס קיין דין און קיין דיין קען ניט העלפען.

מעכב די קריאָה זיין פלעגען אויך די פועלים, וועלכע האָבען שוין ניט נעקענט דערטראָגען פון זייערע באלעבאָטים, וואָס האָבען זיי שלעכט בעהאנדעלט און שלעכט נעצאָהלט.

דער עכוב הקריאָה קען אין א גווויסען זין בעטראכט ווערען פאר דעם ערשטען מיטעל, צו וועלכען די אידישע ארבייטער האָבען זיך גע־ כאפט, כדי צו קעמפען קעגען זייערע הערען.

דער ערשטער פראָטעסט פון די טאבאק ארבייטער אין שערעשעווס־ קי'ס פאבריק אין גראָדנא קעגען די שלעכטע בעהאנדלונגען — דער־ צאהלט מען — איז געווען אויסגעדריקט דורך דעם, וואָס זיי, די ארבי־ טער, האָבען מעכב די קריאָה געווען און ניט געלאָזען לייענען... זאָל דער

עולם וויסען, אז זייער ברויט־געבער איז א מקפּח שכר שכיר — האָבען די ארבייטער געשריען.

אויסער דעם, וואָס דער זייטינער, ניט פּראָינטערעסירטער עולם, פּלעגט אלע מאָל האלטען מיט די, וועמען מען האָט נעטהאָן עולות, איז דער עכוב הקריאה געווען דער בעסטער וועג ווי מבייש צו זיין ברבים, צו־שפּארען א בעל־עולה צום שאנדקלאָץ. אין בית המדרש פּאר אן עדה אידען האָט זיך קיינעם ניט געוואָלט פּערשעמט ווערען און אָט די מורא פּאר א בזיון בפּרהסיא, וואָס קען קומען דורך דאָס ניט לאָזען לייענען, האָט נעווים פּיעלע אָבגעהאלטען צו בעגהן געמיינהייטען.

פון די פּיעל מאָל, וועו מען האָט ניט נעלאָזען לייענען, וואָס שווי־מען איצט ארויף אויף מיין זכרון, איז איין פּאל בעזונדערס בולט אויס־געקריצט אין מיין מח.

דאָס איז געווען א שבת־מאָרגען, אָנפאָנג ווינטער, וועו דאָס אידיש לאָנגוויליג אומעטיג־לעבען אין ליטא, ווערט נאָך מעהר פערזויערט דורך די פּינסטערע פערכמורעטע פּאָגאָדעס, וועלכע ווארפען ארויף א דריקענדע מרה שחורה אויפ'ן מענשען.

אין בית מדרש איז נעווען קאלט און לאָנגוויליג. דער בעל תפילה גופא איז אויך משמעות דאָס מאָל ניט געווען נוט אויפּנעלייגט און האָט זיך ווייניגער געציקעלט ווי געווענליך. אלע ווארטען עס זאָל זיך ניכער ענדיגען חזרת השץ כדי מען זאָל וואָס שנעלער אָב'פּטר'ן קריאת התורה און מוסף, און נעהן אהיים.

דער חזן האָט נאָך ניט פּאָסטעיעט אָבצוזאָגען עושה־שלום פון דער ערשטער שמונה עשרה, ווי עס האָט זיך פּלוצים נעהערט א שטארקער נע־פּילדער ביים אריינגאנג פון בית המדרש. עס איז נעווארען ביים עולם א גרויסער נעלאָף צום טיר, כדי בעסער צו זעהען, וואָס דאָרטען קומט פּאר. פון מיטען דעם טומעל האָבען זיך נעלאָזט הערען שרעקליכע, האַרצרייי־סענדע קרעכצען, וואָס זיינען בעגלייט נעווארען מיט א שטארקען כלי־פּען. עס האָט ניט לאנג נעדויערט ווי דער נעזעמעל האָט זיך פּערנאָ־דערנעטיילט אין צוויי העלפטען, מאכענדיג א וועג פּאר א בעטעל, וואָס צוויי אָרעמע אבגעריסענע בעלי־מלאכות האָבען געטראָגען. אין בעטעל

איז געלעגען אן אלטע, קראנקע פרוי, וואס האט שטארק געבליפעט, ווייל זי האט ניט געהאט קיין כח הויך צו ווינען. אין איין הרף עין איז דאס בעטעל מיט דער קראנקער געשטאנען פאר'ן ארון קודש.

— מיין קינד, מיין קינד! גוואלד גזלנים, האט רחמנות, גיט מיר אב צוריק מיין איינציג קינד — האט די קראנקע פרוי זיך געבעטען מיט א שוואכער שטים, וואס איז דערשטיקט געוואָרען דורך די טרערהרען, וועלכע האבען זיך איהר געשטעלט אין האלז.

די פרוי האבען מיר, קליינווארג, נאנץ גוט געקענט. דאס איז געווען טאמארע די באב־אידענע, וועלכע פלעגט טראגען אין די חדרים אונז פערקויפען באב, ארבעם, אינגבערלעך, מאנדעלעך און נאך אזוינע נאך־ שעריין. מיר האבען געוואוסט, אז די גוטע טאמארע לינט קראנק און קען זיך ניט ריהרען. מיר האבען אויך געוואוסט, אז זי איז קראנק געוואָרען פון הארץ־עסעניש, פון שברת הלב, וואס איהר איין־איינציגער זוהן — ברוך'קע דער בלעכער — איז אבגענעבען געוואָרען פאר א סאלדאט. מיר האבען געהערט אפט איבערריידען אין שטוב איבער דער בלוטיגער רציחה, וואס דער „טשלעון" איז בעגאנגען געגען דער ארעמער אלמנה דערמיט, וואס ער האט פאר א פאר א הונדערט קערבלעך געמאכט, דאס דוד רפאל'ס פיערטער באיבאק זאל ארויס פריי, בעת טאמארע'ס איינציגער זוהן, וועמען זי האט ערצויגען מיט די בלוט פון איהר הארצען זייט ער איז געבליבען א יתום — און א יתום איז ער געבליבען צו צוויי יאהר — איז אבגענעבען געוואָרען.

די גאנצע שטעדטעל האט דערפון געוואוסט און אלע האבען געמורמלט אויף די אכזריות פון „טשלעון" און די שלעכטסקייט פון דוד רפאל'ס. קיינער האט אבער ניט געסמעיעט צו ריידען וועגען דעם אין דער הויך. מען האט מורא געהאט זיך אנצופאנגען מיט דעם „טשלעון", וועלכער איז א גאנצער שמעלקא ביי דעם פריסטאוו...

אלע האבען אוועקגעלעגט די חומשים אן א זייט און אויסגעהערט מיט גרויס רחמנות טאמארעס תחנונים. דער איינציגער, וועלכער האט געמאכט אן אנשטעל, אז איהם קימערט ניט די גאנצע געשיכטע און האט בכיון מעבר קריאה געווען די סדרה אין דער הויך כדי ניט צו הערען דאס

כלײפען פון דער אלמנה, איז געווען דוד רפאל'ס.

אייניגע מינוטען האָט געדויערט די שרעקליכע סצענע ביז עס האָט זיך פון הינטער דער בימה ענדליך בעווייזען חנה דער שוסטער, וועלכער איז מיט צוזאמענגעדריקטע פויסטען צוגעלאָפען צום „טשלען" און האָט אויסגעשריען אין דער הויך מיט גרויס כעס:

— אויב ברוך'קע טאמאר'ס וועט ניט בעפרייט ווערען פון פרי־זיון, וועט איהר אלע געהן געשמיעדט אין קייטען אין סאמביריען. איהר מיינט, אז מיר ווייסען ניט, אז איהר האָט אונטערגעשטעלט מלאכים! געדענקט!...

א מסור האָט דאָס שטעדטעל שרעקליך פערהאסט, אבער אין דעם פאל האָבען אלע געגעבען גערעכט חנה דעם שוסטער, וועלכער איז ארויס פון די כלים אויס רחמנות צו דער ארעמער, עלענדער אלמנה.

עס האָט נענומען ניט מעהר ווי א וואָך צייט און ברוך'קעס „פער־וואיא" לעגאָטא איז פאסוויאטשעט געוואָרען" און ער איז געקומען א היים צו זיין מוטער, בעפרייט פון סאלדאטען.

די קלפי *)

דעם צווייטען טאג חול־המועד פסח נאכ'ן דאונען פלעגט אין די בתי מדרשים, שולען און קלויזען פון אונזערע שטעדטלעך וועלען לעבעדיג.

אין דעם טאג פלעגט דארפען ענטשידען וועלען דער מזל פון די נבאים, נאמנים און אנדערע בעלי התמנות'ן פון אזעלכע חברות, ווי חברה קדישא, בקור חולים, לנת הצדק און אז. וו.

קיין וואהלקאמפען פלעגען די גבאים און אלע אנדערע אפיציעלע פערטרעטער פון דער קהלה בכלל און פון די בעזונדערע חברות בפרט ניט אנפיהרען. קיין אגיטאציאנס־רעדען און קאמום מיטינגען פלעגען פאר די וואהלען ניט אבגעהאלטען ווערען. אונזערע פריהערדיגע דורות זיינען געווען אזוי הינטערשטעליג, אז זיי האבען אפילו קיין ברעקעל ידיעה ניט געהאט פון די מאדערנע וואפען, וועלכע ווערען אנגעוענדעט אין דעם קאמף פאר גבאות, ווי צ. ב. נאמינאציאנס קאמיטעס און רעזאלוציאנס קאמיטעס. זיי זיינען געווען אזוי הינטערשטעליג, אז זיי האבען קיין שום בעגריף ניט געהאט פון די היינטיגע פארלאמענטארישע רולס, פון די פאינטס אוו אדדערס און אפיעלס טו דהי טשער — און דאך, און דאך... פלעגען די וואהלען זיין שהרליכער און ד ע מ א ק ר א ט י ש ע ר ווי איצט און די ערוועהלטע פלעגען בעסער און שהרליכער ערפילען זייער חוב, ווי די בעאמטע, וועלכע ווערען ערוועהלט דורך די מאדערנע „ציווי־ליזירטע" מעטאדען.

די מאשינעריע פון די וואהלען איז געווען אזוי אנגעשטעלט, אז

---

*) די וואהל, די אבשטימונג, דער שטים־קאפטען.

קיינע „קענוועסינגס" און פאָליטישע „פולס" האָבען ניט נעקענט העלפען דעם אָדער יענעם קאנדידאט. ביז דער לעצטער מינוט פון אויסוועהלען האָט קיינער ניט געקענט וויסען, ווער עס וועט זיין דער דעה זאָגער און פון וועמען עס וועלען זיך וועגדען די וואהלען.

די וואהלען זיינען ניט געווען דירעקטע, נאָר אינדירעקטע (הערט זשע אלע פריהער אויס און כאפט זיך ניט ארויס מיט א פראָטעסט: אָה, ניט דעמאָקראטיש). די גאנצע מיטגלידערשאפט פלענט אין די וואהלען ניט אנטייל־נעהמען. בלויז פינף פון אלע מיטגלידער האָבען נעהאט דעם כבוד צו וועהלען די בעאמטע פאר'ן נעקסטען יאָהר. די פינף זיינען דאָס גע־ווען די ב ו ר ר י ם, וואהלמענער אויף אונזער ציוויליזירטען לשון.

די בוררים פלענען ניט ווערען ערווועהלט דורך א „סלייד" פון א נע־ווייסען צד, ווי כדומה למשל אונזערע היינטיגע פרעזידענשעל עלעק־טאָרס, נאָר זיי פלענען מוזען זיי „זוכה בגורל". און אזוי ווי פון אָט דעם גורל פלענט אָבהענגיג זיין די גאנצע וואהל, פלענט ער דעריבער פאר־קומען אויף א זעהר פאַרזיכטיגען און אונפארטיאישען אופן.

די נעמען פון אלע מיטגלידער פון דער בעטרעפענדער שול אָדער חברה (אויב נאָר גוטשטעהענדע אָדער אפילו אזעלכע, וועלכע האָבען פערנאכלעסינט צו צאָהלען זייערע וואכערס — קען איך אייך אין דעם מאָמענט ניט זאָגען. א. ש. ז.) פלענען פערשריבען ווערען אויף גלייכע, בעזונדערע צעטעלעך. א גלייכע צאָהל צעטעלעך פלענען זיין חלקים — ווייסע, ניט בעשריבענע הויסט עס. נאָר אויף צעהן פון די צווייטע צעטע־לעך פלענט מען אנשרייבען: אויף אין צעטעלע — בורר ראשון, אויפ'ן צווייטען צעטעלע — בורר שני, צווייטער בורר; אויפ'ן דריטען צעטעלע— בורר שלישי, און אזוי וויטער ביז פינף. אויף די אנדערע פינף צעטעלעך פלענט מען אָנשרייבען: במקום בורר, „סאָבסטיטוט" הויסט עס.

די ביידע סאָרטען צעטעלעך פלענען פאָרזיכטיג, גלייך צונויפגעווי־קעלט ווערען און מען פלענט זיי צומישען אין צווייי בעזונדערע יארמול־קעם. אין איין יארמולקע פלענען זיין די נעמען פון די חברה־לייט און אין דער צווייטער — די ווייסע צעטעלעך מיט די צאָהלען בעשריבענע. די צע־טעלעך פלענען גוט דורכגעשאָקעלט ווערען, כדי קיינער זאָל ניט קענען

אַנמערקען דעם אָדער יענעם נאָמען. צום ציהען די צעטעלעך פּלענט מען צורופען צוויי קלייגע קינדער פון 7—8 יאָהר, וועלכע האָבען נאָך ניט קיין שכל צו מאכען קונקעל־מונקעל ביי די וואהלען. פון ביידע יארמולקעם פּלענען די ביידע קינדער ציהען אין איין צייט יעדערער צו איין צעטעלע. פערנאנדערגעוויקעלט פּלענט נאָר וועלען דאָס צעטעלע פון דער יארמולקע מיט די חלקים. פּלענט דער צעטעלע זיין א ווייסער, אן אונבעשריבענער, פּלענט מען דעם ענטגעגענגעצויגענעם צעטעלע פון דער צוויי־טער יארמולקע מיט דעם נאָמען פון א מיטגליד אוועקווארפען ניט פערנאנדערגעוויקעלטערהייט; פּלענט דער צעטעלע זיין בעשריבען מיט די וועלטער: בורר ראשון אָדער בורר שני און אז. וו. פּלענט מען דאָן אויפוויקלען דעם צעטעלע פון דער צווייטער יארמולקע, און אָט דער נאָמען פּלענט דאָס זיין דער זוכה בגורל. ע ר פּלענט דאָס זיין דער בורר, דער וועהלער פון די בעאמטע אָדער, ווי מען פּלענט דאָס רופען, פון די נייע בעלי התמנות. די מדרגה פון בורר, צו בורר ראשון אָדער בורר שני, אָדער אפשר נאָר בורר חמישי, פּלענט זיך אויך וועגדען פון דעם גורל, פון דעם שריפט אויך דעם צעטעלע, וואָס וועלט ארויסגעצויגען פון דער יארמולקע מיט די חלקים. בורר ראשון איז געווען דער געוועלטיכער יושב ראש, דער פארזיצענדער, און ער האָט אויך געהאט צו ענטשיידען, וועגן די שטימען פּלענען זיך צוטיילען צוויי אויך צווויי.

די נעמען פון די גבאים און אנדערע בעאמטע פּלענען ניט געהן אין גורל. מאָלע וואָס, זיי קענען נאָך ארוים אלם בוררים און אָבגעבען אַ שטים פאר זיך אליין! אויך פּלענען די נעמען פון די פאר־אַיאָהריגע בוררים ניט געהן אין קלפי. צוויי מאָל נאָכאַנאַנד צו זיין בוררים איז ניט רעכט. די פאר א יאָהריגע בוררים פּלענען דאָס אויך זיין די משגיחים, די אויפזעהער פון דער האַיאָהריגער קלפי. אלם עכט נייטראָלע, וועלכע האָבען סיי ווי סיי ניט קיין מענליכקייט צו וועלען בוררים, האָט מען זיי זיכער געקענט אנפערטרויען די קלפי.

אונזערע טאָטעם און זיידעם האָבען ניט געוואוסט פון דעמאָקראָטיע, פון דעמאָנאָגיע און אנדערע מאָדערנע וועלטער, אבער דאָס סיסטעם פון אונפארטיאישקייט איז געווען, ווי מיר זעהען, ביי זיי מעהר און

בעסער ענטוויקעלט ווי ביי אונז. קיינע באָסעס, קיינע לידערס האָבען ניט געקענט בעאיינפלוסען די וואהלען. קיין כאבאר און קיין חניפה האָבען ניט געהאָלפען. דער זכה בגורל איז געווען דער הערר פון דער לאנע.

גלייך נאָר, ווי עס פלעגט ווערען בעוואוסט ווער די בוררים זיינען, פלעגט דער בית־דין שמש, וועלכער איז אויך געווען דער שוהל־רופער, דער מלקות־שלאָגער און דער משניח אויף די מקוות, זיך אוועק־לאָזען איבער'ן שטעדטל זוכען די בוררים און זיי צוזאמענרופען צו דער אסיפה. א נאנץ יאָהר פלעגט דער בית־דין שמש ניט זיין אָזא חשוב'ער נאסט אין הויז, ווייל ער פלעגט געווהנליך קומען מיט א גרויסע פושקע קלייבען געלט. דעם צווייטען טאָג חול־המועד אָבער פלעגט דער שמש אויפגענומען ווערען בסבר פנים יפות. דעם בורר'ס אידענע און טאקע דער בורר גופא, פלעגט פון'ם שמש קענען אויסגעפינען די נאנצע היכ־טער־קוליסען פאָליטיק, ווי די עהרליכקייט פון די אלטע גבאים און די נייע קאנדידאטען. דער שמש איז פאקטיש געווען דער רעפאָרטער פון שטע־טל, וועלכער האָט איינעם געקענט „בומען" און דעם צווייטען לייגען אין דר'ערד.

בשעת די בוררים האָבען אָבגעהאלטען זייער אסיפה, וואָס איז פאָר־געקומען דעם אָוונד פון דעם גורל, האָט קיין זייטיגער ניט געטאָרט זיין דערביי. דער אייגציגער, וועלכער האָט געהאט צוטריט צו דער אסיכה, איז געווען דער אייגענער שמש. די נייגעריגע בעלי־הבתים פלעגען טאקע דעריבער קענען דורכ'ן שמש אויסגעפינען איבער די „מעגליכקייטען" פון דעם אָדער יענעם קאנדידאט.

ניט האָבענדיג דורכגעמאכט א פאָליטישע שול פלעגען די בוררים געווהנליך אויסקלייבען די בעסטע און די פאסענדסטע מענשען פאר די וויכטיגע פראנטווארטליכע עמטער. אלם גבאים פון חברה קדישא פלעגען געווהנליך ערוועהלט ווערען עלטערע מענשען, מיט ערפאהרונג, אזעלכע וועלכע האָבען ניט קיין מורא צו זיין מיט א בר־מינן אונטער איין דאך. פאר גבאים אין די חברות בקור חולים און לינת הצדק פלעגען פערקאהרט, ערוועהלט ווערען אינגערע, געזונטע מענשען, וועלכע קענען ארויסהעלפען א קראנקען אין צייט פון נויט.

אלם א כלל פלענען די כבודים תמיד צוטוילט ווערען צוווישען די פני העיד, צוווישען די מזרח־וואנד־לייט. עס פלענען אבער אויך זיין אויס־נאהמען.

איך געדענק, ווי ביי אונז אין שטעדטל איז אויסגעקליבען געווא־רען אלם איינער פון די גבאים אין חברה תהלים, א געוויסער שמעון דער שוסטער. שמעון דער שוסטער איז, פערשטעהט זיך, ניט געוועסען אין מזרח וואנד, נאר מיט פיער ביינק נידערינער, ניט ווייט פון דער בימה. מיינער א פעטער, פון די „פני", איז אויך נעווא̈רען א גבאי אין חברה תהלים. אויך מא̈רנען, ווען אין שטעדטל איז שוין נעווא̈רען בעוואוסט, ווער עס זיינען די גבאים אין די פערשידענע חברות, איז נעקומען פער־כרא̈פעט און פערסא̈פעט צולויפען צו מיין פעטער איינער, משמעות, פון די קהל'שע לעקער און חנפים, און הא̈ט מיט גרויס אימפעט זיך צו איהם נעוועגדעט בזה הלשון:

— הא̈ט איהר נעהערט, רבי יוסף יעקב, וואס פאר א שפיצל די בוררים פון חברה תהלים הא̈בען א̈בגעטהא̈ן?

— וואס פאר א שפיצל? — הא̈ט מיין פעטער נעפרעגט פער־וואונדערט.

— וואס הייסט? זיי הא̈בען דא̈ך גע̈מאכט שמעון דעם שוסטער פאר א גבאי?

— נו, איז וואס? — פרעגט ווייטער מיין פעטער.

— ווי, און איהר הא̈ט טא̈קע א̈ננענומען די גבאות צוזאמען מיט דעם סנדלר?

— יא, איך הא̈ב א̈ננענומען — הא̈ט מיין פעטער גלא̈סען נעענט־פערט. — שמעון דער שוסטער איז אן עהרליכער איד. ער ארבייט נעבעך שווער אויף זיין חיונה. ער בע'נזל'ט קיינעם ניט און ער וועט זיין אזא נוטער גבאי, ווי מיר אלע. איז דען רבי יוחנן הסנדלר ניט געווען א גרוי־סער תנאי? — הא̈ט מיין פעטער געענדיגט דעם שמועס.

איך, א אינגעל פון א יאהר אכט, האב פון דעמאלט אן אנגעפאנגען צו קוקען אויף שמעון דעם שוסטער מיט גרויס דרך־ארץ. איך פלעג איהם אלע מאל רופען ר ב י שמעון. מיין קינדערשער שכל האט שוין דאן בעגריפען, אז א שוסטער, וואס ארבייט שוער און ביטער אויף זיין חיונה, קען אויך זיין אן עהרליכער איד און האט דאס רעכט צו וועלען א גבאי.

מען טאר ניט אויסואנען פון חדר

אין אלע צייטען און אין אלע ערטער האָט דאָס אידישע פּאָלק פּערמאנט א מסור, א שפּיאָן.

אידען האָסען משומדים. א משומד אַדער א משומרת'טע אין א משפּחה האָט זיך נערעכענט פּאר א מאוס'ר שאנד־פּלעק. א בכבוד'יגער מחותן האָט קיינמאָל ניט נעטהאָן א שרוך מיט זיין זוהן אַדער טאָכטער. מיט א פּאמיליע, וואו עס נעפּינט זיך א משומד, מעג דער משומד זיין א נאנץ ווייטער קרוב.

אַבער א משומד האָט מען ניט אזוי פּערמאכטעט ווי א מסור.

א משומד האָט מען בערוירט. מען האָט רחמנות נעהאט אויף איהם. אָפּטמאָל האָט מען זיך נערייצט מיט איהם. אַבער צו א מסור פּלענט מען זיך פּערהאלטען מיט שרעק, מיט עקעל, מיט פּערמכטונג. מען פּלענט פּשוט מורא האָבען מיט איהם זיך צו בענגענען. מען פּלענט אויסמיידען צו שטעהן אין זיינע ד' אמות און צו קוקען אין זיין ווינקעל.

עפּעס האָט זיך נערוכט, אז דער מסור איז א ווילדע רויב חיה, וואָס קען מיט איהר גיפּטיגען צונג פּערניכטען פּיעלע מענשליכע לעבענס און עקזיסטענצען און אפּילו נאנצע פּעלקער.

אין זיין נאנצער נעשיכטע האָט דאָס אידיש פּאָלק שרעקליך פּיעל נעליטען פון די מוסרים, פון די שפּיאָנען, וועלכע פּערראטען אנדערע. די בר־קמצא'ס, די יודא'ס און די פּאפּום'עס זיינען נעווען די הויפּט־שולדיגע אין די אידישע חורבנות און זיי ווערען מאקע דעריבער ארויסגעשטעלט ווי די עקעלהאפּטסטע בעשעפּענישען, פון וועלכע מען מוז וויבען ווי פון דער ערגסטער פּעסט.

אלע אידען וויסטען, אז וועז בר־קמצא וואלט ניט געקומען קיין רוים מיט זיין מסירה: מרדו בך יהודאי — די אידען האבען געמאכט אן אויפ־שטאנד, וואלט דער צווייטער בית־המקדש ניט חרוב געוואָרען און מיר וואלטען ניט נעווען אין גלות. דער עקעל צו מוסרים איז דעריבער אריין אין אידישע בלוט און פלייש; עס איז ביי אידען געוואָרען די צווייטע נאטור.

שוין אין תלמוד וווייזט זיך ארוים די בעציהונג פון אידען צו א מסור. המוסר ישראל ליד גוי דמו מותר. דער טייטש: אויב אימיצער מסר'ט א אידען פאר א גוי, איז זיין בלוט הפקר; ער פערלירט דאז זיין מענשען רעכט.

אין שולחן ערוך ווידער שטעהט: מסור מותר להורגו — א מסור מעג מען הרג'ענען.

אין כמעט אלע שטעדטלעך פון אידישען תחום געהען ארום פון מויל צו מויל לעגענדעם וועגען מוסרים, וועמען מען האט צוהאקט אין שטיק־לעך, פערבונדען אין א זאק און אריינגעוואָרפען אין טייך...

אין פאדאליען ווידער געהט ארום די מעשה וועגען דעם מסור, וואס האט גע'מסר'ט די אחים פנחס און שמואל־אבא לאפירא פון סלאוויטא'ר דרוק, ווי מען האט איהם, דעם מסור געפונען שפעטער אין באר אין קאלך־אוויווען...

עס פערשטעהט זיך, אז דאס זיינען ניט מעהר ווי באבע־מעשיות, וויל אין אמת'ן זיינען אידען גאר ניט אזעלכע כוואטען צו צושנייידען א מענשען אויף שטיקער אדער איהם ווארפען אין א קאלך־אייווען.

דיזע מעשיות זיינען אבער כאראקטעריסטיש ווי אזוי מען האסט א מסור אין די אידישע שטעדטלעך.

די גאנצע צייט פון מיטעלאלטער איז רייך מיט פאסירונגען, וואו אידען האבען זיך בעסער געלאזט אנטהאן אלערליי יסורים, זיך געלאזט פייניגען און טויטען, איידער צו מסר'ן און ארויסגעבען אנדערע.

דער איד איז בטבע א טרוס, א פחדן און האט שטארק מורא פאר א קנעפעל, אבער דארטען וואו מען פאדערט פון איהם ער זאל ווערען א מסור

— וועלט ער שטארק ווי א פעלזען און אונערשראקען ווי דער גרעסטער העלד.

אין דער צייט פון דער רעוואלוציאן אין רוסלאנד האט אין די ליטווישע און קורלאנדער שטעדטלעך ניט איינמאל געטראפען, ווי מען האט פערשפארט א גאנצע עדה אידען אין בית־המדרש, זיי געסטראשעט מיט הארמאטען, אויב זיי וועלען ניט ארויסגעבען די בונטאווישטשיקעס, אבער קיין איין פאל איז ניט בעוואוסט, וואו די פרומע אידען, וועלכע האבען מיט'ן גאנצען הארצען געגלויבט, אז מען דארף זיין געטריי דעם קייזער, זאלען ארויסגעבען די רעוואלוציאנערען.

מען וויים פון יחידים, וועלכע האבען פון איינעם איניציאטיווע ארויסגענעבען די „בונטאווישטשיקעס". אבער א קהל, א גאנצער צבור האט אזוינע זאכען קיינמאל ניט געטאן.

וועלען מוסרים! אה, ניין! דאס איז געגען דעם אידישען נעווי־סען, געגען די אידישע זיטען.

מיט אייניגע יאהר צורוק איז אויך אין די אידישע צייטונגען אין ניו־יארק דערצעהלט געווארען דער פאקט, וואס האט פאסירט אין א שטעדטעל פון קאוונער גובערניע:

אן אלטער איד האט אנגעטאן דעם טלית און תפילין און זיך אריינגעווארפען אין ברונעם פון שברת הלב, וואס זיין זוהן, ביי וועמען עס איז געווען א סטרייק, האט גע'מסר'ט די סטרייקערס און זיי איבער־נעגעבען צו דער פאליציי אין די הענד.

זעלבסטמארד איז א גרויסער פערברעכען ביי א פרומען אידען. המאביר עצמו לדעת אין לו חלק עולם הבא — איינער וואס מאכט אליין אן ענד פון זיין לעבען פערלירט זיין חלק עולם הבא. א זעלבסטמער־דער האט געווהנליך א קבורת חמור, אבער דאך איז דעם אלטען פרו־מען אידען לייכטער געווען צו זיין א מאביד עצמו לדעת איידער צו זע־הן וויי זיין זוהן איז א מסור.

דיזער פאקט איז כאראקטעריסטיש פאר די בעציהונגען, וואס האר־בען געהערשט ביי אונזערע פאטערס בנוגע א מסור.

אז אידען האבען בטבע פיינט מסירות, אז זייער נאנצעם וועזען שפּירט אן עקעל קעגען שפּיאנען און דאנאפּשטשיקעם האבען שוין בעמערקט אפּילו אונזערע שכנים די גוים, מיט וועלכע מיר לעבען.

„זשיד זשידא ניע ווידאסט" — א איד וועט א צוויי־טען אידען קיינמאל ניט אריסגעבען — איז א געוועהנליכער ווערטעל ביי די גוים.

די אנטיסעמיטען נוצען דאם געוועהנליך אוים געגען אונז, צו ווייזען אז אידען זיינען אייגע די אנדערע מעהר געטרייי ווי צו דער רעגירונג.

מיר אבער מעגען זיין שטארק שטאלץ, וואם אונזערע שונאים מוזען צוגעבען, אז אונז פעהלען מוסרים און עהנליכע ברודיגע בעשעפענישען.

אויב אין דער לעצטער צייט פון דער פינסטערער רוסישער רעאקציע זיינען צו אונזער גרויסער שאנדע א היבשע ביסעל אידען ענטדעקט געוואָרען אלס שפּיאנען, טא איז דאם געווים ניט צו פערדאנקען זייער אידישער ערציהונג, נאר, פערקעהרט, זייער ג י ט אידישער ערציהונג.

די אזעוו'ס, די קאפּיטינסקי'ס זיינען ניט אידישע נאטורען. די סביבות, וואו זייער כאראקטערהאפט זיך ענטוויקעלט זיינען ניט געווען אידישע.

אידישקייט מיט מסירות זיינען צוויי ענטגעגענגעזעצטע עלעמענטען. דאם זיינען צוויי קאנטראסטען, וואם האבען קיינמאל ניט געלעבט צוזאמען. א מסור אין א אידישער געמיינדע איז אימער בעטראכט גע־וואָרען ווי א שטינקענדיגער אייטער באיל, וואם מען מוז אויסשנייידען.

אין אונזערע קינדערשע חדר יאהרען האט מען שוין אין אונז אייננע־פלאנצט האם אן עקעל געגען די דאנאפּשטשקעם. קיין מאמע האט ניט אבגעגעבען איהר קינד אין איין חדר מיט בערע איצעלע'ס בעגאק, ווייל זיין טאטע דער שכור — אזוי האבען אונזערע מאמעס געזאגט — האט א צו לאנגען צונג...

אן ביי וויפיעל קינדער פלעגט דער אלף מחיצות, איך בעט אייך אי־בער, בעזוכט ווערען פון מאמע'ס קאנטשיק דערפאר, ווייל זיי געהען אין די דרכים פון בערקע'ס יאלאפּ?

האָט עס געטראָפען, אז מיר זעקס־זיבען־יעהריגע פופטשיקעס האָבען זיך פערזינדיגט אין חדר, — צי ווייל מיר האָבען זיך נאָכגעאָגט נאָך דאָנע דעם לעהרער׳ס ציג, כדי איהר צו האַלטען פאר די הערנער, צי ווייל מיר האָבען גערעסען האָר פון׳ם עק פון מענדע דעם בעל־עגלה׳ס וויסער שקאפע, וואָס האָט אונז לייכט געקענט אויסבריקען די צייהנדלעך, צי ווייל מיר פלעגען זיך — אנשטאט צו חזר׳ן — נאָכיאָגען נאָך יאָשע שלמקה׳ס שהנע, אונשולדיגע טויבען מיט די גאָלד־פאויביגע קעפלעך און ווייכע טשובקעס, וואָס מיר האָבען געליעבט ווי דאָס לעבען— פלעגט דעמאָלט אונזער רבי, יאנקעל כאטשע, דער דרדקי מלמד — ער מעג האָבען א ליכטיגען גן־עדן, ער איז נעווען א טייערער איד — אונז ציהען פאר די אויערען איטליכען בעזונדער.

עס איז ניט געווען מקנא צו זיין דעם אינגעל, וועלכער האָט פון זיך אראָבגעווארפען די שולד און אָנגעוויזען אויף א צווייטען, וועלכער האָט איהם פערפיהרט.

— און דו, האָט דאָן דער רבי געטופעט מיט די פיס פון כעס, און דו ביזט נאָר א צדיק תמים, הא! א נעבעכעל, נאָט די נשמה שולדיג, דו ווייסט נעבעך פון קיין זאך ניט? אלץ י ע נ ע ר איז שולדיג און ד ו ביזט א כשרה קעלבעלע, הא! לייג זיך... תכשיט מיינער...

עס האָט דערבי שוין ניט געהאָלפען קיין געביט און קיין געבעט. דער חברה־מאָן, וואָס האָט געווארפען די שולד אויף אָן אַנדערען, האָט נעבעך געמוזט אליין אָבשפיעלען די מאיטקעס און זיך לייגען... מיר אלע, וועלכע האָבען זיך גהאלטען אייגע אָן די אנדערע פעסט און ניט ארויסגעגעבען קיין אָנפיהרער, האָבען דאָן דערלעבט א שטארקע נקמה אויף מאָטעלע שמעון׳ס דערפאר, וואָס ער האָט זיך ניט אויפגעפיהרט מעשה חבר.

אויסער דער שטראָף, וואָס מאָטעלע האָט געקראָגען פון רבי׳ן, פלעגט ער דערנאָך ניט ווייניג האָבען אויסצושטעהן פון אונז גופא. מיר פלעגען אלע זיין ברוגז מיט איהם און זיך ניט שפיעלען. מיט א „מסור„ האָבען מיר קיין מגע ומשא ניט געוואלט האָבען.

אז אן אנדער אינגעל האָט שוין ביי אַ צוויטען „פערבראכען" ניט געווארפען די שולד אויף אן אנדערען — פערשטאהט זיך פון זעלבסט.

אונזערע מאמעס האָבען ניט געוואָלט לויידען מיר זאָלען אַבטראַגען צו די שכן'טעס וואָס מיר האָבען געהערט און געזעהען; אונזערע טאַטעס האָבען אונז בעשטראפט, וועז מיר, קינדער, האָבען נע'מסר'ט אייניע אויף די אַנדערע; דער רבי איז געווען שטארק בייז, וואָס מען וויל זיך ריין מאכען און ארויפוואַרפען די שולד אויף א חבר — און ביי אונז אלעמען איז געווען א מרה קיין מאל ניט אויסצוזאָגען פון חדר...

לימוישע אידעס.

א מעשה וועגען רבי ישראל סאלאנטער

אויב מען וויל זיך בעקאנען מיט די זיטען און מנהגים פון א גע֫וויסער שטאָרט, דארף מען קודם כל אויסהערען די לענגדען און די מעשות, וואָס ווערען דערצעהלט פון די גרויסע מענשען, מיט וועלכע די שטאָרט שטאָלצירט.

אין די מעשות, וואָס געהען איבער פון מויל צו מויל, שפיגלען זיך אָב די כאראקטערען, די אידעאלען און די זיטען פון פאָלק.

די מעשות ווערען דערצעהלט מיט דעם צוועק צו אידעאליזירען א געוויסע פערזאָן, איהר ארויסצושטעלען אין די בעסטע פארבען, כדי אנדערע זאָלען אראָבנעמען א ביישפיעל און נאָכטהאָן דעם העלד, וועגען וועלכען די פאָלקס־מעשות ווערען דערצעהלט.

יעדע שטעדטעל האָט זיך איהר ליעבלינג, איהרע גרויסע מענשען, איבער וועלכע עס ווערען דערצעהלט פערשידענעמעשות, וואָס ווייזען זייער גרויסקייט.

אויב די מעשות זיינען אמת אָדער ניט, אויב זיי שטיצען זיך אויף פאקטען אָדער זיינען א רעזולטאט פון א רייכער פאנטאזיע — איז אונאָנדער פראגע. דאָס איז אויך פאר אונז וויכטיג. די הויפט זאך איז, וואָס די נשמה פון פאָלק, זיין גלויבען, זיין אבערגלויבען און זיינע מדות זעהען זיך אָט אין די מעשות גאנץ בולט ארויס. פון די מעשות קען מען זעהן וואָס דאָס פאָלק האָט ליעב און וואָס פיינט, צו וואָס עס בעציהט זיך מיט אכטונג און צו וואָס מיט פעראכטונג.

איינער פון די גרעסטע מענטשען אין אונזער שטעדטעלע פון וועמען

מען האָט דערצאהלט מעשות, איז נעווען דער בעוואוסטער רבי ישראל סאלאנטער.

רבי ישראל סאלאנטער איז ביי אונז אין שטעדטעל נעבוירען געוואָרען. דאָ האָט ער פערבראכט זיינע בחור־יאָהרען, דאָ האָט ער חתונה געהאט און געווען אן איידעם אויף קעסט.

שפעטער וועלן ער איז שוין געוואָרען בעריהמט אלם א גדול בישראל, וועלן ער האָט שוין געהאט זיין בעוואוסטע ישיבה און אפילו וועלן ער האָט שוין ארויסגעגעבען זיין בעוואוסטען רעליגיעז־אידיש־פילאָזאָפישען זשורנאל „התבונה", פלעגט ער אויך קומען גאנץ אפט צו אונז אין זאגער, וואו זיינע עלטערען, ברידער און די גאנצע פאמיליע האָבען געלעבט.

פערעבענט אלם א רשכבה"נ*) האָט די שטעדטעל זיך שטארק מיחם געווען מיט איהם, זי קָאָט איהם ליעב געהאט און פלעגט ארום זיין נאָמען פלעכטען א קרוין מיט הויליע מעשים־טובים. אונזער שטעדטעל איז געווען שטארק אייפערזיכטיג אויף דער שטעדטעל סאלאנט, וואָם האָט זוכה געווען, אז דער גרויסער גאון זאָל זיך רופען מיט איהר נאמען. די עלטערע שטאָדט־לייט פלעגען איהם קיין מאָל ניט רופען רבי ישראל סאלאנטער, נאָר רבי ישראל'קע רבי וועלוועלם. מיט דעם נאָמען האָבען די פאטריאָטען פון אונזער שטעדטעל געוואָלט וויזען, אז זיי זיינען גרעסערע מחותנים מיט רבי ישראל'ן, ווי סאלאנט. זיי וויסען אויך וואָר זיין פאָטער איז געווען, און ניט נאָר ער, אפילו זיין פאָטער איז אויך געווען אונזערער א בן עיר.

אט איז א מעשה, וואָם עס געהט ביי אונז אין שטעדטעל ארום וועגען רבי ישראל סאלאנטער.

דאָם האָט פאסירט — אזוי וועלט דערצאהלט — אין יאָהר תק"צ... דרויי יאָהר נאָך דער כאליערע, ניט היינט געדאכט, ניט פאר קיין אידען געדאכט... — אין איינע פון די נסיעות, וועלן רבי ישראלין'קע איז געקו־

*) דאָם איז פערקירצט, פ ראשי תיבות אזוי מאכט: רבן של כל בני תגולה. דער רבי פון אלע גלות־קינדער — אזא טיטול פלעגט געגעבען וועלן נאָר די גאנץ גרויסע גאונים, וועלכע זיינען געווען בעריהמט בכל תפוצות ישראל.

מען אבגעבען כבוד אם. דער פאטער רבי וועלוועלע, איז שוין געווען א שוכן עפר און זיין נשמה הקדושה — עס איז שוין געווען נאכ'ן יאהר— האט צוזאמען מיט אלע אנדערע נשמות פון די צדיקים גערוהט לעבען כסא הכבוד.

געקומען אין שטעדטעל איז דער מאור הגולה אלול־צייט מיט דער דעה צו זיין אויפ'ן ריינעם ארט אויף קבר־אבות.

די רביצין, די אלטע ,צדקניות, זכרונה לברכה, האט פערלאננט אז רבי ישראלינ'קע זאל בלייבען מיט איהר איבער ראש־השנה און יום כפור.

ע ר האט כידוע קיין מאל ניט ווידערגעשפענסטיגט זיין מוטערס רצון און איז געבליבען אויף די עשרת ימי תשובה.

דער רב פון שטאדט, רבי צמח'ל נרו יאיר, איז אלם מרא דאתרא נעגאננען אין שליחות צו רבי ישראלינ'קען און איהם געבעטען האלטען א דרוש אין גרויסען בית המדרש צו כל נדרי.

דער גאון האט ערפילט די בקשה פון רב און האט מבטיח געווען צו געבען א דרשה.

עס איז איבעריג צו ריידען, אז דער בית המדרש איז צו דעם כל נדרי געווען איבערגעפאקט, מלא אין אלע ווינקעלאך. מען איז געשטאנען א קאפ אויף א קאפ כדי צו הערען דעם גאונ'ס דרוש.

רבי ישראלינ'קע איז ניט נאר געווען א גרויסער גאון, א מורא'דיגער בקי און חריף, נאר אויך א גוואלדיגער בעל־דרשן. ער האט געהאט א פה מפיק מרגליות, ווי פערל פלעגען זיך די ווערטער שיטען פון זיין מויל. ער איז געווען א לוקח לבבות, ער פלעגט בפיעל ממש פאנגען הערצער מיט זיינע רייד. זיינע דרשות האבען געהאט א טעם גן־עדן. וועז ער פלעגט ריידען, פלעגט ווערען אזוי מחייה'דיג, אזוי לייכט אויפ'ן הארצען, און די נשמה פלעגט אזוי דערהויבען ווערען, דאס מען האט פערגעסען אלע מגושם'דיגע דאגות פון טאג און אן אויסגעלויטערטער איז מען צוזאמען מיט איהם אריין אין אנאנדער וועלט, אין א וועלט פון הויכע רוחניות.

פאר שקיעת החמה, פאר זונען־אונטערגאנג, איז שוין דער גרויסער עולם געשטאנען אננעטהאן אין די ווייסע קיטלען און מיט די טליתים

איבער'ן קאָפּ און געוואָרט מיט גרויס אונגעדולד אויפ'ן גאון.

דער גאון האָט זיך אבער פערשפעטיגט... די זון האָלט שוין ביים אונטערגעהן. איהרע לעצטע שטראהלען, וואָס קומען פון מעריב־זייט מישען זיך דורך מיט דעם צאנקענדיגען דונקעלען פלאם פון די וואקסענע ליכט, עס קומט דער בין־השמשות און ע ר איז נאָך ניטאָ.

דער עולם ווערט אומרוהיג, אָבער מען שווייגט. מען האָט מורא ארויסצורעדען די איבערקלעהרעניש־ען וואָס פרעסען אויפ'ן הארצען. איז אזא צייט? וועד ווייס וואָס פאר א שפיצעל דער שטן קען אָבטהאָן.

די נאכט־שאטענס פאנגען זיך שוין אָן צו בעוויזען, עס איז שוין א צייט נאָך תפלה זכה און ע ר איז נאָך ניטאָ.

דער רב האָט דאָן ארונטערגענומען דעם טלית פון קאָפּ, אָנגעטהאָן דאָס שטריימעל און איז בכבודו ובעצמו אוועק זעהן, וואָס עס האָט פאַסירט מיט רבי ישראלי'קען.

ביי דער מוטער אין דער היים איז דער רב געוואָרן געוואָרגן, אז דער גאון האָט שוין לאנג גענומען די ברכה פון דער צרקניות און האָט פערלאָזען די הויז צו גהן אין בית־המדרש.

א פחד איז בעפאלען דעם רב. ער האָט אָבער קיינעם קיין וואָרט ניט געזאָגט און האָט גאייליט צוריק אין בית־המדרש, אפשר וועט ער איצט דעם גאון דאָרט געפינען.

אין בית־המדרש איז זיין שרעק נאָך גרעסער געוואָרן. דער גאון איז דאָרטען ניט געווען און ביי די מתפללים האָבען די צייהן געקלאפט פון אימה.

אט, אט גהט אוועק דער לעצטער רויטער שטראהל און עס וועט זיין עובר זמן צו זאגען כל נדרי, אָבער פון גאון, אין קול ואין עונה.

כל נדרי, וואָלט מען שוין ווי עס איז אָבגעזאָגט אָהן איהם, האָט ער שוין אָבער פון פריהער אָנגענומען דעם כבוד צו שטעהן ביי דער רעכטער האנט פון חזן לעבען עמוד מיט דער ספר־תורה און זאגען פאר כל נדרי על דעת הקהל...

ווי אזוי קען מען דאָס אָבנעהמען דעם כבוד פון א י ה ם און געבען אן אנדערען?

אין אַלע שוהלען און קלויזען האָלט מען אין מיטען מעריב, מען האָט שוין אָבגעזאָגט בקול רם: ברוך שם כבוד מלכתו... אבער אין בית־המדרש איז נאָך פאר כל־נדרי. דער גאון איז נאָך ניטא און אָהן איהם וויל קיינער ניט עפענען דעם ארון־קודש און ארויסנעהמען די ספר־תורה.

נאָך א לאנגען שטילשווייגען האָט דער רב זיך געוועגדעט מיט זיין פנים, וואָס איז געווען בלאָס ווי ביי א בר־מינן, צו מעריב זייט און האָט מיט א ציטריגער שטים געזאָגט: רבותי! דער גאון איז ניטא, וויים השם יתברך, וואָס מיט איהם האָט חס וחלילה פאסירט. מעגליך אז ער איז דאָ געווארען א קרבן פאר אונזערע זינד, ובקדושי אקדש... מיר מוזען מפסיק זיין און געהן זוכען דעם גאון...

דער עולם האָט זיך צוטיילט אין מנינים־ווייז און האָט זיך אוועקגעלאָזט אין אלע גאסען און געהעפטען זעהן אפשר האָט זואו עם איז מיט'ן גאון, חלילה, געטראָפען — דאָס טאָר מען פון מויל ניט ניט ארויסריידען — א סיבה.

שוין צעהן א זייגער ביינאכט. די שלוחים זיינען געקומען צו־ריק, אָבער פון גאון קיין שום ידיעה...

— —

מיט אמאָל האָט זיך האָסטיג געעפענט די טהיר פון בית המדרש און אייגער פון די לעצטע פאָר שלוחים, וואָס זיינען געגאנגען זוכען דעם גאון, איז מיט גרויס אימפעט אריינגעלאָפען און האָט אויסגעשריען מיט גרויס פרייד: דער גאון געהט.

דער גאנצער עולם האָט ארומגעריסנגעלט דעם אנזאָגער און מיט טשיקאַווע געזיכטער געוואָרט, ער זאָל דערצעהלען וואו זיי האָבען ג־פונען דעם גאון און ו ו א ס עם האָט מיט איהם פאסירט.

דער מבשר האָט ניט געלאָזט לאנג וואָרטען און האָט אנגעהויבען:

— מיר האָבען דעם גאון געפונען אויף דעם גוי'ס גאָרטען, ער האָט דאָרטען געהאלטען דער אלמנה'ס קוה פאר די הערנער און איהר געשלעפט פון דעם נכרי'ס פלאץ,

און איידער דער עולם האָט נאָך פּאסּפּעיעט זיך ארויפצואוואַרפען מיט שאלות און קשיות, האָט ער פּאַרטנעזעצט:

דער נאון האָט געזאָגט, או דאָס פערהיטען אן אָרעמאן פון א היזק איז מעהר מצוה ווי צו זאָגען כל נדרי. „שטעלט אייך פּאָר — האָט דער אָנזאָגער איבערנעגעבען רבי ישראלינ'קעס ווערטער — שטעלט זיך פּאָר, וואָס עס וואלט פּאסירט, וועו איך וואלט זיך ניט געמאכט וויסענדיג פון דער נאנצער נעשיכטע און די בהמה וואלט נעבליבען אין נוי'ס נאר־טען. דער ערל וואלט איהר געווים שפּעטער פערנומען און איינגעשפּארט. די אָרעמע אלמנה נעבעך וואלט דאן ניט נעהאט די מילך פּאר איהרע קונדען און איהרע עופה'לעך וואלטען נעהונגערט. ווי מיינט איהר? וואלט דאָס ניחא נעווען דעם רחום וחנון?

פּאר דאָס ניט זאָגען כל נדרי אין דער צייט וועט מיר נאָט מוחל זיין, ער וועט אָבער ניט מוחל זיין א מענשען, וואָס האָט נעקענט און ניט פערהיט אן אָרעמע אלמנה און עלענדע יתומים פון הונגער און נויט.

אין אָנפאנג שטארק צוטומלט, איז דער עולם ביסלעכווייז נעקו־מען צו זיך פון דעם איבערנעלעבטען שרעק און דעמאלט האָט מען אָנ־נעפאָננען צו פערשטעהן און צו שאצען רבי ישראלינ'קעס גרויסקייט.

דער קעלמער מניד

איבער די מנידים האָט מען זיך שטענדיג לוסטיג געמאכט. זיי זיי־נען תמיד געווען דער ציעל־ברעט, אין וועלכען די „אויפגעקלעהרטע" פלעגען וואַרפען זייערע לצנות וועגן וועלט.

אין דער השכלה צייט, אין דעם „שטורם און דראַנג פּעריאָד" האָ־בען די משכילים בעטראַכט די מנידים פאר גרויסע אייטערביין, וואָס דאַרפען אויסנעשניטען ווערען פון אידישען קערפער.

בלעטערט דורך די ווערק פון יהודה ליב גאַרדאָן, פון פּרץ סמאָלענס־קין און פון אונזער זיידען רבי מענדעלי מוכר ספרים, און איהר וועט זעהען, מיט וואָס פאר א פאַנאַטיזם זיי האָבען זיך גענומען פערטיליגען די פערשידענע בעלי דרשה'ר און מנידים.

מלמדים און מנידים זיינען געווען זידעל־ווערטער, מיט וועלכע מען האָט בעטיטעלט די בטלנים, די לא יוצלח'ס, די שלימ'מזל'ניקעס און איבערהויפט אלע די, וועלכע האָבען פערקערפערט אין זיך דאָס אלטע, די שטויב, די פערפוילטקייט פון דער אידישער גאס.

אזא בעציהונג צו די מנידים מצד די פאקעל־טרענער אין דער השכלה צייט איז נעווים ניט קיין נערעכטע.

אלס א רעאקציע קעגען דעם פאַנאַטיזם, וואָס ס'האָט נעהערשט אין דער נעטא, אלס א פראטעסט קעגען די פלפולים און פשט'לעך, מיט וועל־כע די בעסטע קעפ זיינען געווען פערנומען, איז אזא בעציהונג ער־קלעהרליך. דער היסטאָרישער אמת פאדערט אבער א גאנץ אנדערע בע־ציהונג צו די מנידים פון דער פריהערדיגער צייט.

די מגידים בכלל זיינען ניט געווען שנאָרערס, פֿאַראַזיטען און סתם מקבלים, ווי זיי ווערען געשילדערט אין די ביכער פון דער אויפקלעהרונגס־צייט. זיי זיינען געווען אגיטאַטאָרס, פּראָפּעסיאָנעלע רעדנער, וועמען דער אינערליכער אינסטינקט האָט געטריבען צו געהן פון שטאָדט צו שטאָדט, פון קלויז צו קלויז און רייַדען און זאָגען און דערצעהלען פאַר'ן עולם אזוינע זאכען, וואָס זיינען פאר איהם, פאר דעם עולם, נויטיג.

עס איז אמת, אז ס'זיינען צווישען די מגידים געווען מאוס'ע ברואים, חנפים, בעטלער לויט זייער טבע און ערציהונג, אָבער וואו וועט איהר ניט געפינען קיין פסולת? וואָס פאר אן אינסטיטוציאָן איז דאָס ריין פון דער בלאָטע, וואָס רופט ארוים אן עקעל?

אין אלגעמיין האָבען די מגידים מיט זיך פּאַרגעשטעלט זעהר שעהנע, פעהיגע, טיילמאָל טאָלאַנטפולע מענשען, וועלכע זיינען געווען בעגייסטערט פאר אגעווי סע אידעע און איהר געפּערדיגט מיט זייער רעדנס־קראפט.

אונזערע אגיטאַטאָרען פון דער רעוואָלוציאָנערער צייט, ווי די אלע אנדערע רעדנער אין די בעווענונגען, זיינען אין אמת'ן דיזעלביגע מגידים, דיזעלביגע בעלי דרשה'ר, פון וועמען מען האָט זיך ערלויבט אזוי פיעל חוזק צו מאכען.

די צייטען זיינען, פערשטעהט זיך, אנדערע, די אידעען זיינען אנדערע, אָבער די רעדנער, די אגיטאַטאָרען אלס די פערשפּרייטער פון די אידעען זיינען אין עצם די אלטע מגידים, אפשר ווייניגער נאַיוו, מיט ווייניגער תמימות.

א מנין אָהן א מגיד האָט געהאט אזא פּנים ווי אן אָרגאַניזאַציאָן אָהן א רעדנער. איבערהויפּט זיינען די מגידים געווען שטארק בעשעפטיגט אין די אלול־טעג, וועו יעדער איד און יעדע אידענע האָבען עפּעס געוואָלט הערען אביסעל מוסר, וואָס זאָל דערהויבען די נשמה. אין די אלול־טעג האָט יעדערער זיך אָבגעריסען, ווי בעשעפטיגט ער איז געוען, פון זיין טאָג־טעגליכער ארבייט און געלאָפען אין קלויז אָדער אין מנין הערען דעם מגיד.

דער מגיד האָט געזאָגט זאכען, וואָס יעדערער האָט געפיהלט, אבער האָט ניט געקענט ארויסרעדען. ער האָט שעהן דערצעהלט מעשיות פון צדיקים און גאונים, אז עס איז געווען א חיות צו הערען. דער עיקר אין א מגיד'ס דרשה זיינען אבער געווען די משלים. די משלים, ווען זיי זיינען דערצעהלט געוואָרען אין א שעהנער, קלאָרער, נגון'דיגער שפראָך, מיט וועלכער די מגידים האָבען זיך מייסטענס אויסגעצייכענט, פלעגען מאכען דעם טיעפסטען איינדרוק אויף די צוהערער. די משלים זיינען געווען די בעסטע פאָרם ווי אזוי צו ערקלערען, צו פאָפולאריזירען א געוויסען ענין. איבערהויפט האָט געקוואָלען פון די משלים דער ווייבערשער עולם, וועלכער פלעגט זיצען אויבען אין עזרת נשים און שלינגען יעדעס וואָרט פון א משל, וואָס דער מגיד פלעגט מיט אזא שעהנעם נגון דערצעהלען.

איז דער מגיד געווען מיט טאָלענט, פלעגען זיינע משלים זיך ארומטראָגען איבער'ן שטעדטעל אפילו נאָך דעם, ווי ער האָט די שטעדטעל פערלאָזען.

די משלים פון גאנץ גרויסע טאָלענטען, ווי א שטיינער פון דובנאָ'ר מגיד, פלעגען דערצעהלט און איבערדערצעהלט ווערען אין אלע שטעדט און שטעדטעלעך, וואו אידען האָבען זיך נאָר געפונען.

עס ווען ניט זיין קיין גוזמא, ווען מיר וועלען בעהויפטען, אז דער דובנאָ'ר מגיד איז געווען דער פאָפולערסטער און דער בעליעבטסטער מענש אין דער גאנצער אין פערלויף פון צעהנדליגע און צעהנדליגע יאָהרען. דער איד האָט ליעב פארשטעלונגען, אילוזיאָנען, בילדער, און די משלים האָבען אמבעסטען בעפרידיגט זיין בענעהר און זיין פאנטאזיע.

אין דער ליטא איז אין צווייטען העלפט פון פאריגען יאָהרהונדערט געווען זעהר בעריהמט דער קעלמער מגיד, פון וועמען יהודאָ ליב גאָר־דאָן האָט אין זיינע שריפטען אזוי פיעל חוזק געמאכט.

דער קעלמער מגיד איז אָהן צווייפעל געווען איינער פון די טאָלאנטפולסטע מענשען, וועלכע די אידישע גאנצע אין ליטא האָט אין ניינצעהנטען יאָרהונדערט ארויסגענעבען.

זיין מערקווירדיג בעגיינסטערט פּנים איז נאָך איצט אויסגעקריצט אין מיין זכרון: אויגן האָט ער געהאט גרויסע, שווארצע און זיי האָבען געברענט מיט דעם הייליגען נביא'שען פּייער; די באקען אייגענע פּאָלען, דער שטערן א הויכער און פּול מיט קנייטשען; די אויבערשטע העלפט פון זיין קאָפּ איז געווען ניט אינ'ם ערך גרעסער און ברייטער ווי די אונטערשטע און די צווויי ניט שטארק לאנגע און ניט געקרייזעלטע פּאות, וואָס זיינען ארויסגעקראָכען פון אונטער דער אלטמאָדישער יארמולקע, זיינען געהאנגען אין דער לופט; צוויישען זיי און צווישען די אייגענע באקען איז געווען א ליידיגער אָרט; א גרויסער תּלת'ענער טלית קטן האָט צוגעדעקט זיין שמאָלע, מאָגערע ברוסט, וואו עס האָט נעקלאפּט א וואַרעם הארץ, פול מיט רחמנות און מיטלייד צום פּאָלק ישראל און צו יעדען איד בפרט.

דער קעלמער מגיד איז געווען א הויכע מאַראַלישע פערזענלעכקייט. אין די דינים פון בין אדם לחבירו איז ער געווען א גרעסערער מקפּיד ווי אין די דינים פון בין אדם למקום. אין פערלויף פון נאנצע צוויי דורות איז ער יעדעם יאָהר דורכגעפאָהרען אלע שטעדט און שטעדטלעך פון ליטא. אין דער קערה פלעגט זיך צונויפקלייבען א סך געלט פאר איהם, אָבער אליין איז ער שטענדיג געווען אן אביון. אלץ וואָס ער האָט נעמאכט, פלעגט ער אויסטיילען אויף ישיבות און אונטערשטיצען ארעמע יתומים. זיינע מגידות איז ניט געווען פאר איהם א מיטל צו מאכען געלט, נאָר זי האָט געדיענט אלם מיטל ווי אזוי צו פערשפרייטען די מאמרי חז"ל און די הייליגע תורה. אין די ארעמע שטעדטלעך פלעגט ער פאר קיין פאל ניט נעהמען געלט פאר'ן „זאגען". קומען אָבער פלעגט ער דאָרטען אזוי ווי אין די רייכע שטעדט.

דער קעלמער מגיד פלעגט שטראָפען און מוסר'ן דעם זינדיגען עולם. ער האָט ניט געקענט פערטראָגען עבירות און האָט געהאט גרויס רחמנות אויפ'ן בעל עבירה'ניק. זיין פּארשטעלונגס־קראפט איז געווען אן אויסערגעוועהנליכע און דאָס בילד פון גהינום מיט אלע גליהענדע קאלכאויוועגס און מיט די פייערדיגע אייזערנע ריטער איז איהם שטענדיג ג־

שטאנען פאר די אויגען. ער האָט נעגלויבט, טיף נעגלויבט, אז א מחלל שבת'ניק וועט מען ברענען און בראָטען און איהם ארומשיקען כּף־הקלע פון איין עק וועלט ביז דעם צווייטען און האָט רחמנות געהאט אויף איהם.

בעשאַנקען פון דער נאָטור מיט א שטארקען רעדנער טאלאנט, מיט א פייערדיגען טעמפּעראמענט און מיט א קינסטלערישער שילדערונג־קראפט, פלעגט ער בעשרייבען די שבע מדורי גהינום מיט די בולט'סטע שטריכען. די ווייבער פלעגען בוכשטעבליך צוגעהן פון געוויין, וועו דער קעלמער מגיד פלעגט מוסר'ן דעם עולם. זיי פלעגען חלש'ן פון שרעק, וועו זיי האָבען געהערט זיינע שילדערונגען פון גהינום. אפילו די שטארקע הערצער, וועלכע האָבען געלאָכט פון די בעל בכיה'ס, פלעגען וועריען דורכגענומען מיט א מאָדנער מורא. זיי האָבען געציטערט ווי א בלאָט אויפ'ן ווינד, וועו זיי האָבען געהערט דעם קעלמער'ס שטראָף רייד. וועי וויים? מעגליך, אז וועו דער קעלמער מגיד וואָלט געלעבט אין אן אנדער סביבה אוו וואָלט זיינע שילדערונגען איבערגענגעבען אויפ'ן פאפּיער, וואָלטען מיר אפשר געהאט א צווייטע דאָנטע'ס „אינפערנא".

דער כסא הכבוד, וואָס וועלט בעווארט פון די מלאכים אוו בעלויכ־טען פון דער שכינה, איז פאר דעם קעלמער מגיד געווען דאָס שעהנסטע אוו דאָס בעסטע, וואָס עס איז פאראן אין אלע דריי הונדערט אוו צעהן וועלטען. זיצען לעבען כסא הכבוד, וואו די שכינה רוהט, זיין אין איין חברה מיט מלאך מיכאל אוו מלאך גבריאל, הערען ווי די מלאכים זינגען שירה, ווי משה רבינו לערנט תורה, ווי אהרן הכהן זאָגט די ברכה, ווי דוד המלך שפּיעלט אויפ'ן פידעל — איז פאר דעם קעלמער מגיד געווען די העכסטע מדרגה פון גליק. וואָס פאר א בעדייטונג האָבען די קייזערליכע טראָנען קענען איין שטאפּעל פון דעם כסא הכבוד? וואָס פאר א וועדע האָבען די גאָלדענע קרוינען פון די ערדישע הערשער קענען דעם כתר של תורה? אוו ווי קליין זיינען די קעניגען אליין קענען דעם מלך מלכי המלכים?

דער קעלמער מגיד האָט ליעב געהאט די אידען מיט זיין גאנצער בריים אוו וויך הארץ. ער האָט זיי געוואונשען גליק אוו האָט נע־

וואלט, אז זיי זאלען זוכה זיין צו שטעהען לעבען כסא הכבוד. ער האט אבער געוואוסט, אז א פראצענטניק, א מקפח שכר שכיר און א מחלל שבת'ניק קענען צום כסא הכבוד פאר קיין פאל ניט צוקומען און ער האט רחמנות געהאט אויף זיי. ער האט זיי געשטראפט, געזידעלט, פאר וואס זיי האבען אזעלכע שוואכע הערצער און לאזען זיך גובר זיין פון יצר הרע, פארוואס זיי פערשפיעלען איבער א שטיקעל עולם הזה אלע ש"י עולמות. ער האט באמת דאס ניט געקענט פערשטעהן און פלעגט מיט זיין גאנצען טעמפעראמענט זיך ארויפווארפען אויף די זינדיגע. זיין גאנצען גליהענדען צארן פלעגט ער אויף זיי אויסגיסען.

מעהר פון אלע פלעגען פון קעלמער מגיד אויסגעריסען ווערען די רייכע בעל עבירה'ניקעס. צו די רייכע האט ער איבערהויפט געפיהלט אן אינסטינקטיווע שנאה. און ווען ער האט נאך געהערט, אז אט די רייכע האבען שטייגערנע הערצער און איינגעהאלטענע הענט, פלעגט ער זיך אויף זיי ארויפווארפען אין זיינע דרשות מיט אזעלכע ווערטער, אז זיי איז געוואָרען פינסטער און ביטער. זיי פלעגען שפעטער די אויגען ניט קענען ווייזען.

די רייכע האבען טאקע דעריבער שטארק ניט ליעב געהאט דעם קעלמער מגיד און אין יעדער שטעדטעל קען מען געפינען אלטע לייט, וועלכע געדענקען, ווי אזוי דער אדער יענער קארגער גביר האט אונטער־גע'מסור'ט אויף דעם קעלמער מגיד פאר זיינע הייסע שטראף־רייד און ווי אזוי דער קעלמער מגיד פלעגט בדרך נס נצול ווערען פון גוי'שקע הענט...

דער ליטווישער למדן

דער אידישער למדן פון דער ליטווישער שטעדטל איז ניט געווען קיין־פאַראַטיקער. אויף די דינים פון שולחן ערוך, וועלכע לערנען ווי צו דאַווענען, ווי מען דארף אַבגיסען נעגעל־וואַסער, ווי מען זאָל זיך טובל זיין א. א. וו., איז דער ליטווישער למדן ניט געווען קיין מקפיד. ער איז איבערהויפט ניט געווען קיין גרויסער „אַדוק" אָן די מפרשים, וועלכע פערבריטען זיך ווי מען זאָל דיענען גאָט.

פון די חסידים האָבען די ליטווישע לומדים חזק געמאכט אויף יעדען טריט און שריט. דער גרונד־געדאַנק פון חסידות, אז מען דארף דיענען גאָט ברננה, מיט געזאַנג, מיט פרייד, איז דעם ליטווישען למדן אויסגעקומען לעכערליך. די אלע רקודים מיט די דביקות און העויות האָט ער געהאלטען פאר משוגעת'ן, פאר א מין געטצענדיענסט, וואָס פערדיענט ניט קיין אנדער זאַך ווי לצנות.

— לשמחה זו מה זה עושה? וואָס פאַסען זיך אין מיטען דערענען די טענץ, די משוגעת'ן מיט די הענד און די אויגען גלאַצענים? — האָט זיך דער ליטווישער למדן געפרעגט, — וואָס איז גאָט א געץ, אז מען דארף פאר איהם אזוי שפרינגען?

די חסידישע רביים האָבען די ליטווישע לומדים פיינט געהאט תכלית שנאה און די „גוטע אידען" האָבען זיי געהאלטען אַדער פאר מטורפים אַדער פאר שווינדלער, וואָס נוצען אויס די אונווויסענהייט, די נארישקייט און אבערגלויבעריי פון פראָסטען המון.

דער ליטווישער למדן איז בטבע געווען א ניכטערער מענש מיט א

שכל׳דיגען קאָפּ און האָט איבער יערע זאַך אפריהער גוט געקלעהרט. אויב ער זאָל עס טהאָן אַדער ניט.

פּאר א מענש מיט א קאָפּ, וואָס האָט א חריפות׳ן מוח, האָט ער נע־ האָט מעהר דרך ארץ ווי פּאר א צדיק תמים, וואָס געהט אלע ווייל אין מקוה און מיינט, אז ער איז א גאנצער שמעלקע ביים רבונו של עולם.

פון חושן משפט האָט ער מעהר הנאה געהאט ווי פון יורה דעה און דעם שולחן ערוך. פון די דיני ממונות האָט ער מעהר געהאלטען ווי פון איסר והיתר. פון בעל שם טוב און דעם מהרי״ל פלעגט ער ווייניג וואָס נתפעל ווערען, דערפאר פלעגט ער לעקען די פינגער פון קצות החושן, פון אורים ותומים, פון שיטה מקובצת און פון אלע אנדערע מפרשים, וואו עס פאָדערט זיך קאָפּ, שכל און חריפות.

פאר דעם ליטווישען למדן איז ניט געווען וויכטיג צו ווייסען דעם עצם דין, דעם דין אן און פאר זיך; מיט פארטינע דינים, מיט הלכות פסוקות האָט ער זיך איבערהויפט וועניג וואָס געקימערט. וויכטיג איז פאר איהם געווען דער פלפול, די שקליא וטריא, די אלע סברות און נעגען סברות, וועלכע פיהרען צום דין.

מיר האָבען היינט א שכל׳דיגע סוגיא און מען דארף צולעגען דעם קאָפּ — פלעגט מיט גרויס הנאה דער ראש ישיבה מודיע זיין פאר׳ן שעור, וואו ס׳האָט זיך נעהאנדעלט וועגען א ברי ושמא, וועגען חזקה, וועגען ספיק ספיקא און נאָך אזעלכע טיעף שכל׳דיגע ענינים.

דער ליטוואק האָט האלר קאָפּ איבונגען, גייסטיגע גימנאסטיק, ער גלויבט ניט אויפ׳ן וואָרט, ער ליעבט אויסצוגעפינען אלעם מיט זיין אי־ גענעם שכל און דעריבער פלעגט ער אבלעבען, וועו עס פלעגט קומען א הארבער ענין, וואו מען דארף דעם קאָפּ האלטען אָנגעשטרענגט א היבשע פּאָר שעה נאָכאנאנד אָהן א ברעקעל הפסקה.

דאָס שארפען דעם מוח גופא, אָהן א פועל יוצא, איז געווען פאר׳ן ליטווישען למדן וויכטיג. א חריף איז געשטאנען אויף א העכערע מדרגה ווי א בקי, פון פלפולים האָט ער מעהר הנאה געהאט ווי פון אָבגע׳פסק׳ענ־ טע דינים. א וואויל׳ער יונגערמאן איז ניט געווען יענער, וואָס האָט נע־ וואוסט, אויף וועלכען דף דער אַדער יענער מאמר געפינט זיך, נאָר דער,

וואָס האָט זיך געקענט אן עצה נעבען אין א שווערען פערפּלאָנטערטען ענין, וועלכער איז געווען שארפזיניג און האָט געקענט צופאסען א תירוץ אויף א הארבע קשיא.

עס איז אבער א גרויסער טעות — און אין דעם טעות זיינען אריינגעפאלען די אנהענגער פון חסידות — צו מיינען, אז דער ליטווישער למדן איז בטבע געווען א קאלטער, טרוקענער מענש, אָהן התלהבות און אָהן התפעלות. דער ליטוואק קען פונקט אזוי ווערען נתפעל און פערכאפט ווי א חייסער חסיד, אבער ער ווערט ניט נתפעל פון א „גוטען אידען", נאָר פון א שעהנעם פשט'ל, פון א שכל'דיגען ענין, וואו דער קאָפּ דארף שטארק ארבייטען.

דער ליטווישער למדן האָט זיך געהאלטען פאר א גייסטיגען אריסטאָקראט און האָט יעדע זאך דורכגעזיפט מיט'ן שכל. סתם טהאָן וואָס אנדערע טהוען, האָט ער נערעכענט פאר א פחיתת הכבוד און ער פלענט זיך דעריבער פון א סך זאכען אָכהאלטען, קוים האָט ער דאָס נאָך ניט בענומען מיט'ן שכל.

אפילו די שיחת חולין פון די ליטווישע למדנים האָט תמיד נעהאט א שייכות מיט'ן שכל. דער בעסטער תענוג פאר די למדנים איז געווען צו חשבון'ען. די ליטוואקעס זיינען געווען גרויסע בעלי חשבון, מאטעמאטיקער. די שווערסטע שאלות פון אלגעברא אדער פון גאָמעטריא, פון חכמת המדידה און פון חכמת הנדסה, אויף דעם למדן'ישען לשון, פלענען זיי טרעפען, ניט וויסענדיג די מעטאָדען, די ארט און ווייזע ווי אזוי צו מאכען די חשבונות מיט א סדר.

כמעט יעדער למדן האָט געקענט אויסווייניג דעם „צפנת פענח", וואו גאנץ אלגעברא און גאנץ גאָמעטריא איז נעווען איבערגענעבען אין א פאר צעהנדליג זייטען. פאר'ן ליטווישען למדן איז דאָס געווען נענוג. ער איז געווען א מבין דבר מתוך דבר און האָט נאָר בעדאַרפט האָבען די ערשטע ידיעות — די איבעריגע איז ער שוין אליין דערנאנגען מיט'ן אייגענעם שכל.

שעהן איז געווען צו זעהן. ווי די אידישע יונגעלייט, די מוסמכים, די צוקונפטיגע רבנים פלעגען אין די ווינטערדיגע נעכט זיך אברוהען נאכ'ן בלאט גמרא, וואו עס זיינען דורכגעקנאטען געווארען די דינסטע סברות און השערות, וועלכע האבען געהאלטען דעם מוח אנגעשטרענגט א רעכט ביסעל צייט.

ארום דעם לאנגען און שמאלען טיש, וואו מען זאגט דעם שעור, האבען זיך אלע אזוי בהרחבה'דיג אויסגעזעצט. די היטלען זיינען געווען ארויפגעהויבען אויפ'ן קאפ אזוי, אז די הויכע שטערנס, איבער וועלכע עס זיינען געפאלען די טשובעס פערדרעהטע האר, זיינען געווען אינ־גאנצען אפען. די פנים'ער האבען געלאנצט, אויף זיי איז געפאלען דער שיין פון די בליץ־לאמפען, וועלכע זיינען געשטאנען אויפ'ן טיש.

אויף דער אפענער גמרא איז געלעגען א פעקעל טאבאק און פא־פיראס פאפיר, יעדערער האט אזוי מיט ישוב הדעת, אהן אייליגניש, זאהר נעשיקט געדרעהט די טאבאק און פאפיר ביז וואנעט עס איז ארוים־געקומען א שהנע „באנקרוטקע".

דער געשפרעך איז געווען וועגען דברים חצונים, וועגען זייטיגע ענינים, וועלכע האבען ניט צו טהאן מיט די הארבע סוגיא'ס, איבער וועלכע מען האט א גאנצען טאג געבראכען דעם קאפ. מען האט ג־ שמועסט וועגען חכמת החשבון. מען האט זיך געשטעלט איינע די אנדע־רע שאלות פון חכמת הנדסה און פון חכמת מדירה. די אויגען פלעגען א בליץ טהאן ביי דעמיניגען, וועלכער האט געפונען א פותר אויף א שאלה. וואס מען האט איהם געשטעלט.

מען פלעגט אויך שמועסען און וכוח'ען וועגען די מאמרים פון „המליץ" און „הצפירה", וועגען די „מאמרי חכמה" פון חיים זעליג סלאנימסקי, וועגען „הרכבה והפרדה" און „המנוחה והתנועה" פון צבי הירש ראבינאוויץ, פון וועלכע מען האט שטארק הנאה געהאט, אבער מאהר ווי אלץ האט מען האלד געהאט צו חשבון'ען, ווייל אין די שאלות פון חכמת החשבון איז געלעגען שכל, חריפות און א ליטווישער למדן האט ליעב געהאט שכל'דיגע שיחת חולין...

אויסען בית המדרש האָבען די לומדישע יונגעלייט ליעב געהאט צו „רוהען" ביים שאך שפיעל.

די קנאים, די פאנאטיקער פלעגען אפילו זיין זעהר אונצופריעדען דערמיט, ווייל זיי האָבען געזאָגט, אז „קוביא" הייסט ניט נאָר קאָרטען, נאָר אפילו שאך און אז דער מאמר: המשחק בקוביא פסול לעדות, פאלט אויך אויף דעם, ווער עס בטל'ט זיין צייט אין שאך־שפיעל, אָבער די גוטע יונגעלייט האָבען זיך דערמיט ניט גערעכענט און פלעגען א חול המועד אבענד, א חנוכה אָבענד און אין דעם אבענד פון נט"ל פערבריינגען די גאנצע צייט ביים שאך־ברעט, וואס האָט געפאָדערט אביסעל שכל...

שמחות און אבילות.

פסח.

אידען פייערן זייער פרייהייט.

נעדריקט און פערשקלאפט זיינען אמאל אונזערע עלטערן געווען. איבער פיער הונדערט יאהר האבען זיי געזיפצט און געקרעכצט אונטער'ן יאך פון פרעה מלך מצרים, וועלכער האט זיי מיט די שרעקליכסטע און גרויזאמסטע מיטלען געפייניגט, זיי זיינען דערנאך געווארען פריי — אוא פאסירונג איז ווייכטיג דאס אידישע קינדער זאלען איהר שטעלען אן אייביגען דענקמאל און איהר פייערן יעדעס יאהר.

אויב א יום טוב איז ניט אנדערש, ווי אן אנדיינקען פון די גרויסע וויכטיגע מאמענטען, וואס א פאלק לעבט איבער אין זיין היסטארישער ענטוויקלונג, איז פסח דער וויכטיגסטער יום־טוב, ווייל דאס בעפרייען זיך פון קנעכטשאפט איז דער גרעסטער מאמענט, סיי אין לעבען פון יחיד, סיי אין לעבען פון כלל.

דעספאטיש האט געהערשט דער טיראן פרעה איבער'ן פאלק ישראל! צו קנעטען ליים און ברעננען ציגעל האט ער געצוואונגען זיינע אונטערגעאכטע. ריזיגע פיראמידען האט ער פון דער ניט בעצאהלטער פראצע אויפגעשטעלט, וואנעס פון קינדערבלוט האט ער זיך עריבט און — וואס עס איז געווען נאך שרעקליכער — אט די אלע גרויזאמקייטען האבען שיעור ניט דערשטיקט די בענקשאפט נאך פרייהייט, האבען שיעור ניט אויסגעווארצעלט דאס שטרעבען אויסגעלייזט צו ווערען.

שרעקליך איז די קנעכטשאפט, אבער נאך שרעקליכער איז, ווען דער קנעכט האט אויפגעהערט צו פיהלען, ווען אין איהם איז אבגעשטארבען דער פערלאנג בעפרייט צו ווערען.

ניט דער איז א שקלאף, וועמען מען צווינגט צו ארבייטען, נור י ע־נ ע ר, וועלכער לאָזט זיך צווינגען און פראָטעסטירט ניט קעגען דעם שקלאפען טרייבער. ניט שוועדע ארבייט מאכט דעם מענשען פאר א קנעכט, נור דאָס מקבל באהבה זיין, דאָס שווייגען אויף יענעמס הערשען. כל זמן דער נעפיהל פון פרייהייט לעבט נאָך, כל זמן עס איז נאָך ניט אבגעשטאָרבען דאָס שטרעבען צו זעלבסטשטענדיגקייט, קען דער גרעסטער דעספאט זיך ניט בעריהמען, אז ער האָט דעם מענשען נעמאכט פאר א שקלאף. שקלאפישע נעפיהלען מאכען דעם מענשען פאר א קנעכט, אבער ניט דער בייטש פון טרייבער.

צום גליק זיינען די קנעכטישע נעפיהלען און שקלאפישע נשמות נעווען וויניג צווישען די, וועלכע האָבען נעטהון די עבודת פרך. נור א גאנץ קליינע צאהל דתן ואבירם'ס זיינען נעווען, וועלכע האָבען זיך בענגו־נעגנט מיט'ן „סיר הבשר", וואָס די עניפטישע שקלאפען הערן האָבען פאר זיי נעקאָכט. דאָס רוב פון דעמאָלדיגען דור האָט נאָך נעלעבט מיט דער האָפענונג בעפרייט צו ווערען און איז ניט געבליבען טויב צו די ווערטער פון משה בן עמרם. דער רוף צו א נייעם לאנד, וואו יערערער וועט זיין א פרייער בירגער, האָט די נעצווואונגענע שקלאפען בעניסטערט, עס האָבען ערוואכט די בעהאלטענע שטרעבונגען, וועלכע האָבען נעשלומערט אין די הערצער פון די ליים־קנעכטער און שטרוי־קלייבער און גלייך נור ווי די צייט איז נעקומען, האָבען זיי מיט אן אויפגעהויבענעם קאָפ פער־לאָזען דאָס שקלאפען לאנד.

פסח איז ניט נור דער יום טוב פון יציאת מצרים, וואו פרעה האָט אונזערע עלטערן פערשקלאפט. אין פערלויף פון אונזער נעשיכטע האָבען מיר נעהאט ניט וויניג פרעה'ס איבער אונז. ניט וויניג דעספאָטען האָבען זיך נעבאָדען אין אונזער בלוט, ניט וויניג בעלנים זיינען נעווען טמא צו מאכען אונזער נשמה. בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו, יערען דור ווי׳ל מען פון אונז מאכען אן ענד, און דאָך מאכען מיר צוליב דעם קיין יומים טובים ניט.

פסח איז אויך דער יום טוב פון דער אידישער נאציאָנאלער נעבורט, פסח צייט איז די אידישע נאציאָן נעבוירען נעוואָרען.

ציגיינער זיינען די אידען געווען אין די ערשטע צייטען, וועו זיי האָבען זיך בעוויזען אין דער וועלטגעשיכטע. אין צעווארפענע שטאָמען און גרופען האָבען זיי געלעבט. אלס פאסטוכער האָבען זיי געוואנדערט מיט זייערע סטאדעס פון איין אָרט צום צווייטען אין די בערגיגע אָריענטאלישע לענדער. ווי ביי אלע נאמאדען, נאטור־פעלקער האָט אויך די אידען נעפעהלט דאָס בעווארסטזיין, דאָס „נאציאנאלע איך" וואָס פאראייניגט אוו שמעלצט צוזאמען אלע אינדיווידואמען אין אויך אייגהייטליכע נאנצע.

ביים פארלאָזען מצרים זיינען די אידען מיט אמאל אויסגעוואקסען אין א שטארק אוו מעכטיג פאלק, דאָס נאציאנאלעם בעווארסטזיין האָט אלעמען בעהערשט. דער אידישער בעפרייטער שקלאף איז מיט אמאל געוואָרען א נסלגויים, דער וועגווייזער פון פעלקער, ער האָט זיך אויף אדלער־פליגלען דערהויבען איבער אלע נעצענדינער, ער איז בייסטערט געוואָרען מיט נרויסע אידעאלען, ער איז געגאנגען וווייזען דער נאנצער וועלט דעם אמת'ן זינן פון גוטס אוו שלעכטס, פון לעבען אוו טויט. אט אזא נרויסע צייט, די געבורטסצייט פון דער נאציאָן וועלט פסח נעפייערט.

דיטוויזענדע יאָהרען, וואָס זיינען פארלאָפען זייט יציאת מצרים, קענען די נרויסע צייט ניט אבמעקען פון זכרון. פערקעהרט, וואָס מעהר מען לעבט, אלס טייערער איז דער געבורטסטאג. יעדעס יאָהר שרייבט צו א נייע בלאט אין דעם ספר החיים פון אידישען פאלק. יעדעס יאָהר פערנרעסערט דעם וואונדער פון דער אידישער עקזיסטענץ, אוו די אידען פון דער נהעטא, וואָס קענען טיפער בענרייפען די בעדייטונג פון דער אידישער בעפרייאונג, מאכען פסח פאר דעם נרעסטען יום טוב, וואו דער ווי־דער־קול פון יציאת מצרים לאָזט זיך הערען אין יעדער הויז.

אוו נרויס, מאיעסטעטיש נרויס, פיהלט זיך ישראל סבא, וועו ער פיירט זיין געבורטסטאג אין די אידישע שטעדטליך פון זאמוט אוו ליטא!

* * *

די פסח'דיגע שטימונג האָט אָנגעפאנגען צו בעהערשען די אידישע הויז גלייך נאָכ'ן חמץ פערברענען. גלייך ווי דער חמץ איז ארויסגעפטרט געוואָרען, איז אין שטוב געוואָרען ליכטיגער און גערוימער. די אויסגעוואַשענע, אויסגעפלעטע קלייַדער, אויף וועלכע עס האָט קיין שטויבעלע ניט געטאָרט זיין, האָבען די אידישע פרויען צוגעגעבען א מאָדנעם חן. אויף די מאנספארשוינגען, וועלכע זיינען קיינמאָל ניט קיין גרויסע מקפידים אין הלכות „קלייַדען זיך", האָבען זיך ערב פסח אָנגעטהון אין האָלב יום־טוב'דיגע עכט ריינע בגדים. בעזונדערס קענטיג איז געווען דער ראָק פון בערע דעם מצות־טרעגער. בערע מצות טרעגער האָט די גאנצע פיער וואָכען פון פורים אן געטראָגען די קערב מצות צו די באלעבאָסטעס אויף דעם שבת'דיגען מלבוש. ערב פסח האָט ער זיך איבערגעטהון אין א ספעציעלען רויטען קאלִיקע ראָק, וואָס איז געווען בעוואוסט אין שטעדטל אלס „בערעס שמורה ראָק".

ערב פסח פלעגט דער רב אויסשיקען צו די באלעבאָטים דורך בע־רען די חלקים שמורה און בערע האָט צוליב דעם געמוזט אָנטהון א ספע־ציעלען כשר'ן מלבוש, וואָס איז געווען בעריכמט אין דער גאנצער שטאָדט.

שטארק צונעפאָסט צו בערעס פיגור איז דער שמורה־ראָק ניט געווען. בערע איז געווען א מאָגערער מיט אן אויסגעהויבענע פלייצע, וואָס האָט אויסגעזעהן אזוי ווי א הויקער. אזא פלייצע איז פאר בערען געווען ווי געוואונשען. ער פלעגט דאָרטען גאנץ בעקוועם ארויפשטעלען די גרויסע געפלאָכטענע קאָרב מצות און זי בלויז אונטערשפארען מיט איין האנד.

דער שמורה ראָק איז געווען אויסגעשניטען פון איין שטיק און האָט ניכער אויסגעזעהן ווי א ווייבערשע ספּאָדניצע אייַדער ווי א מענערשער בגד.

— עס האָט אן אויסזעהן ווי בערעס שמורה־ראָק, פלעגט מען אריינ־ווארפען זרח דעם שנייַדער א שטאָרוואָרט, אויב עס איז ניט געלעגען גוט דער ראָק, וואָס ער האָט אויפגענייטט.

בערע אליין האָט קיין גרויס עגמת נפש, משמעות, ניט געהאט, וואָס זיין פסח'דיגער מלבוש איז ניט אזוי אַי אַי אַי, נאָך דער מאָדע.

— נאַרעלע, עס איז דאָך פאר שמורה, פלעגט בערע ענטפערן זיין איינאיינציגע שהנע טאַכטער, וואָס האָט זיך בעקלאָגט, אז איהר פלאמט די אויגען פון טאַטען'ס ראָק.

— עס איז דאָך ניט קיין געוועהנליכער בגד, עס איז דאָך פאר שמורה, פערשטעהסט, ער מוז זיין כשר און מען דארף איהם וואשען. א קליין שטויבעלע מעהל, גרויס ווי א טראָפען זענעפט אויפ'ן ראָק און די שמורה — זאָל גאָט שומר ומציל זיין — קען חליליה ווערען מיט א חשש— פלעגט בערע אויסטייטשען די וויכטיגקייט פון שמורה, אזוי ווי דאָס וואָלט געהאט א שייכות צו איהרע טענות, און אזוי ווי דאָס וואָלט געווען אן ענטפער, פאר וואָס דער שמורה־ראָק ליגט אויף איהם אזוי ווי א זאק.

שטארק פערטהון איז ערב פסח געווען רבי וועלוול אברהם'ס.

רבי וועלוול האָט געהאט א חזקה אויסצוטיילען אומזיסט פאר די גאנצע שטעדטל חרוסת. רבי וועלוול'ס חרוסת האָט געהאט א שם. ער פלעגט די חרוסת צוריכטען מיט ניס, מיט וויין און פערשידענע מינים בשמים, אז זי האָט געהאט א טעם גן־ערן.

רבי וועלוול פלעגט צו חרוסת־מאכען קיינעם ניט צו לאָזען. דאָס האָט ער אליין געמוזט טהון פון אָנפאנג ביז ענד. אפילו אויסטהיילען די חרוסת האָט ער אויך געמוזט איינער אליין. ער האָט שוין געוואוסט יעדענם הויזגעזינד און האָט איינגעטיילט יעדער פאמיליע דעם פאסיגען חלק.

— רבי וועלוול, מיר האָבען אויך פסח א גאסט, דער חתן איז קומען, פערגעסט דאָס ניט — פלעגט א דינסט־מיידל דערמאָנען רבי וועלוול'ען, וועז זי האָט איהם דערלאנגט דעם בעכערל אויף חרוסת.

— וואָס בין איך א גר אין שטאָדט, פלעגט רבי וועלוול ענטפערן מיט א מין ברוגז — וואָס? איך וויים ניט, אז ביי אייך איז געקומען דער חתן? האָב קיין מורא ניט, וועסט שוין געפינען א חלק פאר'ן חתן אויך!

דער אמת'ר פסח האָט זיך ערשט אנגעפאנגען ביינאכט, וועז מען האָט זיך געזעצט צום סדר.

מיט דעם שטאלץ פון א מלך זיצט זיך דער איד אויף דער הסבה בעט, מיט זיין אשת חיל, וואס איז מיט אמאל געוואָרען א מלכה, ביים זיים, ארומגערינגעלט מיט זיינע קינדער — די בני מלך, די פרינצען און פערצהלט די וואונדער, די נסים ונפלאות, וואס עס האט פאסירט מיט אונזערע עלטערן, וועז זיי האבען זיך בעפרייט פון שקלאפישען יאָך.

דער מיזשיניק פרעגט „מה נשתנה" און דער טאטע מיט די עלטערע קינדער ענטפערן איהם מיט א מערקווירדיג שהנער שפאנענדער נעשיכטע, וואו עס שטעהט געשריבען פון אַנפאנג ביז ענד, ווי אזוי די עלטערן זיינען געוואָרען פערשקלאפט, ווי אזוי פרעה האט זיי געפייניגט, ווי אזוי דער גרעסטער פרייהייטס־קעמפער משה רבינו האט געוועקט די פרייהייטס־געפיהלען און ווי אזוי איהם האט זיך איינגעגעבען ענדליך צו שלאגען פרעה'ן און ארויסצוהרען די אידען פריי פון שקלאפען־לאנד.

פסח צום סדר! ווי ליכטיג, ווי שהען עס איז ביי יעדען אידען אין שטוב! דער ארעמסטער פון די ארעמע מוז מאכען א סדר מיט מצות און פיער כסות וויין. די גאנצע זויערקייט פון לעבען איז פערשוואונדען צוזאמען מיט דעם חמץ. די געדריקטע גלות שטימונג האט מען פון זיך ארויסגעטריבען, פונקט אזוי ווי מען האט אבגעטרייסעלט דעם שטויב און אויסגעריניגט דעם שימעל, וואס האט זיך פאר א גאנצען יאָהר אַנגעקליבען. די גרויסע אירישע נשמה יתירה פון די בני חורין, די פרייע נאציאנאלע נשמה פיהלט זיך אין אלע ווינקעלעך פון שטוב, די שכינה אליין איז געקומען צו בעזוך צום סדר, כדי צו הערען די הגדה....

ניט לייכט קומט אן דער אידישער פרוי אריינצובריינגען דעם פסח אין הויז. גאנצע פיער וואכען נאכאנאנד דארף זי שייערן, סקראבען, וואשען און פלעטען. אין הויז איז א גאנצער יריד. א געפילדער, א ליארעם, א טומל. איינער וויים ניט פון צווייטען. אלעס איז פערטהון און פערארבייט. דער פסח איז אבער וועדט מען זאל אויף איהם אזוי פיעל האַרעווען. אזעלכע פייערליכע גרויסע מאמענטען, ווי דער איד לעבט איבער פסח צום סדר, זיינען וועדטה א סך מעהר ווי די ערב פסח'דיגע

ארבייט. וועז נאך האט דער איד אזוי פיעל שעהנע עראינערונגען פון'ם עבר און וואו נאך קען ער זיך דערוואבעמען מיט אזוי פיעל זיסע האפע־נונגען אויף שפעטער, ווי פסח צום סדר!

דער פרייער איד, וועלכער איז ניט קיין ארוק אן פיעל מצוות, וועט פסח אבהיטען מיט אלע קליפערלעך. אויב ניט פון זיינט וועגען, טא לכל הפחות פון די קינדערם וועגען.

פסח איז ניט קיין רעליגיעזער יום טוב, נור א נאציאנאלער. ער פלאנצט אריין מעהר אידישקייט, מעהר נאציאנאלען גייסט, ווי אלע טעג פון יאהר. א מערקווירדיג שעהן ליכט איז פסח אויסגענאסען אין די אי־דישע הייזער. דער טאטע, די מאמע, די קינדערלעך — אלע שטראהלען און לייכטען פון פרייד. די מאמע האט לכבוד פסח אנגעטהון איהר טייערסטע צירונג און האט אויפ'ן טיש אויסגעשטעלט דאם נאנצע בי־סעל גאלד און זילבער, וואם זי האלט בחדרי חדרים אויף דרשה געשאנק פאר איהרע קינדער, וועז זי וועט אם ירצה השם זוכה זיין צו פיהרען זיי אונטער דער חופה. פסח ברענגען די ליכט עפעם העלער. ניט נור די הויז איז נע'כשר'ט, ניט נור די כלים זיינען נע'כשר'ט, נור דער איד גופא איז עפעם אויסגעוואשען און נע'כשר'ט געווארען לכבוד פסח. קיין וואונדער איז ניט, מען וואלט אויף א גרוי־סען נאסט. אליהו הנביא דארף קומען...

פון עסען האט מען פסח וועניג הנאה. די עלטערע מענשען, די זיידעם און די באבעם וועלען ארויסגעריסען אייער זיי צוקייען די האר־טע טרוקענע מצה־שמורה און דעם כזיית מרור. אבער וואם פאר א בע־טרעף האט דאם עסען אום פסח. ווי אייגאיינציג מוטנער טראפענדל אין א פליסענדען קלאהרען טייך איז די ביסעל ביטערנים אין דעם נאנצען ים פון תענוג, וואו דער איד באד זיך אום פסח.

ווי נעמיטהליך דער טאטע מיט די קינדער זאנגען די הגדה, ווי שעהן זיי זינגען שירה! עפעם דוכט זיך, אז דער אידישער פסח בריינגט מיט זיך דעם נאנצען פריהלינג, וועז ניט פסח וואלט תמיד זיין ווינטער, קאלט... די נאנצע נאטור האט זיך לכבוד פסח בענייט, זי האט בעדעקט די ערד מיט דער שעהנער גרינער קאלדרע, אונטער וועלכע עס ליגען

איינגעטוליעט מילי מילִיאָנען נייע לעבענס. גאנצע שטראָמען פון בשמים ריחות טראָגען זיך פון די פעלדער אין די וועלדער און רייסען זיך אריין אין די אידישע ריינע, כשר'ע הייזער. אפילו דער הימעל, וואָס איז א גאנצען ווינטער אזוי אין כעס, אָנגעבלאָזען, פערכמארעט, האָט זיך אויסגעקלעהרט צום סדר און ווייזט זיין טיעף בלויען קאָליער. עס איז דאָך עפעס אלײַ שמורים! דער שיין פון דער לבנה גופא מוז בעלייכטען דעם וועג פון די יוצאי מצרים...

* * *

אין מאנכע צייטען, איבערהויפט די לעצטע פאָר־צעהנדליג יאָהר, איז פסח, דער חג האָביב, וועלכער האָט נעדיענט פאר'ן אידען אלס א קוואל פון חיות, פערוואָנדעלט געוואָרען אין א שרעקענס־צייט, וואָס האָט אָנגעפילט די אידישע הייזער מיט מורא און פחד.

דער גרויסער, שעהנער, הרחבה'דיגער אידישער בעפריאונגס־פעסט, דער שיר השירים פון דער אידישער נאטור־פאָעזיע, איז געוואָרען אויס־גענוצט פון פערשידענע פינסטערע, ווילדע עלעמענטען אלס א צייט פאר די שענדליכסטע בלבולים און בלוטדורשטיגסטע רדיפות.

די געבורטסצייט פון דער אידישער נאציאָן איז געוואָרען די צייט פון אידישע צרות.

דער זמן חרותינו איז געוואָרען די צייט פון אידישע נזירות.

אין דער צייט, ווען מיר קוויקען זיך מיט די פרייד־יגע עראינע־רונגען, גרייטען זיך אונזערע שונאים אויף אן אָנפאל. פערפינסטערט געוואָרען מיט אידישע שחיטות.

דער יום־טוב פון אידישען פריהלינג, פון אידישע זוניגקייט, איז

די צייט פון לעבע און לעבען איז געוואָרען די צייט פון פערניכ־טונג און טויט.

אין דער צייט, וועז מען דארף זינגען שיר השירים, האָט מען געמוזט קלאָגען איכה.

די געגענווארט איז געווארען א בלוטיגער תהום צווישען אונזער פערגאנגענהייט און די צוקונפט.

דער ליל שמורים — א וואַרפאלעם נאכט.

אבער ישראל סבא, וואָס פייערט שוין פיערטויזענד יאהר דעם יום־טוב פסח, וואָס טראָגט שוין אזוי פיעל דורות די הייליגע אידישע טראדיציעס ביי זיך אין הארצען, וועט אויך ווייטער געהן זיין וועג מיט דעם אלטען וואַנדער־שטעקען ביז וואַנעט די מענשהייט וועט דערלעבען דעם גרויסען פריהלינג, דעם פסח של עתיד.

שבועות.

פסח זענען אידען ארויס פון מצרים, שבועות איז געגעבען געוואָרען די תורה.

פסח איז דאָס אידישע פאָלק געבוירען געוואָרען, שבועות האָט מען איהם אנפערטרויט די גרויסע שלִיחות פאר דער וועלט.

פסח איז בעשאפען געוואָרען דער גוף פון דער אידישער נאציאָן, שבועות איז אין איהר אריינגעבלאָזען געוואָרען די נשמה.

שבועות איז אָננעצונדען געוואָרען דאָס הייליגע פייערל, וואָס האָט די אידען געלויכטען דעם וועג אין פערלויף פון טויזענדע יאָהרען.

שבועות האָט דאָס אידישע פאָלק איינגענומען דעם געטראנק זון לעבען, דעם לעבען־עלִעקסיר, און איז געוואָרען אונשטערבלִיך.

שבועות האָט מען די אידען אָננעטהון א פאנצער, וואָס האָט זיי בעשיצט פון די גיפטיגסטע און שעדלִיכסטע קוילִען.

שבועות איז דאָס אידישע פאָלק אויסגעלִייטערט געוואָרען אין דעם געטלִיכען טיגעל, פון וואנעט עס איז ארויס שטארק ווי א פעלז און אונבעזיגבאר ווי א ריעז.

שבועות האָט משה רבינו פון בארג סיני איבערגענעבען דעם אידישען פאָלק די צוויי לוחות, וואו עס זענען געווען אויסגעקריצט די עשרת הדברות — די גרויסע אלמעבטיגע אייביגע פאָהן פון אלע מענשענקינדער פון אלע צייטען.

שבועות איז דער חג הקציר, א נאָטור יום טוב, וועו אידען האָבען אין די אלטע צייטען — דעמאָלט, וועו זיי זענען נאָך געזעסען אויף זייער

לאנד — אבגעשניטען און אנגעפאנגען צו גענישען פון דער הייאהריגער תבואה.

שבועות האט מען אנגעפאנגען הנאה צו האבען פון דער פרוכט פון דער ארבייט.

ביז שבועות האט מען געגעסען ישן, די פאר א יאהריגע ברויט, שבועות האט מתיר נעמאכט חדש, האט אריינגעבראכט נייע גארבען, נייע נאהרונגסמיטעל אין לאנד.

פאר א פאלק, וואס איז אבגעריסען פון דער נאטור, איז די שניט־צייט ניט אזוי וויכטיג, — א נייער נארב פון די היי־יאהריגע פעלדער איז ניט אזא גרויסע מציאה. אידען לעבען אבער ניט מיט דער געגענווארט, נור מיט דער פערנאנענהייט און צוקונפט. וועו עס קומט שבועות טראגט זיך דער איד אריבער מיט זיינע געדאנקען אין דער אמאליגער היים, וועו ער האט אליין געאקערט, אליין געזייעט, אליין געשניטען, אליין גע־בונדען און אליין געקליבען די גארבען.

פאר א לאנד־ארבייטער איז א גרויסע שמחה, וועו ער דערזעהט די אויפגעגאנגענע תבואות, וואס ער האט אליין געזייעט און אן אמת'ר יום־טוב איז בייַ איהם, וועו ער איז זוכה צו שניידען זיין פעלד און צו עסען די ברויט פון זיינע געבונדענע גארבען.

פון אלע שלוש רגלים האט דער איד מעהר הנאה פון שבועות.

סוכות דארף ער זיצען אין א קאלטע,ווינדיגע סוכה, וואו מען פער־קיהלט זיך און מען פאנגט אן צו הוסטען. פסח דארף ער קיין די מצה און עסען אזוינע מאכלים, צו וועלכע ער איז א גאנץ יאהר ניט גע־וואהנט. שבועות אבער מעג דער איד זיצען, וואו ער וויל און עסען, וואס ער וויל. אגב, קומט שבועות אוים אין דער שעהנסטער צייט פון יאהר. שבועות פייערט די נאטור גופא איהר יום טוב.

אין די ליטוווישע שטעדטלעך פאלט שבועות אוים אין רעכטען פריה־לינג. די נאטור איז דעמאלט איינגעטוליעט אין איהר שעהנער פראכטפי־לער היליע, וואס איז געווען פון אלערליי מינים גרינסען, וועלכע זיינען מחיה אונזער נעמיטה מיט דעם ריח ניחוח, מיט דעם בשמים ארומאט, וואס לאזט זיך פון זייהערן.

די מוטער־ערד, געוואַרעמט און געלאַסצעט פון די זונען־שטראַהלען, האַלט אין דער צייט אָפען איהרע בריסט און זויגט אָן מיט גרויס הרחבה און צערטליכקייט די אונציילינג מילאָנען ברואים און ברואים'לעך, וועל־כע נעפינען זיך אין אונזער וועלטל.

די פיעלפארביגע אינזעקטען — די ליבע שלוחים פון די פלאַנצען — קאַנקורירען אין זייער אויסזוכן מיט די דופטיגע, אלערליי קאַלירעג־דיגע בלומען, וועלכע האָבען זיך אָנגעטהון אין זייערע שעהנסטע חתונה־קלייַדער, אום געפעלן צו זיין אָט טאקי דיעזע שדכנים, וועלכע טראָגען איבער די זאמען פון ליבע, פון נייע לעבענס.

אלץ איז אין דער נאַטור פריש, לייַדענשאפטליך, פול מיט יוגענד, ליבע און לעבענסלוסט. דאָס זשומען פון די פלינגעלעך, דער שטילער גע־רויש פון דעם פליסענדען וואַסער אין טייכעל מישט זיך אויס מיט דעם גע־זאנג פון די פויגעל, וועלכע טאַנצען, שפרינגען, זינגען און ניבען אָב א שבח, א לויבגעזאנג צו די הייליגע נאַטור, וואָס האָט אזא צוציהענד־חנו'דיג אויסזעהן.

די ארומינע נאַטור דערמאָנט דעם אידען בולט'ר אָן זיין אייגענעם שניט־פעסט פון אמאָל, זי רופט אין זיין פארשטעלונג ארויס די אלטע שעהנע צייטען, וועו ער איז געווען א נאַטור־קינד און זוכט אָבצולעבען אין זיין זכרון כאָטש מיט בלאסע סמנים זיין אמאָליג'ס נאַטור־לע־בען.

דער איד פוצט אויס זיין הויז מיט גרינס לכבוד שבועות.

ניט גאָלד, ניט זילבער, ניט טייערע כלים שטעלט די אידישע פרוי שבועות אויף איהר טיש, נור גרינס, בלומען, וואָס די אינגלעך האָבען ערב שבועות אָנגעריסען אויף די לאָנקעס און אין די פעלדער און וועלדער. גרינס לכבוד שבועות...

מיט וואָס פאר א שמחה מיר, חדר אינגלעך, פלעגען דאָס העלפען ירוחם דעם בעל עגלה שפאנען זיין פערדל אין דעם הילצערנעם וואָגען און פאהרען אין וואלד נאָך גרינס.

דאָס פערדיל האָט געהונקען אויף איין פוס און איז געווען בלינד אויף איין אויג. קיין גוטע קעסט האָט עס ביי ירוחם'ן, משמעות, ניט

נעהאט. ווי שלעכט דאָס פערד האָט זיך געפיהלט ביי ירוחם'ן אין שטאל, האָט עס ווייניג חשק געהאט צו פערלאָזען זיין שטרויענעם געלעגער, וואו עס האָט געקענט ליגען און דרעמלען אייד ער ארויסצוגעהן אויף די פרייע וועלט... ירוחם האָט געקענט זיין בהמה און פלעגט מיט איהר דעריבער זיך ווייניג צערעמאָניען. מיט א שטארקען ניט העפליכען בריק אין בויך פלעגט ירוחם זיין שקאפע אויפוועקען און אייד ער זי האָט נאָך נעהאט צייט זיך אויסצוהירשען, האָט ער איהר שוין געשלעפט פאר די צופרינעם אויפ'ן נעהעפט.

אונטער דער צייט, וועז ירוחם האָט זיך געפארקעט מיט זיין קליאטשע, האָבען מיר דערווייל געשלעפט דעם וואגען, געטראָגען די האלאבליעס, געקייקעלט די רעדער און געבראכט די שמיר צו בעשמירען די אקסען. ירוחם'ס וואגען איז קיין מאל ניט געווען „פארטיג צו דינען". דאָ איז געווען צובראָכען א צאפען אין ראָד, דאָ איז דער אקס געווען צו פיעל אויסגעריבען און מען האָט בעראַרפט אונטערשטוקעווען מיט א שפאָן; דאָ איז די שאָסקע געווען איינגעשמירט מיט טער; דאָ האָט די ציעג אבגעגריזשעט די שטרוי פון כאָמוט. אבער אונזער חברה האָט דאָס ווייניג געארט. מיר האָבען געהאלפען ירוחם'ן „שפאָנען" מיט גרויס שמחה. ערשטענס איז סתם פרעהליך, וועז מען פאדעט ארום ירוחם'ס פערד און וואגען און צווייטענס האָבען מיר נעווואוסט, אז וואָס גיכער מיר וועלען זיין פארטיג אויף ירוחם'ס געהעפט, וועלען מיר גיכער זיין אין וואלד, וואו מיר וועלען זיך אויסטהון די רעקלעך, ארונטערנעהמען די שיכלעך און די זעקלעך, לויפען ווי די האָזען, טאנצען ווי די זומער פויגעלעך און רייסען גרינס לכבוד שבועות...

וועז „דער פערד און וואגען" איז שוין געווען אייגנעשפאנט האָט ירוחם גענומען דעם בייטש, זיך געזעצט אויפ'ן שאָסקע און מיר אלע, איבער א טוצענד קיין עין הרע, האָבען אריינגעקלעטערט אין וואגען און זיך אויסגעזעצט לעבען ירוחם'ן אויפ'ן שאָסקע און די הינטערשטע ברעטער, וואָס האָבען ביי ירוחם דעם בעל עגלה געהייסען „ביינק".

די קליאטשע ריהרט זיך אבער ניט פון אָרט.

— וויא! וויא! — שרייט ירוחם מיט זיין קוויטשקע, אבער די

קלאטשע מאכט זיך ניט וויסענדיג.

— א כאלערע אויף דיין קאפ, געה שוין צו אלדע שווארץ יאהר! — שרייט ירוחם מיט כעס או זאיז מכבד מיט'ן בייטש זיין ברוטגעבערקע.

די קלאטשע רייסט זיך פון די האלאבליעס, אבער מיט איהר גאנצען כח קען זי ניט ארויסשלעפען דעם וואגען פון געהעפט.

ירוחם שילט זיך און די קלאטשע, וועגדעט אן פערשידענע סגולות ווי דאס פערדל זאל מיט אמאל א שלעפ טהון דעם וואגען. אבער אלץ אומזיסט.

— קינדער — האט זיך ירוחם צו אונז געוענדעט, קינדער, מיר מוזען אלע ארויסקריכען פון וואגען! די שטיינער, פערשטעהט איהר מיך, לאזען ניט געהען דעם וואגען.

קיין גאנץ בעקוועמע ערטער האבען מיר אין וואגען ניט געהאט און אין איין הרף עין האבען מיר איהם אויסגעלוידיגט און געהאלפען אונטערשטופען ביז וואנעט מיר זיינען ארויס פון געהעפט.

אויפ'ן גאס האבען מיר זיך צוריק ניט געזעצט. מיר האבען געוואוסט, אז די שקאפע וועט זיך ווייטער אויג'עקשן'עז, ניט קוקענדיג אויף ירוחם'ס קללות.

מיר זיינען נאכגענאנגען דעם געשפאן און צייטענווייז געהאלפען ירוחם'ן שרייען וויא! וויא! און שטופען דעם וואגען.

לייכטער פאר די שקאפע איז געווארען אויסען שטאדט, אויפ'ן גלייכען גאסטשענים, וואו עס זיינען ניט געווען קיין שטיינער און קיין גריבער.

דארט האט דאס פערדל זיך פריי אויסגעהירזשעט, ירוחם האט אויסגעטהאן זיין ראק, מיר — אונזערע שיכלעך און זיינען צוריק אריין אין וואגען. אויסען שטאדט איז עפעס געווארען פרייער, גערויטער. ירוחם האט ניט געשריען און ניט געשאלטען, די שקאפע איז געגאנגען מיט האסטיגע טריט און געפיהרט אהן בעזונדערע כחות דעם וואגען, און מיר האבען געזונגען חויך

אל תירא עבדי יעקב....

דער געדיכטער טונקעלער וואלד האָט אויף אונזער געזאנג געענט־פערט מיט דעם זעלביגען נגון און מיט דיזעלביגע ווערטער.

אונזערע הערצלעך האָבען געשפרונגען פון פרייד, מיר האָבען זיך אלע ווידער געהויבען פון וואָגען א קוק צו טהון אויפ'ן וואלד, וואו א געהיימניספולער כח האָט אונז ווי א מאגנעט געצויגען צו זיך...

אין וואלד האָבען מיר געהאלפען ירוחם'ן אויסשפאנען, נאָכגעגאנ־גען מיט דער קליאטשע ביז'ן טייכל, וואָס איז זיך אזוי בנעימות'דיג געלאפען און געשווארשעט, געווארט ביז וואנעט זי האָט זיך אָנגעטרונקען און שפעטער איהר צוריק בעגלייט ביז'ן אָרט, וואו עס איז געשטאָנען דער וואָגען מיט אונזערע און ירוחם'ס רעקלעך און אנדערע חפצים.

די קליאטשע האָט מיט גרויס אפעטיט געצופט די גראָז און מיר האָבען זיך אוועקגעלאָזען טיפער אין וואלד ניט ווייט פון דעם זורשוע־דיגען טייכל, וואו מיר האָבען אונגעשטערט געקענט קלעטערן אויף די בוימער, זיך יאָגען נאָך די בארָאבייטשיקלעך און אגב אורחא אָנ־רייסען בלומען און גרינס לכבוד שבועות...

צוריקפאָהרענדיג האָבען מיר די דוע און דעם כאָמעט פוזירוחם'ס פערדל אויסגעפוצט מיט בלומען. אין וואָגען האָבען מיר, א חוץ די גרינס פאר אונזערע הייזער, אויך איינגעפאקט דריי זעקלעך גראָז, וואָס מיר האָבען געהאלפען ירוחם'ן אָנפלויקען, די בהמה זאל ניט אום שבועות דארפען אויסגעהן פון הונגער.

בערוישט פון דעם שטארקען וואלד־לופט און בעכשופט פון דער גאנצער זינגענדיגער נאטור, זיינען מיר, געקרעפטיגט און אָבגעפרישט, געקומען אהיים מיט די בינטלעך בלומען, קאָריקעס, צווייגלעך, און אנדערע גרינס, וואָס מיר האָבען אָנגעקליבען אין וואלד לכבוד שבועות...

שבועות האָט אומעטום זיך געהערט דער ריח פון גרינס. אפילו אין בית המדרש, וואו קיין בלומען זיינען ניט געשטאנען, האָט זיך געפיהלט דער אראמאט פון גרינע פעלדער.

וועז מען האָט געלייענט מגלת רות האָט דער גאנצער עולם זיך אריבערגעטראָגען אין די גרויסע און בריטע קאָרן פעלדער פון דריי־

פיער טויזענד יאהר צוריק, אין דער צייט פון די שופטים און האָט נע־
אטהעמט מיט'ן גאנצען כח די פרישע ערקווויקענדע קלאָהרע לופט פון
מזרח. עס האָט זיך געדוכט, או אָט יענע שניטערס, וואס האָבען געבונדען
די נארבען אויף בועז' פעלדער, זיינען ניט ווייט פון אונז און או מיר
אלע זהען די שהנע, איידעלע רות...

ווי קרעפטיג, ווי שטארק עס איז דער איינדרוק, וואס בלייבט
איבער נאָכ'ן לייענען די מגלה!

אן איינפאכע, נאאיווע ערצעהלונג. פשוטע, ניט געקליבענע ווער־
טער, אבער ווי שהן, ווי גרויס, ווי מעכטיג, ווי בעצויבערנד זי איז
אָט די מגלת רות, וואס שטעלט מיט זיך פאָר די הערליכסטע אידיליע
פון דער וועלט ליטעראטור!

די שבועות'דיגע מאכלים זיינען אויך נעווען אין הסכם מיט דער
גאנצער מילדער נאטור־שטימונג, מיט דעם גאנצען אריענטאלישען חן.
וואס איז געווען אויסגעגאסען אין אונזערע הייזער.

ווייניג פלייש, ווייניג בלוט, וואס וועקט אויף די חיה אין מענשען.
אונזערע מאמעס האָבען לכבוד שבועות געמאכט לייכטע, מילכיגע ג־
ריכטער, וואס זיינען אי גרינג צו פערדויען, אי אפעטיטליך אין אויסזהן.

שבועות איז געווען דער איינציגער גרויסער יום טוב, וואו מען האָט
זיך אויף אן אמת אויסגערוהט פון דעם שטענדיגען טומעל, פון דעם
וואכעדיגען הר־הא און געלייבען נחת פון דער שהנער נאטור, פון דער
אלטער שהנער רות־לענדע און פון יענע גרויסע, יא, גרעסטע טענ
אין דער אידישער געשיכטע, וועו משה רבינו האָט אונז פערזאמעלט
ארום בארג סיני און געגעבען די תורה... אָט די תורה, וואס איז טיפער
פאר'ן ים, גרעסער פון דער ערד און ליכטיגער פון דער זונ.

די "ניין טעג".

אין די „ניין טעג" האָט די גאנצע שטעדטעלע געהאט אן אנדער אויסזעהן, ווי אין די טעג און די וואכען פון א גאנץ יאָהר.

עפּעס האָט זיך געדוכט, אז א שווארצער שלייער האָט בעדעקט די הייזער און די מענשען פון שטעדטעלע. שוין ניט געהערט פון חתונות און תנאים'ס און אנדערע שמחות, האָט מען אין די „ניין טעג" פּשוט ניט געוואהן א פּרעהליך פּנים. די געזיכטער זיינען געווען ערנסט און פּערזאָרגט. א מאָדנער אומעט האָט געגאָנגט די הערצער, אן אונבעוואוסטע, אונקלאָרע בענקעניש האָט צוריסען די נשמה.

דער נאציאָנאלער טרויער איז געווען אויסגענאָסען אומעטום: אין די דירות, אויפ'ן מארק און מעהר ווי אומעטום איז ער געווען קענטיג אין די שוהלען און אין די בתי־מדרשים. די שווארצע, טונקעלע פּרוכת'ן, מיט וועלכע דער ארון קודש איז געווען אייננעהילט, האָבען יעדען דערצעהלט אלטע, נאנץ אלטע, אבער טרויעריגע געשיכטען...

דער קלאָרער טיעף־בלויער הימעל, די זוניגקייט, וואָס איז אין די לימווישע שטעדטלעך אין די חדשים תמוז־אב פּאראן בשפע, האָט דעם אומעט און בענקעניש צוגענעבען א מין פּאָעטישע שעהנקייט. ער איז אָבער ניט געווען אימשטאַנד זיי צו פערטרייבען. פערקעהרט, וואָס ליכטיגער עס איז געווען דרויסען אויף דער פרייער נאטור, אלץ טונקעלער איז געווען אין הארצען. קיין שטארקע משקאות, קיין מאכלים, וואָס זאלען קענען אויפרעגען דעם מענשען, זיינען ניט געברויכט געווארען. נאָר פּאר א חולה מסוכן, פּאר א געפּעהרליכען קראנקען האָט דער רב

מתיר געווען צו קויפֿען אן עוף אין „די ניין טעג". די גאנצע שטעדטעלע האָט זיך בענוגענט מיט מיליכיגם.

די טאָטעס פֿלעגען פֿערבריינגען איבעריגע שעות אין די שוהלען אין זאָגען סליחות, די מאַמעס פֿלעגען פֿערגיסען טרערהרען ביי דעם „מגלת איכה" אין עברי טייטש, די חתן־בחורים זיינען געגאנגען מיט ארונטער־געלאָזטע קעפּ און די כלה־מיידלעך האָבען די שנירלעך פֿערלֿ פון זייערע ווייסע העלזער אראָבענומען.

אפילו דער טייך, וועלכער פֿלעגט אין די געוועהנלֿיכע הייסע זומער־טעג זיין אָנגעפּיקעווט מיט מענשען, איז ווי פֿער'יתומ'ט געווען אין די ניין טעג. זיינע שטענדיגע געסט האָבען איהם פֿערלאָזען און א מעלאַנכאָלישע, פֿערטראכטע שטילקייט האָט געשוועבט איבער איהם.

די אבילות, אין וועלכע די גאנצע שטעדטעלֿ איז געווען איינגעטונקט, האָט אויך געלֿעגט איהר שטעמפּעלֿ אויף אונז, קליינע יונגאטשעס, וועלכע פֿלעגען „איבערקעהרען די שטאָדט קאפויר". אין די געוועהנלֿיכע זומערדיגע גאָלדענע טעג און אין די לבנה'דיגע זילבער־נעכט האָבען מיר האָלר געהאט צו לויפֿען, טאַנצען, שפּרינגען און אזוי הנאה האָבען פון גאָטס שעהן וועלטלֿ. אין די ניין טעג אבער האָבען מיר ניט געוואגט צו געבען א הויבען פּיפּס און ארויסלאָזען אן איבעריגע נגינה. אפילו מיט אונזער געליעבטען שפּיעל „אין האָזען", אין וועלכען מיר פֿלעגען פֿערבריינגען צוויישען מנחה און מעריב ארום שוהל און בית המדרש, האָבען מיר זיך געשיידט אין די ניין טעג. אנשטאָט צו לויפֿען ווי די „האָזען", פֿלעגען מיר זיך צוזאמענקלייבען אויפֿן שוהל־בערגעל און קוקען ווי די פּויגעלעך בויען קונציג זייערע נעסטען אין די אויבערשטע וינקעלעך פון די הויכע פענסטער, ווי זיי בריינגען די פעדערלעך און די שטרויעלעך פאר זייערע עופה'לעך, וועלכע קענען נאָך אליין ניט פליהען.

מיר זיינען געווען גרויסע ליעבהאָבער פון טויבען, וואַראָבייטשיקעס און אנדערע מינים פויגלֿען, אָבער מיר האָבען געטראָגען א מאָדנע שנאה אויף די שוואַלבען מיט די רויטע העלזלעך. אט די שוואַלבען זיינען געווען די ערשטע, וואָס האָבען געבראכט פייער אין בית המקדש, — זייי־

נעז מיר געווען זיכער. אונז האָט זיך געדוכט, אז אין די „ניין טעג" איז פּאראן מעהר שוואַבען מיט די פייערדיגע העלפֿאַנט ווי אלע מאל, און וועז זיי פלעגען זיך צופיעל דרעהען ארום בית המדרש, האָבען מיר עם געהאלטען פאר א שלעכטען סימן. מיר האָבען שטארק מורא געהאט, זיי זאלען אקאַרשט ניט אבטהאן א שפּיצל, ווי זייערע עלטער־זיידעם אין טיטום הרשע'ס צייטען.

דער תהום, וואָס איז שטענדיג געלענגען אין חדר צווישען רבי'ן און די קינדער, איז אין די ניין טעג פֿערשוואונדען. מיר פלעגען מיט גרויס חשק וועלען קומען וואָס פריהער אין חדר. דער רבי פלעגט אונז בעגענגענען מיט א פרייַנדליכּ ווייך פּנים, איבער וועלכען עס איז געווען אויס־געגאָסען א מין רחמנות.

אין די „ניין טעג" איז דער רבי געווען מילד, ווייך צו אונז און פלעגט זיך ניט בייזערען אפילו וועז מיר מיט דעם לערנען זיינען ניט געווען אזוי שוה בשוה. דער אומגליק פון חורבן בית המקדש האָט פּראַייניגט אועלכע צוויי פיינדליכע וועלטען ווי דעם רבי'ן מיט די אינגלעך, וועלכע האָבען זיך אין די „ניין טעג" שטארק ליעב געקראַגען אייניע די אנדערע.

דער רבי פלעגט זיצען שעות־וויז און אונז דערצעהלען מעשות וועגען די רציחות, וואָס נבוזאראדען און טיטום הרשע זיינען בענאנגען גע־גען אונזערע עלטער־זיידעם. די מעשות זיינען געווען אזוי בעצויבערט, אזוי שפּאנענד און פלעגען אזוי אנגענעהם ציהען פאר הארצען, אז אונז פלעגט ניט איבערדריסיג ווערען צו זיצען און צוהערען א גאנצען טאָג נאָכאנאנד. פון מאנכע מעשות פלעגען מיר פּשוט צוגעהן אויס מיטלייד און רחמנות.

פון די ליעבלינג־מעשות פאר'ן רבי'ן צו דערצעהלען און פאר אונז צו הערען איז געווען די מעשה פון חנה מיט איהרע זיבען קינדער און וועגען די עשרה הרוגי מלכות. מיר, פיצלעך, האָבען שטארק מקנא געווען חנה'ס קינדער און מיר זיינען געווען בערייט בעסער זיך צו לאָזען פייניגען איידער זיך בוקען צום צלם...

שפּעטער, אין די רעוואלוציאָנערע יאהרען, וועז פיעלע פון אונזערע חברים זיינען געווען אזוי אונערשראָקען און האָבען דורכגעמאכט געוואל־

דינג העלדישקייטען, האָב איך אימער געטראכט, אז דער רבי פון אָט די מוטיגע רעוואָלוציאָנערען איז געווען דער קליין שטעדטעלשער מלמד מיט זיינע זיסע שהנע מעשות איבער די אידישע מוטער חנה מיט איהרע זיעבען קינדער און איבער אנדערע אידישע גבורים, וואָס האָבען זיך מקריב געווען על קדוש השם. איך בין נאָך אויך איצט איבערצייגט, אז אונזערע רביים האָבען א שייכות מיט די ארויסטרעטונגען פון די אידישע רעוואָלוציאָנערען.

די געווענליכע למודים אונזערע זיינען אין די „נייַן טעג" אוועקגעלעגט געווארען אָן א זייט. דער אויער־רייסענדיגער, לעבעדיגער אבער ניט מוזיקאלישער גמרא נגון איז פערשוויגען געווארען און די מעלאָדישע טענער פון מגלת איכה האָבען פערנומען זיין פלאץ.

איך קען נאָך עד היום ניט פערגעסען דעם טיעפען איינדרוק, וואָס האָבען געמאכט אויף אונזערע יונגע נשמה'לעך ירמיהו'ס קלאָג־לידער. מיר האָבען דעמאָלט נאָך ניט פערשטאָנען די טראגישסטע פאָעטישע מאָטיוון פון דער אלוועלטליכער ליטעראטור, מיר האָבען אָבער גע־פילט דעם וועהטאָג, דעם טיעפען שמערץ, מיט וועלכען זיי זיינען דורכגעדרונגען.

אונזער רבי איז געווען א גרויסער מענש. אין די יונגע יאָהרען האָט ער זיך געשניטען אויף א חזן און א שוחט. נאָך דער חתונה, אויפדער ער איז נאָך געווארען א מלמד, פלעגט מען פון זיינע מוספים לעקען די פינ־גער. פון דעם קנעלען האָט ער געקראָגען א קורצען אָטהעם און א האלז. וואו עס האָט איהם שטענדיג געוואָרנען א שטיק ליחוץ. זיין שטים איז געווען א הייזעריקע און ניט קיין שטארקע. פאר מוספים איז זי איהם אין־גאנצען פערלוירען געגאנגען. נאָר אין א גוטער שעה, וועז ער איז געווען אויפגעלעגט, פלעגט ער אין חדר פאר די אינגלעך ליעב האָבען צו מא־כען א וואלעכיל, וואָס פלעגט צונעהן אין אלע גליעדער פון מתיקות. דאָס איז געווען א ווידער־קול פון זיין אמאליגער גדולה.

אבנעלעבט און אבגעפרישט איז דעם רבי'נס שטים געווארען, וועז ער האָט געלערענט מיט אונז איכה. זיין הייזעריגקייט האָט איהם דאָ ניט געשטערט, פערקעהרט, זי האָט נאָך צוגעגעבען א שעהנע בעגלייטונג.

„איכה ישבה בדד" — האָט דער רבי געזונגען אזוי מעלאָדיש, אזוי האַרץ־נאָגענד, מיט א טיעפען אינערליכען געפיהל, אז זיין טרויעריגער נגון האָט געקלונגען אין אונזערע אויערען ווי די פארבענרייכסטע סימפאָניע.

אויב טאָלסטאָי איז גערעכט, אז קונסט איז דאָס, וואָס שטעקט דעם צווייטען אָן מיט דעם זעלביגען געפיהל, איז אונזער רבי געווען אז אמת'ער קינסטלער, וויל מיר זיינען אזוי פערכאפט געוואָרען מיט דעם רבי'נס זיסען איכה ניגון, אז אונז האָט זיך געוואָלט זיצען, זיצען אין חדר און הערען און מיטזינגען אָהן אָן אויפהער.

שבת חזון.

שבת חזון האָט זיך די שטילע אבילות אין שטעדטל נאָך מעהר פער־שטארקט.

אין מיטען וואָך האָט מען זיך ווי עס איז „ארויסגעשלאָגען" דורך דעם האנדלען און וואנדלען. שבת איז יעדערער געווען פערטיפט אין זיך און אין זיינע גערַאנקען. די שבת'דיגע נשמה יתירה האָט ניט ארויינגעבראכט פרעהליכקייט. פערקעהרט, זי האָט פערטאָפעלט דעם אומעט און געמאכט מעהר פיהלען דעם טיפען שמערץ. אפילו די מלאכים, וועלכע פלעגען קומען מיט דער נשמה יתירה און שטעהן מיט איהר בין שבת בין השמשות, זענען געווען איינגעהילט אין שוואַרצען. דער פרעהליכער, קלינגענדער, זיסער „גוט שבת" איז פערבליבען געוואָרען דורך א קוים הערבאַרער בעגריסונג. יעדער איינער האָט זיך עפעס אונטערגעמורמלט פאר זיך און ניט געקוקט דעם צווייטען גראד אין פנים.

די „טייטשע" גאס, וואו פרייטאָג צו נאכט נאכ'ן עסען פלעגט שוויבלען און גריבלען פון ארומשפאַצירער, איז געווען שטיל און רוהיג ווי אויף א בית עולם. די שבת־ליכט אין די לייכטערס האָבען קיינעם ניט בעלויכטען. זיי האָבען געצאנקט אהן א צוועק, איינזאם און פערלאָזען. קיינער האָט זיך אין זיי ניט געגוויטינט.

עס קען מענליך זיין, אז א יונג פערליבט פאַרל איז געזעסען ארומגענומען ערגעץ וואו אָן א זייט גאס, אונטער א בוים אדער אויפ'ן מיהל בארג און האָט נאָך מעהר הנאה געהאט פון דער טויטער שטילקייט וואס האָט איבעראל געהערשט; עס קען אויך זיין, אז די חברה „וואויע יונגען" האָבען זיך צוזאמען מיט דער „נאָלענער מויד" פער־

קליבען אין דער „רויטער קרעטשמע", צווישן וויאַרסט אין וואלד און האָבען געטרונקען ביער און גערויכערט פאַפּיראָסען און געטהאָן נאָך זאַכען, וואָס מען טאָר ניט, א י ן שטעדטעל, אויף די גאסען איז אָבער געווען פוסט און וויסט, ווי ארומגערינגעלט פון שונא.

שבת אין דער פריה איז דער שחרית אוועק זעהר שנעל. אפילו דער בעל תפילה, שלום־הירש, וואָס פלעגט האָלד האָבען זיך צו ציקלען ביי שוכן עד און ביי דער ערשטער קדושה, האָט איצט קיין שהיות ניט געמאכט. נאָנץ געשווינד האָט מען אויף אָבגע'פטר'ט קריאת התורה מיט די עליות ביז מפטיר. ביי מפטיר האָט דער עולם אזוי ווי ערוואכט. מען האָט אָנגעפאַנגען זיך אויסצוהוסטען, צו שנייצען מיט א קוויטש די נעזער און מאכען אנדערע הכנות צו לייענען מפטיר, וואָס איז געווען דער לייט־מאָטיוו פון'ם גאנצען אומעטיגען שבת.

דער בעל קורא פון אונזער בית המדרש הגדול, ר' פייוו דער זייגער־מאכער, איז געווען א גרויסער מפורסם אין זיין פאך. עס איז געווען א דבר ידוע, אז אין גאנץ קאָוונער גובערניע און ווילנער אָקרוג איז ניטאָ אזא בעל קורא ווי ר' פייוועל זייגערמאכער. די גאנצע מחלוקה צווישען דעם „גרויסען בית המדרש" און דער שמשית'ער שול איז ארויסגעקומען צוליעב ר' פייוועל'ען. די שמשית'ע שול האָט געטענה'ט, אז ר' פייוועל דארף זיין איהר בעל קורא, ווייל ער וואוינט אויף דער דייטשער גאס, פינף טריט פון שול און די גבאים פון „גרויסען בית המדרש" האָבען געענטפערט, אז דער „גרויסער בית המדרש" דארף אויך האָבען דעם גרויסען בעל קורא.

די שוסטערס, די שניידערס, די קצבים קענען זיך אויסקראצען אָהן ר' פייוועל'ען! — האָבען די בית מדרש לייט מיט גרויס נאוה מודיע געווען.

א מפורסם איז ר' פייוועל געווארען ניט אזוי מיט'ן לייענען די תורה, ווי מיט זיין לייענען די מגלות. ביי די מגלות האָט ר' פייוועל ארויסגעוויזען זיין גרויסקייט. ער פלעגט לייענען א מגלה מיט אזוי פיעל זיסקייט, מיט אזא מתיקות, אז דער עולם האָט פשוט ניט געקענט זיך אבפאשמאקעווען.

איז ר' פייוועל געווען גרויס ביי אנדערע מגלות, האָט ער ביי מגלת איכה ארויסגעוויזען פשוט'ע גאוניש. פאר דעם נגון פון איכה איז ר' פייוועל נעווען א העלד, — א בריה. אין יעדען פסוק האָט ער אריינגענעבען אזוי פיעל קומער, אזוי פיעל נשמה, אזוי פיעל הארץ, אז עס האָט זיך ניט געפיהלט ווי די צייט געהט אוועק.

עס פערשטעהט זיך, אז דער גאנצער עולם האָט געווארט מיט גרויס אונגעדולד אויף דער מינוט ווען ר' פייוועל וועט מיט זיין זיסען קול לייענען די הפטירה מיט דעם איכה ניגון, וואו ער איז געווען א מייסטער.

„חזן ישעיהו בן אָמוץ, אשר חזה על יהודה וירושלים"... ר' פייוועל'ס נגון האָט זיך אבגעהילכט אין אלע פיער ווינקלען פון בית המדרש. יעדעם וואָרט האָט דורכגעשניטען די פערגליווערטע שטילקייט. דער עולם האָט איינגעהאלטען דעם אטעם און איז געשטאנען פערגאפט ביז ר' פייוועל האָט מיט כונה געענדיגט דעם לעצטען פסוק פון דער הפטרה, וואָס האָט געקלונגען ווי א טיפע מעלאָדישע ליעד פון קלאָג און פערצווייפלונג.

ערב תשעה באב איז דער גאנצער מענערשער און וויבערשער עולם געווען פערנומען מיט די הכנות צום תענית. די וויבער נאָך מעהר ווי די מענער. אין כמעט יעדען אָפענעם פענסטער איז קענען דער זון געלענען אויסגעשפרייט א בלאָט לאָקשען און זיך געטריקענט. די בריה'ס האָבען די לאָקשען געשניטען בעציטענס. אויפ'ן מארק-פלאץ זיינען קיין פוהרען כמעט ווי ניט געווען. די אייניציע, וועלכע זיינען געשטאָנען אויפ'ן מארק מיט אויסגעשפאנטע וואָגענס, זיינען געווען די מילכיגער. זיי, די מילכיגער, האָט מען געזאָגט, מאכען אוצרות געלט ערב תשעה באב. בייא נאָטע'ס די מילכיגערין פלעגט ערב תשעה באב נתעשר ווערען. א העלפט ארענדא פאר'ן פאכט פלעגט זי האָבען פון'ם ערב תשעה באב-דיגען פדיון.

— ווער עס ווייניט און ווער עס פרעהט זיך — פלעגט יחנה די גבאי-טע אריינווארפען א שטאָך-ווערטעל בייא דער מילכיגערין אין פנים

אריין, דערפאר וואָס זי האָט איהר לאנג אָבגעהאלטען מיט איהר לייענ־ נעם מילך טעפּעל.

— ניט מעהר אויף מיינע שונאים געזאָגט געוואָרען, רבונו של עולם — האָט בייל'ע זיך גלייך אָנגעצונדען און האָט געגעבען יחנה'ן א גוטען אָבשניט, וואָס זי פערגינט איהר ניט.

— דער וואָס פערגינט אייך ניט זאָל אליין ניט האָבען, טאָטע־ פאָטער! — האָט יחנה שוין געענטפערט מיט א ווייכערען טאָן, איינזע־ הענדיג אז זי איז געווען אביסל צו האסטיג קעגען דער אלטער בייל'ע'ן.

מילך ערב תשעה באב האָבען געקויפט אל'ע, אָרעם און רייך. די רייכע האָבען געקויפט פרישע. די אָרעמע אבגעסאָנטע מילך. אבער אָהן מילך איז קיין אידישע הויז ניט אויסגעקומען. מילכיגע לאָקשען צום פערפאסטען איז אזא מצוה ווי די פיער כסות צו די סדרים — שטעהט געשריבען אין די הייליגע ספרים. עס איז אפילו געווען א סברא, אז דאָס פערפאסטען מיט מילכיגע לאָקשען איז ניט קיין דין, נאָר א מנהג, אבער אל כל פנים האָבען פון דעם מנהג אל'ע געהאלטען.

נאָך האלבען טאָג זענען אל'ע קראָמען שוין געווען צוגעמאכט און ווען די זון איז נאָך געשטאנען הויך און היימל איז מען שוין גלאָפען אין שול אריין דאוונען מנחה, כדי מען זאָל קענען פערפאסטען אין צייט פאר שקיעת החמה.

אין די בתי מדרשים און אין די שול'ען איז געווען אויסגעהרט און עס האָט מחיה'דיג געשמעקט פון דעם פרישען היי, וואָס איז געווען פערשפרייט אויבען־אָן און צווישען די ערשטע „לאווקעס". די איינפאכע ניט מזרח אידען האָבען אליין מיט זיך געמוזט מיטבריינגען א שטרוי זאָק אָדער א קליין ביינקעל'ע, אויף וואָס צו זיצען. דער שמש האָט זיך וועגען דעם „המון" גאנץ וועניג גע'דאנה'ט.

דער נאָקעטער אָפענער ארון קודש אהן דעם פרוכת, פון וואנעט עס האָבען ארויסגעקוקט די ספר־תורה'ס, איינגעהילט אין שווארצען, האָט געווארפען אן אימה. ביי קיינעם איז קיין צווייפל ניט געווען, אז אט דיזע פארמעטענע ספר־תורה'ס האָבען א נשמה און פיהל'ען דעם חורבן בית המקדש א סך א סך טיפער ווי די מענשען.

אין חדר איז ערב תשעה באב געווען איינער פון די אנגענעהמסטע טעג.

דעם טאָג פלעגט דער ג א נ צ ע ר חדר „לערנען דעם חורבן". אין חדר איז בכלל ניט געווען קיין גרויסע דעמאָקראטיע. די אינגלעך פון די העכערע כתות האָבען ניט געהאט צו טהאָן מיט די אינגלעך פון די נידעריגערע כתות. א גמרא־אינגל האָט געהאלטען פאר א פחיתת הכבוד זיך צו שפיעלען מיט א תנ"ך־אינגל און דער תנ"ך־אינגל האָט ניט געוואָלט מאביר קריאה זיין די סדרה מיט דעם חומש־אינגל. ערב תשעה באב זיינען אָבער אלע אויסגעמישט געוואָרען, ניט געווען קיין יחסנים. אלע האָבען דעמאָלט געלערנט גמרא און דיזעלביגע דפים. אינגלעך וואָס האָבען דעם ערשטען זמן געלערנט רש"י האָבען שוין אין דער פריה אָנגעזאָגט מיט ניט ווייניג גאוה זייערע טאטעס, אז דער רבי האָט זיי געהייסען ברייננען פון זייער ש"ס מסכתא גטין, צו לערנען דעם חורבן.

דער חדר גופא האָט אויך געהאט אן אנדער אויסזעהן ווי אלע טעג. דער רבי מיט די עלטערע גמרא־אינגלעך האָבען צוזאמענגערוקט אלע טישען אין איין פלאץ, ווי א פיער־עק, אוועקגעשטעלט לעבען זיי די ביינק אזוי, אז א ל ע חדר־אינגלעך זאָלען זיך קענען אויסזעצען מיט זייערע נמרא'ס. וואָס אינגער דער אינגל אלס נעהענטער איז ער געזעסען צום רבי'ן, וועלכער איז דאָס מאָל ניט געווען אין כעס און האָט געוואָרפען לעבלעכע בליקען אויף זיינע תלמידים.

האָבען אלע קינדער זיך אויסגעזעצט און געעפענט דעם דף, האָט דער רבי אָנגעפאנגען:

אתרנגול ותרנגולתא חרב טור מלכא — איבער א האָן און א הון איז חרוב געוואָרען טור מלכא;

אשקא דריספק חרב ביתר — איבער אן אקס פון א וואָגען איז חרוב געוואָרען ביתר;

אקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים — איבער קמצא און בר קמצא'ן איז חרוב געוואָרען ירושלים.

און מיט דעם ספעציעלען נגון ווי מען לערנט הגדתא, האָט דער רבי אונז געלייענט פון גמרא און פערטייטשט און דערצעהלט, אזוי שעהן, אזוי אנגענעהם דערצעהלט, אז מיר האָבען געשלונגען יעדעם וואָרט, יעדע בעווענונג.

די רבי'צין איז געזעסען אויפ'ן צוברעכענעם הילצערנעם שטול, מיט א קנויל וואָל אונטער'ן אָרעם, די שפיזלען אריינגעשטעקט אונטער'ן שייטעל און האָט פערשטשאָבעט זאָקען. זי איז געזעסען און האָט אויף מיט גרויס חשק צוגעהערט צו די שפאנענדע מעשיות, וואָס איהר מאן, אויף וועמען זי האָט איצט געווים קיין שנאה ניט געטראָגען, האָט אזוי זים דערצעהלט.

אלע זיינען געזעסען שטיל, אונבעווועגליך, מיט די פנימ'לעך פערריסען צום רבי'ן. און דער רבי האָט מיט פערגניגען געערדט און נעלייענט אין דער גמרא; געערדט און געלייענט ביז וואנעט די רבי'צין האָט בעמערקט, אז די עופה'לעך (אזוי האָט זי אונז גערופען) זיצען נעבעך מיט פער'חלש'טע הערצעלעך, אז עס איז שוין צייט פאר זיי צו גיין אנבייסען.

— נא, אָט האָסטו שוין א פאָר נאנצע זאָקען אויף היינט און מאָרגען — האָט זי געענדיגט איהר געשפרעך מיט'ן רבי'ן, ארויפלענדיג א פאָר דיקע, גרויע, וואָלענע זאָקען, וואָס זי האָט איצט לכבוד תשעה באָב פערשטשאָבעט...

תשעה באב.

איך בין א געריזטער מענש, איך בין אויסגעוועזן א האלבע וועלט, איך האָב געוואָגעלט פון לאנד צו לאנד, פון שטאָדט צו שטאָדט, איך האָב דורכגעשניטען ימים און דורכגעוואנדערט מדבריות, אבער אין קיין אָרט האָב איך ניט געזעהן אזא שעהנעם זונען־אונטערגאנג ווי אין מיין זאמו־טער שטעדטעל ניט ווייט פון׳ם באלטישען געגענד.

טהירינגען, אין דייטשלאנד, ווו איך האָב פערבראכט א פאָר יאָהר אין מיין סטודענטען צייט, איז בעריהמט מיט איהר זונען־אויפגאנג און זונען־אונטערגאנג. געטהע האָט אין טהירינגער וואלד געהאט א ספעציעלען פלאץ, ווו ער פלעגט צוויי מאל אין מעת לעת קומען פער־געטערן די נאטור, אין דער פריה, ווען די זונן פלעגט אויפגעהן און פאר־נאכט, ווען די זונן פלעגט אונטערגעהן. ער פלעגט דאָרטען שפּעטן בע־גייסטערונג פאר זיין גרויסער נשמה, אבער ווי הערליך עס איז ניט דער זונען־אונטערגאנג אין טהירינגען, קומט עס ניט צו מיין געבורט־שטעד־טעל.

מערקווירדיגע קאָלירען נעהמט אָן דער הימעל, ווען די זונן געהט צו איהר נאכטרוה ארום די קארפאטען בערג, מאיעסטעטיש איז די זונ, ווען זי געזעגענט זיך מיט׳ן טאָג אין די „ראקי מאונטענס" פון קאָלא־ראדאָ, א מאָדנע רעליגיעזע, ערהויבענע שטימונג בעשאפט אין אייך דער בין השמשות אין „סיערא נעוואדא", אבער קיינער פון אָט די זונען אונ־טערגאנגען קען זיך ניט פערגלייכען מיט דעם זונען - אונטערגאנג אין מאנכע הייסע און לאנגע זומערטעג אין די זאמוטער שטעדטלעך...

אזויגער זעקס־זיבען ווערט די גאנצע שטעדטעל אזוי ווי אנגע־צונדען. די שויבען פון די פענסטער שפיגלען אב גאנצע פייערען, די שפיצען בוימער פערזינקען אין רויטע, גליהענדע פלאמען, וואס פער־שפרייטען זיך פלוצלונג איבער די דעכער פון די הייזער. א פרעמדער, וואס איז ניט בעקאנט אט מיט די נאטור ערשיינונגען, וואלט געווים מיינען, אז א גרויסע שרפה האט חלילה, אויסגעבראכען אין שטעדטעל און אלע הייזער מיט די קראמען געהען אט אט אוועק מיט'ן רויך. אפילו די וועלכע האבען זיך אויסגעהאדעוועט אין די שטעדטעלעך און האבען דארטען פערבראכט זייער גאנצען לעבען, קענען זיך נאך עד־היום ניט צוגעוועהנען צו דעם פלאמיגען רויטען שיין, וואס נעהמט ארום די גאנצע שטעדטעל אזוי ווי דער עמוד הענן, דער וואלקענדיגער זייל — די אידישע געצעלטען אין דער מדבר.

די הויכע בנינים מיט א סך פענסטער ווי די טיפלע און די שוהל, להבדיל אלף הבדלות, זיינען געווענהנליך מעהר בעלויכטען און פון זייערע שויבען שטראהלט אלץ מעהר און מעהר דער רויטער גליהענדער שיין.

— מלאך גבריאל איז ארויסגעפאהרען אויפ'ן הימעל מיט זיין פיי־ערדיגען רייט־וואגען — האבען די קינדער צווישען זיך געשושקעט.

— דער קאלך־אוויוען פון נהינום איז אנגעצונדען געווארען כדי צו ברענגען און בראטען דארטען די רשעים און זיי שמייסען מיט פייערדיגע ריטער — האבען מאנכע פון די עלטערע געגלויבט.

— דאס איז א נצוץ פון דעם עמוד האש, וואס האט בעלויכטען דעם וועג פון די אידען אין דעם מדבר זיי זאלען ניט בלאנדזשען — האבען אנדערע ערקלערט.

גאנץ אפט פלעגט אום ערב תשעה באב פארקומען אט דער מערק־ווירדיגער זונען־אונטערגאנג און מען האט זיך געזאגט, אז גאט ווייזט דאס זיין ליעב פאלק ישראל ווי אזוי עס האט אויסגעזעהן ירושלים, וועו דער בית המקדש האט געברענט...

מאדנע האבען געפיהלט די מאנסליט, וועו זיי זיינען ביים פער־פאסטען נעזעסען אויף דער ערד און געטונקט די איי אין אש, בעת דער „פייער", וואס האט חרוב געמאכט דעם בית המקדש און ירושלים. האט

געשלאגען דורך די פענסטער און געקראכען אוש אין פנים אריין. שטיל, אהן ווערטער איז מען געזעסען אויף דר'ערד, לעבען אויוועז ווי אבלים, מיט ארונטערגעלאזענע קעפ און אהן חשק געגעסען די סעודה המפסקת. וואס איז א חוץ פון דער הארטער איי בעשאטען מיט אש, בעשטאנען פון קיילעכדיגע בייגעל און לאקשען.

גלייך נאכ'ן שטילען בענשען איז מען אהן א „גוט נאכט" ארויס פון הויז צו געהן אין בית המדרש זאגען קינות. אין בית המדרש האט קיינער ניט געשמועסט, אפילו די ברענגדסטע פראגען אין פאליטיקע, ווען אלע רעדאקטאר פון „הצפירה" האט זיך דורכגעשמועסט אין „דברי הימים", זיינען ניט בעריהרט געווארען. יעדערער האט אויסגעטהאן די נומענע קאלאשען און געזעצט זיך אויף דער אויסגעשפרייטער הייי אדער קלייניע פוס־בענקעלעך. אין איין האנד א הלב'ענע ליכט, אין דער צוויי־טער די קינה און געוואלט ביז ר' פייוועל דער בעל קורא ווען אנפאנ־גען. מיר, קליינע וועווריקעס, האבען זיך דוקא יא צונויפגעקליבען הינ־טער'ן בימה, אבער ניט צום שטיפען חם ושלום, נאר זיך דורכצושמוע־סען וועגען דעם גרויסען אונגליק וואס האט פאסירט דעם פאלק ישראל מיט אכטצעהנהונדערט יאהר צוריק.

— אט, אט איצט, אין דער מינוט, מיט אכטצעהן הונדערט יאהר צוריק איז אנגעצונדען געווארען דער בית המקדש פון טיטוס הרשע — האט איינער פון אונז געשאצט.

— אין דער צייט איז שוין אפילו דער שולחן און די מנורה געווען פערברענט — האט א צווייטער פאר געווים ערקלערט.

— וואס רעדסטו? איצט איז שוין אפילו פון די כרובים קיין זכר ניט געווען — מישט זיך אריין א דריטער.

און אזוי זיינען מיר געשטאנען רוהיג, אנשטענדיג, אזוי ווי גרויסע און מיט פערביטערניש געערדט קעגען די רומיים און זייער „הערפיה־רער" טיטוס הרשע און טאקע אויף קעגען די אידישע בריונות גופא, מיט וועלכע מיר האבען זיך בעקענט אין דער פריה, וועז מיר האבען גע־לערענט דעם חורבן. מיר זיינען געשטאנען און געשמועסט ביז וואנעט

אונזערע טאטעס האָבען אונז א וואונק געגעבען, אז עס איז שווין צייט זיך צוזעצען אויף דער ערד לעבען זיי און הערען מגלת איכה.

געקומען אהיים נאָך די נאכט־קינות, האָבען מיר געטראָפען אונזערע מאמעס זיצענדיג אויף דער ערד מיט פערווויינטע אויגען, ארומגעריבן געלט מיט א סך אנדערע וווייבער, וועלכע האָבען אליין ניט געקענט „זאָגען" און האָבען זיך געשאָקעלט איבער'ן טייטש חומש, וואו חורבן ירושלים איז געשילדערט מיט די שרעקליכסטע פארבען. צוליעב די גרויסע שרפות, וואָס פלעגט פאסירען אין דער צייט פון יאָהר אין די שטעדטלעך, האָט דער רב געהייסען פערשליסען דעם עזרת נשים (די ערשטע כפרה זיינען תמיד געווען די וווייבער) און אונזערע מאמעס זיינען נעבאך געווען געצוואונגען אבריכטען גלות אין דער היים. דער בחיי הקדוש, זאָל ער מיר מוחל זיין, האָט אָנגעשריבען אזלכע שרעקליכע, גוזמא'דיגע מעשות וועגען חורבן, אז אונזערע מאמעס האָבען זיך פשוט געווייקט אין טרערען.

אויף מאָרגען האָבען מיר זיך געפערערט גלייך **בעניגען**, און אוועק אין בית המדרש. וואשען זיך האָט מען ניט געטאָרט על פי דין, חוץ אָפגיסען זעקס מאָל ביז די קנעכלעך נעגעל וואסער, וואָס איז געשעהן כהרף עין. די מאמעס, ווי פרום זיי זאָלען ניט האָבען געווען, האָבען שטארק געוואָלט מיר זאָלען ניט ארויס אויפ'ן ניכטערן האָרצען און נעהמען וואָס אין מויל אריין, אָבער א ו נ ז, זיבען־אכט יעהריגע בחורים, איז ניט אָנגעשטאָנען צו עסען תשעה באב פאר'ן דאוונען, און מיר האָבען געשוואָרען מיט טויזענד שבועות, או ס'חלש'ט נאָך ניט דאָס הארץ.

פאר די שחרית־קינות איז ניט געווען א י י ן חזן אָדער א י י ן בעל־תפלה, יעדער חשוב'ער בעל הבית, וואָס האָט געהאט א קול נגנה, האָט זיך געכאפט זינגען פאר'ן עולם די ערשטע פסוקים פון א קאפיטל. דערביי איז געווען א חזקה, אז דער קאפיטל פון די עשרה הרוגי מלכות האָט געהערט צום רב. מיט די אנדערע ניט אווינע וויכטיגע קינות האָבען זיך איינגעטיילט די אנדערע פני פון דעם עלטערען דור. די „ציון'ס" אָבער — האָט מען געוואוסט — בעלאנגען צו דעם אינגערען דור, צו די

איידעמס אויף קעסט, צו די משכילים הייסט עם. זיי. די יונגע איידעמס. צווישען וועלכע עס זיינען נעווען אייניגע חובבי ציון, האבען זיך נעהאלטען פאר נעהענטערע מחותנים מיט יהודה הלוי ווי די עלטערע אידען.

מאנכע פון אט די יונגע איידעמס האבען אין אמת'ן טיף פערשטאנען די בריליאנטענע פערלען פון יהודה הלוי'ס פאעזיע און האבען זיי געליייענט מיט געפיהל, מיט הארץ, מיט נשמה, אז מען האט געקענט זעהן, דאס זיי לעבען איבער דעם פאעט'ס וועהטאג און דעם פאעט'ס בענקעניש צו דעם לאנד פון די נביאים.

די „ציון'ס" האבען אריינגעבראכט א לעבעדיגערע, מונטערע שטימונג ביים עולם. דער גייסטיגער נענום פון יהודה הלוי'ס מאטיוון האט די אבילות־שטימונג פערטריבען און האט געשאפען העכערע אמת פאעטישע איבערלעבונגען. די שטימונג איז געווארען נאך לעבעדיגער, וען דער חזן מיט די משוררים האבען געזונגען אזוי שעהן „אלי ציון ועריה", מיט וואס די קינות האבען זיך געענדיגט.

נאך די קינות האבען זיך געעפענט די קראמען און דער געוועהנליכער עולם איז הונגעריגערהייד אוועק צו דער טאג־טעגליכער ראנת חיונה. פאר אונז, חדר־אינגלעך, האט זיך אבער ערשט אנגעפאנגען די רעכטע נעדיכטע.

קודם כל זיינען מיר אוועקגעלאפען אהיים און אנגעזאגט דער מאמען, אז מיר פיהלען ניט, חלילה, קיין ברעקעל הונגער, אז מיר זיינען „זאט ווי די יונים" און אז מיר וועלען געווים האבען א לייכטען תענית. די מאמע, געווהנליך, האט וועניג וואס אונז געגלויבט און האט געצוואונגען, פישוט געצוואונגען מיט גוטען און מיט בייזען, אז מיר זאלען אונטערלעהנען דאס הארץ, און אזוי ווי זי איז געווען א למדן און האט געוואוסט, אז פאר בר־מצוה איז מען פטור פון פאסטען, האט זי אויסגעפיהרט און מיר האבען נעבאך געמוזט א ביים טהאן ניט ווי־לענדיג.

ניט געמאכט קיין גרויסע שהיות אין דער היים, האבען מיר אנגענגורט אונזערע שווערדלעך אויף די לענדען און האבען זיך אין א גאנצער חברה אוועקגעלאזען צום „ריינעם ארט".

די שווערדלעך זיינען אונז שוין געלעגען אין קאָפּ א חיבשע צייט פאר תשעה באב. יאָשע דער שינדעלמאכער, וואָס האָט געדעקט ביי הירשעל חאָנעס דעם דאך, האָט דערפון געוואוסט און האָט געוואַרפען בליקען פול מיט חשד, וועז מיר פלעגען זיך דערנעהענטערען צו זיין קופּע שינדלען.

— די משומדים נעהען שוין מיר בדלות שטעלען — פלעגט ער דערצעהלען זיין פועל, קלמן'קען, גלייך נאָר ווי ער האָט געזעהן, אז מיר פאדעגען צופיעל ארום ארום זיינע שינדלען.

— איך וועל מסר'ן דעם רבי'ן! — האָט ער אונז גופא מתרה געווען, וועז מיר האָבען זיך ניט געמאכט וויסענדיג און מיט גרויס אונגעדולד אויסגעוואַרט די מינוט, וועז ער וועט שוין ארויפקלעטערען אויפ'ן דאך.

יאָשע איז געווען זעהר א בייזער איד און מיר וואָלטען טאקע בשום אופן ניט געקענט „א לקה'ע" כהאָן א פאָר שינדלען, איז אבער געווען א נס, וואָס יאָשע'ס איננעל האָט געלעגט מיט אונז אין איין חדר אוז דורך איהם האָבען מיר שוין אויך נעהאט א צוטריט צו זיין סקלאד. יאָשע'ס איננעל איז נעווען א נוטער חבר אוז האָט מעהר געזאָרגט, אז מיר זאָלען האָבען שינדלען אויף שווערדלעך, אייערער זיין טאָטע צו דעקען דעם דאך.

א חוץ די שווערדלעך האָבען מיר אויך ניט פערגעסען מיטצונעהמען די פלעשעלעך שמעק־טראָפענס.

א תענית אָהן שמעקטראָפענס האָט נעהאט אזא מין טעם ווי א סדר אָהן חרוסת, ווי פורים אָהן א גרעגער, ווי חנוכה אָהן א דריידעל אוז ווי ראש חדש אלול אָהן א שופר.

אין די אפטייקען איז דאָס געווען איינער פון די וויכטיגסטע אר־טיקלען, אפילו דער „טייטשער אפטייקער" האָט געוואוסט אז ערב א תענית — איבערהויפט ערב תשעה באב אוז ערב יום כפור — לייזט מען א סך געלד פון די „יודען" פאר שמעק־טראָפענס.

די בעמישע צוזאמענזעצונג פון שמעק־טראָפענס האָבען מיר, פער־

שטעהט זיך, קיינער ניט געוואוסט. מיר האָבען נאָר געוואוסט, אז עס האָט א שטארקען ריח און אז עס איז גוט פאר הארץ חלשות.

היינט קען איך אייך אויסזאָגען דעם סוד, אז שמעק־טראָפענס זיינען ניט אנדערש, ווי א שטארקע קאָנצענטרירטע לייזונג פון אמאָניאק. אנדערע האָבען זיך מיט געוועהנליכע שמעק־טראָפענס ניט בענוגענט און האָבען עס „צוגעריכט" מיט ביטערע שמעק טאבאק, אזוי, אז מען האָט פאר א מיל געקענט פיהלען דעם ריח.

וואָלטען אונזערע שטעדטלעך געהאט אן אסעמבלי, א סענאט און א קאָנגרעס, וואָלטען זיי נעווים די שמעק־טראָפענס אריינגערעכענט צווישען אלע „דראָגס" וואָס זייער נעברויך איז שטרענג פערבאָטען. אזוי אָבער, ווי קיין אסעמבלים האָבען מיר ניט געהאט, האָט זיך יעדער איד, וואָס האָט געפאסט, ג'ריח'ט פון די שמעק־טראָפענס און האָט זיך מחיה נעווען. גלייך נאָר ווי מען האָט געפיהלט, אז עס קלעמט אונטער'ן הארצען, האָט מען פאַרזיכטיג געעפענט די פלעשלע און א שמעק ג־טהאָן. דער הונגער איז פערטריבען געוואָרען און די קלעמניש איז ג־וען פערביי. דער קאָפ האָט שפעטער, אמת, שטארק אָנגעפאָנגען צו רייסען, אבער וואר קימערט זיך דאָס אין א תענית מיט קאָפ־וויי־טאָג?

אויפ'ן וועג צום בית עולם האָבען מיר זיך איינע די אנדערע מכבר נעווען צו שמעקען און יעדער איינער האָט געראַרפט פערזוכען א שמעק פון צווייטענס פלעשלע. פלעגען מיר אָנטרעפען גרויסע אידען מיט בלייכע פנימ'ער און אויסגעלאָשענע אויגען, האָבען מיר אויך זיי רחמנות נעהאט און זיי געגעבען שמעקען פון אונזערע פלעשלעך. די בלייכע אי־דען פלעגען זיך פאָסמאקעווען און האָבען אונז שטארק געדאנקט דער־פאר. גאנץ אָפט פלעגט טרעפען, אז א קונדס א אינגעל פלעגט בכיון דער־לאנגען א שטופ די האנד, וועז יענער האָט געהאלטען די פלעשלע פון ווייטען צו ריח'ן, די טראָפענס פלעגען אריין אין נאָז, אן אנדערש מאל אויך אין די אויגען, דאָס מען האָט דערזהען דעם זיבעטען הימל.

צום בית עולם זיינען מיר געגאנגען, ערשטענס, בעזוכען די טויטע און אריינשטעקען אין די יונגע קברים אונזערע אבגעפארבטע שווערד־

לעך און צווייטענס, אנצוריסען די קלעפינע האלב־רויטע, האלב־גרויע בערעלעך. דאס צווייטע איז נאך געווען וויכטיגער ווי דאס ערשטע.

צוריקגעהענדיג זיינען אלע אונזערע קעשענעס געווען אנגעפאקט מיט בערעלעך און מיר האבען מיט זיי מכבד געווען די אינגלעך און מיידלעך און אפילו גרויסע אידען, מיט וועלכע מיר האבען ניט געלעבט בשלום.

די מיידלעך האבען שפעטער געהאט צו זינגען און צו זאגען אייר זיי האבען בעפריידט זייערע לאנגע צעפ פון די בערעלעך, וועלכע די קליינע מזיקים האבען אנגעקלעפט....

נאך מנחה, וועז די זונ האט זיך אנגעפאנגען צו לייגען, האט זיך דער גרויסער עולם אידען צוזאמענגעקליבען קופעס־וויז ארום בית המדרש און שוהל און האבען ווי דורשטיגע געטרונקען די קלאָרע, מחיה'דינע לופט פון דרויסען.

— האט איהר היינט געהאט א לייכטען תענית ? — האט געפרענט אברהם הירש דער שמש ר' מענדעל איצע'ס, דעם גבאי, פון וועמען ער איז געווען אבהענגיג מיט זיין חיונה.

— זעהר א לייכטען, ברוך השם, הלואי יום כפור ניט ערגער. וועז עס וואלט מיר נאך די קינות ניט שוואך געווארען דאס הארץ, וואלט איך אפילו דעם העניט ניט געפיהלט. איצט איז דער הונגער פערביי, נאר דער קאפ טהוט אביסעלע וועה. אבער דאס איז גארנישט. איך וואלט קענען איצט פאסטען און פאסטען.

בעת ר' מענדעל האט גערעדט, האט ער אלע ווייל געווארפען די בליקען אויפ'ן הימעל און גלייך נור ווי ער האט דערזעהן דעם ערשטען שטערן, האט ער מיט גרויס שמחה אויסגעשריען: „רבותי, שוין צייט צו זאגען והוא רחום"...

שבת נחמו

דער איד איז בטבע א שטימונגס־מענש. זיין גייסטיגער צושטאנד געפינט זיך גאנץ זעלטען אויף דעם מיטעלמעסיגען, נארמאלען פונקט. אמאל איז ער צופיעל נידערגעשלאגען, אמאל צו פרעהליך. ווי ני כוואליעס פון ים זיינען ענטוועדער העכער פון ים־שפיגעל אדער נידריגער, אזוי קומען אויך פאר די בעוועגונגען אין אידעניש נישמה. דא איז ער מרה־שחורה'דיג, געדריקט ווי אונטער אן אונערטרעגליכער משא און דא איז ער צו גוט אויפגעלעגט, אין א צו געהויבענער שטימונג.

כ ל ל ישראל איז אין דעם פרט עהנליך צו ר ב י ישראל.

דאס אידישע לעבען, דאס רבים־לעבען בליסט ניט רוהיג, שטיל, גלאטען, עס איז שטענדיג ברויזיג, שטורעמדיג, הויבט זיך ארויף און ארונטער. די אידישע שטעדטעל האט פיינט די לאנגוואמע, מאנאטאנע, גרויע טאג־טעגליכקייט. זי איז זעלטען וועז גליכגילטיג, אין אן איינערליי שטימונג, זי לעבט שטענדיג וואס עס איז איבער, זי איז אדער אומעטיג אדער פרעהליך, אדער זי איז אנגעטהאן אין אבילות אדער זי מאכט שמחות.

נאך די שווארצע אומעטיגע, מרה־שחורה'דיגע „ניין טעג" איז אין שטעדטעל מיט אמאל געוואלען לעבעדיג, מונטער. דער הימעל איז מיט אמאל געוואלען קלארער און די זון האט אנגעהויבען ליכטיגער צו לייכטען.

איינאנצען איין וואך טיילט אב שבת־נחמו פון שבת חזון, אבער וואס פאר א גרויסע ענדערונג עס איז באמערקבארען אין דעם איינערליכען זון

אויסערליכען לעבען פון שטעדטל ! ? דער שווארצער שלייער איזארונטער־
גערישען געוואָרען און איהר פנים האָט אָנגענאָמען צו שטראהלען פון
אן אינערליכער פרייד, אויף דעם קאלטען בארג אש פון די עבר'דינע
חורבונות האָבען אָנגעפאנגען צוגליהען פונקען, פונקען פון טרייסט, פונקען
פון האָפנונג...

נחמו, נחמו עמי יאמר אלהיכם !

טרייסט זיך, מיין פאָלק, טרייסט זיך, אזוי טהוט זאָגען אייער גאָט.

א טרויסט־וואָרט האָט תמיד א גרויסע בעדייטונג אין לעבען פון
איד. דאָס ווירקט ווי א באלזאם אויף א וואונד. טרייסטען אן עלענ־
דען, אריינגעבען א שטראהל פון האָפנונג אין'ס האָפנונגסלאָזען איז אייר־
נע פון די גרעסטע מצות.

די עלטערע אידען פלעגען אוועקווארפען אלע זייערע עסקים און
געהן מנחם אבל זיין. זייערע אידענעם פלעגען זיי קיין ווארט ניט רעדען,
אפילו ווען זיי פלעגען זיך לאנג זאמען און איבערלאָזען אלץ אויף זייערע
פלייצעס. און אין אמת'ן, וואס קען נאָך זיין א גרעסערע מצוה, ווי צו
פערטרייבען דעם יאוש, די פערצווייפלונג ביי א נידערגעשלאָגענעם?
וואס קען נאָך זיין שהנער, ווי צו ערמוטיגען א מוטהלאָזען?

און דא קומט דער וואס לעבט אייביג, דער הכל יכול, און זאָגט
טרויסט־וואָרטער, בעפליגלט מיט האָפנונגען אויף א גלענצענדע צו־
קונפט, בלאָזט אריין א נייע נשמה אין די פערטריקענטע בוינער. ער
טרייסט ווי א פאָטער זיין קינד, ווי א געליעבטער זיין געליעבטע !.. „טהו
אויס דיינע אבילות־קלייידער — זאָגט ער — נעהם ארונטער דעם זאק,
וויש אָב דיינע טרעהרען, וואש זיך אָב, פוץ זיך אויס, פערגעס אלעם
וואס ס'איז געווען און שטארק זיך צו א נייעם לעבען, צו א לעבען פול מיט
נחת און גליק"...

איז עס דען א וואונדער, אז אזוינע טרויסט־וואָרטער האָבען גע־
ווירקט אויף אונזערע טאטעס און זיידעס און דאָס גאנצע אויסזעהן פון
שטעדטל האָט זיך געענדערט?

ווי די נאכט־שאָטענס פערשווינדען פאר דער אויפגעהענדער זונ,
אזוי איז פערשוואונדען געוואָרען גלייך נאָך תשעה באב די שווערע, כמו־

רעדיגע אבילות־שטימונג. אלע זיינען נעוואָרען ווי ניי־געבוירען, אָבגע־פרישט, מונטער און לעבעדיג. קיין סימן פון דעם נעכטיגען קלאָג, קיין זכר פון די נעכטיגע טרעהרען. דער אונשולדיגער, הארציגער, הויבער געלעכטער פון די אידישע טעכטער האָט נאָך א לאנגער אונטערברעכונג צוריק אָנגעפאנגען צו קלינגען, דער וויבערשער שמועס און די מענערשע ויכוחים האָבען זיך צוריק געהערט אויף די גאסען, וואו דער פולס פון לעבען האָט אָנגעהויבען שטארק צו קלאפען.

שבת נחמו איז געווען דער סעזאָן פון שמחות אין שטעדטל. די מייסטע תנאים'ס, חתונות, בר־מצוה'ס זיינען פאָרגעקומען ערב אָדער מוצאי שבת נחמו. אויף שבת נחמו פלעגט דער מחותן איינלאדען זיין טאָכ־טער'ס חתן אָדער זיין זוהן'ס כלה, שבת נחמו פלעגט דער חזן מיט די משוררים דאוונען „אויף בילעטען" און צוגרייטען לכבוד דעם נייע נגונים: א נייעם תכנת שבת, א נייעם אָב הרחמים, א נייע קדושה.

גלייך תשעה באב אָבענד, נאָכ'ן אבפאסטען, האָט דער חזן אנגע־פאנגען זיך צוצוגרייטען צו זיין שבת־נחמו'דיגען דאוונען, וואָס האָט איהם אריינגעבראכט פון די בילעטען פאר א האלב יאָהר דירה־געלט. די גאָס, וואו דער חזן האָט געוואוינט, איז דאָן געווען שוואָרץ פון מענשען, וועלכע זיינען געקומען הערען דעם חזן'ס הכנות, אָדער ווי מען וואָלט דאָס איצט אָנרופען די „רעפעטיציעס".

געזאנג און מוזיק האָט כעין אין דער וואָך פון שבת נחמו געהאט לרוב. א חוץ דעם חזן'ס הכנות צום דאוונען האָבען זיך איבער'ן שטעד־טל געטראָגען די זיסע טענער פון די כלי־זמר, וועלכע האָבען זיך מכין געווען צו די פרייטאָגדיגע חופות און צו דעם „טאנץ", שבת אָבענ־, נאָך זמירות.

אוי ווי שעהן די קאפעליע פון אונזער שטעדטל פלעגט שפיעלען א פרעהליכס און דעם „כשר־טאנץ" !... יעדער ציטער פון די שטרונעס ביי חיים דעם כלי־זמר'ס פיעדל פלעגט אזוי זים, אזוי מחיה'דיג אב־קלינגען אין די נשמות פון די צוהערער, אז עס פלעגט ניט איבערדרי־סיג ווערען צו שטעהן הינטער'ן פענסטער פון חיים'ס דירה און הערען א גאנצע נאכט.

איבער די כחות פלענט ארבייטען די וואך פון שבת נחמו קיילע די לעקך־בעקערין. נאנצע נעכט פלענט זי זיך ברענען און בראטען ביים אויוון און באקען לעקך. א חוץ וואס זי פלענט דארפען באקען לעקך פאר די בעלי־שמחות גופא, האט זי אויך אויסגערעכענט, אז יעדע באלעבאסטע וועט מסתמא קויפען א לעקך צו שיקען צו מחותנת'טעס.

— וואס ארבייט איהר, קיילע לעבען, אזוי איבער די כחות? איהר וועט דאך אל תפתח פה לשטן, אנווערען אייערע אויגען, זעהט ווי זיי זיינען שוין אזוי רויט געוואָרען פון רויך. — פלענט לאה האדעם מיט רחמנות מוסר'ן די פרומע קיילע'ן.

— וואס מען כאפט אריין איז אריינגעבאפט, נישקשה, נישקשה, איך וועל זיך אי"ה אויסשלאפען נאך שבת נחמו—האט קיילע געענטפערט, צולעגענדיג, אז זי האט נאך א נאנצען זמן דעם מלמד קיין שכר־למוד ניט געצאהלט פאר איהר וואוילקינד, וואס איז שוין געבליבען א יתום'ל. וועז זי איז נאך געווען מיט איהם אויף דער צייט.

א שטארקער טרוד איז געווען אין די טעג פאר שבת נחמו אבא דער בית־דין שמש.

צווישען די פיעל מלאכות וואס אבא פלענט האבען, איז אויך געווען זיין ארבייט צו בעטען אויף חתונות און אנדערע שמחות.

די מחותנים פלענען צוזאמענשטעלען נאנצע רשימות, וועמען צו בעטען אויף זייער שמחה און אבא דער שמש פלענט די שליחות ערפילען.

אבע דער בית־דין שמש איז ניט געווען קיין גרויסער בעל עברי, א כתב יד איז פאר איהם געווען א פערזיגעלטער בריעף, אבער דער אוכטער־שמש'ל פון קלויז פלענט איהם פאר א בערלינקע אויסהעלפען און יעדען מארגען נאכ'ן דאוונען איבערלייענען די רשימה פון די געסט, וועמען מען דארף בעטען אויפ'ן קבלת־פנים און וועמען אויף ברכה.

ניט זעלטען פלענט טרעפען, אז אבא האט זיך טועה געווען, אנשטאט צו רופען אויף חתונה ביי רבי יאנקעל'ס טאכטער, האט ער געבעטען אויפ'ן שלום זכר פון רבי יאנקעל'ס אייניקעל, אבער קיין לייטישע נעלעכטער פלענט דערפון ניט ארויסקומען. מען האט געוואוסט, אז אבא

דער שמש טראָגט איצט ציפיעל אויף זיין קאָפּ, און אז ער איז ניט קיין מלאך, אז ער איז ניט מעהר ווי א מענש.

פרייטאג פארנאכט האָט איבער אלע גאסען אבגעקלונגען דער זיסער נגון, וואָס חיים דער פידלער האָט ספעציעל צוגעגרייט, זיין קאפּעליע זאָל שפּיעלען, וועז זי וועט פיהרען דעם חתן צו דער חופּה. אזוי ווי ערב שבת נחמו איז געווען א סך חופות האָט זיך די קאפּעליע געמוזט צוטיילען און חיים דער פידלער פלעגט נאָר שפּילען אויף דעם גבירס חתונה. אויף די ארעמערע חתונות איז מען יוצא געווען מיט בערעל דעם לאטוניק און זיין ברודער, וועלכע האָבען קיין מאָל ניט געלערנט די מלאכה פון קלעזמעריי, נאָר האָבען זיך אויסגעלערנט שפּילען פון הערען. בשעת חיים האָט נעהאט אין איין פרייטאג א כך חתונות פלעגט ער צוזינגען בערעלען און איהם שפּעטער אבגעבען א טייל פון דעם, וואָס מען האָט געמאכט פון „טאנץ".

שבת נאָכ'ן דאוונען זיינען אלע מאנסלייט אוועק אויף א ברכה.

נעהן צום בעל־שמחה אויף ברכה האָט יעדערער געהאלטען פאר זיין הייליגסטען חוב.

— נעהן אויף ברכה איז אן אבגענעבענע זאך — פלעגט זאָגען אברהם הירש דער אויבער־שמש, וועלכער האָט כתם האלד געהאט א לחיים—מען איז דאָך לעבעדיגע מענשען, מען האָט דאָך עפּעס קינדער און מען ווייל דאָך, אז לייט זאלען די שמחה בעשעהנען.

שבת נחמו איז די גאנצע שטעדטעל געגאנגען אויף ברכה. אייגער צוליעב דער חתונה פון זיין קרוב'ס זוהן, א צווייטער צו א בר־מצוה, א דריטער צוליעב דעם חתן, וואָס איז געקומען צו גאסט צו דער כלה, אנדערע זייגען געווען פון חתן'ס צד, אנדערע פון כלה'ס צד, אנדערע זיינען סתם געגאנגען, ווייל עס איז א מצוה צו מאכען ברכה.

צו סתם־נעהער האָט בעלאנגט מרדכי חיים יאשעס, וועלכער פלעגט ניט פערבייגאָען קיין ברעקעל שמחה אהן א ברכה. אין שטעדטעל האָט מען דערפון געוואוסט און די בעלי־שמחות פלעגען תמיד צווישען זייערע גאסט זאריגערעבענען ר' מרדכי'ן.

אום צו בעווייזען אויף אלע שמחות, פלענט רבי מרדכי אויפשטעהן שבת באגינען, זיך טובל זיין, דאוונען ותיקין, אבלערנען דעם פרק משניות און אנפאנגען צו געהן אויף ברכה.

וועז רבי מרדכי איז אריינגעקומען צום בעל־שמחה אין הויז, האט מען איהם מכבד געווען צום ערשטען. דער בעל־שמחה האט געוואוסט, אז רבי מרדכי קען לאנג ניט בלייבען, ער מוז נאך געהן אנדערשוואו.

צוליב די שמחות האט רבי מרדכי שבת־נחמו געטראגען זיינע יום־טוב'דיגע מלבושים, וואס איז בעשטאנען פון צוויי דיקע מאנטלען. איינער האט געריינט פאר'ן ראק, דער צווייטער פאר'ן אויבער־ראק. איין אר־בעל פון אויבער־ראק פלענט ביי רבי מרדכי'ן שטענדיג הענגען, כדי ער זאל מיט דער פרייער האנט לייכטער קענען צוקומען צו דער רויטער פאטשייליע, מיט וועלכער ער האט ארומגענורט דעם אונטערשטען מאנ־טעל, דעם ראק הייסט עס. אין שטעדטעל איז אפילו געווען אן ערוב און מען האט געמענט טראגען. וועז עס פלענט טרעפען, אז די שונאי ישראל, די שקצים ימח שמם, האבען דעם ערוב אויף להכעיס צוריסען, פלענט דער שמש אויסרופען נאכ'ן דאוונען אז „מען טאר ניט טראגען".

רבי מרדכי איז אבער געווען א מחמיר אויף זיך און האט תמיד מורא געהאט די שקצים זאלען חלילה ניט צוריסען דעם ערוב נאכ'ן דאוונען. ער האט אפילו ניט געוואלט זיין א מחלל שבת בשוגג און האט דעריבער מיט דער פאטשייליע זיך ארומגעבונדען.

שבת נאכ'ן שלאף איז דער נאנצער עולם אוועק הערען דעם רב'ס דרשה.

דריי שבתים אין יאהר האט יעדער רב געמוזט דרשה'נען: שבת שובה, שבת הגדול און שבת נחמו. די איבעריגע שבתים זיינען געווען א רשות, ווי דער רב האט געוועלט, די דריי שבתים איז אבער געווען א חוב. אזוי איז געווען אויסגענומען אין כתב הרבנות.

דער תוכן פון די דריי דרשות איז געווען פערשידען.

שבת שובה פלענט דער רב מוסר'ן דעם עולם, מאכען דעם עולם ווייניגער; שבת הגדול פלענט דער רב האלטען א לומדישע דרשה, א פלפול, אבער דער תוכן פון דער דרשה שבת־נחמו איז בעשטאנען פון

טרויסט־ווערטער. דער רב פלעגט אנפאנגען מיט א פסוק פון דער הפטרה און רוידען און ערמוטיגען דעם עולם מיט שעהנע, זיסע רייד.

דער רב האָט בעוויזען מיט פסוקים פון מדרשים, אז די כנסת ישראל איז פארט דאָס אויסערוועהלט פאלק, דאָס אתה בחרתנו־פאלק, און אויב נאָט האָט אונז אזוי געשטראפט, האָט ער געשטראפט, ווי א פאטער שטראפט זיין אייניציג קינד.

איצט האָט ער שוין פערגעבען די זינד און וועט צוריק פיהרען אין ציון און ירושלים...

נחמו, נחמו עמי.

טרויסט זיך מיין פאלק, טרויסט זיך..

אלול-צייט.

אום צו האבען א בעגריף ווי אזוי אונזער פרומער אידישער עולם פון שטעדטעל האט געפיהלט אלול-צייט, דארף מען זיך פארשטעלען מענשען אויף אן אונזיכערע שיף אין מיטען ים, וואו יעדע רגע קען קומען א שטארקע כוואליע און איבערקעהרען די שיף און אראפלאזען אלע-מען אדער א טייל פון זיי אויפ'ן תהום; אדער איינוואוינער אויף א שפיץ פון א וואולקאן, וועלכער קען אהן א בעוואַרעניש אנפאנגען צו שפייען מיט פייער און צעשמאלצענע מעטאלען און מאכען א תל פון זייער לאנג-יעהריגער האראוואניע און אויף פון זיי גופא.

אלול-צייט האט יעדער פרומער איד און יעדע פרומע אידענע אנגענפאנגען צו איבערלעבען א מארנע אונרוהיגקייט, א מארנע אונזיכערקייט מיט זייער אייגענעם לעבען און מיט דעם לעבען פון זייערע ליעבע און טייערע.

אין די דאזיגע טעג איז יעדער פשוט'ער איר און יעדע פשוט'ע אידענע געוואַרען גרויסע פילאזאפען, ניט געקוקט וואס זיי האבען אפשר קיין מאל אזא וואַרט ניט געהערט. זיי האבען אנגענפאנגען טיף צו פער-שטעהן זייער אונבערייטענדען פלאץ אין דער נאטור. מישטיינס גע-זאגט, וואס איז דער מענש? א פיציינקער זאמד-קערנדעל אין גרויסע, ריי-זיגע בערג, א טראפענדעל וואסער אין ים אוקינוס, א וועריטל אויף אן אינזעל פון שלאנגען און עקדעשען, פון טיגערס און לעמפערטען, א גרע-זעלע אין די גרויסע פעלדער און וועלדער. איין הויך פון וויגד. איין טראט פון א ווילדער חיה, איין מאך מיט דער קאסע פון שניטער — און

ער ווערט א גאָרניט, עפּר ואפּר, בענראָבען און פערשאָטען, אז קיין זכר. וועט ניט בלייבען.

אין די אלול־טעג ווערט דער איד א מין פּאוסט, וואָס אנערקענט טיעף זיין מאכטלאָזיגקייט, וואָס ווייס, אז איבער איהם שטעהט מעפּיס־טאָ און מאכט חוזק פון איהם...

אוי, דער מעפּיסטאָ, דער שטן, דער מקטרג — ווי די אידען אין אונזערע שטערטלעך האָבען מורא געקראָגען פּאר איהם!

מה אני, מה חיי!

ווער בין איך און וואָס איז מיין לעבען!

און דער איד פּאנגט אָן צו בענרייפען די גאנצע קאָמעדיע פון לע־בען און די טראגעדיע פון טויט. דו ארבייטסט, דו האוועסט, דו שמא־יעסט, דו לויפּסט אהין און אהער ווי א ווילדע קאַץ און מיט איין מאָל, פּלוצלונג, אונערוואַרטעט, ווי פון א בעהעלטענים, אהא! — קומט דער מלאך המות און מאכט אן ענד פון דיין גאנצען שטרעבען און לעבען. פון דיין גאנצען וועלען און קעמפּפען...

אויב עס זיינען ווירקליך געווען מענשען, וועלכע האָבען געלעבט ווי פילאָזאָפען און דענקער, וועלכע האבען זיך ערקענט און מודה געווען זיי־ער נישטיגקייט און אונבעדייטענדקייט אין דעם גאנצען אוניווערזום— זיינען עס געווען אונזערע קליינשטערטעלדיגע אידען און אידענעם.

עס איז לייכט חוזק צו מאכען פון די ווייבערשע תחנות, פון די מע־נערשע מלקות, און אנדערע משונה מאָדנע מנהגים, אבער זיינען זיי דען ניט א רעזולטאט פון דער גרויסער פילאָזאָפישער מורא פאר דעם „אונ־בעוואוסטען"? זיינען זיי דען ניט א פּועל יוצא פון דער מאכטלאָזיג־קייט, וואס פאוסט האָט געפיהלט פאר דעם אונזעהבארען מעפיסטאָ?

און וואָלט דען ניט געטהאָן דאָסזעלבע וואָס אונזערע קליינשטער־טעלדיגע אידען טהוען א מאָדערנער פילאָזאָף, ווען ער וואָלט געגלויבט, אז דער סוד פון דער וועלט איז איבער־נאטירליך, אז מיר אלע ליגען כחומר ביד היוצר אין די הענד פון אן אלמעכטיגען, פון אן אלוויסענדען גאָט, וואָס וויים אלעס און קען אלעס, אין די הענד פון א גאָט, פון וועל־

מען מען קען ניט פערבאַרגען איין בעוועגונג, איין וואַרט, איין הויך, איין מחשבה?...

וואָס וואָלט טהאָן א געפאנגענער, אן ארעסטאנט, וואָס זיצט מיט זיין פרוי און קינדער אין תפיסה, וואַרטענדיג א משפט. ער ווייס, אז דער ריכטער קען איהם און זיין קינד אפ'משפט'ן צום טויט, ער ווייס, אז ער קען פון איהם צונעהמען זיין פרוי און זיין קינד און איהם אליין איבערלאָזען עלענד און פערלאָזען אויף דער גרויסער וועלט: ער ווייס, אז ער קען פון איהם צונעהמען זיין פרנסה, איהם צו'משפט'ען א קראנק־הייט, א צרה, אן אַנשיקעניש; ער ווייס פון דער אנדערער זייט, אז דער־ריכטער, אויב ער זאָל נאָר וועלען, קען איהם גליקליך מאכען, קען איהם שענקען וועלטען פול מיט גליק און נחת, ער קען איהם צו'משפט'ן גע־זונד, רייכקייט, כבוד און אלע אנדערע תענוגים, אלעס העננט אב נ ו ר פון איהם, פון דעם ריכטער, ער דארף נור ו ו ע ל ע ן — וואָלט דען דעמאָלט דער געפאנגענער זיך ניט געבויגען, זיך ניט געקניחט, געבעטען רחמים, געווויינט מיט ביטערע זודיגע טרעהרען און געזוכט אנדערע מיטלען ווי אזוי מפיים צו זיין אָט דעם, אין וועמעם הענד עס ליגט זיין מזל?

און דאָ קומט די גרויסע בעדייטונג פון שופר.

דער שופר איז ניט קיין זיסער אינסטרומענט און שלום־וואָלף דער בעל־תוקע איז געווים ניט געווען קיין גרויסער שפיעלער, אָבער דער קול פון שופר האָט צומישט דעם שטן, דעם מעפיסטא: די תקיעות און די תרועות האָבען ניט דערלאָזען דעם קטיגור, דעם פראָקוראָר, צוזאמענצו־שטעלען זיין בעשולדיגונגס־אקט און דעריבער האָט יעדער א הייליגען ציטער נעגעבען, וועז ער האָט געהערט דעם שופר בלאָזען, און דעריבער איז ביי יעדען געווען אזוי הייליג און טייער אָט דער פאַלירטער הארן פון בארא, מיט וועלכען מען האָט געקענט צוטומלען דעם ערגסטען שונא — דעם שטן־המשחית.

דער שופר איז דער אידיש־נאציאנאלער אינסטרומענט. אין דער נאנצער אידישער געשיכטע האָט דער שופר געשפיעלט אן אונגעהויערע ראָלע. אין מדבר, וועז די אידען זיינען געלעגען צעוואָרפען אין זייע־

רע געצעלטען, האָט מען דורך דעם שופר געגעבען דעם סיגנאל, אז ס'איז שוין צייט זיך צו בעוועגען, צו מאכען נעהענטער דעם מהלך, וואָס האָט זיי אָבגעטיילט פון דעם פערשפּרֿאָכענעם לאנד. האָט מען בעדארפט איינ־נעהמען די שטארקע פעסטונג פון ירימו, האָט מען זיך בענוצט מיט'ן שופר, און לעתיד לבוא, וועט משיח וועט קומען, וועט עס וועט זיין דער גרויסער קבוץ גליות, וועט מען וועט דארפען צונויפקלייבען אלע צווייטע און צושפּרייטע אידעלעך, פון מזרח און פון מערב, פון צפון און פון דרום, וועט מען ניט אָנווענדען קיין אַנדער אינסטרומענט, ווי אָט דעם שופר.

דער איד זהט אין שופר זיין פּרייהייטס־רוף, דעם סיגנאל, וואָס זאָגט איהם אָן, אז עס איז שוין צייט, אז ער איז שוין גענוג שטארק צוצוריסען די קייטען פון זיין שקלאפערי, פון זיין עבדות. און דערי־בער קלינגען אָט די האלב־ווילדע, בערגיגע, ניט־עסטעטישע טענער פון די תקיעות און די תרועות און די שברים'ס ווי די שהנסטע, שטאלצס־טע פרייהייטס־מעלאדיע.

ניט דער טאָן גופא איז וויכטיג אין א מעלאדיע, נור דער אינהאלט, די נשמה, וועלכע דער טאָן פערקערפערט מיט זיך. און קענט איהר ג־פינען אין דער גאנצער מוזיק אזוי פיעל אינהאלט, אזוי פיעל געפיהלען, וועלכע זאלען זיין אויסגעדריקט דורך טענער, ווי די וועלכע אָט דער אידישער שופר דריקט אוים?

מוטה, מאכט, האפנונג, גבורה — אָט זיינען די געפיהלען, וועלכע ווערען אויסגעדריקט דורך דעם אלטען, פערצייטיגען בארג־סיגנאל, דורך דעם ארעמען קול פון שופר!

דער שופר האָט ניט פערשטארקט דעם אומעט, פערקעהרט, ער האָט איהם פערטריבען; ער האָט ערוועקט א מין נצחון־געפיהל, א פערלאנג צו קעמפּפען און צו זיעגען, צו בעזיעגען דעם שטן־מקטרג; ער האָט דער־מאָנט, אז אלע שונאי ישראל וועלען אין דער צוקונפט אויך בעזיעגט ווערען מיט דעם שופר של משיח.

דער שופר איז ביים אידען געווען א שטארקער וואפען, ווי זיך צו בע־שיצען פון די אָנגרייפער, פון די שונאים, און טאקע גלייך ראש חודש

אלוי נאָכ'ן דאוונען, וועו ער האָט זיך דערמערט די ערשטע תקיעה, תרועה. שברים, תקיעה, האָט זיך דער איד געוומען צו דער ארבייט — צו עבודת הבורא. זיין לענגער אין בית המדרש, זאָגען מעהר תהילים, געבען א ריכטיגע מאָם און וואָג, ניט רעדען קיין לשון־הרע, ניט טרייבען קיין רכילות און טאקע געבען אביסעל מעהר צדקה, ווי אין די טעג פון א גאנץ יאָהר, וועו דער משפט איז ניט געשטאָנען אזוי נאָהנט פאר די אויגען.

אוו די אידישע פרויען! מישטיינס־געזאָגט, וואָס זיי האָבען געקענט פיהרען מלחמה מיט'ן שטן! לערנען קענען זיי ניט, צום מינדסטען רעכענט מען זיי ניט, אוו זיך לאָזען שלאָגען מלקות טאָר א אידענע ניט; די אייניציגע זאך, וואָס זי האָט יא געקענט טהאָן, איז ווייגען. נו, האָט זי טאָקע געווייגט. געווייגט פאר די אויגענע זינד, פאר די זינד פון מאן אוו איהרע קינדער אוו פאר די זינד פון כלל ישראל.

די אידישע פרוי האָט חודש אלול געווייגט, פערגאָסען טרעהרען, געבעטען צדקה אין מאיר בעל־הנס, געגאנגען אויפ'ן רייגעס מרט, געמאָכטען פעלד, גערייסען קברים, געבעטען זכות אבות, דערוועקט רחמנות ניט אזוי פון איהר'ט וועגען, ווי פון איהרע קליינע קינדערלעך'ס וועגען, וועלכע זיינען דאך געווים ריין אוו אונשולדיג אוו האָבען נאך ניט פערזוכט דעם טעם פון זינד.

אז מען ווייגט זיך אוים וועלט לייכטער אויפ'ן הארצען, אוו די אידישע פרוי האָט אין אמת'ן געפיהלט נאָכ'ן ווייגען, ווי א שטיין איז ארונטער; זי האָט זיך אנגעפאנגען צו טרייסטען, אז נאך אלעמען איז זי דאך ניט עלענד, נאָט איז דאך א פאָטער, אן אל רחום וחנון, אוו אויב ער וועט ניט פערנעהמען א י ה ר געבעט, דעם געבעט פון א זינדיגער אשה, וועט ער דאך געווים רחמנות האָבען אין דעם זכות פון איהר זיידען דעם צדיק, זכרונו לברכה, אוו פון איהר מאמען, די צדקניות, וועלכע זיצען שוין געווים אין גן־ערדן מיט די קרוינען אויף זייערע קעפ אוו געניסען פון דער שכינה. אָט זיי, דער צדיק אוו די צדקניות, האָבען געווים א גרויסע דעה, דאָרטען אויבען, אין דער פמליא של מעלה אוו וועלען שוין מלמד זכות זיין...

* * *

גרויס הנאה האָבען געהאט בון ראש חודש אלול די חדר־קינדער.

ערשטענס, האָט ראש חודש אלול דערמאָנט אָן דעם בין־הזמנים, ווען מען וועט געהן דעם נאנצען טאָג פריי, און אז אין צוויי וואָכען ארוב, חצי אלול, וועט מען שוין אָנפאנגען צו געהן האלבע טעג; צוויטענס, איז געקומען די סדרה פון שופר בלאָזען, וואָס מיר האָבען שטארק הָאלגעהאט.

דער בעסטער שופר־בלאָזער, אדער ווי מען וואָלט איצט דאָס נעֿרופען, דער „סטאר", איז ביי אונז געווען חיים׳קע נאָטעס. חיים׳קע נאָטע׳ס זיידע איז געווען דער בעל־תוקע אין שוהל, און ער, חיים׳קע, פלעגט זיך גאנץ אָפט צוכאפען צום זיידען׳ס טלית־זאק און אנטלייהען פון דאָרטען דעם שופר, דעם אמת׳ען פערלמוטערנעם שופר, וואָס בענע דער דרעקסלער האָט געמאכט פון באראָן׳ס האָרן לשמו ולשמה פאר דער שוהל.

צוליעב חיים׳קען פלעגען מיר אויך געניסען א פאָר בלאָזען. נעֿוועהנליך האָבען מיר געזוכט אין דער צייט ניט צו זיין ברוגז מיט איהם, און ווען מען איז געווען מיט חיים׳קען גוט, איז מען שוין ניט געווען קיין פערפאלענער.

חיים׳קע איז געווען א גרויסער בעל־יושר, און פלעגט קיינעם ניט פון זיין כתה פערטיילען. יערער חבר האָט בעדארפט מאכען דריי בלאָזען, ניט מעהר און ניט וועניגער. עס פלעגט נאָר ארויסקומען אמאל א מחלוקה, אויב דער בלאָז איז געווען א נאנצער בלאָז אדער ניט מעהר ווי א האלבער בלאָז, און עס קומט איבערצומאכען. פסק׳ענען אזא האָרבע שאלה האָט נאָר געקענט אזא מומחה ווי חיים׳קע אליין. ווי ער האָט נע׳פסק׳ענט, אזוי איז געבליבען.

חיים׳קע איז אויך געווען אונזער רבי אין שופר־בלאָזען. ער פלעגט אָננעהמען זעהר פאָרזיכטיג דעם שופר אין הענטל און אָנפאנגען צו בעפעהלען:

— אנו, שטעק ארויס דעם צונג, ניט דעם נאנצען צונג — פלעגט ער ווייטער מושטירען, ווען ער האָט נעזעהן, אז דער צונג איז צופיעל ארויס, — נאָר א קליין פיצעל צינגעלע!

און וועז דער שפּיץ צונג איז לויט חיים'קעס השערה, נאָכדעם ווי ער האָט איהם אליין צורעכט געמאכט מיט זיינע בלאָטיגע הענדטלעך, געוועז ארויס ווי עס בעדארף צו זיין, ניט מעהר און ניט וועניגער, האָט ער אריינגעשטעקט דעם שמאלען ענד פון שופּר אויפ'ן שפּיץ צונג אין זיין חבר'ס מויל און האָט נעגעבען א קאָמאנדע:

— נו, איצט נעהם צוריק ארויס דעם צונג און בלאָז!

דער בלאָז איז אבער געווען א פּוסטער, אָהן א קול.

חיים'קען האָט דאָס שטארק געקרענקט. „סטייטש, ער אליין האָט געלערענט און עס איז גאָרניט".

— באיסער (באשר) דו האָסט געבלאָזען מיט'ן גאנצען כח — פערענטפערט זיך חיים'קע, וועלכער האָט זיך געהאלטען פאר שולדיג, וואָס דער שופר האָט בשום אופן ניט געוואלט ארויסגעבען א קול.

— מיט'ן האלבען כח בלאָז! מיט האלבען כח!.. — קאמאנדעזוט ווייטער חיים'קע.

בקיצור, וואָס זאָל איך דאָ פיעל ברייען, מיר האָבען גאנץ פינקטליך ערפילט חיים'קעס בעפעהלען. מיר האָבען געבלאָזען און געבלאָזען, מיט דער צונג און אָהן דער צונג, מיט א האלבען כח און מיט דעם גאנצען כח, ביז וואנעט מיר זיינען געבליבען אָהן לונגען בלאָזענדיג.

מילא, מיט די תקיעות פלענען מיר ווי עס איז נאָך דורכקומען, אפילו פאר דעם פערלענגערטען קוויטש פון די תקיעות גדולות האָבען מיר זיך ניט געשראָקען.

שווער איז אונז געפאלען די שברים'ס און די תרועות. און איך האָב מורא, אז איהר וועט נאָך געפינען צווישען אונזערע חברים א סך, א סך, וועלכע קענען נאָך עד היום ניט גוט בלאָזען..

די סקארבאווע יומים-נוראים׳דינע נגונים.

אין דעם לאנגען טויזענד־יעהריגען גלות האבען די סקארבאווע נגונים פערזיסט און בע׳חן׳ט דאס אידיש לעבען.

אלע נאציאנען זינגען ביי זייערע תפילות אין די קירכען, אבער די נגונים, ווי שעהן זיי זאלען ניט זיין, זיינען ניט פערבונדען היסטאריש מיט דעם לעבען פון פאלק. ווי יעדעם נעזאנג דערהויבען די רעליגיעזע מעלאדיען דעם גייסט פון די, וואס האבען השתפכות הנפש, וואס טהוען זיך אויס פון דער גשמיות, פון דער טאג־טעגליכער וואכעדיגקייט און קומען אין א הייליגען ארט געניסען פון דער רוחניות, פון דעם העכער־רען סארט איבערלעבענישען און געפיהלען.

די רעליגיעזע לידער און מעלאדיען ביי די אומות העולם האבען אבער ניט דעם דורות־לאנגען ווידער־קול, וואס עס הילכט אב אין די אידישע הערצער, וועו עס ווערט געזונגען א סקארבאווער נגון פון די ימים נוראים.

די אידישע ימים־נוראים׳דינע נגונים זיינען ניט רעליגיעז, נאר נ א צ י א נ א ל, אין זיי קלינגען אב טרויעריגע פאסירונגען פון אונזער געשיכטע, זיי דערצעהלען אונז אהן ווערטער, אהן ריטמען, דאס, וואס מיר זיינען אמאל, אין מיטעל־אלטער, אויסגעשטאנען אין שפאניען, וואס מיר האבען איבערגעלעבט אין פראנקרייך און אין ענגלאנד, אין דייטשלאנד און אין פוילען, און וואס מיר לעבען איבער איצט אין רוסלאנד.

די סקארבאווע נגונים זיינען טיף איינגעווארצעלט אין דעם אי־דעג'ס נשמה. זיי זיינען געבוירען געווארען צוזאמען מיט די אידישע צרות און זיינען צוזאמען מיט זיי איבערגעגעבען געווארען בירושה. זיי זיינען נאך ער היום דער אבקלאנג פון די פריידען און לייד־ען, וואס דאס אידיש פאלק האט דורכגעמאכט אין פערלויף פון הונדערטער יאהרען.

יעדער נגון האט הינטער זיך א געשיכטע. יעדער נגון האט ארויס־געשפראצט פון א גרויסער פאסירונג אין אידישען פאלקס־לעבען און איז דעריבער פערקניפט מיט איהם דורך טויזענדער פעדים.

די אידישע נגונים דארפען ניט האבען קיין ארגעל־בענלייטונג. די סטרונעם פון דער נשמה גופא בעגלייטען און גיבען־צו א זיסען האר־מאנישען קאלאריט צו די הארציגע נגונים.

די סקארבאווע נגונים האלטען געווים ניט אוים די כללים פון קאמ־פאזיציע און קאונטער־פונקט, אבער האלט דען דאס גאנצע היסטאריש לעבען פון אידישען פאלק אוים די געזעצען פון די פעלקער'ס נעבורט און טויט?

דער כל נדרי פון'ס קאמפאזיטאר בארוף איז לויט דער וויסענשאפט פון מוזיק א העכערעם ווערק ווי דער כל נדרי, וואס רבי יאסעל, דער חזן פון דער אלטער שול, האט געזונגען, אבער דעם חזן'ס כל נדרי נעהמט מעהר די אידישע הערצער. דער אידישער אויער הערט אין איהם דעם אידישען קרעכץ. ער פיהלט זיין התקרבות מיט איהם און דעריבער מאכט דעם פרומען חזן'ס נגון א סך א טיפערען איינדרוק ווי בארוף'ס קאמפאזיציע. די אידישע נגונים זיינען אלט, אבער ניט אבנעלעבט. זיי טראגען אין זיך דעם שטעמפעל פון דעם גאנצען עבר. דאס איז די אלטקייט פון א פידעל וואס שפיעלט אלץ בעסער, וואס מעהר יאהרען זי האט.

דער איד איז בכלל מעהר נוטה צו טרויעריגע, אומעטיגע נגונים. דש־אי־אי־אי איז איהם נעהנטער ווי דער אי־אי־אי. אפילו אין א שמחת־תורה'דיגן פרעהליכן זיינען פאראן מעהר טרויעריגע טענער ווי פרעה־ליכע; די מאטיוון זיינען מעהר אומעטיגע ווי לעבעדיגע. אין די יומים־נוראים'דיגע נגונים פיהלט זיך דער איד אינגאנצען ווי א פיש אין

וואסער. דאָ הערט ער ז י י ן טאָן, דעם אמת אידישען טאָן, וואָס בעניסט מיט באלזאם זיין צובראָכען הארץ און זיין פערוואונדעטע נשמה.

דער איד פיהלט אן ערלייכטערונג, וועז ער קען לכל הפחות הויך קרעכצען, וועז ער קען הויך אָבזיפצען אוז ביי א סקארבאָווען נגון זיפצט ער וויפיעל איהם גלוסט זיך. ער זיפצט בקול רם, אין כאָר, צוזאמען מיט אלע אידען, וועלכע פיהלען אויך א נויטוועגדיגקייט ארויסצוזינגען די אינערליכע מרה־שחורה, וואָס איז שווער אוז גרויס אוז דריקט דאָס הארץ אין דעם ענגען אוז שמאלען ברוסט־קאסטען.

האָט איהר אמאל געזעהן דעם זקן רבי ישראל שמחה'ס, דעם בעל שחרית פון אונזער בית המדרש, וועז ער זינגט אָדער בעסער, וועז ער זיפצט אוים דעם המלך?

אונז, קלייניוואָרג, האָט מען געזאָגט, אז מען טאָר ניט קוקען אין פנים אריין די כהנים, וועז זיי דובענען אוז דעם יומים־נוראים'דינגען בעל תפילה, וועז ער איז זיך מכין צו זיין דער שליח־צבור.

מיר האָבען זיך אָבער ניט געקענט איינהאלטען אוז האָבען ציי־טענווייז געבאפט א קוק. אן אימה פלעגט אונז דעמאלט ארומנעהמען. שטעלט אייך פאָר אן אלטען גרייז־גרויען אידען, וואָס האָט שוין דורכ־געמאכט אן ערך ויבען צעהנדליג יאָהרען, וואָס האָט שוין באלד אוים־געגעבענע אייניקלעך, שטעהט מיט אן אָפען האָריג הארץ, אָנגעטהאָן אין א ווייסען קיטעל, איינגעהיעלט אין א טלית, די עטרה אריבערגעוואָר־פען איבער'ן קאָפ, שטעהט אוז שאָקעלט זיך איבער'ן אָפענעם גרויסען מחזור אוז זינגט מיט א שטארקער באסאָווער שטים.

ער זינגט ניט אליין. דער נאנצער עולם זינגט מיט איהם צוזאמען. אלט אוז יונג, קליין אוז גרוים — אלע זינגען. הונדערטער, טויזענדער אידען שטעהען מיט טליתים אויף זייערע קעפ אוז העלפען זינגען דעם אי־אי־אי פאר'ן ה־מ־ל־ך.

דעם בעל תפילה רבי ישראל ארט ניט, וואָס די הונדערטער משוררים זינגען ניט אין טאָן. ער אליין האָט אין זיין לעבען אפילו קיין שטים־נאָפעל אין האנד ניט געהאלטען אוז די אָקטאָווען נעהמט ער ניט אזוי

ווי עס שטעהט געשריבען **אין** די „נאטען", **נאר ווי ער** איז אנגעלייגט. דריקט איהם שטארק אויפ'ן הארצען, נעהמט ער **א הויבע** אקטאווע און ברומט ווי א לייב דעם פארגעוואנג פון ה־מ־ל־ך.

רבי ישראל, דער בעל שהרית, איז געווען **א שטארקער איד** מיט א שטארקע הארץ. זיינע פריוואטע צרות האט ער אריבערגעטראגען ווי א גבור. ער האט קיינמאל זיך ניט בעקלאגט אויף זיין מזל. ער פלעגט אויף אלע זיינע צרות מצדיק את הדין זיין. וועז ער האט געהערט, אז זיין בעליעבטער זון, אייגער פון די חובבי ציון, פון די ערשטע פיאנירען, וואס האבען זיך בעזעצט אין ארץ ישראל, איז געשטארבען פון דעם געלען **פיבער און האט איבערגעלאזען** א יונגע אלמנה מיט פיער יתומים־לעך, האט ער **ניט** געהאט טענות צום רבונו של עולם. **נאך** די ווערטער: ברוך דיין אמת, **וואס ער** האט ארויסגעזאגט מיט די בלוט פון זיין הארצען, **האט ער** אויפגעהויבען די האנט צום הימעל **און האט** געזאגט: ד' נתן וד' לקח — נאט האט געגעבען און נאט האט צוגענומען.

רבי ישראל האט אין זיין לעבען ניט געווייגט, **אבער דא** פאר'ן ה־מ־ל־ך האבען גרויסע טרעהרען ארויסגעפלויסט פון זיינע **אויגען**, זיך **געקייקעלט** איבער זיינע איינגעפאלענע, איינגעטריקענטע, **געלע** באקען **און** ארונטערגערונען אויפ'ן מחזור.

איך קען נאך ער היום ניט פערגעסען רבי ישראל'ס טרערען, די גרויסע, גזאלצענע, **וואראמע** טרערען, **וועלכע** האבען **גערונען** און גע־טריפט אויף דעם גרויסען מחזור.

דאס זיינען ניט געווען טרערען פון אייגענע צרות. דאס **זיינען** ניט געווען טרערען פון א יחיד. דאס זיינען געווען כלל טרערען. **אין** רבי ישראל'ס טרערען האבען זיך אבגעשפיגעלט די צרות פון גאנצען כלל. דאס זיינען **געווען** טרערען, **וועלכע** פלויסען אין דעם בעבער, אין דעם כס הדמעות, **וואס שטעהט** אויבען אין די הימלען, נעבען כסא הכבוד אין **ווארט** ביז **ער זאל** פול **ווערען** כדי משיח זאל קענען קומען...

רבי ישראל האט געוואוסט די גרויסע אחריות, **וואס** ער נעהמט אויף זיך דערמיט, **וואס** ער **ווערט** דער שליח צבור פאר אן עדה **אי־דען** אין דעם טאג, **וועז** נאט ברוך הוא אליין קעניגט. ער האט **געוואוסט**,

אז אויב ער זאל חס ושלום נכשל ווערען אין א תפילה, קען דערפון לויי־דען דער גאנצער צבור; אויב ער זאל חלילה פערבייטען א תקיעה אויף א תרועה, א תרועה אויף א שברים, קען דער שטן האבען א פתחון פה... און ער האט דעריבער אזוי געווייגט און געקרעכצט ביים ה־מ־ל־ך, דאס ערשטע ווארט מיט וואס ער פאנגט אן זייגע תפילות אלס א שליח צבור.

דאס וואס דער בעל שחרית רבי ישראל האט געפיהלט און אויסגע־קרעכצט מיט זיין אי־אי־אי פאר'ן ה־מ־ל־ך, האט מיט אייניגע שעה שפעטער אויסגעדריקט דער בעל מוסף רבי מרדכי־שמואל דורך ווערטער מיט זיין הנני...

און אזוי ווי ביים ה־מ־ל־ך אזוי אויך ביי הנני האט די ערה אידען געזונגען צוואמען מיט'ן חזן און עם האט זיך בעקומען אן אלגעמיינע, אינהייטליכע, הייליגע שטימונג, וואס האט געהערשט די גאנצע יומים נוראים.

די ערשטע סליחות.

שבת פאר די ערשטע סליחות איז די שטערטעל געווארען אונרו־היג. א שטילער פחד האט איבער אלעמען פערשפרייט זייגע טונקעלע פליגלען. די מורא פאר דעם גרויסען יום הדין, וואו דער שופט עליון וועט פאדערן א חשבון פון אלע מעשים, איז געווען קענטיג אויף די געזיכטער.

אלע — פרויען און מענער, קליין און גרויס, אלט און יונג — אלע האבען אנגעפאנגען צו מאכען הכנות פאר ראש השנה, וועו דער מזל פון די רשעים גמורים און פון די צדיקים גמורים וועט גלייך ווערען בע־שטימט.

אן אימה פאלט אן, וועו מען זיצט אין א געריכט־הויז, וואו מען איז דן דיני נפשות. די, וועלכע זיינען אין משפט פערמישט, ציטערען ביי יעדער בעווענונג פון ריכטער. די הכנות אוז דער גאנצער סדר פון אויסקלייבען די געשווארענע נעהמען ארויס די געזונט. אוז דא קומט דער לעצטער שבת פאר דעם גרויסען וועלט־געריכט! גלייך ווי דער שבת ענ־דיגט זיך, רופט דער ריכטער פון אויבען, דער שופט עליון, דעם קטיגור מיט'ן סניגור, זיי זאלען זיך אנגרייטען מיט זייערע טענות. איז דען א וואונדער, אז דער גאנצער עולם האט געהאלטען אין איין פחדן, אין איין ציטערען אין די טעג פאר ראש השנה?

תפילה איז איינע פון די מיטלען, ווי מבטל צו זיין א שלעכטע גזירה אוז דער עולם האט זיך זעהר שטארק געגומען אט פאר דעם מי־טעל. אין די עטליכע טעג, וואס זיינען געבליבען ביז ראש השנה, קען מען נאך א סך פועל'ן ביי דעם רבונו של עולם אוז מען טאר ניט פער־

לירען די נעלעגנהייט, כל זמן עס איז נאָך ניט צו־שפעט.

שבת נאָך מנחה איז דער עולם ניט אוועק אהיים צו שלוש סעודות ווי דער מנהג איז, נאָר איז געבליבען זיצען אין שול נופא. דאָס עסען האָט איבערהויפט געשפיעלט א קלייגע ראָלע אין די טעג פון די ערשטע סליחות ביז מוצאי יום כפור. אווינע פרומע אידען ווי רבי נאָטל לאה־דבורה'ס, ר' הלל וועלווע העלמען'ס און אבא דער בית־דין שמש פלעגען די גאנצע צייט פאסטען, בפועל ממש פאסטען. יעדען אוועג נאָך מעריב פלעגען זיי זיך וואשען און נעהמען אין מויל אריין א פּאָר כזיית'ן, אָבער ניט מעהר ווי כזיית'ן, אונטערצולעהנען דאָס הארץ, כדי זיי זאָלען קענען אויף מאָרגען ווייטער פאסטען.

גלייך נאָר ווי עס האָבען זיך געווייזען די ערשטע סמנים פון'ם בין השמשות איז ארויף אויפ'ן בימה שלמה תהלים זאָגער און האָט אָנגע־פאנגען מיט אן אומעטיגער, ווייגענדיגער, אבער הארציגער שטים:

אשרי תמימי דרך החולכים בתורת ד.

און די עדה אידען האָט געענטפערט:

אשרי נוצרי עדותיו בכל לב ידרשוהו.

און אזוי האָט זיך א פסוק אום א פסוק געביטען שלמה מיט'ן גאנ־צען צבור ביז וואנעט אין שול איז געווארען חשך פינסטער.

שלמה תהלים זאָגער האָט ניט בעלאנגט צו די כלי קודש. מען האָט איהם וויפיעל מאָל פארגעשלאָגען, ער זאָל ווערען אין א מנין א שמש, אבער ער האָט די שמשות ניט אָנגענומען.

— גאָט ברוך הוא מיר געשאָנקען א פּאָר הענט און איך וויל האָבען חיונה פון יגיעי כפי — פלעגט ער שטענדיג בטעמה'ן זיין אָבזאָג פון א קהל'שע משרה.

מלאכות האָט שלמה געהאט א סך. זומער צייט פלעגט ער זיך פארקע־נען אין זיין גארטען, וואָס ער האָט געקראָגען בירושה, פלעגט ארונטער־נעהמען אביסעל בולבעס, מערען, ספרוטען און אנדערע ירקות, זיי פערפאקען אין זעק און אליין אוועקטראָגען אויפ'ן מארק פערקויפען.

ווינטער איז שלמה געווארען אן איינבינדער און האָט זיך נעפיהלט גליקליך, וועז זיינע הענט פלעגען דארפען איינבינדען די גמארא'ס, די

משניות'ן און אנדערע הייליגע ספרים. קיין למדן איז ער ניט געווען. אפילו ביים עיין יעקוב פלעגט ער זיצען אהן כונה און אונטערכאפען אמאל א דרעמעל. דערפאר איז ער אבער געווען א גרויסער בעל תהלים.

פון א וואך נאך דער חתונה אן — און דאס איז געווען אן ערך פערציג יאהר — האט שלמה ניט פערפעהלט צו זאגען לכל הפחות א יום תהלים פאר'ן דאוונען. דאס איז געווען אין מיטען וואך.

שבת פלעגט שלמה ניט נאר זאגען פאר זיך, נאר אויך פארזאגען פאר אנדערע תהלים. זומערצייט פלעגט שלמה שבת נאכ'ן עסען, וועו אלע פלעגען נאך שלאפען, אוועק אין שול און צוואמען מיט א פאר מניגים פון זיין חברה תהלים דורכזאגען דעם תהלים פון אנפאנג ביז'ן סוף. ווינטער, וועו די טעג זיינען קורץ און מען קען ניט בעווייזען דורכצוזאגען דעם תהלים בייטאג, פלעגט שלמה אויפשטעהן דריי אזייגער פארטאג.

אלע האבען געוואוסט, אז אין די פערציג יאהר האט שלמה נאך ניט פערפעהלט איין שבת אפילו צו נעהן אין שול צו תהלים. און קומען פלעגט שלמה אין שול פינקטליך, צו דער רגע. קיינע שטורעמס, קיינע פרעסט און קיין רעגענס האבען ניט געקענט מאכען, אז שלמה זאל פערשפעטיגען צום תהלים. די וועלכע האבען געוואוינט אין די נאסען, וואו שלמה פלעגט דארפען דורכגעהן אין שול אריין, זיינען שוין געווען גוט בעקאנט מיט זיינע טריט און פלעגען דערקענען זיין גאנג. אפילו די הינט פון שטעדטעל האבען, משמעות, שוין גוט געקענט שלמה'ס הילוך. זיי האבען קיינמאל ניט געביילט וועו ער איז געגאנגען.

— עס איז שוין דריי אזייגער פארטאג, שלמה נעהט שוין תהלים זאגען — פלעגט א לוסטיגע חברה, וואס האט זיך ערגעץ וואו פערשפעטיגט און ניט געוואוסט די צייט, א כאפ געבען.

אויך די וועכטער און די שטערטעלשע גויים האבען נאך שלמה'ס טריט דערקענט די צייט. שלמה פלעגט נעהן אהן א לאמטערן. ער האט געקענט דעם וועג אין דער פינסטער. פערציג יאהר ווי ער נעהט אויף איהם...

דאָס תהלים זאָגען איז פּאר שלמה'ן געווען ניט א מצוה, ניט א חוב, ניט א מוז, נאָר א גרויסער תענוג, א שטיק עולם הזה. אזוי האָט שלמה טאקע מפורש אליין זיך מודה געווען: „עס איז אן עולם הזה צו זאָגען א פּאָר פּסוקים תהלים".

וועז שלמה האָט א זאָג געטהאָן א למנצח בנגינות, א מזמור שיר, פּלעגט ער ווערען מאָדנע בעגייסטערט, זיין פּנים האָט אָנגעפּאנגען צו לייכטען אוז פון זיינע אויגען האָט דורכגעשטראהלט אן אינערליכע התלהבות. זיין נשמה איז דערהויבען געוואָרען פון דוד המלך'ס פּאָעזיע אוז מען האָט נעזעהן, ווי ער הערט נאָך איצט, נאָך א שהנע פּאָר טויזענד יאָהר, יעדען קלאנג, יעדע בעווענונג פון דוד'ס הארפע.

אזוי ווי דאָס תהלים זאָגען פּלעגט א גאנץ יאָהר פּאָרקומען, וועז דער נעווענהנליכער עולם שלאָפּט, האָט מען שלמה'ן ווייניג וואָס נעזעהן. פון ראש חודש אלול האָט זיך שלמה אָנגעפּאנגען אָפּט צו ווייזען אויפ'ן בימה, אפילו וועז דער עולם האָט ניט נעשלאָפּען, אוז פון שבת נאָך מנחה פּאר די ערשטע סליחות ביז דעם אָויענד פון כפּרות שלאָגען איז שלמה נעווען דער אמת'ער הערשער פון דער בימה.

קוים האָט ער נעזעהן, אז דער עולם שטעהט אין שול סתם אזוי אוז שמועסט, האָט ער גלייך דערלאנגט א פּאטש אויפ'ן שולחן אוז אָנ־נעפּאנגען מיט א ניגון אן אשרי האיש אָדער אן אשרי תמימי דרך... אוז וועז שלמה האָט אָנגעפּאנגען, האָט ער זיך שוין פון תהלים ניט אזוי גיך אָבגעריסען. ער האָט נעזאָגט אוז נעזאָגט אָהן אן אויפהער ביז וואָ־נעט עס איז נעקומען די צייט פון דאוונען.

* *

די הקדמה צו די ערשטע סליחות איז נעווען דער „מזמור לדוד", וואָס דער חזן מיט די משוררים האָבען נעזונגען פּאר מעריב.

דער מזמור לדוד איז נעווען דער אריינפּאָהר, די „אָווערטיור" צו די סליחות טעג אוז צו די עשרת ימי שובה. מיט דעם מזמור לדוד איז דער חזן צום ערשטען ארויסגעטראָטען מיט זיינע ימים־נוראים'דיגע נגונים.

יעדעם יאָהר פלעגט דער חזן אנדערש זינגען דעם מזמור, אבער ווי דער ניגון זאָל געווען זיין ניי, האָבען זיך אין איהם שטענדיג אבגעקלונגען, ווי א ווידער־קול, די טענער פון די סקארבאָווע מעלאָדיען פון ראש השנה און יום כפור.

שעהן און הייליג איז געווען די שטימונג ביים מזמור לדוד.

אין שול איז געווען פינסטער. א געוויסע מעלאנכאָליע האָט נעקלעמט און געמומען פאר'ן הארצען. איטלעכער האָט געפיהלט, אז עס קומען אָן שרעקליכע, פירכטערליכע טעג; טעג, ווען דער גייסט דארף איינגעהמען דעם קערפער, ווען די רוחניות דארפען אריבערווענדען די נשמיות, ווען די נשמה דארף זיך טובל זיין אין א ים פון תפילות און תחנונים. עס קומט א צייט, ווען מען דארף זיך אויסטהאָן פון די קליינליכע מענשליכע בענעהרען און תשוקות, ווען מען דארף זיך רייסען פון דער ערד און שטרעבען צו די הימלען, ווען מען דארף זיין מעהר געטליך ווי מענשליך. אין הסכם מיט אָט אזא שטימונג האָט דער חזן געזונגען; געזונגען א תפילה, א מזמור צו דעם קענינ פון אלע קענינען, צו דעם מלך מלכי המלכים.

מאוים'דיג, אבער שעהן און הייליג האָט מען אין יענע מינוטען געפיהלט!

נאָך מעריב האָט זיך דער עולם נעזעגענט, כדי אין ניכען זיך צו זעהן צו די ערשטע סליחות.

שבת־צו־נאכט זיינען אנדערע נענאנגען שלאָפען צו־שפעט און אכדערע צו־פריה. די אינגערע, די וועלטליכע, די סוחרים האָבען גענוארט ביז האלבע נאכט און האָבען שוין דאן אבגע'פטר'ט די סליחות. די פרומע אידען אבער האָבען זיך געלענט פריה שלאָפען כדי אויפצושטעהן אויף מארגען קודם עלות הבוקר, ווען עס איז נאָך רעכט־פינסטער.

צוויי אזייגער ביינאכט איז אבא דער שול־רופער ארומגעלאָפען מיט זיין גראבען ראַהרענעם שטעקען אין איין האנט און מיט א נרויסען לאמטערן, וואו עס האָט זיך געהויבען ארויף און ארונטער דער טונקעלער פלאם פון א חלב'נע ליכט, אין דער צווייטער האנט, און האָט גערופען צו די ערשטע סליחות.

אבא דער שול־רופער איז געגאנגען פון הויז צו הויז און האט אנגעקלאפט אין די לאדענס פון די פענסטער:

שטארקט זיך לעבודת הבורא!

שטעהט אויף צו די ערשטע סליחות!

א מוטער שטעהט מיט פערשלאפענע, קלעפיגע אויגען און ווינט איהר קינד, וואס איז אזוי אונרוהיג און וויל ניט אויפהערען צו ווייגען. זי גיט א ציטער, ווען אבא קלאפט אן אין לאדען און שרייט אויס מיט זיין דיקען הייזעריגען קול:

שטארקט זיך לעבודת הבורא!

שטעהט אויף צו די ערשטע סליחות!

ערגעץ וואו דרעהט זיך א חולה אויף זיין קראנקען בעט, וואו זיינע ווהטאגען לאזען איהם ניט רוהען און צעווייגט זיך, ווען צו זייגע אויערען טראגט זיך אבא'ס אומעטיגער הארץ־נאגענדיגער פזמון:

שטארקט זיך לעבודת הבורא!

שטעהט אויף צו די ערשטע סליחות!

דער ווינט פייפט און ברומט און לאזט ארויס אלעריי משונה וווילדע קולות. די בלעטער פון די פייכטע בוימער ווארפען זיך איינע אויף די אנדערע און סוד'ען זיך. ניט וועניג פון זיי פאלען אויף דער וויכער בלאטיגער ערד. פון דער ווייטענס טראגט זיך דער רוגזה'דיגער נעריוש פון די וואסער אין טייך, וואס פליסט און פליסט אהן אן אויפהער, אהן א צוועק, און אבא דער שול־רופער קלאפט אין טיר און אין פענסטער:

שטארקט זיך לעבודת הבורא!

שטעהט אויף צו די ערשטע סליחות!

ראש השנה.

ניי־יאָהר ווערט ביי אלע פעלקער און נאציאָנען בעגעגענט מיט גרויס פּאראד, ביי אידען ווערט ראש השנה בעגעגענט מיט שרעק. די גויים פרעהען זיך מיט'ן ערשטען טאָג פון'ם ניעם יאָהר. מען זינגט, מען טאנצט, מען הולייעט; די אידען בעווייגען איהם, מען קלאָגט, מען פערגיסט טרעהרען, מען יללה'ט.

געזונטע, נאָרמאלע, לעבענס פריידיגע מענשען זיינען זאָרגלאָז בנוגע דער צוקונפט; זייער לעבען פליסט רעגעלמעסיג, אָהן בעזונדערע איבערראשונגען און ענטוישונגען. ציטערינג, נערוועאישע, בעזאָרגטע מענשען האלטען אין איין מורא האָבען, אין איין איבערקלעהרען.

דער איד האָט א רעכט צו זיין פערזאָרגט. ער וויים פון ערפאהרונג, אז ווי שלעכט עס איז, קען זיין נאָך ערגער און א מאָדנער פּחד נעהמט איהם דורך. שווארצע, פינסטערע פּאָרשטעלונגען און בילדער פאנגען זיך אָן צו מאלען אין זיין קאָפּ, וועז ער דריגט אריין אין דער צוקונפט, וואָס איז פערשטעלט מיט א געהיימנים־פולען שלייער. ווער וויים, וואָס דער נייער יאָהר וועט מיט זיך ברייננען? אלע בעשעפענישען פון דער וועלט ווערען געמישפט. אלעמענס מעשים ווערען איצט נאכגעזוכט. דאָס בוך פון די פאסירונגען, פון די קלענסטע ביז די גרעסטע, ליגט אפען פאר דעם אויבערשטען וועלט־ריכטער, פאר דעם שופט עליון. עס העלפט דאָ ניט קיין לייקענען. איטליכער האָט מיט זיין אייגען האנד פערשריבען זיינע גוטע און שלעכטע מעשים. ווער וויים, ווי דער פּסק דין ווערט זיין? ווער וויים, וואָס פאר אן איבערקעהרעניש עס קען נאָך פאָרקומען?

דער שטארקסטער מאמענט, דער פסיכאלאגישער מאמענט פון ראש השנה, ווי פון די ימים נוראים בכלל, קומט פאר ביים ונתנה תוקף. דער ונתנה תוקף דריקט אויס די שטימונג, וואס הערשט; עס ווערט דא ארויסגעזאגט מיט ווערטער, וואס דריקט אלעמען אויפ'ן הארצען. און דעריבער ווייגען אזוי אידען אין שול, ווען זיי זאגען ונתנה תוקף:

„מי יחיה ומי ימות, מי בחרב ומי בחנית".

די גאנצע געהיימנים פון דעם מארגענדיגען טאג, די צוקונפט, שטעלט זיך דא די אידען פאר אין איהר גאנצער גרויזאמקייט.

אפשר טאקע — טראכט זיך א גוטע אידישע מוטער — וועט איהר'ס א קינד פערוואגלט ווערען ערגעץ־ווא אין עק וועלט און זי וועט פון איהם אפילו קיין בריוועלע ניט האבען; אפשר — טראכט איבער א טרייער פרומער פאטער — וועט זיינע א טאכטער ארונטער־געהן פון גלייכען וועג: אפשר — קלעהרען זיי ביידע איבער מיט שרעק— וועט קומען דער טויט און ארויסרייסען אימיצען פון זייערע געליעבטע. אפשר...

מען איז ביי גאט אין די הענד און מען וויים ניט וואס מארגען און איבערמארגען וועט זיין. מען וויים ניט, וואס די צוקונפט וועט מיט זיך ברייננען. און אט דיזער געדאנק: טאמער, אפשר קען זיך, חס ושלום, עפעס וואס טרעפען, רופט ארויס א שוידער, א געוויין, א יללה.

די גאנצע אידישע לעבענס פילאזאפיע איז א גאנץ אנדערע, ווי די לעבענס פילאזאפיע פון די אומות העולם.

בעת מיר לעבען לעבען מיר,
און קומט דער טויט שטארבען מיר.
אזוי דענקען די גויים.

דעם אידען געהט ניט איין דאס לעבען אוים מורא פאר'ן טויט.

דער איד פערטיפט זיך מעהר אין די פראגען פון „זיין" און „ניט זיין", פון „ווערדען און פערגעהן" און פערשטעהט דעריבער גרינדליכער דעם אונזיכערען פלאץ, וואס ער פערנעהמט אין דער וועלט.

דאס אידיש לעבען איז אזוי אונגארמאל, איז אזוי אונטערגעוואר־

פען פערשידענע סבות, דאָס עס האָט זיך געמוזט אויסארבייטען א מין שרעקעריגער, אונזיכערער גערַאנקען־גאנג.

דער איד האלט ניט נאָר אין איין קלַעהרען, נאָר אין איין א י ־ ב ע ר קלַעהרען, דער א פ ש ר הערט ניט אויף איהם צו נאָנגען. אין יעדער גרויסער שמחה גנב'עט זיך ווי א גיפטיגער שלאנג אריין דער „אפשר" און פערשטערט זי.

ווערט געבוירען א קינד, פאנגט דער פאָטער אָן איבערצוקלַעהרען: אפשר וועט דאָס קינד זיך ניט האָדעווען ווי עס בעדארף צו זיין, אפשר וועט עס ארונטער פון דרך הישר און וועט האָבען פון איהם מעהר צער ווי נחמה. פיהרט א מוטער איהר טאָכטער צו דער חופה, האלט זי אין איין ווינען. איהר טאָכטער קומט איצט אריין אין א נייער וועלט, זי פאנגט אָן צו פיהרען א נייַ לעבען, אפשר... אפשר וועט דאָס לעבען ברייגען מעהר צרות ווי גליק, מעהר לייַדען ווי פרייַדען.

ראש השנה און יום כפור לעבט דער איד איבער א וועלט מיט גע־דאנקען. אין זיין מח שטויסען זיך צוזאמען, ווי די כוואלַיעם פון ים, פערשידענע געפיהלַען: שרעק און בטחון, חרטה און בעשלאָסענקייט, יאוש און האָפענונג. דער גרונד־געדאנק, דער לייט מאָטיוו פון אָט די אלע נשמה־בעוועגונגען איז די מורא פאר דאָס אונבעוואוסטע, די אונזיכער־קייט מיט דעם שפעטער, דער מי יחיה ומי ימות, דער מי בחרב ומי ברעב: די אלע אנדערע גערַאנקען און רעיונות זיינען בלויז נויאנסען. בעגלייטונגען פון אָט דעם לייט־מאָטיוו, וואָס געהט דורך ווי א רויטער פאָדים דורך אלע תפילות, פיוטים און שפיגעלט זיך אָב אין די נגונים.

א חוץ ביי ונתנה תוקף, זיינען זעהר שטארק די מאָמענטען ביים שופר בלאָזען.

צום שופר בלאָזען מוזען קומען אלע, אלט און יונג, קליין און גרויס. די קראנקע לאָזען איבער די בעט, די אמען — די זויגלינגע, אפילו די דיענסט־מיידלַעך לאָזען איבער דעם צימעס, טהועז אָן א ווייסען פאר־טוך און קומען צו זייערע באלַעבאָסטעס אין דער ווייבערשער שול הע־רען שופר בלאָזען.

דא דארף מען בייקומען דעם ערנסטען שונא, דעם אונזעהבארען שווארצען פיינד, דעם מקטרג, דעם שטן, און אלע מוזען זיין דערביי, קיין־נער טאר ניט פעהלען.

אום צו קענען שלאגען דעם שונא דארף קודם כל בעשאפען ווערען אן אלגעמיינע שטימונג, א מלחמה שטימונג. דאס ווערט געטהאן דורך דעם למנצח, וואס יעדערער מוז איבערזאגען זיבען מאל נאכאנאנד.

אין בית המדרש איז שטיל. אלע שטעהען מיט די טליתים איבער די קעפ, מיט'ן פנים צום מזרח און ווארטען. די קלייגע קינדער שטעהען לעבען די טאטעס, וועלכע הילפען זיי אריין מיט זייערע טליתים.

עס עפענט זיך די טיר פון בית המדרש און לייכטע לאנגזאמע טריט שניידען דורך די שטילקייט. דאס קומט רבי שלום וואלף דער בעל תוקע פון מקוה, וואו ער איז זיך טובל פאר די תקיעות.

עס דויערט ניט לאנג און שלום וואלף שטעהט שוין אויפ'ן בימה אין זאקען, אנגעטהאן אין א קלאר־ווייסען קיטעל און איינגעוויקעלט אין א גרויסען טלית. אין עזרת נשים בעווארטען זיך וויסע לייענער— תכריכים, וועלכע לעבעדיגע מענשען האבען אנגעטהאן. עס דוכט זיך, אז אויך טויטע האבען זיך אויפגעהויבען פון זייערע קברים און געקומען אין זייערע תכריכים הערען שופר צווישען די לעבעדיגע.

רבי שלום וואלף הויבט אן מיט א וויינענדיגער, הייזעריגער שטים, אין וועלכער עס האט זיך געפיהלט אי געבעט, אי רחמנות, אי גבורה:

למנצח בנגינות מזמור שיר...

און גלייך נאר, ווי שלום וואלף האט ארויסגעזאגט די ערשטע ווערטער, האט די גאנצע עדה אידען אנגעפאנגען צו זאגען דעם למנצח.

ווי אין א ברויזיגען, שטורעמדיגען ים, וואו פערשידענע כוואליעס מישען זיך אינאיינעם אוים און ארויס א מאדנעם גערויש, אזוי האבען זיך די פערשידענע הונדערטער שטימען דורכגעמישט אין איין שטארקען שאלען, וואס איז בעגליט געוואָרען מיט ביטערע געוויינען און שלוכצען, וועלכע האבען זיך געטראגען פון דער וויבערשער שול. קיין איין־אינציג וואָרט, קיין איין־אינציג שטים האט מען אין דעם

שאלען און דעם נאנצען מענשליכען זשומען ניט געקענט אונטערשיי־דען. אלעם איז געווען דורכגעמישט און דורכגעפאכטען אין איינעם.

מיט איין מאל האט דאס תהילים זאגען אויפגעהערט. דער וויבער־שער געוויין איז אבגעהאקט געוואָרען. אין בית המדרש איז צוריק גע־וואָרען שטיל, נאך שטיל־ער ווי פריהער. די עלטערע האבען איינגעהאלטען דעם אטעם און די קינדער האבען מורא געהאט ארויסצולאזען א פיפס. די הערצער האבען געקלאפט. דער עולם איז געשטאנען אין ציטערנים און געדולדיג געוואָרט...

שלום וואלף האט זיך אויסגעהוסט און ווען אלע האבען געפיהלט, אז ער האט שוין אריינגעשטעלט דעם שופר אין מויל, האט דער בעל שחרית, רבי ישראל צעסנעם, וועלכער איז אויפגעשטאנען פינף אזייגער אין דער פריה און פון דאן אן זיך ניט אוועקגעזעצט, וועלכער איז דריי שעה נאכאנאנד געשטאנען פאר'ן עמוד און געדאוונט שחרית — פלוצלונג א געשריי געגעבען מיט גרויס גבורה:

תק־י־עה!!

און שלום וואלף לאזט ארויס פון שופר א קלאהרע לאנגע תקיעה, פאר וועלכער דער שטן האט געמוזט צוטומלט וועלטן.

ש־ב־רי־ם...

סופלירט וויטער רבי ישראל מיט א שטארקען באסאוון קול.

און ר' שלום וואלף צוהאקט אזוי קונציג דעם לאנגען טאן פון דער תקיעה אין קלייניע טיילען און ענטפערט דורכ'ן שופר אויף רבי ישראל'ס סיגנאל.

— תרועה!!

שרייט וויטער רבי ישראל מיט מעהר שטאלץ און מיט מעהר כח, מיט'ן פולען בעוואוסטזיין, אז אט־אט לייגט דער שטן א צו'הרג'ע־טער, א דערשלאגענער אויף דער ערד, אז ער וועט שוין קיין פתחון פה ניט האבען.

און רבי שלום וואלף צוהאקט די תקיעה אין נאך פלענערע פיצינקע

טיילכעלער, אזוי אז פון איין גאנצע תקיעה האָט זיך בעקומען א סך צו־בראָכענע, פערטל תקיעות.

און אזוי האָט רבי ישראל געזאָגט מיט וועדטער און רבי שלום וואלף האָט געבלאָזען מיט׳ן שופר די אלע תקיעות און די שברים׳ס און די תרועות, וועלכע שטעהען אין מחזור, ביז דער לעצטער תקיעה גדולה, פין וועלכער דער שטן איז אזוי מבולבל געוואָרען, אז ער האָט שוין מעהר קיין תקומה ניט געהאט...

שבת שובה.

שבת שובה האָט פערנומען א בעזונדערן אָרט אין דעם נשמה־לעבען פון אונזערע טאַטעס און זיידעס.

אויב ס'וואָלט געווען מעגליך פאַרצושטעלען די געפיהלען און איבער־לעבענישען פון די עשרת ימי שובה אין א פלאַסטישער, בולט'ער פאָרמע, וואָלט איך געזאָגט, אז שבת שובה איז א גרין, ווייך, חן'עוודיג פעלד צווישען צוויי גרויסע, ריזיגע בערג; א שעהן, רוהיג פליסענד טייכעל, וואָס פאַראייניגט צוויי מעכטיגע, ברויזענדיגע שטראָמען.

צווישען דעם שאָלען פון די טראָמפייטען, צווישען די הויכע, שריי־ענדיגע, פיעל קולות'דיגע תפילות און תחנונים פון ראש השנה און יום כפור איז שבת שובה די קול דממה דקה, די שטילע, רוהיגע אינערלי־כע שטים, וואָס בלייבט אין הַארצען און געהט ניט ארויס אין דער אויי־סערליכער וועלט.

שבת שובה איז דער טאָג פון חשבון הנפש: דער טאָג, וועו מען פערטיפט זיך אין זיך אליין, וועו די גאנצע אויסערליכע וועלט, די אלע מעשים און פאַסירונגען פון יאָהר וועלען קאָפיוט און איבערגעמאַס־טען אין דעם „איך", אין דעם חדרים חדרים פון דער נשמה, וואו עס לייע־גען בעהאלטען די גרעסטע סודות, די טיפסטע געהיימניסען פון לעבען.

דער קטיגור מיט'ן סניגור, דער אנקלאגער און דער פערטיידיגער האָבען לכבוד שבת שובה אָבגעלאָזען זייערע טענות און וכוחים צווישען זיך, נאָט אליין האָט אויסגעטהאָן זיינע ריכטער־קליידער, די מלחמות צווישען שטן און דעם מליץ יושר זיינען געקומען צו א שטילשטאַנד אין די ג'משפט'ע, וועלכע זיצען אויפ'ן אָנקלאגע־באנק, האָבען צייט אליין

צו בעטראכטען זייערע מעשים, אבצוואוועגען דאס גוטע און דאס שלעכטע, מאכען א סך הכל פון דעם פערגאנגענעם יאהר, חרטה האבען אויף דאס בייזע און ווידערקעהרען זיך צורויק צו גאט, צו דעם סוד און תכלית פון דער בריאה...

שובה בנים שובבים לד' אלהיכם...

קומט צורויק, קעהרט זיך אום צו אייער גאט...

שבת שובה רעדט דער איד ניט ארויס, ווען ער פיהלט. אינעווי־נ י ג, אין הארצען פלאגט איהם דער געפיהל פון חרטה. די חרטה איז צו־שטארק, מען זאל זי אבשוואכען מיט ווערטער; זי איז צו־היילינג פער־שוועכט צו ווערען דורך דער בעריהרונג מיט דער אויסעווועלט.

שבת שובה הערט אויף דער איד צו זיין א טייל פון א רבים, א פרט פון א כלל, זיין אייגען יחיד'יש וועלטל ווערט בריית און גרויס. ער פער־טיעפט זיך אין זיינע אייגענע געדאנקען; ער איז זיך מתבודד אין זיינע אייגענע רעיונות; ער בעטראכט דעם מהלך, די בעציהונג פון איהם צו גאט און קלעהרט ווענען מיטלען ווי זיך צו דערנעהנטערען, זיין נשמה זאל ניט ארומבלאנדזשען אינזאם און עלענד אויף דעם עולם התעה, זי זאל בעסער קומען צו איהר תכלית, צו איהר מקור.

די אויסערליכע נאטור, ווען רינגעלט ארום דעם מענשען אין דער צייט פון די עשרת ימי שובה. איז אין הסכם מיט דעם אידענם רעיונות און מחשבות. דעם אידענם נשמה איז אין א געווישען זין אן אבשפיגלונג פון דער אויסערליכער נאטור.

אין דער צייט פון יאהר געזעגענט זיך אב דער זומער מיט גאט'ם ווילן. די זון לייכט, אבער ווארעמט שוין ניט אזוי ווי אין די זומער־טעג. די גרינע בלעטער אויף די בוימער זיינען פערטריקענט, פערדארט. יעדער בלאז פון ווינט ריסט זיי אראב פון די צווייגען, ווען זיי זיינען געווא־סען און בעקומען זייער יניקה, און פערטראגט זיי ערגעץ־ווהין אין א טייך, אין א בלאטע, ווען זיי ווערען אהן רחמנות פערפוילט און פערווערימט. די זשומענדיגע, פון בלום צו בלום פליהענדע זומער־פויגעלעך און ביה־נען, ווילכע טראגען אין זייערע פליגלען די זריעה פון טויזענדער לע־בענם, זיינען פערשוואונדען. די נאטור האט שוין איבערגעלעבט איהר

ליעבע־צייט: זי האָט שוין בעזאָרגט פאר דאָם קומענדיג יאָהר א סך נייע בעשעפענישען; זי וועלט עלטער, הערט אויף צו זיין לייכטזיניג; זי וואלפט אוועק איהר קינדיש שטיפערישען, קאָקעטישען שמייכעל פון פריה־לינג, איהר חן'עוודיגע, גרינע היליע פון זומער; זי וועלט לייטישער, שטאָלצער און בעגעגענט ניט מיט א ליעבליך, קאָקעטיש פנים. קעגען דעם פריהלינגס געזאנג, דעם שיר השירים פון ליעבע און לעבען, פערשפרייט זיך אין דער נאטור דער הערבסט, די קהלת שטימונג, וואָם מאכט מיט דעם הבל הבלים הכל הבל חוזק פון די יוגענדליכע טרוימען און האָפ־נונגען. אלעס שטארבט אָב פאר די אויגען. די איינציגע וואָם בלייבען לעבען זיינען די מיט נאדלען בערעקטע סאָסנעס אין וואלד, אבער זיי האָבען קיינמאָל זיך ניט געפוצט מיט בלומען; זיי האָבען קיינמאָל ניט געשטיפט מיט די ביהנען.

אין די לעצטע טעג פון זומער האָט די גאנצע נאטור א מין חשבון הנפש. מיט א סקעפטישען שמייכעל בעטראכט זי די תענוגים פון לע־בען און דאָם לעבען גופא. אָט האָבען אויפ'ן פעלד געוואקסען אזעלכע שהנע, גרינע, הויכע און בייכיגע זאנגען, וועלכע האָבען זיך אזוי שהען, אזוי הארמאָניש, אזוי פרום געשאָקעלט און געשעפטשעט אזא הויליגע תפלה צום אלמעכטיגען; אין מיטען דערינען איז געקומען דער שניטער און האָט אָהן רחמנות זיי אַרונטערגעהאקט מיט זיין שארפער, שטאָלענער קאָסע און האָט איבערגעלאָזען בלויז שטעכעדיגע גרודעס. אָט האָבען פוי־געלעך מיט אזוי פיעל טרחה, מיט אזוי פיעל קונסט און געשמאק גע־בויט נעסטען פאר זייערע קליינינקע עופה'לעך אין דיווינקלען פון די הויכע פענסטער אין שול און אין טיפלע, להבדיל, און דאָ קומט דער גלעזער און צושטערט, אפשר ניט וויליענדיג, אין איין הרף עין די חדשים לאנגע ארבייט פון די פויגלען. אָט זיינען אין די גערטנער געהאנגען אויף די קליינע קוסטעס שהנע, פארביגע, אלערליי קאָליערענדיגע בלומען, פון וועלכע עס האָט זיך געטראָגען א שטארקער, בשמים'דיגער ארא־מאט און בעגינען איז געקומען דער פראָסט און האָט פון זיי געמאכט א תל.

אומעטום, וואו מען זאל זיך ניט קערען און וועגדען, בעגעגענט מען פערדאַרבענע, צושטערנדע כוחות, וואָס מאכען א חורבן פון אלעם, וואָס האָט מיט א קורצע צייט צוריק אזוי געבליהט. אן אונזעהבארע האנד פערדארבט דעם לעבענס - זאפט, וואָס האָט אָט גאָר ניט לאנג צוריק זיך געגאָסען אין אלע בוימער און גראָזען און געבראכט מיט זיך פרישקייט, יוגענד און שעהנקייט.

צוויי וועלטען שטויסען זיך צוזאמען אנפאנג תשרי; צוויי צייטען, די יוגענד און עלטער, בעגעגענען זיך; דאָס לעבען און טויט האלטען מלחמה צווישען זיך. דער פרעהליכער, וואַרעמער זומער אנטלויפט פאר דעם נאסען, כמוערדיגען הערבסט; די יוגענד טרעט אָב פאר דעם עלטער; דאָס לעבען ווערט בעזיעגט פון טויט.

אזוינע איבערקעהרענישען און ענדערונגען, וועלכע קומען פאָר צווישען זומער און ווינטער, מוזען בעשאפען בייִם מענשען א מין סקעפטיציזם, א בטול היש און מען פאנגט אָן צו זוכען דעם תכלית פון „זיין" ניט דאָ, אויף אונזער קלייַנער וועלטל, נאָר ערגעץ־וואו אנדערש, וואו די ערדישע צושטערענדע כחות האָבען קיין שליטה ניט.

דער גלות האָט בייִם אידען ענטוויקעלט א מעהר ערנסטע, פילאָזאָפישע בעציהונג צו דער ארומיגער וועלט און צו זיך אליין און אין די טעג פון חשבון הנפש פאנגט ער אָן טיפֿ צו בעגרייפען די ווערטער:

אדם יסודו מעפר וסופו לעפר.

דענקער שרייען ניט, לייארמען ניט, פילדערען ניט, זיי אנטלויפען פון די געוועהנליכע טאָג־טעגליכע שמועסען, זיי פערשליסען זיך אין זייער אייגען וועלט — אין א וועלט פון ספעקוליאציאָנען, פון השערות און געדאנקען. שבת שובה איז יעדער פישוט'ער איר א דענקער, און דעריבער האָט מען אין אונזערע שטעדטלעך בעגעגענט אין דעם טאָג אזוי פיעל פערטראכטע, פערטיפטע מענשען, וועלכע זיינען זיך געגאנגען אזוי שטיל, גלאָסען, רוהיג פון הויז אין שול און פון שול אין הויז.

די פערטראכטע אין זיך'דיגע שטימונג פלעגט אנהאלטען ביז נאָך מנחה.

נאָך מנחה איז דער רב ארויף צום ארון קדוש, וואו דער שמש האָט שוין פון פריהער אוועקגעשטעלט א שטענדער, האָט דערלאַנגט א קוש דעם לאַנגען וויים־אטלאַסענעם פּרוכת און האָט אָנגעפאַנגען זיין שבת שובה'דיגע דרשה.

די דרשה איז געווען פול מיט מוסר. דער רב האָט אָהן רחמנות געשטראָפט דעם עולם פאר די בעגאַנגענע און ניט בעגאַנגענע חטאים, פאר די עבירות, וואָס מען האָט געטהאָן במויד און בשוגג. דער רב האָט גע'מוסר'ט און געוויינט און דער עולם, דער מענערשער, ווי דער וויי־בערשער, האָט געווויינט צוזאַמען מיט איהם, געווויינט אויפ'ן קול, ווי אמת'ע בעלי תשובות, וואָס האָבען א טיעפע חרטה פאר די עבר'דיגע זינד. די גרויסע פאטשיילקעס מיט וויסע בּאָרטען זיינען דורך און דורך נאַס געוואָרען פון די טרערען, וועלכע האָבען גערונען פון די אויי־גען־קוואלען אָהן אן אויפהער.

די דרשה, דורכגענעצט מיט די געוויינען, האָט געדויערט ביז א קורצע וויילע פאר מעריב, אזוי, אז עס איז נאָך געבליבען צייט פאר שלמה תהלים־זאָגער אריינצוכאפען אן אשרי תמימי דרך און פאר די אָנגע'יחסן'טע שטאָדט בעלי דעות צו זאָגען מבינות אויף דעם רב'ס מוסר.

ערב יום כפור.

ווי א שונד־וואַרט אין א הייליגער, געטליכער דראמא, ווי א ביליגער וויץ אין א גייסטרייכער פאַעטישער שעפונג קלינגט דאָס כפרות שלאָגען פון ערב יום כפור. דאָס גרילצען און קוויטשען פון די הינער און העהנער, וועז מען בינדט זיי צו כפרות, זייער פאַכען מיט די פליגעל, וועז מען דרעהט זיי געבונדענערהייד ארום קאָפ, די פעדערען וואָס פליהען ארום בעת מעשה אין הויז, ווי דער גאנצער נאַרישער זה חליפתי, זה תמורתי, זה כפרתי, ברייגגען אריין א מאַרנע דיסהארמאָניע, א דיסאָנאַנס אין דער שעהנער, געטליכער שטימונג, וואָס הערשט אין די עשרת ימי שובה.

ווילד, באַרבאַריש, עקעלדיג האָט אויסגעזעהן דער געהעפט, וואו מען האָט געקוילעט די כפרות.

ווי איך האָב געהאסט דעם שוחט, וועז ער האָט געהאלטען אין דער לינקער האנד די הוהן, וואָס האָט זיך גערישען, געוואַרפען מיט אלע כחות אוז זיך געוועהרט מיט איהרע פליגלען קעגען איהר תליון אוז אין דער רעכטער האנד דעם שארפען, קלייגעם חליפ'ל! ווי פיינד איך האָב איהם געהאט, וועז ער האָט ארונטערגעבויגען די הוהנ'ס קעפל צו איהר רוקען, אויסגעצופט די פעדערלעך פון איהר העלזעל אוז געמאכט מיט דעם חליף כיט־כיט...

איינמאָל, געדענק איך, בין איך מיטגעלאָפען צום שוחט זעהן ווי ער קוילעט די כפרות, ניט מעהר ווי איין מאָל. אבער דאָס איז געבוג געווען, אז איך זאָל ביי מיר בלייבען אייגעווארצעלט אן אייביגע שנאה צום חוכר, וואָס האָט פערקויפט פאר פינף קאָפיקעס קאַראַבקע געלד די

צעטעלעך. אהן וועלכע דער שוחט האָט ניט געקויפט, און נאָך מעהר צום שוחט גופא, וועלכער האָט אהן רחמנות געשניטען די העלזועלעך און געשאָכטען אויף רעכטס און לינקס די אונשולדיגע עופות, וועמענס ווארעמע בלוט עם האָט זיך געגאָסען און געגאָסען צוזאמען מיט זייער לעבען.

ווי פאסט זיך אָט די איבערבלייבעניש פון געצענדינערייי אין אזעלכע הייליגע, געהויבענע טעג? ! ווי קומט דאָס שוחט'ן, דאָס פערניכטען פון אזוי פיעל לעבענס אום ערב יום־כפור? !

אָבער ניט לאנג האָט דאָס כפרות־שלאָגען געשטערט די שטימונג פון די עשרת ימי שובה. נאָך די כפרות האָט די ערנסטע, מאוים'דיגע שטימונג צוריק פערנומען איהר פלאץ.

נאָך האלבען טאָג, וועו די הערבסט זון איז נאָך געשטאנען הויך אין הימעל, האָבען זיך געצויגען פון פערשיעדענע זייטען שורות מענשען מיט לאנגע וואקסענע ליכט אין די הענד אין בית המדרש צו דאוונען מנחה מיט'ן אל חטא.

אין אריינגאנג פון בית המדרש, אין די „פאלעס", וואו עס איז א גאנץ יאָהר אָנגעשטעלט קאסטענס אלטע שמות, זיינען געווען לאנגע און שמאָ־לע טישען, בערעקט מיט זויבערע טישטעכער, אויף וועלכע עס זיינען געשטאנען א סך קערות. די גבאים פון בית המדרש זיינען געזעסען אויּ־בען אָן ביי אן אָפענעם פנקס, נעבען די ערשטע קערה און געחשבונ'ט די נדרים, וויפיעל איטלעכער איז שולדיג פאר די עליות און סתם כבודים. יעדע חברה האָט געהאט א בלייענע קערה, וואו עס האָבען אלע וויילע גע־קלונגען מטבעות, קופערנע און זילבערנע, וואָס יעדער מנחה־דאוונער האָט אריינגעוואָרפען. צווישען אלע קערות איז אויך געשטאנען א קערה פאר דעם שבת־גוי, פאר דעם ליכטלעשער, אונטער דער השגחה פון איהם, פון דעם שבת־גוי גופא.

דער שבת־גוי איז געווען א מין אידישע אינסטיטוציאָן, א טייל פון אידישען לעבען און איז געווען בערעכטיגט צו אידישע געלד אזוי ווי אלע אידישע ענינים.

די עלטערע אידען האבען נאכדעם, ווי זיי האבען אבגעצאהלט זייערע חובות און אויסגעטיילט געלד אין די פערשיעדענע קערות, זיך אריינגע'גנב'עט אין זייטען־שטיבעל, וואו אבא דער שמש איז געשטאנען און געשלאגען מלקות. אויף אן אויסגעשפרייטער ראגאזשע האבען זיך זעכציג־זיעבעציג יעהריגע אידען געלעגט אויף די קניה, די קאפ ארונטערגעבויגען צו דער ערד, די אויגען פערמאכט, און האבען געוואגט ודוי. דער בעל ודוי שעפצעט מיט כונה אשמנו, בגדנו גזלנו... און גיט זיך ביי יעדען ווארט א קלאפ אין הארצען און אויפ'ן רוקען שמייסט אבא דער שמש מיט'ן רימען. אבא צעהלט אויף מיט כונה יעדע מלקה. ער איז געווען א גרויסער מקפיד, אבא דער שבש, אז עם זאל חס וחלילה ניט גענארט ווערען פון די ניין און דרייסיג מלקות.

איז איין זקן אויפגעשטאנען, לייגט זיך אן אנדערער און זאגט אויך ודוי און קריגט אויך מלקות פון אבא דעם שמש, וועלכער האט מיט פערגלאצטע אויגען געשלאגען און געצעהלט, געצעהלט און געשלאגען.

נאך די מלקות האט מען זיך אנגעפאנגען צו בעטען אויינע די אנדערע מחילה.

יום כפור איז נאר מכפר עבירות פון בין אדם למקום, אבער ניט פון בין אדם לחברו. פאר די עולות, וואס מען איז בענאנגען קענען מענשען, מוזען די געקריוודעטע, די מענשען גופא מוחל זיין. גאט קען דערביי גאר ניט העלפען.

— זייט מיר מוחל, רבי ישראל! איך בין אפשר אמאל ניט געווען אויסגעהיט מיט מיינע לעפצען קענען אייך. איך האב חרטה און בעט אייך מחילה! — האט רבי נאטל, ווי א פערזונדיגטער, זיך געבעטען ביי זיין משניות־חבר, רבי ישראל, מיט וועמען ער פלענט אפט חולק זיין אין א פשט, אין א רש"י.

— איך בין אייך מוחל במחילה גמורה, רבי נאטל, — האט רבי ישראל מיט'ן גאנצען הארצען געענטפערט.

— אפשר קענט איהר מיך אויך מוחל זיין, רבי נאטל, איך בין געווען צו האסטיג, צו גיך געווארען אין כעס, — בעט זיך גלייך רבי

ישראל מיט גרוים הכנעה ביי רבי נאטל'ען.

— במחילה גמורה... רבי ישראל! במחילה גמורה... — האָט רבי נאטל נעזאָגט אזוי ערנסט אָבער אזוי ווייך, אזוי צארט, ווי א פאָטער צו זיין קינד.

רבי נאטל איז געווען אן איש תמים. ער פלעגט זיצען יום ולילה אין חברה תורה קלויז און לערנען. אויסער פאר דברי תורה זיינען זיינע לי־פען געווען א נאנצען טאָג געשלאָסען. אויף זיין הוצאה, וואָס איז בע־שטאנען פון א פאָר בערלינקעס א וואָך, פלעגט פערדיענען זיין אשת חייל, לאה דבורה די הענדלערקע. איהרע פערדיענסטען פלעגען קלעקען ניט נאָר פאר זיי אליין, נאָר עס פלעגט נאָך ארונטערקומען אמאל פאר אן אורח, וואָס רבי נאטל פלעגט אָפט מיטברייננגען פון קלויז.

ביי רבי נאטל'ען איז געווען א מנהג, ניט ארויסצולאָזען אן אורח הונגעריג. מיט דריי סעודות, וואָס זיינען בעשטאנען פון צוויי פיימענע פארוואָע ביינעל און א גלאָז מילך, פלעגט ער יערען אורח מוזען מכבד זיין.

האָט עס אמאל געטראָפען, אז לאה־דבורה האָט א נאנצען טאָג קיין איין פרוטה ניט פערדיענט און עס איז ניט געווען וואָס אָנצוביסען. איז רבי נאטל אריבערגענאנגען צום גביר פון שטעדטל און נעבעטען א נדבה, ניט פאר זיך חלילה, ער האָט פיינד געהאט קצבה און פלעגט בעסער אונטערהונגערען איידער אָנצוקומען צו מענשען. עס איז אבער ביי איהם געווען אן אורח, וואָס טאָר ניט אוועקגעהן הונגעריג פון זיין הויז, און אָט צוליעב דער מצוה פון הכנסת אורחים פלעגט ער בעטען ביים גביר א פאָר גראָשען.

דער גביר פלעגט נאנץ אָפט אין כעס ווערען אויף רבי נאטל'ען, פארוואָס ער דרעהט איהם די קאָפּ.

ערב יום כפור, נאכדעם, ווי ער האָט זיך געלאָזט שלאָגען מלקות און זיך איבערגעבעטען מיט זיין חבר רבי ישראל, פלעגט רבי נאטל אוועק צום גביר און איינגעבויגענערהייד, מיט א ווייענדיגען קול האָט ער געבעטען מחילה ביים נגיד.

ע ר, רבי נאטל, האט געבעטען מחילה ביים קארגען גביר...

* * *

נאכ'ן מחילה בעטען האט מען געאיילט אהיים צו דער סעודה המפסקת.

אין דער היים האט שוין געהערשט די גאנצע יום־כפור אטמאס־פערע. **דער** טיש איז געווען געדעקט מיט א צארטען ווייסען טישטוך, **וואו עם זיינען** געשטאנען די גלאנציג אבגעשייערטע זילבערנע לייכ־טערם. אין די לייכטערם זיינען געווען אריינגעשטעקט גרויסע וואקס־נע **אדער סטעארין** ליכט. די מאכלים זיינען געווען געקליבענע און לייכ־טע. פון לאקשען און דעם כפרות־עוף איז די סעודה בעשטאנען. אויף די קונציג געפלאכטענע קיטקעם איז געווען אויסגעשפרייט דאס ווייסע, אטלאסענע אויסגעזייהטע חלה־רעקעל. די מאמע איז געווען אנגעטאן אין ריינע, געפלעטע ווייסע קליידער, די מיידלעך, וואס האבען צו כל נדרי געדארפט בלייבען אין הויז, זיינען געווען אין זייערע מארגען־קליידער, די אינגלאך ריין ארומגעוואשען און אויסגעפוצט. די מחזורים — דער ווייבערשער מיט'ן עברי טייטש און דער מענערשער מיט פרושים — זיינען געלענגען אויף א צווייטען טישל שוין אנגענרייט. אויפ'ן זעל־בען טישל איז אויך געלענגען דעם טאטענס טלית און קיטל.

ביים עסען זיינען אלע געזעסען שטיל און פערטראכט. די ווער־טער זיינען געווען געצויגלטע, די נויטיגסטע און זיינען ארויסגעזוכט געווארען לאנגזאם, וויך, מיט א בעזונדערער צערטליכקייט. איטלי־כער איז געווען פערטיפט אין די געדאנקען. די געזיכטער האבען אב־געשפיגעלט דעם אינערליכען נשמה־צושטאנד. א שטראם מיט געפיה־לען און רעיונות האט געפלויסט אין מח. די רעיונות זיינען געווען פער־שיעדענע, טיילמאל ענטגעגענגעזעצטע. מורא און האפנונג, צווייפל און בטחון האבען זיך דורכגעמישט. מען איז געזעסען שווייגנדיג און געווארט אויף דעם גרעסטען און הייליגסטען טאג פון יאהר, אויף דעם יום גדול ונורא, וועו דער פסק דין, דער אורטייל איבער'ן לעבען **און** טויט. איבער געזונד און פרנסה דארף ארויסגעטראגען ווערען.

וואָס וועט זיין איבעראיאָהר אין דער צייט? — האָט יעדער איינציגער פאר זיך געטראכט. וועט אויך איבעראיאָהר די גאנצע פאמיליע ויצען אינאיינעם און פערפאסטען, אָדער... אָדער... וועד וויים? און שווערע, פינסטערע, שוואַרצע פאַרשטעלונגען פאנגען אָן ארויפצוקומען אויף דעם גראנק און דאָס הארץ הויבט אָן צו קלעמען, צו צייהען, עס וועדט דורכגענומען מיט מורא פאר די צוקונפט. מען שטארקט זיך ניט צו טראכטען, ניט אויסטייטשען שלעכט, ניט אריינגעבען דעם זשטן אין מויל אריין. פאַרשטעלונגען, האלבע, צופיצלטע פאַרשטעלונגען שטויסען זיך צוואמען און עס בעקומט זיך א מישמאש פון גראנקען און איבערלעבענישען, אן איבערבליק אויף דאָס פערגאנגען יאָהר, א מטושטש'ער בליק אין דעם אונבעוואוסטען צוקונפטיגען יאָהר.

וואָס וועדט אין דער קורצער צייט פון דער ערב יום־כפור'דיגער סעודה המפסקת ניט דורכגעזיפט אין מח?

מעהר ווי ביי אלעמען איז דאָס הארץ געווען פערדריקט און פערקלעמט ביי דער מאמען. די מאמע האָט, משמעות, טיעפער איבערגעלעבט די ספיקות, די אונבעוואוסטקייטען, וואָס האָבען אזוי גענאָגט און געצופט די נשמה. זי האָט געקוקט אויף דעם טאטען און די קינדער און געטראכט. לאנג טראכטען און פערבאַרגען א י ן ז י ך די פערשיעדענע געפיהלען איז פאר איהר געווען אונמעגליך, זי איז געווען צו שוואַך דערצו און גלייך נאָר ווי מען האָט אָנגעפאנגען צו בענשען האָט זי אָנגעפאנגען צו ווייגען אויפ'ן קול. ווי שרעקליך, ווי האַרצרייסענד עס איז געווען דער מאמעס געווייז נאָכ'ן פערפאסטען, ביים בענשען! א נאנצער ים פון ניט קלאָהרע, מטושטישע געפיהלען האָבען זיך אָבגעשפיגעלט אין דער מאמעס טרעהרען און דער וואַלקען, וואָס איז שוין פון פריהער אָן געלענגען אויפ'ן טאטענס פנים, איז געווארען נאָך טונקעלער און די שוועדע מעלאנכאָליע, וואָס האָט געדריקט די קינדער אויפ'ן הארצען, איז געוואַרען נאָך שווערער.

נאָכ'ן בענשען, וועו די זון האָט זיך אָנגעפאנגען צו קלייבען צו איהר נאכטרוה, האָט דער טאטע ארונטערגענומען די שיך פון די פיס, האָט

אנגעטהאן דעם קיטעל, זיך איינגעוויקעלט אין טלית, און זיך געמומען קלייבען אין בית־המדרש אריין.

די מאמע מיט די קינדער זיינען אוועק צום זיידען זיך בעגעבן. אהן דעם זיידענס ברכה האָט קיינער פון די קינדער ניט געוואגט צו גיין אין בית המדרש.

ביים זיידען אין שטוב האָבען זיך אלע אייניקלעך צוזאמענגעטראָפען. ביי אנדערע ימים טובים פלעגען אזוינע בעגעגעניש פון די אייניקלעך פיהרען צו שטיפערייען, צו געשרייען, וועלכע זיינען ניט גענוארען שטיל ביז די גרויסע האָבען זיך ניט אריינגעמישט און געמאכט א פשרה.

ביי דער בעגעגעניש ערב יום־כפור האָט זיך די קליינווארג פערהאלטען רוהיג, מיט דרך ארץ, קיינער האָט זיך ניט ערלויבט צו הויבען א הויכען קול און צו מאכען אן איבעריגע בעווענונג.

דער זיידע איז געשטאנען אנגעטהאן אין טלית און קיטעל. דער העלער פייער פון די אָנגעצונדענע גרויסע ליכט האָט בעלויכטען אין דעם דונקעלען צימער זיין געקנייטשט פנים. די אויסגעבענע טעכטער און שניר, וועלכע האָבען זיך גלייך נאָך די כפרות איבערגעבעטען, זיינען געזעסען און געוואַרט ביז דער זיידע וועט זיי געבען א וואונק. די אייניקלעך זיינען געשטאנען נעבען די מוטערס און האָבען מיט א מאָרנעם יראת הכבוד געקוקט אויפ'ן זיידען, וועלכער איז איוסגעוואקסען אין א הייליגען.

מיר האָבען זיך געפיהלט רוהיגער, זיכערער ביים זיידען אין הויז. מיר האָבען געוואוסט, אז דער זיידע וועט אונז חם ושלום ניט ווינשען קיין שלעכטס, ער וועט אונז בענשען, און דעם זיידענס א ברכה וועט געווים מקוים ווערען.

כסדר, נאכ'ן עלטער נאָך, איז יעדער צוגענאנגען צום זיידען. פריהער די טעכטער און די שניר און דערנאָך די אייניקלעך.

דער זיידע האָט אויפגעהויבען זיינע מאגערע, ציטערענדיגע הענד, האָט זיי ארויפגעלענט אויפ'ן קאָפ און האָט מיט כונה, מיט'ן גאנצען הארצען געבענשט.

וועז מיר האָבען פערלאָזען דעם זיידענס הויז איז דער ראנד פון הימעל געווען רויט ווי פייער. אויף די שטילע גאסען האָבען מיר אויף יעדען טריט בעגעגענט מאנסלייט אין טלית און קיטעל, יונגע פרויען אין ווייס־אטלעסענע הילעם, די עלטערע, די באָבעס, איינגעדעקט אין וויסע לילעכער.

אלע זיינען געגאנגען אין בית המדרש צו כל נדרי...

נעילה.

ניט לאנג איז געבליבען ביז דעם ענד פון די ימים נוראים. ניט מעהר ווי קנאפע צוויי שעה. דער אורטייל, דער גזר דין איז שוין ארויסגעטראָגען געוואָרען. דער מזל פון יעדער בעשעפענישׂ, אריינגערעכענט אויך דעם מענשען, איז שוין אָנגעשריבען און כמעט פער׳חתמ׳ט. קיין גרויסע ענדערונג קען שוין אין משפט ניט פאָרקומען. האָט די פּמליא של מעלה ארויסגעטראָגען א פסק „זכאי" אויף אימיצען, וועט דער שטן שוין נעווינס מעהר קיין שליטה ניט האָבען עם צו פערוואנדלען אין א „חייב". די, ווידער, וועלכע זיינען אבגע׳משפט געוואָרען, ביי וועמען דער גזר דין איז געווען „חייב", וועלען נאָר אין נאנץ זעלטענע פאלען, אין אויסנאהמס־פאלען, קענען פּועל׳ן ביי דעם מלך מלכי המלכים, ער זאל משנה הדין זיין.

נאָט ברוך הוא איז נעווינס בארעמהערציג, אן אל רחום וחנון און טהוט פיעל חסד מיט די מענשען־קינדער; אין דער עלפטער שעה קען ער דאָס „חייב" פערוואנדלען אין א „זכאי". מיט מאנכע טהוט ער דאָס. ער שענקט זיי זיין גנאָד, זיין חסד. דאָס קען אבער נאָר זיין מיט יחידים, מיט איינציגע. בכלל וועלען שוין קיינע פערענדערונגען ניט פאָרקומען. ווי פערשריבען, אזוי וועט וועלען פער׳חתמ׳עט.

די נאנצע עדה פיהלט אן ערלייכטערונג. די נאנצע פירכטערליכע, מאויים׳דיגע פראָצעדורע פון משפט איז שוין פערביי. נאָך דעם שטורם קומט א שטילקייט. די שווערע כמארעס, וואס האָבען ווי בלעי נע־דריקט אויפ׳ן הארצען אומגעפעהר זעקס וואָכען צייט, פאנגען שוין אָן

צו פערשווינדען. עס ווערט לייכטער, פרייער. די מרה שחורה טרעט אָב. אויפ'ן נעמיטה ווערט לייכטיגער.

די אונזיכערע שיף, וואָס האָט נעמוזט דורכשניידען אין די לעצטע טעג אזא שטורמדיגען, קאָכעדיגען ים, דערנעהנטערט זיך שוין צום ברעג. זי שווימט שוין אויפ'ן גלאטען, רוהיגען וואסער. ניטאָ מעהר קיין וויינען, קיין טרערען ניסען. וויפיעל עס זיינען געווען — זיינען שוין אויסגערונגען געוואָרען פריהער. עס קלעמט שוין ניט אזוי פאר'ן הארצען. די שווערע משא איז ארונטער. עס איז געוואָרען גרינגער.

די שטימונג האָט אויפגעהערט צו זיין שוואַרץ, געדריקט. זי איז אָבער ניט געוואָרען וואָכעדיג, קלייניליך. די נעילה־שטימונג איז די שעהנסטע און די הייליגסטע, וואָס אונזערע טאטעס האָבען אין זייער צייט דורכגעלעבט.

צו נעילה איז די נשמה ריין, ווי אין קדשי קדשים פון משכן. זי איז שעהן ווי די שכינה. זי איז צארט ווי דאָס געוועב פון די יריעות. דאָס שווערע, דאָס מגושם'דיגע איז ארונטערגעוואשען געוואָרען דורך די טרערען, אין וועלכע מען האָט זיך אזוי לאנג געבאָדעט. דער גאנצער „איך" איז אויסגעלייטערט געוואָרען. די טהירישע ליידענשאפטען און תאות זיינען ווי ווילד־גראָז אויסגעוואָרצעלט געוואָרען פון דער נשמה. די נשמה האָט זיך בעפרייט פון גוף. א מלאך האָט זיך אין איהר בעזעצט און איז ארויף מיט איהר אין די הימלען.

וואָס פיהלט מען אין אזא צייט? אין אזא צייט ווילט זיך צוזאמען מיט די מלאכים זינגען א ליעד, א לויב־ליעד, א שבח צו דעם בורא, וואָס האָט בעשאפען אלע וועלטען, אלע חיות און פלאנצונגען. איבער וועלכע ער האָט געלאָזט קעניגען דעם מענש. דער בין השמשות פערשטארקט די הויכע, פאָעטישע פיהלונג. דער צאנקענדיגער פלאם פון די וועקסענע ליכט, וואָס האלטען ביים אויסגעהן, פלאנצט איין אין דער נשמה, צוזאמען מיט דעם בין השמשות, א שטילע, רוהיגע בענקעניש.

די נעילה־שטימונג קען ניט אויסגעדריקט ווערען דורך ווערטער, ניט דורך ליניען און פארבען. קולטור־מיטלען זיינען ניט גענוג אויסצודרי־קען אזא שטארקע, גייסטרייכע, הויך־פאָעטישע פיהלונג, וואָס עס הערשט

אין אזוינע מאמענטען. געזאנג — איז דער איינציגער וועג, ווי ארויסצי־טראגען דרויסען דאס, וואס מען פיהלט אין אזא צייט.

און דער עולם פאנגט אן צו זינגען...

דער ניגון פון נעילה־קדיש איז צוזאמענגעזעצט פון איינפאכע פשוט'ע טענער, אבער ווי שענן, ווי הערליך אט די פשוט'ע טענער קלינ־גען! קיין סימפאניע אין דער וועלט קען ניט איבערנעבען אזא טיף־רע־ליגיעזע, אזא פאטעטיש־נעהויבענע בין השמשות שטימונג, ווי דער נע־זאנג ביים קדיש פון נעילה.

דער נגון פון נעילה קדיש איז דאס אידישסטע געזאנג, וואס מיר פערמאגען. כל נדרי איז בעשאפען געווארען אין פערליף פון דער נע־שיכטע. די טענער פון נעילה־קדיש זיינען קיינמאל ניט בעשאפען ג־ווארען. זיי זיינען געבוירען געווארען צוזאמען מיט דעם אידען. אין איהם פיהלט זיך אונזער אריענטאלישע אבשטאמונג, אונזער לאנגער גלות און די האפנונג אויף שפעטער. וועג מען זינגט דעם נעילה־קדיש לעבט מען איבער ניט דעם בין־השמשות פון טאג, נאר דעם בין־השמשות פון יאהר, דעם בין־השמשות פון גאנצען לעבען.

דער נעילה נגון גלעט און צערטעלט די נשמה. עס וועלט פון איהם אזוי זים, אזוי מחיה'דיג, דאס עס ווילט זיך, אז ער זאל דויערן אהן אן ענד. מען וואלט זיך נעפיהלט גליקליף, אויב די וועלט וואלט זיך אב־נעשטעלט אט ביים זינגען פון'ם נעילה־קדיש און ווייטער זיך ניט נע־ריהרט.

וועג דער רב פון אונזער שטעדטעל, רבי יאנקעל חריף, האט מיט זיין זיסען, בנעימות'דיגען, הארציגען קול אנגעפאנגען צו זינגען דעם נעילה־קדיש מיט דער בעגלייטונג פון דעם חזן'ס משוררים, וואס האבען ארומגערינגעלט דעם עמוד, בעלויכטען מיט די לעצטע שטראהלען פון דער יום־כפור־דיגער זון, האט זיך געדוכט, אז די מלאכים פון הימעל זיינען ארונטער מיט זייער גאנצער הימעלשער קאפעליע און געהאלפען מיטזינגען.

דער הונגער, די מידקייט און די גאנצע אנגעשטרענגטקייט פון דעם ווייגען און זאגען זיינען אוועק ווי א רויך. מען איז מיטגעריסען און פער־

כאפט געווארען מיט דער שעהנער מעלאדיע. ווי א זיסער עלעקטרישער שטראם איז יעדער טאן דורכגעלאפען דורך די נערוון, וועלכע האבען זיך פשוט געטריסעלט, געציטערט, ווי די סטרונעם פון א פידעל.

צוויי מאל אין יאהר פלעגט דער רב אנטלייהען פון חזן זיינע משוררים: שמחת תורה צו די הקפות און יום כפור צו נעילה. פון לאנגע צייטען איז געווארען א מנהג, אז דער שליח צבור פון נעילה זאל זיין דער גרעסטער איד, דער רב. די משוררים גופא האבען זיך דעמאלט נעפיהלט הייליגער אונטער דעם רב'ס השגחה און האבען געזונגען ניט געצוואונגענערהייט, נאר מיט'ן גאנצען הארצען און מיט דער גאנצער נשמה.

נעילה איז דער קדשי קדשים פון די ימים נוראים. דער נעילה נגון— דער שיר השירים פון אלע תפילות. מאמענטנוויז הערט מען אפילו אויף צו טראכטען וועגען דעם גזר דין, וואס דארף איצט פער'חתמ'עט ווערען. מען פערגעסט זיך אן דעם מארגען. די צייט איז אזוי שהן, אז מען פערגעסט אן אלעס. מען ווערט פערכאפט מיט איהר שהנקייט. גאט איז הייליג, די מלאכים זיינען הייליג, די וועלט איז הייליג און דער מענש איז הייליג....

די טויערן פון די הימלען זיינען אין דער צייט אפען. ניטא קיין מחיצה צווישען אידען און די מלאכים. דער איד פיהלט די התקרבות צו דער שכינה און וואלט וועלען זיך מתדבק זיין, אויף אייביג פערבלייבען מיט איהר, מיט דער שכינה.

עם קלינגט דעריבער אזוי אויפריכטיג, אזוי שהן, אזוי ריין דער

יחביאנו בצל ידו תחת כנפי השכינה.

צו נעילה איז קענטיג אן אמת'ע התפשטות הגשמיות. אין יענער צייט איז דער איד אינגאנצען אויסגעטהאן פון די ערדישע גלוסטען און תשוקות. זיין גייסט שוועבט אין א סביבה פון הויכע רוחניות, אין אן עולם שכלו טוב, אין א הימעלשער וועלט, וואו מען לעבט אייביג, וואו דער מלאך המות האט קיין שליטה ניט; אין א וועלט פון אמת, צדק און יושר. דער נצוץ, דער נעטליכער פונק, איז משפיע, גיט אריין חיות, הגם מען האט שוין איבער א מעת־לעת גארנישט אין מויל געהאט; ער וואר

רעמט און לייכט, ניט נעקוסט, וואס די זון איז שוין כמעט אונטערגע־
נאנגען און די נאכט שאטענס שפרינגען ארום אויף די אינוועניגסטע
וועגט פון בית המדרש.

צו נעילה הערט גאט אויף צו זיין דער ריכטער. ער ווערט דער סימ־
באל פון הייליקייט.

דער המלך הקדוש וועגט אריבער דעם דיין אמת, דעם
אל קנא ונוקם.

און ווי גאט איז הייליג, אזוי איז אויך הייליג זיין פאלק ישראל!

יעדער פשוט'ער איד פון א גאנץ יאהר ווערט צו נעילה געהייליגט,
פיעל, זעהר פיעל וואלטען אין אזא צייט ביישטעהן דעם נסיון און זיך
מקריב זיין על קדוש השם.

נעילה האט אזוי פערכאפט דעם עולם, אז קיינער האט ניט בע־
מערקט ווי די זון איז פערגאנגען. איין־אייניגער שטראהל בלאנדזשעט
נאך ארום אויף דער ערד, וואס איז שוין אייניגעהילט מיט דער טונקע־
לער נאכט־היליע. די ליכט, וואס האבען געברענט איבער פיער און
צוואנציג שעה, האלטען שוין ביים אויסגעהן. דער פלאם פון די אויסגע־
הענדיגע וואקסענע ליכט שפרינגט און טאנצט שטארק נערוועאיש און
די אידען אין די ווייסע קיטלען און די טליתים, און די אידענעם אין די
ווייסע לייכער דארטען אין עזרת נשים שטעהען נאך אויף די פים. דער
ארון קודש איז נאך אפען און די ספרי תורות אין די ווייסע העמדלעך קו־
קען ארונטער אויף די מתפללים.

דער גרויסער טאג מוז נאך פערענדיגט ווערען מיט א תקיעה.

אויף דער תקיעה ווארטען אלע מיט אונגעדולד, מיט שרעק. מען
ווייס, אז די תקיעה קען שוין קיין זאך ניט מתקן זיין. עס איז שוין פער־
שריבען און פער'חתמ'עט. דער גרויסער משפט איז צו ענד. דער פסק
דין איז שוין ארויסגעטראגען. די תקיעה וועט אבער בכלל ווייזען ואם
פאר א פסק דין די עדה אידען האבען געקראגען. דארטען אויבען איז
מאקע שוין אלעס בעשלאסען געוואָרען, צי „חייב", צי „זכאי", אבער דא
אויף דער ערד וויים מען נאך ניט פון דעם פסק.

מעהר ווי אלע ציטערט ר' שלום וואלף דער בעל־תוקע. ער וואלט וועלען די תקיעה זאל זיין א קלאַרע, א ריינע, אהן א פגימה, אבער ווער ווייס... ער איז דאך ניט מעהר ווי א שליח. די תקיעה וועט נאר לאזען הערען דאם, וואם עס איז אבגע'פסק'ענט געוואָרען אויבען.

אט שטעהט ער שוין אויפ'ן בימה. די ליפען זיינען פערטריקענט, די הענט ציטערען. ער שטארקט זיך אבער. ער האט בטחון, אז אלץ איז דאָרטען גוט. נאט איז דאך אן אל רחום וחנון.

עס ווערט שטיל. יעדערער האלט איין דעם אטעם. רבי ישראל צעס־נעס גיט א געשריי מיט זיין בעקאנטען באסאָוון קול: תקיעה! און רבי שלום־וואלף בלאזט מיט'ן שופר.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

ער האט זיך ניט פערהיקעט. די תקיעה איז ארויס א קלאַרע. „ז כ א י", „נ י ט ש ו ל ד י נ" הייסט עס. אזוי האט מען געפסק'ענט אויבען! אלע פאנגען אן צו אטעמען פריי. אויפ'ן הארצען ווערט פרעהליך. די שוערע אנשטרענגונג פון די ימים נוראים פערשווינדט און מען שרייט אוים מיט הויכע, קלינגענדיגע שטימען:

לשנה הבאה בירושלים.

* *

גלייך נאך נעילה איז זיך דער ווייבערשער עולם צוגאנגען אהיים און די מענער זיינען געבליבען אין שוהל ביז איבער מעריב.

נאך מעריב איז שוין די נייע האלבע לבנה ווי א סערפ געהאנגען איבער'ן שול־הויף און דער עולם האט זיך געשטעלט איהר מקדיש זיין...

לעבעדיג, מונטער האט מען זיך איינע די אנדערע געזאגט און גע־ענטפערט: שלום עליכם, עליכם שלום...

— א גוטען חודש, א גוטען יאהר!

— גם אתם!

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

אין דער היים איז געווען ליכטיג, וואַרעם, פרעהליך. דער גרויסער, בייכיגער סאמאָוואר איז געשטאנען אויפ'ן טיש. הייסע, גליהענדע קויה־

לעז זיינען געפאלען פון זיין קוימען אויפ'ן מעשענעם טאיז. דאם וואסער האט פרעהליך געזידט און געקאכט. מען האט זיך דערצעהלט וועגען תענית און די נגונים. קרובים, שכנים און אזוי גוטע פריינד זיינען געקומען געווארן וועלכע מען מאכט.

נאך דער סעודה האבען זיך אלע אוועקגעלאזען צום זיידען, וועלכער האט אבגעפאסט שפעטער ווי אלע און צווישען די נעריכטען האט ער און דער אורח און די אייניקלעך אנגעפאנגען צו זינגען דעם „הדו", דעם פרעהליכען יום־טוב'דיגען זמר פון שמחת בית השואבה.

* *

אין זעלבען אוועגד פון מוצאי יום כפור, פאר האלבע נאכט, איז אריינגעשלאגען געווארען דער ערשטער צוואק פאר דער סוכה.

סוכות.

אבגערייסען איז דער איד פון דער נאטור. ער איז ווייט פון די פעל־דער און וועלדער, וואו מען קען פריי אטהעמען און פריי הנאה האבען פון די ברייטע לאנדשאפטען. דע, חוש פאר די שהנע נאטור איז אבער ביי איהם ניט פערטעמפט געוואָרען. דער לאנגער גלות האט ניט געקענט פערדארבען דעם שהנקייטס געפיהל, וואס ליגט איינגעוואָרצעלט טיף אין דער נשמה.

ביי יעדער געלעגנהייט זיך צו בעגעגענען פנים אל פנים מיט דער נאטור אדער מיט א טייל פון איהר קלייבט דער איד נחת. ער קוועלט אז, וועו ער קען זיך אריסרייסען פון שטוב און זיין אונטער'ן בלויזען הימעל. ער האט האלד די מצוות, וואס רופען ארויס די זכרונות פון דער אלטער פערגאנגענהייט, פון יענע צייטען, וועו ער איז געוועסען תחת גפנו ותחת תאנתו.

פון אלע ימים טובים איז סכות דער פרעהליכסטער. סכות איז דער חג האסיף, דער ערנטע־פעסט.

ביי אלע פעלקער איז א גרויסער יום טוב נאכ'ן שניט, וועו מען פיהרט ארונטער די גארבען פון פעלד. מען פרעהט זיך מיט דער מוטער־נאטור, וואס ערנעהרט אלע בעשעפענישען: די פיש אין וואסער, די פויגעל אין דער לופט און די חיות מיט'ן מענשען אויף דער יבשה.

דער איד איז זיך אויך משמח נאך דעם, ווי די תבואה איז שוין אראבגענומען פון פעלד. אין זיין זכרון טראגט זיך דער איד אריבער אין יענע אלטע גוטע צייטען, וועו מען פלעגט אליין בעארבייטען די ערד, וועו מען פלעגט אליין אקערן, אליין זעען, אליין שניידען און אליין אריינ־

פיהרען די תבואה אין שייער.

דער איד ווײל ניט טראכטען פון דעם אנקומענדיגען קאלטען, נאסען ווינטער, ווען דער מוח ווערט שטארק דאַרען אויף דער ביטערער חיונה, ער ווײל פערגעסען אַז דער נאַהנטער צוקונפט און פאנטאזירט פון דער אלטער, נאנץ אלטער פערגאנגענהייט, ווען אלע תבואות זיינען שוין געווען אונטער'ן דאך, ווען די וועגע פון די זאסיקעס האבען זיך געבויגען אונטער די דיקע, פעטע זאנגען, ווען מען איז מיט דער חיונה פאר א נאנץ יאַהר שוין געווען בעזאַרגט, ווען אלע ברכות פון ויתן לך זיינען מקוים געוואָרען.

די סוכה דערמאַנט אַן יענע שעהנע, גוטע, גליקליכע צייטען. ער זיצט דעריבער אין איהר מיט פערגעניגען. ניט געקוקט, וואַס דער הערבסט ווינד רייסט זיך אריין דורך די שפאלטען פון די דינע וועגטלעך, וועלכע זיינען צוגויפגעשלאַגען געוואָרען פון אלטע ברעטלעך און שפענדלעך.

דער סכך דריקט ניט אזוי אויפ'ן קאָפּ, ווי די סטעליע אין די חיזער, און ניט געקוקט, וואַס די פענסטער זיינען אין סוכה קיינמאל ניט אזוי גערַאטען, דאך פיהלט זיך אין איהר דער פרומער איד ואנץ הרחבה־דיג. אפילו דער אויפגעקלעהרטער, דער משכיל, האַט ליעב די סוכה. ערשטענס דערפאר, וואַס זי דערמאַנט דאַס שעהנע נאַטור־לעבען און, צווייטענס, ווײל זי, די סוכה, איז דער סימבאל, די עמבלעם פון איצטיגען גלות, פון דעם נע־ונד לעבען.

וואלגערען זיך דען ניט די אידען ארום אין פערלויף פון צוויי טויזענד יאַהר אין לייכטע, ווינדיגע, אויף גיך אויפגעשטעלטע סוכות? האַט דען אונזער נאנצעס לעבען ניט מעהר וואלקענס ווי זונען־שיין?

אונזערע טאַטעס האבען דעריבער מיט גרויס חשק געקלאפט די ברעטלעך, געשלאגען די צוועקעס פאר די זיעבען־טעניגע געצעלטען און מיר, אינגלעך, פלעגען שלעפען דעם סכך מיט'ן גאנצען כח און העלפען דעקען די אידישע סוכה, וואו עס בעדארף זיין מעהר שאַטען ווי ליכט...

אפשר נאך מעהר ווי די סוכה זיינען אונזערע טאַטעס געווען ליעב דער אתרוג מיט'ן לולב, די הדסים מיט די הושענות. ווי ציטריג דער אתרוג איז געווען ביים טאַטען? ווי ער האַט איהם געצערטעלט, עס זאל

חס וחלילה אויף איהם קיין שטויבעלע ניט פאלען? ווי ער האָט איהם געוויקעלט אין די פאקעלעם, וואָס האָבען אזוי געשמעקט מיט ציטראָנען אראָמאט און געבראכט א גרום פון ארץ ישראל — דאָס לאנד פון די פאטערס.

א מוטער ציטערט איבער איהר בן־יחיד'ל ניט אזוי פיעל, ווי אונזערע טאטעס פלעגען ציטערען איבער דעם אתרוג, דעם מהודר, וואָס האָט געמוזט זיין גאנץ, אָהן א ברעקעל פנימה, אפילו ווי א שפילקע קעפעל, וואָס האָט בעדארפט האָבען א פרוכטיגע, געלע פארב, א שהנעם געוואקס און א שהנעם, ארויסגעוואקסענעם פטום.

מיר, קליינע וועווערייקעם, פלעגען ערב סכות ניט טאָרען זיך צוריהרען צום קאָמאָד, וואו עם איז געשטאָנען די זילבערנע פושקע, אין וועלכער עם איז געלעגען גאנץ בעקווועם איינגעוויקעלט אין פאקעלעם מיט'ן פטום ארויף דער מחודר'דיגער אתרוג.

די מאָמע האָט אויף געהאט ניט וועניג צרות פון אתרוג. זי האָט געמוזט אויפפאסען, אז עם זאָל אין צימער, וואו דער אתרוג איז געלעגען, ניט זיין צו ליכטיג און צו פינסטער, ניט צו טרוקען און צו נאס. זי האָט אָבער ניט געוושאלעוועט איהר ארבייט און אבגעהיט די טעמפעראטור און די ליכט. זי האָט געוואוסט, אז דער טאטע איז א גרויסער מקפיד צו האָבען אן אתרוג א מהודר, א שהנעם, א פיינעם און פלעגט טאקע אליין אויף קלייבען נחת פון איהם, פון מהודר.

אין אן אנדער ווינקעל פון צימער, וואו דער אתרוג איז געלעגען, איז געשטאָנען א דייזקע וואסער, וואו עם זיינען געווען איינגעטונקט ביז א דריטעל, פונקט אזוי ווי דער אתרוגים סוחר האָט ג'פסק'ענט, די הדסים.

די הדסים האָבען געמוזט זיין לכל הפחות דריי טפוזים פון אויבען. תלתא בקן אחת. די דריי בלעטלעך, וואָס האָבען ארומגערינגעלט דעם שטאָנגעל, האָבען געמוזט ארויסגעהן פון איין נעסט.

אויף א קליינעם טישעל זיינען געלעגען אויף האלב־פייכטע מאָך די ערבות (הושענות), וואָס דער קברות איד פלעגט אנרייסען נעבען בית עולם. אָנגעשפאָרט אין טישעל איז געשטאָנען דער לולב — דער צענטער פון דעם גאנצען הייליגען בוקעט.

דער לולב מוז זיין א ירוק, א גרינער, א חיי־אהריגער. מיט א יבש, מיט א פערטריקענטען, מיט א פאראיאהריגען לולב פלעגט מען זיך בענ־צען נאר על פי הדחק, אין א צייט, ווען קיינע אנדערע זיינען ניט געווען.

די בלעטער פון לולב זיינען געווען פליישיגע, זאנפטיגע, דורכגע־זעטיגט מיט דעם פעטען שטארקען פלאנצען־זאפט. עס האט פון זיי נע־שפריצט א פרישקייט, עס האט זיך געפיהלט אן אנגענעהמער געזונדער ארמאטע. אויבען האט דער לולב געמוזט זיין גאנץ. די צוויי צענטראלע בלעטער, ווען וואקסען פריהער פארלאלע איינע קענען די אנדערע און נעהען זיך שפעטער פארנאנדער אין ענטגענגענגעזעצטע ריכטונגען, האבען נעמוזט זיין צוזאמענגעוואקסען. א סדוק, א נעשפאלטענער לולב, איז פסול און מען טאר אויף איהם קיין ברכה ניט מאכען.

מיט א טאג פריהער איידער רבי שלמה זלמן פלעגט דארפען נעהן אנקוקען דעם „אתרוג" (אונטער'ן "אתרוג" האט נעהייסען דער גאנצער נעשטעלע: דער אתרוג גופא, דער לולב און די הדסים), פלעגט ער פאמע־ליך דורכקוקען זיינע בריליען, אויב זיי זיינען גאנץ, זיי גוט אויסווישען מיט דער פאטשיילע און זיי האלטען אנגענגריים.

ביים קלייבען דעם אתרוג פלעגט ער אונטערזוכען און נאכזעהן יע־דען פינטעלע, יעדע שטויבעלע, וואס איז געלעגען אויפ'ן אתרוג. אליין פלעגט רבי שלמה זלמן ניט נעהן קויפען אן אתרוג. ער האט זיך ניט אנ־גענדויט אזא וויכטיגע ארבייט, פלעגט ער מיטנעהמען מבינים, וואס לייי־דען ניט פון שנופען, רחמנא לצלן, וואס האבען א גוטען חוש הריח און ביי וועמען עס טרעהרט ניט פון די אויגען, וואס האבען א גוטען חוש הריאה.

ניט אזוי גיך פלעגט רבי שלמה זלמן ענדיגען מיט'ן אתרוגים סוחר. ער האט געמוזט אפריהער פונאנדערווייקלען אלע אתרוגים, זיי אויסלי־גען אין א רייהע איינער קעגען די אנדערע און אבוועגען די מעלות און חסרונות פון יעדען בעזונדער. דער אויסערוועהלטער אתרוג האט בע־דארפט זיין דער גרעסטער מהודר פון קאסטען.

וועז דער אתרוג איז שוין געלעגען ביי רבי שלמה זלמן אין הויז אלס זיין אייגענטום, האט די גאנצע שטעדטעל געוואוסט, אז רבי שלמה

זלמן האָט איינגעהאנדעלט דעם טייערסטען אתרוג, דעם שעהנסטען מהודר.

רבי העשיל, איינער פון די פני, וואָס האָט אויך געהאט א חזקה צו האָבען א גרויסען מהודר, האָט שטארק מקנה געווען רבי שלמה זלמן'ען פאר דאָם גליק, וואָס איז איהם אריינגעפאלען.

אין דער פריה צום דאוונען, איז רבי העשיל צוגענאנגען צו רבי שלמה זלמן'ען און האָט, אזוי ווי ער וויים פון קיין זאך ניט, א פרעג געטאָן:

— האָט איהר שוין געזעהן אן אתרוג ביי לייבע דעם רבי'נם?

— שוין געענדיגט, ברוך השם, מיט איהם נעכטען פאר מנחה — ענטפערט רבי שלמה זלמן מיט ניט ווייניג שטאלץ.

— נו, א מהודר? — פרעגט ווייטער רבי העשיל.

— שייך א מהודר, א מהודר שבמהודרים, א מובחר שבמובחרים! אן אמת'ער ארץ־ישראל'ניק און א פטום ווי ביי א קאראפירער. היינט א מראה! היינט דער גדול! פש... אן אמת'ע צאצקע. דער כהן־גדול אליין האָט געמעגט מיט איהם בענשען. ווילט איהר אפשר א קוק טהאָן אויף איהם, רבי העשיל?

— מהיכי תיתי. פארוואָס ניט, לאָמיך טאקע אויך אָנקוקען אייער מציאה — האָט רבי העשיל געענטפערט מיט אביסעלע קנאה, פאר וואָס רבי שלמה זלמן האָט אויסגעכאפט דעם בעסטען מהודר.

ביי רבי שלמה זלמן'ן אין שטוב האָט מען קודם כל זיך גוט אויסגעשנייצט די נעזער, געוואשען די הענד, גוט, טרוקען זיי אָבגעווישט און אנטהועדיג די ברילען אויפ'ן נאָז, האָט מען אָנגעפאנגען צו קוקען אויפ'ן מהודר. רבי שלמה זלמן מיט נחת און מיט נאוה און רבי העשיל מיט ערנסים און מיט קנאה...

דעם ערשטען טאָג סכות פלעגען די עלטערע אידען אויפשטעהן צוזאמען מיט די ערשטע שטראהלען פון דער מאָרגען־זון, פלעגען ארויסנעהמען דעם אתרוג און איהם איבערלעגען אין צארטע ווייסע וואטע. די הדסים זיינען ארויסגענומען געוואָרען פון דייזשקע און צוזאמען מיט די הושענות האָט מען זיי ארומגעבונדען אונטען ארום דעם לולב. די הדסים

מיט די הושענות האָט מען בעהעפט צום לולב מיט רינגעלעך אדער מיט א הדס, וואָס די אינגלעך פלענען קונציג אויספלעכטען פון לולב־בלעטער.

אז אלעס איז געווען צונויפגעשטעלט, איז מען ארײן אין סוכה בענשען אתרוג.

אין סוכה איז נעווען קאלט. דער פערפרוירענער מאַרגען־טהוי האָט ערשט אָנגעפאַנגען אַבצוגעהן און האָט געטריפט פון׳ם סכך, וואָס האָט ארויסגעגעבען א שטארקען וואלד־ריח.

אין איין האנד דעם אתרוג, אין דער צווייטער דעם לולב, האָבען אונזערע אידען מיט גרויס כונה געמאכט די ברכה שהחיינו.

דער סכך־דאך, דער שהנער גרינער פאלמען־צווייג, די פרישע דריי בלעטערדינע מירטען און די שהנע פרי, דער אתרוג גופא. האָבען זהר שטארק אָבגעפרישט אין זכרון די אלטע טרוימען פון א לעבען נאהענט צו דער נאטור.

נאָכ׳ן טאטען איז נעגאנגען די מאמע בענשען אתרוג. אליין א גלעזערנטע, האָט זי געוואוסט, אז דער אתרוג מוז אָנהאלטען זיין מהודר־דיג פנים ביז הושענה רבה, און האָט אויפגעפאסט איהרע הענד זאלען זיין טרוקענ בעת זי נעהמט דעם אתרוג.

צרות פלענט זיין מיט דער דיענסט־מיידל, וועלכע האָט געמוזט ניט נור וואשען, נאָר שיערען די הענד א היבשע צייט אידער מען האָט איהר אויף א רגע אָנגעטרויט דעם אתרוג.

— זיינען דיינע הענד ריין? פלענט די באלעבאסטע נעהמען צום דאפראָס דאָס מיידל, וואָס איז געשטאנען ביים אריינגאנג אין סוכה, זיך גוועוישט מיט׳ן פארטוך די נאז און געוואַרט ביז וואנעט עס וועט קומען איהר צייט צו בענשען אתרוג.

— ריין ווי גאלד — האָט זי מיט שטאלץ געענטפערט.

— ווייז אקארשט — האָט די באלעבאסטע זיך גוואלט אליין איבערצייגען. — וואָס מיינסטו, דאָס איז א בולבע, אן עפיל, א בארנע איז דאָס? דאָס איז דאָך־אן אתרוג! — פלענט די באלעבאסטע בע׳טעם׳ען איהר געגויע אונטערזוכונג.

אין בית־המדרש האָט יעדער נכבד געטראָגען דעם אתרוג אליין. שטאָלץ איז געווען רבי שלמה זלמן, וועז ער איז געגאנגען מיט דעם מאנטעל אויף די פלייצעס, אין דער רעכטער האנד די זילבערנע פושקע מיט'ן אתרוג און אין דער לינקער האנד — דעם לולב. נור א געליעבטער, וואס טראָגט א בוקעט שהנע, פרישע בלומען צו זיין געליעבטע, קאָן פערשטעהן, וואס יעדער פרומער איד האָט געפיהלט, וועז ער איז זיך געגאנגען מיט'ן אתרוג און לולב אין בית־המדרש.

ביי דעם „אנא" פון הלל איז געווען שעהן צו זעהן, ווי די לולבים האָבען זיך בעווענגט אזוי סימעטריש אין מזרח זון מערב, אין צפון און דרום, אויבען און אונטען. דער גאנצער בית המדרש איז פערוואנדעלט געוואָרען אין א גרין הויז מיט די שהנסטע טראָפישע פלאנצונגען.

נאָך שהנער איז די פראָצעסיאָן, די הקפות ביים הושענות זאָגען. די ספר תורה איז געשטאָנען אויפ'ן בימה ארומגערינגעלט מיט א בעווענגליכען פרעכטיגען רינג פון יונגע, גרינע, שהנע פאלמען־צווייגען, וואו די בלעטער האָבען ארויסגעלאָזען א געהיימניספולען גערויש.

אין קאלטען בית־המדרש האָט מען אָט איצט, הערבסט־צייט, דערפיהלט דעם בשמים'דיגען, פיעל־ריחות'דיגען פריהלינג.

הושענה רבה.

ווען איהר בלעטערט דורך א פנקס פון די חברות: משכיל אל דל, סומך נופלים, לחם עניים, בקור חולים און דאס גלייכען, וועט איהר שטענדיג געפינען אין דער רשימה פון די הכנסות א גרויסע סומע געלט פאר „הושענות".

יערע חברה פלעגט בארגען און לייהען און מאכען מעהר הוצאות וויפיעל מזומן עס איז פאראן ביים נאמן אויף דעם חשבון פון הושענות־אויסטראגען.

די הושענות זיינען געווען די בעסטע סחורה, פון וועלכער א חברה האט געקענט מאכען רוחים, און די נאכט פון הושענה רבה איז געווען די פאסיגסטע צייט דערצו.

פאר דעם שעהנעם סימבאלישען נאמען אליין, וואס די האלב אבּ־געווענלקטע קלייניע וועלט האבען זוכה געווען, פערדיענען זיי, מען זאל מיט זיי האנדלען ניט פאר פריוואטע עסקים, נאר פאר חברות, וואס זייער צוועק איז אויסצוהעלפען, אונטערצושטיצען א נויט בעדערפטיגען.

די הושענות האבען בעסער ווי טויזענדע דרשות ערוועקט דעם רחמנות געפיהל און ארויסגערופען דעם גראנק, אז איין מענש מוז דעם צווייטען ארויסהעלפען אין דער צייט פון נויט.

דער איד פערשטעהט נאכץ גוט, אז אום גאט זאל איהם העלפען, דארף ער, וואס ווייניט און בעט זיך: „הושענה!", קודם אליין העלפען אנ־אנדערן. מען קען ניט האבען פערשטאכענע אויגען און קומען בעטען

היף, בעת מען וויל אליין ניט העלפען. וויל מען אז גאָט זאל זיין צי א ו נ ז גוט. דארפען מ י ר זיין גוט צו לייטען.

„העלף אונז, גאָט!", שרייען די אידען אום הושענה רבה.

„העלפט זיך איינע די אנדערע", רופט אן אינערליכע שטים.

און מען העלפט זיך טאקע אוים.

הושענה רבה איז געווען דער הילפס־טאָג ביי אונזערע טאָטעס און זיידעס. אין דער צייט האָט יעדערער געפיהלט זיינע התחייבות'ן, זיי־נע פליכטען צו זיינע מיט־מענשען און האָט געהאָלפען מיט א פולער האנד און מיט א גאנצען הארצען.

די וועלבעס, די הושענות זיינען פערבונדען מיט א וויכטיגען קא־פיטעל פון דער אידישער פערגאנגענהייט. איינע פון די שהנסטע בלע־טער איז אין אונזער דיקען היסטאָרישען בוך דורך זיי פערשריבען גע־ווארען.

אין דעם גלות בבל, נאָך דעם חורבן פון ערשטען בית המקדש, וועו מען האָט אונז פערטריבען פון אונזער לאנד און מיר האָבען געמוזט זיך ארומוואלגערן אין א גלות־לאנד, ארום די טייכען פון אונזערע אונטער־דריקער, און אין דער שטיל וויינען אויף אונזער פערלוירען היים, אויף ציון, האָבען מיר אויף די וועלבעס אויפגעהאנגען אונזערע פידלעו.

ניט אויף בלומען האָבען מיר אויפגעהאנגען אונזערע אינסטרו־מענטען פון פרייד, ניט אויף הויכע בוימער האָבען מיר געלייגט אונזע־רע האָפנונגען, נאָר אויף די ארעמע, מאָגערע, פערדארטע וועלבעס.

על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו...

די איינפאכע וועלבעס, די וואָס וואקסען פאוע טייף, אונטער'ן בארג, די, אויף וועלכע מען טרעט אהן רחמנות, ברייגען מעהר טרייסט צו דער אידישער צוואוועהטאָגטער נשמה, ווי די הויכע דעמבעס, וועלכע פעררייסען דעם קאָפ...

וועו אונזערע טאָטעס האָבען בעדארפט קלייבען גאלד, האָבען זיי דעריבער גענומען א פאָק וועלבעס אונטער'ן ארעם און מיט זיי געגאנגען פון הויז צו הויז.

מען האָט געהאַלפען מיט הושענות אום הושענה רבה...

אין דער נאכט פון הושענה רבה איז די נאנצע שטעדטעל געווען אויף די פים. קיינער איז ניט געשלאָפען; אלעמען האָט זיך געוואלט זען ווי דער הימעל שפּאלט זיך. וואר וואלט דאָס וועלען פערשלאָפען אזא וויכטיגען מאָמענט, אזא גרויסע געלעגנהייט אין לעבען?

די עלטערע אידען זיינען געזעסען אין בית המדרש און געזאָגט דעם תקון. די באלעבאָסטעס האָבען זיך א נאנצע נאכט נעפּאָרקעט אין קיך. די קליינע אינגלעך פלעגען ארומלויפען אויפ'ן שול־הויף און וואָרטען מיט גרויס אונגעדולד אויף דער רגע, וועו מלאך מיכאל וועט ארונטערקוקען אויף דער ערד. די יונגע־לייט — זיי האָבען געטהאָן די וויכטינסטע ארבייט: זיי האָבען אויסגעטראָגען הושענות פאר זייערע חברות.

* * *

צוויי אזייגער באגינגען.

די נאכט איז קאלט אָבער פרייש. אויף דעם קלאָרען נעשטערענטען הימעל שווימט שטאָלץ די לבנה. זי איז אינגאנצען ענטפלעקט מיט איהר ליכטיג פנים. ערגעץ וואו שטעהט א פערטראכטער איד און וואָרט אויף דער רגע, וועו אלע זיינע בקשות קעמען ערפילט ווערען. דערווייל זוכט ער אין דער לבנה יהושע בן נון'ס פּרצוף. פון די ליכטיגע שולען און בתי מדרשים טראָגט זיך א געמיש פון פערשידענע אלערהאנדיגע שטימען. אין די סוכות, וועלכע זיינען בעגאָסען מיט דער לבנה ליכט, ליענט א מאָדנע געהיימנים. די נאָדלען פון דעם סכך היטען אָב זעהר שטארק, אז אין זיי זאל אריינקומען וואָס וויניגער ליכט. אין די הייזער זיינען אָנגעצונדען אלע לאָמפען און פּרעהליכע, קלינגענדיגע פרויען שטימען מישען זיך דורך מיט דעם אָפּטען קלינגען פון די זילבערנע לעפעל, נאָפּעל־מעסער און אנדערע געשיר.

ליכטיגער ווי אומעטום איז ביי יאָסעל רבי שלמה'ס. די באלע־באָסטע, פייגל רבי יאָסעל'ס, האָט זיך אויף א ווייַע צוגעלאָזט. רבי יאָסעל אליין איז אין בית המדרש ביים תקון. געבליבען אין דער היים איז רבקה, די יונגע כלה, רבי יאָסעל'ס מוזינקע. זי פוצט אויף די הויז מיט אלע קליפערלעך. אויף דעם גרויסען רונדען טיש האָט זי אויסגע־שפרייט דעם צארט־ווייסען ליינענעם טישטוך, וואָס איהר פאָטער האָט געבראכט ערב יום טוב פון מקום. אויפ'ן טישטוך שטעלט זי אוים אלע גאלדענע און זילבערנע געשיר מיט משקה און טאָרט און פערשידענע איינגעמאכטסען. זי אליין איז שוין פערקעמט און אָנגעטהאָן אין איהר שהנסטער מאָרגען־קלייד. זי איז אביסעלע נערוואָאיש. איהר נערוועזיטעט קומט אָבער ניט פון פערדרוס, נאָר פון פרייד. איהר הארץ קלאפט פרעהליכער ווי געוועהנליך. וועז די דיענסט, וואָס העלפט איהר „גרייטען דעם טיש" געהט אריין אין קיך, כאפט זי זיך צו צום שפיגעל און מאכט צוערעכט די האָר, איהר זאָל בעסער קליידען. אָהן בעזונדערע כוונות צום זינגען מורמעלט זי אונטער א שמחת תורה'דיגען נגון. איהר גאנצעם וועזען ציטערט און זינגט. מינוטענווייז פערטראכט זי זיך אין ווערט טרויעריג. דער איצטיגער הושענה רבה איז דער לעצטער פאר איהר חתונה, וועט זי פועל'ן ביים רבונו של עולם, וואָס זי פערלאנגט?.. . דיזע ספקות האלטען אבער לאנג ניט אָן. זיי ווערען בטל בששים, זיי פערשווינדען אין ים פון פרעהליכע געדאנקען, וואָס הויבען זיך ווי הויכע כוואליעס אין איהר מח.

אויף וועמען וואָרט זי?

זי וואָרט אויף איהר חתן, דעם וואלאָזינ'יק, וואָס איז געקומען צו איהר אויף יום טוב צו־גאסט.

די וואויע בחורים און די יונגעלייט פון שטעדטעל האָבען אזוים אריינגענומען אין זייער חברותא, צו געהן אויסטראָנען הושענות פאר דער חברה לחם עניים.

איהר חתן האָט זיך אזוי ווי אלע אנדערע יונגעלייט פון די נכבדים אָנגעטהאָן אין א צילינדער־הוט און אין א וואָרעמען שאטען־פעלץ, וואָס

ער האָט מיטגעבראכט. ער האָט אויך געטראָגען די גאָלדענע קייט מיט דעם גאָלדענעם זייגער, וואָס איהר פאָטער האָט איהם געגעבען אין די חתן מתנות.

ווי שעהן, ווי חנ'עוודיג ער, איהר חתן, זעהט אוים?... אזוי וועט ער אויך אויסזעהן אונטער דער חופה — האָט זיך רבקה געטראכט — וועז זי מיט איהרע עלטערען, מיט די מחותנים וועלען ארום איהם מאכען די הקפות. זי וועט איהם דאן ניט קענען זעהן. איהר פנים וועט זיין פערדעקט. אבער אזוי, פונקט אזוי וועט ער זיין אנגעטהאָן...

זי הערט פון דער ווייטענם א פרעהליכען „גוט יום טוב" און איהר בלוט פאנגט אָן געשווינדער צו קלאפען אין איהרע שלייפען. זי האָרכט זיך צו ביים פענסטער... יא, דאָס זיינען זיי, דאָס איז ער... זי דערקענט זייערע שטימען... אָט געהען זיי שוין.

א פרעהליכער קלאפען אין טיר. ישראל דעם רב'ס שרייט אוים אין דער הויך, אז מען האָט געקענט דערהערען אויף דער צעהנטער גאס: „פתחו שערים!"

— ויבא „גוי" — רופט זיך אָב איינער פון דער חברה.

אלע צולאכען זיך.

רבקה כאפט א גיכען קוק אין שפיגעל און לויפט אנטקענען עפענען די טיר.

— גוט יום טוב, כלה! א גמר חתימה טובה!

— גוט יום טוב, גוט יאהר — ענטפערט רבקה מיט'ן גאנצען האַרצען און איהרע בליקען בעגעגענעז זיך מיט די בליקען פון איהר חתן, וואָס האָט געטראָגען א גאנצען מולטערל מיט הושענות. די חתן־כלה פערשעהמען זיך...

— אה, משקה! כבוד! — שרייט אוים ישראל דעם רב'ס און נעהמט זיך גליך אָנגיסען א כוס.

אלע טהוען איהם נאָך.

די כלה סארווערט און שטעלט אונטער יעדען א שטיק טאָרט צו פערבייסען.

— לחיים! — שרייט אוים ישראל. — לחיים כלה־לעבען!

— טרינקט געזונטערהייד — ענטפערט רבקה מיט נחת.
— און דעם חתן לאזט איהר אויס? — פרעגט איינער.
— וואס הייסט? לחיים חתן־לעבען!
— לחיים טובים!

האט איהר שוין פערקויפט דער כלה הושענות? — פרעגט חיים'ל אברהם'ס, וואס האט געהאלטען די רויטע פאטשייל מיט די גאלד.

דער חתן נעהמט ארויס א בינטל הושענות און דערלאנגט דער כלה.

די כלה האט דאס צוגענומען מיט א ליעבליכען שמייכעל, ווי דעם פרעכטיגסטען בוקעט בלומען און האט מנדר געווען פאר דער חברה חי מאל חי גילדען.

חי מאל חי! — שרייט חיים'ל אויס אין דער הויך, דער חתן זאל מאקע וויסען, וואס פאר א בריליאנטענע ארץ זיין כלה האט.

— זאל זייז צום לעבען — ענטפערען אלע מיט אמאל און מען נעהמט זיך ווייטער צום טיש מיט די כבוד.

מען טרינקט לחיים'ס, מען זינגט פרעהליכע נגונים און ניט בעי מערקט פאר זיך אליין האט מען פערקאשערט די רעק און גענאנצט א קארעהאד מיט דעם חתן און מיט דער כלה. פון דעם טאנץ האט זיך פייגעל די מחותנת'טע אויפגעכאפט און האט מיט גרויס נחמה צוגעי זעהן, ווי איהר טאכטער טאנצט צוואמען מיט איהר חתן א כשר'ן טאנץ, א טאנץ לשם מצוה.

זי האט אריינגעווארפען אין דער פאטשייל נאך אמאל חי און זיך איינגעפאכטען אין רקוד'ל...

שמחת תורה.

שמיני עצרת בייטאג, ווען דער עלטערער עולם, וואס איז נאך ניט געווען אויסגערוהט פון דער הושענה רבה נאכט, האט זיך אויף א ווייל צוגעלעגט, כדי ניט צו זיין שלעפעריג ביי די הקפות, האט זיך אין די גאסען פון שטערטעל געהערט א לעבעדיגער אינגעלשער געזאנג, וואס איז געווען צוזאמענגעשטעלט פון הונדערטער דינע גרילצענדע שטימען.

דער געזאנג איז געווען א צושפיעל צו א־מין סאלא, וואס זלמן דער מלמד האט מיט זיין הייזעריגען פערשטיקטען קול געזונגען.

זלמן איז געווען א דרדקי־מלמד אין דער תלמוד תורה. אזוי ווי אין תלמוד תורה איז קיינמאל קיין נעלר ניט געווען, פלעגט זלמן קיין שכר לימוד ניט קריגען און איהם פלעגט אויסקומען צו הונגערן מעהר ווי איין מאל א טאג.

— ווער וויים, וואס פון מיר וואלט געווארען — פלעגט זלמן אליין מודה זיין — ווען מיין טאטע, זכרונו לברכה, וואלט מיר ניט געלאזען די הויז. מיט'ן עסען קען מען ווי עס איז נאך דורכקומען. איז ניטא קיין וואראמעס פערריכערט מען די ליולקע. די ליולקע איז פונקט אזוי ווי עסען. זי פערשלאגט דעם הונגער. אבער צו וואלגערען זיך בשכנות, זאל גאט אויסהיטען. געלויבט און גראנקט דער השם יתברך דערפאר— פלעגט זלמן ענדיגען זיין שמועס, אויפהויבענדיג זיינע הענד צום הימעל.

„די הויז", וואס זלמן דער מלמד האט געקראגען בירושה, איז געשטאנען פאזע טייך. ערב פסח, „ווען די קריעם פלעגען געהן" איז זיין „הויז" געווען די ערשטע כפרה פערפלייצט צו ווערען. דאס מאטעריאל,

פון וועלכען זי איז געווען אויפגעבויט, איז אויך ניט געווען אזוי פוי־
געלדיג. זי איז געווען אויפגעבויט פון ברעטלעך און פערפוילטע באל־
קענס, אויף וועלכע דער שימעל האָט זיך גאנץ הרחבה'דיג איינגעוואָר־
צעלט. צווישען די פענסטער און די וואנד זיינען געווען לעכער, וועלכע
זיינען ווינטער־צייט געווען פערשטאָפט מיט לופּעטעס.

דער ווינד פלעגט זיך אין „הויז" גאנץ בריטלעך ארומשפּאַצירען און
דורכנעהמען די ביינער פון זלמן'ען אליין און פון זיין ווייב.

— וועו נאָט וועט אונז העלפען — האָט תמיד געהאָפט זלמן'ס ווייב,
די מלמד'יכע — וועלען מיר קודם צודעכט מאכען אונזער הויז, דער ווינד
זאל דאָרטען ניט אזוי שטארק בלאָזען...

קיין פלאץ האָט די „הויז" ארום זיך ניט געהאט און עס איז ניט גע־
וועו וואו אויפצושטעלען א סוכה, פלעגט זלמן געהן עסען אין זיין שכן'ס
סוכה.

אין די זיבען טעג פון סוכות פלעגט זיך זלמן פשוט מחיה זיין. דער
ווינד האָט אין שכן'ס סוכה ניט אזוי שטארק געבלאָזען, ווי ביי זיך אין
דער היים.

שמיני עצרת נאָכ'ן דאוונען, ביים אָבזאָגען דעם לעצטען „יהי
רצון" אין סוכה, וועו ער האָט בעדארפט געהן אין זיין אייגען „הויז",
פלעגט ער נעהמען אן איבעריגען לחיים און אָנפאָנגען צו זינגען מיט
גרויס התלהבות:

קד־ש־נו במצ־ו־ת־ך

ותן חל־ק־נו בתו־ר־ת־ך...

די חדר־אינגלעך האָבען שוין געוואוסט זלמן'ס מנהג, האָבען זיי איהם
אָבגעווארט ביים סוכה און זיינען דערנאָך צוזאמען מיט איהם געגאנגען
אין אלע גאסען און געזונגען מיט איהם:

קדשנו במצותיך

ותן חלקנו בתורתיך...

אי,אי, אי.

אין דער צייט, וועו זלמן מיט די קינדער האָבען נאָך געהאלטען אין
מיטען זינגען, האָט מען זיך שוין אָנגעפאָנגען צו קלייבען ביי רבי שמחה

מאיר׳ס, דעם גבאי ראשון פון חברה קדישא.

צוערשט זיינען געקומען די גבאים, די „זקנים" און אלע אנדערע בעלי התמנות׳ן. שפעטער האבען אנגעפאנגען צו קומען אלע חברה לייט, יועל־כע האבען זיך געזעצט ארום די גרויסע, וויים געגרייטע טישען, אויף וועלכע עס זיינען געשטאנען פלעשלעך מיט משקה און גרויסע בעקענס מיט אבגעקאכטע באב.

אזוי ווי רייז־קאשע האט ניט געטארט פעהלען אויף א סיום, אזוי האט אבגעקאכטע באב געמוזט זיין אויף יעדער שמחה פון חברה קדישא.

די סארווערס פון דער שמחה זיינען געווען די קברות־לייט און די שמשים. זיי האבען יעדען חברה־מאן דערלאנגט די פלעשלעך, אנגענא־סען די גלעזלעך, געטיילט די לעקעך און פאנאנדערגעשטעלט די טאשען אבגעקאכטע באב.

צווישען די שמשים האט מעהר ווי אלע נעארבייט זושע קאפיטאן. זושע קאפיטאן האבען די רעקרוטען־כאפער אבגעריסען פון זיין מא־מע׳ן די אלמנה, וועלכע איז נאך ניט אלט געווען זעקס יאהר. די אלטע לייט, וואס האבען געדענקט די גאנצע געשיכטע, האבען נאך עד היום ניט געקענט פערגעסען די בלוטיגע רציחה פון די „כאפערס", וועלכע האבען ניט געהערט חיה די אלמנה׳ס געווייינען און יללה׳ס, וועלכע מען האט פון איהרע הענד צוגענומען איהר קינד.

— אזא רציחה — האבען זיי דערצעהלט — איז גאר ניט געהערט געווארען.

די אונגליקליכע חיה האט זיך אנגעטשעפעט אן די רעדער פון וואגען, וואו איהר קינד איז געווען געזעסען שוין אבצושיקען אין אויעזד. אבער דער רעקרוטען כאפער האט איהר דערלאנגט א שמייץ מיט׳ן בייטש. זי איז געבליבען אין חלשות און איהר קינד איז אבגעפיהרט געווארען..

נאך פינף און צוואנציג יאהר איז זושע געקומען אן אויסגעריענטער מיט מעדאלען זובען זיין אלטע מוטער. זי איז שוין אבער צו זיין גרויסען וועהטאג לאנג געלעגען אויפ׳ן בית־עולם.

זושע האט אנגעפאנגען אפט צו געהן אויפ׳ן קבר פון זיין מאמען.

דער בית־עולם איז געווארען זיין ליעבלינגס־ארט, וואו ער האט פערברענגט דעם גרעסטען טייל פון טאג.

וועז אין שטעדטעל האט מען זיך דערוואוסט, אז זושע חיה'ס איז צוריקגעקומען א איד, ניט קוקענדיג אויף די געברענטע צרות, וואס ער האט געהאט אויסצושטעהן פאר זיין אידישקייט, האט מען איהם אנגענאנגען שטארק מקרב צו זיין. מען האט געגומען א מלמד, איהם אויסגעלערענט דאוונען און צו מאכען די ברכה, וועז ער וועט עולה לתורה זיין און מען האט אנגעפאנגען זוכען פאר איהם א פרנסה.

פון אלע פרנסות האט זיך זושע אליין אויסגעקליבען צו זיין א שמש אין חברה קדישא.

— איך וועל קענען געהן אפט אויפ'ן בית עולם... זיין אויפ'ן קבר פון מיין מאמען — האט זושע ערקלערט, פאר וואס איהם געפעלט דוקא די שמשות פון דער חברה קדישא.

פאר זיינע מעראלען און אויך דערפאר, וואס אלע האבען געוואוסט, אז ער וואלט געקענט ווערען א פאלקאוניק, וועז ער וואלט זיך געשמ'ט, האט די שטעדטעל זושע'ן א נאמען געגעבען: „זושע קאפיטאן".

אויף יעדער שמחה פון חברה קדישא פלעגט זיך זושע משמח זיין מעהר ווי אלע. ער האט געמאכט לחיים'ס איינס נאך די אנדערע. א לחיים לכבוד דעם גבאי ראשון, א לחיים לכבוד דעם גבאי שני, א לחיים פאר די זקנים און לחיים'ס פאר אלע חברה־לייט.

זושע האט געטרונקען, ווייל ער האט געווואוסט, אז עס איז א מצוה צו טרינקען אויף א שמחה.

זושע האט נעקענט יערען חברה־מאן בעזונדער און האט געווואוסט יערענס פלאץ, ווי נאהענט ער דארף זיצען נעבען גבאי ראשון.

— בארוך אבע (ברוך הבא) ר' יצחק! — פלעגט דער ערשטער אויסשרייען מיט א שטארקען באסאוועז קול, וועז איצעל דער דיין האט זיך בעוויזען אין טהיר.

— בארוך־אבע, בארוך־אבע! (ברוך הבא, ברוך הבא) כאפט אונטער דער עולם. א נערודער, אלע פאנגען זיך אן צו רוקען מיט די שטוהלען,

אבער עס דויערט ניט לאנג אזן זיצט קאפיטאן כאכט א סדר אזן טיילט ווידער פאנאנדער די אבגעקאכטע באב.

דער עולם האט געטרונקען, געגעסען אבגעקאכטע באב אזן געזונגען די תפילה־פון נעילה:

יחבאנו בצל ידו...

א גרויסע לעבעדיגקייט פלעגט אריינברייגען רבי נחמיה, דער פאר־א־יאהריגער גבאי ראשון*).

רבי נחמיה איז געווען א גרויסער הוליאק אזן פלעגט שוין קומען אנגעפאשקעטערהייד צו דעם יורש פון זיין גבאי ראשון שטוהל. רבי נחמיה האט בטבע געהאט א גוט הארץ אזן פלעגט קיין מאל ניט שרייען אויף די שמשים. זוצט קאפיטאן איז ביי איהם געווען א גאנצער בן־בית. ער פלעגט דארט עסען אזן טרינקען, העלפען איהם דעקען די סוכה אזן איהם אויסטראגען שלוח־מנות. רבי נחמיה האט זוצען שטארק מתקרב געווען.

גלייך נור ווי רבי נחמיה האט זיך בעווייזען, האבען שוין אלע גע־וואוסט, אז דא וועט ווערען לעבעדיג.

— ג־ו־ט י־ר־ם ט־ו־ב! — שרייט רבי נחמיה אוים מיט א הוי־כען לאנגען קול.

— גוט יום טוב, גוט יאהר! —ענטפערען אלע אידען מיט דעם זעלבען ניגון, ווי רבי נחמיה.

אזן איידער רבי נחמיה איז צו צו מזרח־וואנד, וואו דער גבאי ראשון איז געזעסען, האט זוצט קאפיטאן איהם אונטערגעוקט א כוס.

רבי נחמיה טהוט אוים זיין צילינדער־הוט — דעם זעלבען, ווע־כען ער האט געטראגען אונטער דער חופה מיט א יאהר פופציג צורק, נעהמט ארונטער דעם מאנטעל פון די פלייצעס, בלייבט אין יארמולקע אזן איז די אטלעסענע קאפאטע, נעהמט דעם כוס פון זוצען אזן שרייט אוים פרעהליך:

---

*) נאך די תקנות, וואס עס זיינען פערשריבען אין פנקס פון דער חברה קדישא, טאר דער גבאי ראשון ניט זיין מעהר ווי איין יאהר.

— לחיים, רבותי, לחיים גבאי ראשון!

— לחיים, לחיים רבי נחמיה — ענטפערט דער גבאי מיט א האר־ציגען שמייכעל.

— לחיים לכל המסובין בכאן — שרייט רבי נחמיה נאך העכער אוים און די חברה־לייט ענטפערען:

— לחיים טובים ולשלום.

— השם יתברך זאל געבען, מיר זאלען זיין איבער א יאהר אין ירושלים! — ווינשעוועט רבי נחמיה.

— און דארטען וועלען מיר טרינקען כפל כפלים — ענטפערט אייר־נער א יונגער חברה־מאן, מיט גרויס התפעלות.

— כיציאת מצרים — הערען זיך קולות.

— ונאמר לחיים — פערענדיגט רבי נחמיה מיט'ן נגון פון חתן תורה, אויפהויבענדיג דעם כוס צום עולם.

און דער עולם ענטפערט ווייטער:

— לחיים טובים ולשלום!!!

רבי נחמיה פאנגט אן אויסצושפרייטען די הענד צום הימעל און זינגט:

וואס מיר זיינען, זיינען מיר
אבי אידען זיינען מיר,
און וואס מיר טהוען, טהוען מיר

דער גאנצער עולם כאפט אונטער:

אבי אתרוג בענשען מיר.

רבי נחמיה:

וואס מיר זיינען, זיינען מיר
אבי אידען זיינען מיר,
און וואס מיר טהוען, טהוען מיר

דער גאנצער עולם:

אבי ברכות זאגען מיר.

ביים דריטען פערז ענטפערען אלע:

אבי גומל בענשען מיר.

און אזוי געהט מען דורך דעם גאנצען אלטן בית.

איידער רבי נחמיה האָט געענדיגט דעם גאנצען זמר איז געווארען אין שטוב א גרויסער טומל. אלע חברה־לייט האָבען זיך אויפגעהויבען לכבוד דעם רב, וואָס איז געקומען אָבגעבען כבוד דעם גבאי ראשון און איבערהויפט די גאנצע חברה קדישא.

וועז דער רב איז אריין מיט דעם פרעזלידיכען גוט־יום־טוב! האָבען אים רבי נחמיה, דער גבאי און זושע קאפיטאן און די אנדערע הוליאקעס בעגעגענט טאנצענדיג.

דערווייל האָט שוין זלמן דער מלמד און זיין גאנצער איינעלשער כאָהר, וואָס איז אָנגעוואקסען ביז א פּאָר הונדערט קיין עין הרע, שוין בעוויזען דורכצוגעהן אלע גאסען און איז געקומען צום גבאי.

אלע האָבען מיט פרעזלידיכע פנים'ער בעגעגענט זלמן'ען מיט די קליינע חברה־לייט און דער רב אליין, א לוסטיגער מענש, האָט אין דער הויך אויסגעשריען

צאן קדשים!

און ר' זלמן מיט די קינדער האָבען געענטפערט:

מע—ע—ע!

מעהר פון אלעמען איז אריין אין התלהבות זושע קאפיטאן. קיין בעל אידיש איז ער ניט געווען און די ליעדער מיט ווערטער האָט ער ניט געקענט מיטזינגען. דערפאר אָבער האָט ער געשריען און געברומט העכער ווי אלע דעם

מע! מע! מע!

וועז עס איז געקומען די צייט פון מעריב זיינען שוין אלע טישטיכער געווען ארונטערגעשלעפט פון די גרויסע טישען, די טאָשען באָב איבערגעקערט פון רבי נחמיה'ס האָפקעס, און דער עולם האָט זיך אָנגעפאנגען מכין צו זיין צו פיהרען דעם גבאי און דעם רב און די אלע נכבדי העיר אין שוהל אריין.

געפיהרט האָט מען דעם גבאי דורכ'ן מארק־פלאץ, אונטער חופה־שטענגלאך. די חופה־שטענגלאך האָבען געטראָגען די שמשים. דער גאנ־

צער עולם איז געגאנגען טאנצענדיג. מען האט געטאנצט און געזונגען. דער פיהרער פון דעם גאנצען פאראד איז געווען זושע קאפיטאן. נאך זושען זיינען געגאנגען רבי נחמיה און רבי ישראל צעסנעם און האבען געזונגען דעם פרעהליכען נגון פון רבי עלינקע לידא'ר. דער גאנצער עולם האט געפליעסקעט מיט די הענד און אונטערגעבאמקעט. צווישען איין נגון און צווייטען נגון פלעגט זושע קאפיטאן שרייען מיט זיין טיעפען באסאווען לייבען־קול, וואס האט זיך געהערט כמעט איבער דער גאנצער שטעדטעל:

— פוי, פוי, פוי!

דער פוי איז געווען די אייניגיג נייסטינג ירושה, וואס ער האט מיטגעבראכט פון דער צייט, ווען ער איז געווען א סאלדאט. ער האט פאראדישט דעם קול פון אן ארמאטען־שאם און איהם אויסגענוצט אום שמחת־תורה.

פון צייט צו צייט האט דער רב איבערגעריסען דעם געזאנג מיט זיין

צאן קדשים!

און דער גאנצער עולם האט ווידער אבגעענטפערט:

מע—מ—ע!

אין שוהל איז דער גאנצער פרעהליכער עולם אריין טאנצענדיג און זינגענדיג. א גרויסע רוישענדיגע מענשען־כוואליע האט פערפליצט אין איין הרף־עין דעם בית־המדרש. מען האט זיך געהויבען און געבאמקעט אלע צוזאמען און יעדער פאר זיך, ביז וואנען דער חזן האט מיט זיינע, משוררים און מיט דער גאנצער עדה אנגעפאנגען צו זינגען דעם שמחת־תורה'דיגען ברכו...

הערבסט.

הערבסט.

דער הימעל ווייזט. די ערד איז קויטיג און נאס. ווינטען און רע־
גענס האלטען צוויישען זיך מלחמה איבער דער ממשלה פון שטערטעל.
אדער עס פליוכעט דער רעגען, אדער עס פייפט דער ווינט. ווערט מען
פטור פון איין אנשיקענגיש, קומט די צווייטע. איבער דער שטעדטעל
איז אויסגעגאסען א מין טרויער. זי איז אינגאנצען איינגעהילט אין
שווארצען. די הייזער זעהען אויס ווי פערלאזענע ניט־בעוואוינטע חורבות,
וואו ניט־גוטע האבען געבויט זייערע נעסטען. פערזונקען אין בלאטע,
פערשווארצט און פער׳חשכ׳ט פון פייכטקייט, קוקען די הייזער אויף די
אויסערליכע וועט מיט א מאדנער קראנקהאפטער גלייכגילטיגקייט.
ניטא קיין ברעקעל שיין אין די מוטנע, פערטערטע פענסטער. אלץ איז
פערכמורעט און פעריאמערט.

די מענשען אין שטערטעל בעוועגען זיך ווי שאטענס. דורכגעווייקט
פון נעץ און דורכגענומען פון קעלט געהען זיי ארום איינגעהויקערט,
איינגעקארטשעט, אזוי ווי זיי וואלטען וועלען זיך בעהאלטען אין זייערע
מלבושים פון דער בייזער, צערנדיגער נאטור, וואס גיסט אויס כל־
חמתה אויף מענשען. אין די הייזער איז גרוי, טונקעל. די וועגט נאס.
אויף דער פאדלאגע שטעהען שיסלען, וועלכע נעהמען אריין די טראפ־
פענס, וואס טריפען פון דער סטעליע אזוי רעגעלמעסיג ווי דער טיק־טאק
פון וואנט־זייגער. א ריח פון פערפוילטקייט און שימעל דערפיהלט מען,

וועז מען קומט אריין פון דרויסען אין שטוב. דער אטהעם ווערט פער־כאפט אוז מען פאנגט אן צו הוסטען.

די הייזעריגע, פערשטיקטע הוסטען־שטים איז א בלאסער ווידער־קול, וואס רייסט זיך ארויס פון דעם אידענ'ס ברוסט, אויף דער טויט־שטי־מונג, וואס הערשט איבעראל. דער הייזעריגער הוסט איז דער לייט־מאטיוו פון דעם אידישען לעבען אין די זאמוטע אוז ליטוווישע שטעדט־לעך הערבסט־צייט. אומעטום הערט זיך דער מאנאטאנער, לאנגווייליגער הוסט. דרויסען, אין די קראמען, אין די הייזער, אין די בתי מדרשים אוז שוהלען — אומעטום פערפאלגט אייך דער הוסט. אפילו שלאפען בייי־נאכט לאזט ער אויך ניט. דער הוסט איז דער אויסדרוק פון דער קאלע־מוטנעקייט, וואס דריקט אויפ'ן הארצען.

דער אידישער דלות, וואס איז א נאנץ יאהר ווי עס איז בעהאל־טען, קריכט אין הערבסט ארויס פון די פערשטעקטע ווינקעלעך. מיט אן אויפגעהויבענעם קאפ שפאצירט ער פראנק אוז פריי אין דער אידי־שער שטעדטעל.

די נאסע, קאלטע פאגאדעם קומען פריהער אריידער עס איז פאראן די מענליכקייט זיך צו נייהען ווינטערדינג בגדים. אין שטוב איז פונקט אזוי קאלט ווי דרויסען. נאר אייניגע נגידים קענען בעווייזען צו ברייי־גען א קלאפטער האלץ אוז א וואגען טארף. אנדערע געווהנליכע אידען מוזען האבען געדולד אוז וואַרטען ביז די ווענ ווערט זיך שטעלען אוז די פויערים ווילען ניט זיין אזעלכע טייערע יעקעלעך. וועז די ווענ איז שלעכט זיינען זיי נאנצע יחסנים אוז ווילען א רענדעל א לייט.

די שלעכטע ווענען! זיי קוילען אינגאנצען אוועק. א גאנצען זומער איז דער פויער פערנומען אויפ'ן פעלד אוז קומט ניט אין שטאדט. די פרזונות זיינען זעהר מאנערע. עס קריכט די אויגען פון קאפ ארוים אזי־ער מען זעהט אן א צורת מטבע. אלץ ווערט אבנעלענט אויף הערבסט.

הערבסט האט דער פויער זייגע תבואות אונטער'ן דאך, איז פריי־ער אין א קאפיקע אוז די שטערטעל וואלט אריינקריגען מעהר לייזונג, איז אבער די צרה מיט די „ווענען". די ערלים ווילען זיך ניט מוסר נפש זיין צו קומען אין שטאדט אין אזעלכע ווערטרען. א צער בעלי חיים

אויף די פערד... דער פּריון איז שוואך און אז דער פּריון איז שוואך קען מען אפילו קיין גמילת חסד ניט קריגען און אזוי א גמילת חסד... זאל גאט שומר ומציל זיין...

איז נאך ווייניג די אייגענע צרות, טא קומען נאך צו זייטיגע צרות, צרות הכלל. אט ליעגט א שכנ'טע מיט בערטריקענטע ליפּען אויפ'ן טויטען־בעט און עס איז ניטא קיין אייגענער, וועלכער זאל איהר דערלאנגען כאטש א לעפּעל היהנערשע זופּ. אט געהען כיענע דעם שוחט'ס קינדערלעך ארום קרועה בלואה און האבען קיין שיכעלעך ניט אנצוטהאן צו געהן אין חדר. אט האט יאשקע דער שמייסער אבגעלאזען דעם שדוך מיט יאכע דער בלינדער'ס פערזעבענער מויד, וואס קחל האט קוים מיט צרות צונויפגעפיהרט, וויל פסח־נאכט דער מלוה פוילט זיך אבצושטעקען די ק"ן רובל נדן, וואס ער האט געמוסען ביי יאכען אויף א שטר עסקא. איז דאס נאך ווייניג, איז געקומען הירשע דער חוכר און האט דערצעהלט דעם רב, אז אייגנער, וואס וועט געווים קיין ליגען ניט זאגען, האט אליין מיט זיינע אייגענע אויגען געזעהן, ווי מאטע דעם קצב'ס בענאק האט זיך געשושקעט מיט לאה'קע די גרעטוואשערקע'ס חצופישע טעכטערל און ביידע זיינען שפעטער אוועק אין דער רויטע קרעטשמע.. ער קען שווערען, ער קען געבען זיין האנט — עס איז דאך נאריש, ער וועט דאך א תקיעת כף ניט געבען—אז דאס איז אמת... וואס איז דער חידוש, אז עס איז אזא קינדער איבערגאנג און וואס אזויפיעל יונגע קינפּעטאַרינס געהן פאר דער צייט אוועק פון דער וועלט!

און דא קומט נאך אן דער פּריזיוו. דער פּריזיוו פלעגט דעם טונקעלען גרויען הימל נאך טונקעלער מאכען. די אומעטיגע טעג נאך שווער מאכען. די געווייגען, די יללות פון די מיטערס, וועמעס קינדער עס דארפען פאהרען „זיך שטעלען", האבען דורכגעלעבערט דאס הארץ. דער שרעק פאר'ן פּריסטאוו'ס איבערפאלען און פאר בערקע איצעלע'ס צונג... האט אזוי צוטרייסלט די נערוועז, אז מען האט פשוט ניט געוואוסט זויף וואסער וועלט מען איז. דער ארון קודש איז תמיד געווען בעלא־גערט פון די אומגליקליכע מאמעס, וועלכע זיינען געקומען בעטען רחמים

ביי דעם, וואס די הענט ניט געוואשען, ער זאל דורך א נס מציל זיין זייערע קינדער פון גוי'אישע הענט.

די מאמעס האבען געבראכען די הענט, געשריען מיט אלע זייערע כחות און איבער די כחות און דער גאנצער עולם האט זיי מיטגעפיהלט. די אייגענע דאגות חיונה זיינען פערשטעלט געוואָרען מיט דעם וויבען, צארטען רחמנות געפיהל, וואס האט אזוי געצויגען און געגאגט פאר'ן הארצען. דער רחמנות געפיהל האט אריסגעפיהרט דעם אידען פון זיין אייגענער צרה'דיגער וועלטעל אין א העכרע און שהנערע וועלט, וואו דער מענשליכער „איך" איז בריטער, גרעסער און דערהויבענער, ווי דער „איך" פון דעם טאג־טעגליכען לעבען.

דער איד האט זיך אין הערבסט דערהויבען צו א גרויסען אידעא־ליסט מיט א וואַרעם הארץ און א בריטער נשמה. ער האט זיך אנגעפאנ־גען מעהר פראַיינטערעסירען מיט זיינע מיטמענשען, ווי מיט זיך אליין.

אלע חברות, ווי די חברה מתיר אסורים, לחם עניים, סומך נופלים און בקור חולים פלעגען בעגייט וועַרען אין די לאנגע פינסטערע הערבסט אוועַנדען, וועלכע זיינען תמיד געווען פערנומען מיט אסיפות.

די אסיפות פלעגען פאַרקומען אדער ביים רב, אדער אין די זייטען־שטיבלעך פון בית המדרש. אין בית המדרש האט דעם אידען הערבסט־צייט שטארק געצויגען. דא האט ער פערגעסען אן זיין שוועַרען לעבען, אן זיינע צאהלונגען און וועקסלען, אן זיין קאלטע, נאסע דירה, און האט געקליבען נחת פון דעם לעבעדיגען, קלינגענדיגען „תנו רבנן", וואס האט פערהילכט די גאנצע לופט.

דער גמרא נגון פלעגט דערוואַרעמען דעם אידע'ס נשמה, איהם מאכען פיהלען לייכט און גוטמוטליך. וואס שוועַרער עס האט דעם אי־דען געפרעסט דער יאך פון חיונה, אלץ פרייער האט ער זיך געפיהלט ביי דער גמרא; וואס ענגער עס איז איהם געוואַרען אין קראם, אלץ פריי־ער האט ער זיך געפיהלט צווישען אביי'ן און רבא'ן, צווישען רבי ישמעל'ן און רבי עקיבא'ן, וועלכע האבען איהם רייך געמאכט מיט א ים פון געדאנקען.

ווי שטערן איז א פינסטערע נאכט האָבען די שולען און די בתי־מדרשים בעלויכטען דעם אידישען פערכמורעטען הערבסט. ווי די שטראהלען פון דער זון האָבען זיי געווארעמט דאָס צואוועהטאָגט אידיש הארץ. אין די הייליגע ערטער האָט דער איד ארונטערגעוואָר־פען פון זיך די וואָכערידע, קלייניליכע דאגות חיונה. ער איז געוואָרען אן „אויבערמענש", א מענש מיט א גרויסע און ברייטע געדאנקען־וועלט.

דרך ארץ פאר די אלטע איינגעבאלענע ניט ליכטיגע אידישע שולען! אכטונג פאר די אלטע גמרא'ס! דאָס איז געווען דער נר תמיד פון אידישען פער'חושכ'טען לעבען אין ליטא.

חנוכה.

דער כמורנער, רעגענדיגער און ווינדיגער הערבסט האָט זיך געענדיגט. דרויסען איז קאלט, אבער טרוקען. דער געפרוירענער שנעע כרוסקעט אונטער די פיס. דער מארק־פלאץ איז אָנגעשטעלט מיט שליטענס, וועלכע בעווענען זיך אזוי גלאט, אזוי שטיל און בנעימות'דיג און קראכען ניט און קרעכצען ניט ווי די רעדער ארום די אקסען פון א וואָגען. די פֿדיונות זיינען ניט צו פערזינדיגען. די גוטע שליטוועג בריינגט א סך פויערים פון די ארומיגע דערפער. מען לייזט, מען ווערט פטור פון די אלטע צאָהלונגען און מען מאכט נייע. עס רוזעלט זיך אויפ'ן מארק, אין קראָם. מען איז ניט אזוי זשעדנע אויף א רובעל.

קלינגט עס אין טאָמבאנק איז לייכטער אויפ'ן הארצען. די הערבסטיגע פערוואלקענדיגע פנים'ער ווערען ליכטיגער. מען הערט אויף צו פיהלען קאלאמוטנע. די צוקהאָבענע, צודרומסקעטע מענשען ווערען אויסגעגלייכט. פאר דער צייט האָט מען זיך שוין אָנגעגרייט מיט ווינטערדיגע קלייַדער, מיט וואָליקעס און די קעלטען נעהמען ניט אזוי דורך אלע אברים. פערקהרט, מען שלינגט מיט אן אָפענעם מויל די מחיה'דיגע טרוקענע פראָסטיגע לופט. אין שטוב זיינען שוין אריינגעשטעלט די טאָפעלטע פענסטער, די לעכער אין די לובעס זיינען פערקאלכט און די טיר איז ארומגעזהען מיט שטיקער אלטע פעלץ, וועלכע לאָזען קיין ווינד ניט דורך. דער אויוועז האָט זיך שוין צוגעוואהנט צו דעם טאָרף און האָט אויפגעהערט צו טשאדען. אגב איז דער מקח פון א וואָגען האָלץ געווארען קלענער און עס איז קיין אונגליק ניט אין גאנצען ניט צו הייצען מיט טאָרף.

די בראָזעווע האָלץ גיבען צו אַזא געשמאקע געזונדע ווארעמקייט, אז אלע גליעדער ווערען אויסגעצויגען און אַבגעפרישט, ווען מען קומט אריין פונ'ם קאלטען דרויסען אין דער ווארימער שטוב. איבערהויפט איז א מחיה צו זיצען אין דער היים, ווען דער לאָמפּ רויכערט ניט און ניט א העלען פלאם.

די צאהלונגען זיינען ברוך השם אַבגע'פטר'ט. אין שטוב איז וואַרעם און ליכטיג. וואָס וויל דען א איד מעהר? געלויבט דער די הענד ניט געוואשען דערפאר...

מען זיצט ביי אן אָפענער גמרא, ביי אן אויסגעשפרייטען „הצפירה" אדער אזוי ביי א ספר מיט דעם לאנגען צוביק אין מויל און מען דערצעהלט מעשות ווען אנטיוכס הרשע, וואָס האָט אזוי **נעפיינינגט** אונזערע עלטערען און נעוואלט זיי פערטילגען, ביז וואנען עס זיינען אויפגעשטאנען די חשמונאים, וועלכע האָבען מיט א הויפען גבורים ארונטערגעוואַרפען דעם יאָך פון די יונים. מען רעדט וועגען דעם ווייטען עבר און אויף די געדאנקען קומט ארויף דער היינט...

— פאר וואָס בעווייזט זיך איצט ניט א **יהודה המכבי** — טראכט זיך יעדער — וועלכער זאל מיט אזא גבורה און מסירת נפש אונז בעפרייען פון די יונים, פון די צוררי ישראל?

די טאטעס און די רבי'ם פלעגען חנוכה צייט זיין אזוי אויפגעלעגט, **אז זיי האָבען** זיך ניט געמאכט קוקענדיג אויף די מעשים, וואָס מיר פלעגען אָבטהאָן אויפ'ן גליטש.

דער טייך איז געווען פערוויטען און מיר פלעגען אויפ'ן גלאָזיגען **אייז אויבערקעהרען** וועלטען. אלערליי קונצען האָבען מיר דאָרטען דורכגעמאכט. מיר פלעגען זיך גליטשען אויף די זייטען און אויף די שפיצען פון די קנאפעל, וואָס איז געווען בעשלאָגען מיט פאָדקאָווען. א חוץ דעם זיינען מיר נעווען גרויסע מאדים'ס אויף א ויאמר דוד גליטש, אויף א קדושה גליטש און אויף אן עושה שלום גליטש, וואו מען פלעגט זיך אזוי גיך **איבערקוליען** און שעהמען אויסצוזאָגען, אז מען האָט נעקראָגען א זעץ, אז פונקטן זיינען געפלויגען פון די אויגען.

אין געוועהנלִיכע צייטען פלֶעגען מיר פאר אזעלכע „מעשים תעתועים" קריגען אַנגעבראכט די ביינער פון רבי'ן. חנוכה־צייט האָט ער זיך ניט געמאכט ווִיסענדיג און האָט געקוקט אויף אלע אונזערע שטיפע־רייען דורך די פינגער.

— עה, זאָלען זיי אויך וויסען, וואָס חנוכה בעדייט, זאָלען זיי אויך וויסען, אז עס איז אמאָל געווען א יהודה, א מתתיהו בן יוחנן כהן גדול! — פלֶעגט דער רבי אזוי גוטמוטהיג ענטפערען, וועו מען פלֶעגט איהם קו־מען דערצעהלען, אז מיר קעהרען איבער דעם טייך און אז א פולק שקצים לויערט אויף אונז אַנצופאלען.

דער רבי האָט געוואוסט, אז ס'איז קיין סכנה ניט, אז חנוכה צייט זיינען מיר פול מיט גבורה, פאַרט אייניקלאך פון די חשמונאים, אין אונ־זערע אַדערען פלִיסט דאָך די בלוט פון יהודה המכבי. מיר וועלען שוין די שקצים ווי עס איז בייקומען. ער פלֶעגט אונז דעריבער ניט דערעסען מיט די געוועהנלִיכע שאלות ו ו א ו, וואו מיר זיינען געווען, ו ו אָ ס מיר האָבען געטהאָן און אז. וו.

אגב אורחא האָט דער רבי זיך סתם מיט אונז ניט געוואָלט אויינרי־סען, ווייל ער האָט געוואוסט, אז מיר דארפען איהם בריינגען חנוכה־געלד. ער האָט אונז ניט געטשעפעט אפילו וועו ער האָט בעמערקט, אז מיר פיהרען גרויסע מסחרים מיט די גאָרן. נאָנז אָפט פלֶעגט דער רבי גופא נעהמען אויספרובירען אויפ'ן טיש דעם גאָר, ווי ער געהט און אויב די אותיות „נ. ג. ה. ש." (נס גדול היה שם) זיינען קלאָהר.

חנוכה האָט יעדען איר אַנגעפיהלט מיט שטאָלץ, מיט מוטה, מיט קאמף־לוסט און מיט גבורה. די אלטע חשמונאים, די גרויסע גבורים האָבען אויינגעפלאנצט א שטארקע האָפנונג אויף א גוטער צוקונפט. אויב אנטיוכם הרשע האָט ניט געקענט אבמעקען דעם אידישען נאָמען פון דער ערה, וועט קיין אנדער צורר דאָס נעווים ניט קענען טהאָן. עס שלומערן כחות אין אידישען פאָלק, וועלכע ערוואכען אין צייט פון א גרויס געפאהר. די אידישע ליכט, די אמת'ע, ריינע, הייליגע ליכט קען קיינמאל ניט אויסגעלאָשען ווערען פון די רשעים. איין קריגעל אויל איז תמיד בעהאלטען אין די חדרי חדרים פון דעם אידישען פאָלק, אין די טיעפסטע

טיעפענישען פון דער אידישער נשמה. און אויב אלע אנדערע אויסען זיי־נען טמא, פעראומרייניגט, וועט דורך א נס דאס קליין קריגעל אויך ברע־נען און לייכטען דעם פינסטערען וועג אין גלות...

דאס פאלק פון מכבים דארף זיך ניט מייאש זיין — האט יעדער אייניציגער בעוואוסטזיניג אדער אונבעוואוסטזיניג בעשלאסען אין די חנוכה־טעג.

אנגע'יחסן'ט מיט דעם אלטען עבר און בעפליגעלט מיט האפנונגען אויף דער צוקונפט, האט דער איד שטאלץ געטראגען די חנוכה ליכטלעך, וועלבע דערצעהלען אזעלבע שעהנע, הייליגע מעשות פון אידישע העלדען...

די ערנסטע אנגעשטרענגטקייט פון דעם אידישען לעבען איז חנוכה ניט געווען צו בעמערקען. אלע האבען זיך געפיהלט ווי נאך א זיגע איבער'ן שונא. פריי, אונאבהענגיג און הרחבה'דיג האט זיך יעדערער געפיהלט. די אידישע נשמה יתירה איז געווען קענטיג אפילו אין מיטען וואך.

דער האנדעל און די געווערבליכע טעגליכע עסקים האבען ניט אויפ־געהערט, אבער עס איז געווען צו בעמערקען, אז א חוץ דעם האנדעל איז פאראן נאך עפעס אין דער אידישער וועלטעל. אלע זיינען געווען גוטמו־טהיג און האבען גענומען דאס לעבען לייכט אהן די געווערבליכע דאגות און עגמת־נפש.

אין די וואך פון חנוכה איז מען געגאנגען בעסער אנגעטאן. די שעה־נע יונגעלייט האבען געטראגען זייערע שאטען־פעלצען. די קראמען פלע־גען פערמאכט וועלען פריהער, און וען די אשת חיל פון געשעפט איז געווען די מאמע, פלעגט מען די קראם פערמאכען פאר מעריב. די מאמע האט געמוזט הערען ווי דער טאטע בענשט חנוכה־ליכט און איז שוין גע־בליבען אין הויז דעם גאנצען אבענד, וען קרובים, שכנים און סתם גוטע פריינד פלעגען קומען צוגעהן שמועסען אביסעל.

דער טאטע איז געווען פערטיעפט אין א שאך. דער יונגער דור האט געמאכט אן „אקע" און די קליינווארג האט געשפיעלט אין דריידל.

אזיגער אכט־ניין האבען זיך אלע געזעצט ארום טיש צום בולווען־קוגעל, וואס האט געמוזט זיין געראטען לכבוד חנוכה.

נוטמוטהיג איז מען נעזעסען ארום טיש אוז נעשמועסט... דער איד האט ליעב צו שמועסען, סתם אזוי זיך, וועגען אלץ אוז וועגען קיין זאך ניט. א גאנץ יאהר איז ניטא וועז צו שמועסען. חנוכה איז דא נענוג צייט דערוויך. אפילו אברהם הירש דער שמש, וואס פלעגט פורים ניט וועלען פערבלייבען אן איבעריגע רגע אין שטוב נאכדעם. ווי ער האט געקראגען זיין פורים־געלד, פלעגט חנוכה ארונטערבויגען דעם הויכען פעלצענעם קראגען, אויסלעשען זיין גרויסע לאמטערן, זיך זעצען ביים טיש, נעהמען א לחיים, פערדרעהען א באנקרוטקע, אוז שמועסען.

— חנוכה איז גרויס נענוג... אוז איך'ל בעווייזען — פלעגט אברהם הירש ענטפערען, וועז מען האט איהם געפרעגט, אפשר האט ער קיין צייט ניט.

הלכה האט מען חנוכה וועניג וואס געלערנט. אפילו די ישיבה־בחורים, וואס האבען געקראגען „טעג" פאר'ן לערנען, פלעגען אויך חנוכה בטלן די צייט אין שטיפערייען אוז אין לצנות.

פון אבענד פלעגען די ישיבה בחורים ארויפקלעטערען אויף די וויי־בערשע שוהל אוז מאכען א קערטעל.

די גבאים, דער ראש ישיבה אוז אפילו דער רב האבען דערפון גע־וואוסט אוז האבען זיך ניט געמאכט וויסענדיג. אוז וועז זעלביג יעקעם, א בייזער איד, פלעגט זיך צושרייען, אז די אפיקורסים, ימח שמם, עפענען ניט א ספר אוז שפיעלען נאנצע נעכט אין קארטען, אז מען דארף די „קארטיאזשניקעם", די טריף־פסולניקעם, געבען רוק אוז לענד אוז ארויסטרייבען פאדסטראי פון שטאדט, האבען די גוטע יונגע לייט, די מוסמכים, איהם בערוהיגט:

— נישקשה, נישקשה, הייגט איז חנוכה אוז א ישיבה בחור מעג אויך הנאה האבען פון חנוכה — האט מען איינגעשטילט דעם כעסן זעלביג יעקעם.

דער גרעסטער טאג פון חנוכה איז געווען די פינפטע ליכטעל.

די פינפטע ליכטעל האט מען אלעמען גענומזט אויסצאהלען חנוכה־געלד. דאס איז געווען דער לעצטער טערמין אוז עם האט ניט געטארט אבגעלייגט ווערען.

גלייך נאכ'ן דאוונען פלענען מיר, קליינע מזיקים, זיך אנטהאלטן אין אונזערע ווארעמע בנדים. ארום קאפ פלענט די דיענסט־מיידעל אונז ארומבינדען דעם „באשליק", אויף די הענטלעך פלענט זי אונז אנטהאלטן די ווארעמע וואלענע פויסטענע הענטשקעס, וואס זיינען געווען אנגעקניפט אן א שנור צוטראגען ארום האלז, כדי זיי ניט צו פערלירען. און נאכדעם ווי מען האט אונז אנגעזאגט, מיר זאלען ניט פערקריכען אויפ'ן טייך און ניט מאכען קיין עושה שלום גליטש, וואו מען קען זיך חלילה צושלאגען די קעפעל, האבען מיר זיך אוועקגעלאזען צו די קרובים נאך חנוכה געלט.

קודם כל זיינען מיר געגאנגען צום זיידען, נאכדעם צום פעטער יאנקעל־יאשע, שפעטער צו דער מוהמע בריינע, און אזוי פלענען מיר קיינעם פון די קרובים ניט אויסלאזען.

פון דער מוהמע בריינע האבען מיר געהאט ווייניג נחת.

איידער זי פלענט אונז געבען די בערלינקע חנוכה־געלט, פלענט זי אונז ארויסציהען די עצמות מיט איהרע שאלות: וואס די מאמע מאכט, וואס דער טאטע טהוט, ווער עס איז נעכטען אוועק ביי אונז געווען, מיט וואס די מאמע האט מכבד געווען נעכטען די גאסט, צי יענטע די פליקערקע האט שוין צוגעשיקט די גאנז פאר גריבענעם אויף פרייטאג, צו די מאמע האט אויף היינט געהייסען פערדינען אין אייוועז א בולוועם קוגעל, צי אברהם־הירש דער שמש האט שוין אייננעמאנט זייער חנוכה־געלד און אז וו. איז דאס נאך געווען ווייניג, פלענט זי ארואבנעהמען די באשליקען און אונז מכבד זיין מיט איהרע נעראטענע לאטקעס, וועלכע „צוגעהן אין מויל".

די מוהמע האט אויך געוואלט אונז אלײן אויסטהאן די פעלצלעך, אבער דאס האבען מיר איהר ניט געלאזען. מיר האבען זיך מקדים געווען אז עס אליין געטהאן. מיר האבען דאס געטהאן ניט דערפאר, וויל מיר האבען ניט געוואלט מטריח זיין אן עלטערען מענשען, נאר פשוט דערפאר, וויל וען די מוהמע וואלט אונז אויסגעטהאן די פעלצלעך, וואלט זי זיי אזוי נעראטען אויעקגעלענט אויפ'ן זאפע, אז אונזער חנוכה־געלט,

וואָס מיר האָבען געקראָגען פון פעטער יאנקעל־יאָשע און פון זיידען וואָלט זיך ארויסגעקייקעלט פון די קעשענעס.

וועו מיר זיינען שוין, ברוך השם, געזעסען ארום טיש און געוואָלט נעהמען די לאטקעס, האָט די מוהמע ברייטע אונז אזש אין פּנים אריין אריינגערוקט איהר פארטוך, פון וועלכען עס האָבען זיך געהערט אלערלייי ריחות און האָט אונז ארומגעוויישט די נעזלעך (עס רעדט זיך אזוי „נעווישט". אין אמת'ן האָט זי, די מוהמע, מיט איהר פארטוך אונז אויסגעדרעהט די נעזלעך. אויב דער נעזל איז ניט געווען אזוי טרוקען, האָט זי איהם נאָך מעהר פערשמירט). אָזוי טבע האָט זי שוין געהאט די מוהמע בריינע: זי האָט געמוזט ארומווישען מיט'ן פארטוך, וואָס האָט איהר געדיענט אויך פאר א האנטוך און פאר א נאָז־טיכל, איהר אייגען נאָז און די נעזלעך פון די קינדער פאר'ן עסען, צי מען האָט געדארפט צי ניט.

מיר פלעגען זיצען אויף שפּיל־קעס און האָבען זיך ניט געקענט דערוואַרטען די רגע, ביז וואָנעט זי האָט אריינגעשטעקט די האנט אין פארטוך־קעשענע און אונז אויסגעטיילט די חנוכה געלט.

גלייך נאָר ווי מיר האָבען געקראָגען די חנוכה־געלט, האָבען מיר ווי א פייל פון בויגען פערלאָזען די מוהמע'ס שטוב, כדי זי זאָל ניט פערוואַרפען מיט וויטערדיגע שאלות און טענות.

צוריקלויפענדיג פון דער מוהמען האָבען מיר די הענטלעך ניט געהאלטען אין די הענדטשקעס, נאָר אין די קעשענס פון אונזערע פּעלצלעך. וואו די חנוכה־געלט איז געלעגען. מיר זיינען ניט געגאנגען, נאָר געשפּרונגען און מיר האָבען געהאט אן אמת'ע הנאה פון דעם קלונג, וואָס די חנוכה געלט האָט ארויסגעגעבען ביי יעדען שפּרונג, וועו די מטבעות האָבען זיך אבגעשלאָגען צווישען זיך אין קעשענע, וואָס איז געווען פערמאכט מיט די הענטלעך.

אויך פאר דעם עלטערען דור איז די פינפטע ליכטל געווען א גרויסער טאָג. די פינפטע ליכטל איז געווען דער קאָנצערט־אָוונד פון יאָהר. דעם אָוונד פלעגט דער חזן מיט די משוררים בענשען חנוכה ליכט אין בית המדרש. און ניט נאָר דער חזן, אויך די שטאָדטישע קאפּעליע

פלענט שפּיעלען אלערלײ פּרעהלײכע נגונים אין בית המדרש נאָך „הנרות הללו".

דער בית המדרש פלענט זיין געפּאקט ביז הינטער די טירען. דער עולם איז געווען יום־טוב'דיג אויפּגעלייגט. מען האָט זיך געוויצעלט צו־ליעב אנטיוכום'ען מפּלה און גערעדט וועגען די איצטיגע רדיפות, און געוואונשען, אז די איצטיגע אנטיוכוסעס זאָלען האָבען דיזעלביגע מפּלה, ווי יענער אנטיוכס. דער חזן האָט מיט דער בעגלייטונג פון די משוררים ניט נאָר נעדאוועט מעריב, נאָר האָט אויסגעזונגען דעם נאנצען אידי־שען רעפּערטואר.

דעם חזן'ס חנוכה ליכט בענשען איז געווען איינגעפּלאָכטען אין א מערקווירדיג שהנעם זמר, וואָס האָט געהאט א מאָדנע מתיקות. היינט דאָס געזאנג פון „הנרות הללו"! דאָס איז געווען א שטימונגספּולער שטאָלצער און לעבעדיגער נגון, א זיעג מארש, וואָס פלענט שפּעטער ווערען איבערגעזונגען אויף התונות און אלע אנדערע שמחות.

אין דער צייט, ווען דער חזן האָט נערוהט האָט געשפּיעלט די קא־פּעליע מאָטיוון פון טריאוסף, פון נצחון. די קאפּעליע האָט אויף מכבד געווען מיט די בעסטע נגונים, וואָס זי האָט פערמאָגט.

דער פּאָלקס־קאָנצערט, אדער ווי מען האָט דאָס נערופען „דעם חזן'ס חנוכה ליכט בענשען" האָט געדויערט ביז האלבע נאכט, און דער עולם, אן אויפּגעלייגטער, שטאָלצער, זיעגרייכער, איז זיך צוגאנגען מיט גרויס הרחבה אהיים, אָננעזעטיגט מיט נחת.

די לעצטע דריי טעג, ווען דער טאָטע האָט געבענשט חנוכה־ליכט, האָבען די קינדער איבערגעזונגען דעם „הנרות הללו", ווי דער חזן האָט געזונגען צו די פינפטע ליכטעל אין בית המדרש.

דער טאָטע מיט די קינדער האָבען געזונגען „הנרות הללו". די מאמע האָט געגרייט דעם טיש פאר דער אייגענער פאמיליע און פאר די געסט, וואָס האָבען בעדארפט קומען און די חנוכה ליכטלעך האָבען העל געברענט און אָבגעשיינט אויפ'ן פענסטער.

קליין זיינען געווען די חנוכה ליכטלעך, אבער א גרויסען מהלך פון אונזער געשיכטע האבען זיי בעלויכטען. זיי האבען אונז געפיהרט צוריק צו דער צייט, פון וועלכער מיר זיינען שוין אבגענאנגען איבער צוויי טויזענד יאהר. און ווי זונען שטראהלען אויף פערטריקענטע גראזען האבען די עראינערונגען פון יענער צייט אבגעפרישט און אבגעלעבט דאס אומעטיג פער'חושה'ט לעבען אין דעם לאנגען אידישען גלות.

חמשה עשר בשבט.

קליין איז געווען די ממשות'דיגע וועלט, וואו אונזערע טאטעס האבען טאג איין, טאג אוים געשלעפט דעם שווערען יאך פון פרנסה, אבער גרוים און ברייט איז געווען די גייסטיגע וועלט, וואו זיי האבען אין דער ווירקליכקייט געלעבט. די וועלט, וואו זיי האבען געשעפט פערגעניגען און געגאסען פון לעבען מיט'ן פולען האנד, איז געווען פאנטאסטיש און האט נור עקזיסטירט אין דער פארשטעלונג, אין דער איינבילדונגס־קראפט, אבער דאס האט ניט געשטערט דעם גענוס און דעם תענוג. די כאטעריעלע, די גשמיות'דיגע וועלט פערשאפט איבערהויפט ווייניג פערגעניגען פון דעם העכערן זארט. ווייל מען באמת געניסען פון לע־בען, טא מוז מען זיך אבריסען פון דער ערד, פון דער שווארצער, וואר־כעדיגער ערד און פליהען מיט די פליגלען פון דער פאנטאזיע הויך, הויך צו דעם בלויען הימעל און צו דער העלער זונן...

די פאנטאסטישע וועלט האט ניט קיין גרענעצען, זי האט ניט קיין פערבאטענע ווינקעלעך, דארטען זענען ניט פאראן קיין תקנות, קיין גע־זעצען און קיין פארשריפטען, וואוהין צו געהן און וואו דער איינאנג איז פערבאטען, מען קען דארטען בויען די טייערסטע פאלאצען, מען קען דארטען שפאצירען אין די בלומענרייכסטע גערטנער און קיינער שטערט אייך ניט צו פלאנצען די שענסטע אלעיען.

ניט אלע זענען, געווהנליך, ביכולת זיך אבצוריסען פון דער ממשות'דיגער, מגושם'דיגער וועלט, ניט אלע זענען אינשטאנד צו פלי־הען. על פי רוב ווערען די מענשען געבוירען אהן פליגלען און זענען גע־צוואונגען דאס גאנצע לעבען צו ק ר י כ ע ן אויף דער ערד. קריכע־דיגע בעשעפענישען קענען ניט פליהען און די מערסטע מענשען געהערן צו דעם מין, „קריכערדיגע"...

אונזערע גוטע און פרומע טאטעס זענען יא געווען בעפליגעלט מיט דער פאנטאזיע, זיי האבען געקענט ביי זיך אויסארבייטען א בטול חיש. איז די איצטיגע וועלט זיי ניט געפעלן געווען, האבען זיי זיך געשאפען א צווייטע וועלט, א וועלט וואס האט ניט צו טהאן מיט'ן גשמיות'דיגען לעבען, א וועלט פון הויכע גוטס, א וועלט וואו מען קען שטענדיג הנאה האבען פון דער זיוו השכינה.

איז די געגענווארט שווארץ, גרוי, וואכעדיג, אהן ליניען, אהן פארבען און אהן קאלירען האבען זיי ביי זיך געפועלט אין גאנצען ניט האבען צו טהאן מיט איהר און האבען געבויט וועלטען מיט דעם מאטעריאל פון דער אלטער פערגאנגענהייט און פון דער ווייטער צוקונפט. און אט די וועלטען זענען געווען גרוים, שעהן, פאעטיש שעהן און האבען פערשאפט פיעל מעהר תענוג, ווי די ארומיגע וועלט, וואס מיר קענען משיג זיין מיט אונזערע חושים.

האט דער גלות בערויבט פון אידען זיינע פעלדער און וועלדער, זיינע תבואות און פירות — האט ער אנגעפאנגען זיך בולט'ר פארשטעלען אין זיין פאנטאזיע דאס לאנד, וואס רינט מילך און האניג און האט אנגעפאנגען איבערצולעבען די שעהנקייטען פון דער נאטור, אזוי ווי זי וואלט איהם אט דא ארומגערינגעלט.

האט דער איד ניט געהאט קיין געלעגענהייט צו ליבען די נאטור לייד־ענשאפטליך, מיט פלייש און בלוט, ווי דאס נארמאלע נאטור־קינד, האט ער איהר אנגעפאנגען צו ליבען פלאטאניש, האט ער איהר אנגעפאנגען צו פערגעטערן... און ביי יעדער עראינערונג אן דער געטין־נאטור איז דער איד געווארען יום טוב'דיג געשטימט.

חמשה עשר בשבט איז געווען איינער פון די טעג, וועז עס האט זיך געפיהלט אין שטעדטל די שטימונג פון א נאטור־פאלק, וועז אונזערע אידען האבען אין זייער פאנטאזיע זיך פארגעשטעלט, אז זיי זענען ארומגענומען מיט אלערליי בוימער: מיט הויכע צעדערן און מיט די טייערסטע אויסבערטען און אז זיי זהען ווי אט די אלע טייערע ליבע בוימער ערוואכען פון דעםווינטער־שלאף און פאנגען פון דער ניי אן צו שפראצען.

חמשה עשר בשבט איז ראש השנה לאלנות.

די נאטור ערוואכט צו א נייעם לעבען... דער פריהלינג קומט!

אויפ'ן גאס איז, אמת, נאך שרעקליך קאלט. די נאנצע שטעדטל איז פערשנייט און איינגעפרוירען. די פרעסט זענען מאויים'דיג אבער אין דער אידישער נשמה ווערט ווארעם און ליכטיג פון דעם ערשטען שטראהל, ווען די פריהלינגס־זונן שיקט אויף דער קאלטער, אייזיגער ערד.

דער איד זעהט, ווי אין ז י י ן וועלט, אין זיין פאנטאסטישע וועלט, פאנגען די פעלדער אן צו גרינען, די בוימער לאזען ארויס קנאפ־פען, ער שפירט דעם ריח ניחוח פון די ווייננערטנער און פון די אתרוגים־פלאנצונגען און איהם ווערט ליכטינער, פרישער אויפ'ן געמיטה.

חמשה עשר בשבט איז דער ערשטער אנזאנער פון פריהלינג און א מין פאעטישע, אונבעוואוסטע בענקעניש פאנגט אן אזוי אנגענעהם צו ציהען פאר'ן הארצען און צו וועקען דעם געפיהל, אז מען פערגעסט אן דעם קאלטען ווינטער און מען ווערט אריבערגעטראגען אין יענע אייביג זוניגע לענדער... דארטען...

וואו די ציטראבען בליהען...

בעזונדערס גוט אויפגעלייגט איז מען חמשה עשר בשבט געווען אין חדר און אין דער ישיבה.

אין חדר האט יעטווידער אינגעל געבראכט באקסער, ראזשינקעס מיט מאנדלען און אנדערע פירות, און דער רבי האט זיי אלע צונויף געמישט אין איין קופה און שפעטער איינגעטיילט די קינדער, וועלכע זענען גע־זעסען ארום די גרויסע טישען מיט דרך ארץ און געווארט... א גלייכע מאס פון יעדען מין. ארעם און רייך — אלע האבען געקראגען א גלייכען חלק.

דער רבי האט צוגעשפילעט די דיקע ווענט, זיין קאלע מאגערע ברוסט זאל זיך ניט ארויסזעהן, האט ארויפגעהויבען די יארמולקע העכער אויפ'ן קאפ, האט אנגעטהאן די היטעל, ווען האט פערדעקט די נאנצע קאפ און א האלבע יארמולקע, און נאכדעם ווי ער האט געווא־טשען די הענד און איינגעדעקט מיט זיין מאנטעל זיינע פליצעם, האט ער זיך געזעצט

אויף זיין געוועהנלעכען ארט און האָט מיט גרויס כונה געמאכט די ברכה אויף יעדען מין בעזונדער.

נאָך'ן רבין האָט יעטווידער אינגעל איבערגע'חזר'ט מיט א הויכען קלינגענדיגען קול'כעל די זעלביגע ברכות און האָט טוען טעם געווען פון די פירות.

א גרויסער יריד איז געווארען אין חדר, ווען פראדע די באָב אידענע פלעגט זיך בעווייזען אין טיהר מיט איהרע צוויי גרויסע קערב. אין די געווענהנלעכע טעג פלעגט פראדע פערקויפען אבגעקאָכטע באָב, אבגעקאָכטע ארבעס, אינגבערלעך, אוועגדלעך און פערשידענערליי איינגעמאכצען. חמשה עשר בשבט איז איהר הויפט סחורה געווען באָקסער.

— אמת'ע, ארץ־ישראל'דיגע, זאל דער אויבערשטער מיר אזוי העלפען, ווי זיי זענען כשרה, ארץ־ישראל'דיגע באָקסער, הלואי זאל איך נאָך אויפגעריכט ווערען און זוכה זיין צו קומען דארטען, וואו די באָקסער האָט געוואקסען — פלעגט פראדע יעדען חמשה עשר בשבט איבערחזר'ן דעם זעלביגען פזמון.

און מיר זענען בעפאלען פראדעם קערב ווי ביהנען ארום האניג און מיר האָבען געקויפט באָקסער פאר גראשענס, פאר פיים'ס און פאר קאפיקעס.

מיר האָבען געקויפט און געגעסען מיט גרויס כונה די באָקסער, וואָס וואקסט אין ארץ ישראל אזוי פיעל, אז ציגען גריזשען זיי פראנק און פריי.

אה, ווי מיר האָבען דעמאָלט מקנא געווען די ארץ ישראל'דיגע ציגען!...

חמשה עשר בשבט איז געווען דער טאָג, ווען מען פלעגט געוועהנלעך מאכען די התחלות און די סיום'ס.

האָט א כתה בעדארפט אנפאנגען לערנען חומש, אדער גמרא, אין מיטען ווינטער, פלעגט די התחלה אבגעלייגט ווערען אויף חמשה עשר בשבט. דאָסגלייכען פלעגט מען אבלייגען א סיום אויפ'ן פרק ביז דעם טאָג. ביי אזא פאסירונג פלעגען קומען אין חדר די תלמידים'ס עלטערן. די טאָטעס האָבען געקליבען נחת פון די „אויסרייד־ען", און די

מאמעס האבען געווינט פאר שמחה, דאס זיי האבען זוכה געווען מגדל צו זיין זייערע קינדער לתורה.

א חוץ באקסער און אנדערע ארץ ישראל'דיגע פרות, פלעגען די עלטערן דעמאלט אויסטיילען פאר'ן גאנצען חדר לעקעך און בראנפען.

אין ישיבה האט מען חמשה עשר בשבט דערשפירט, אז עס קומט דער סוף זמן און אז דער קומענדער זמן וועט זיין זומער און ניט ווינטער.

אזוי ווי חמשה עשר באב פלעגט מען אנפאנגען צו לערנען בים־עכוויין גמרא בייגאכט, אזוי פלעגט מען אום חמשה עשר בשבט אנפאנגען צו בטלן די צייט ביי נאכט מיט פערשידענע ענינים, אבי ניט צו לערנען.

עס האט זיך שוין ניט איינגעזעסען ביי דער גמרא און דאס ארץ האט זיך גערוסען ערגעץ אנדערשוואו. די נשמה האט געלעבט נאך אן ענדערונג, נאך א שטיקעל שמחה'לע, נאך א האפקע, וואו דער גאנצער גוף זאל זיך עפעס א שטארקען טרייסעל געבען.

די לבנה, די קאלטע שטאלצע לבנה פלעגט אין די טעג אנפאנגען אריינצוקריכען ארום צעהן, עלף ביי נאכט אין דער ישיבה און האט עפעס גערופען און געשלעפט מיט א געהיימניספולער קראפט פון דעם עננען בית המדרש.

חמשה עשר בשבט פון אוועגד האבען די ישיבה בחורים אוועקגעלייגט זייערע גמרות און האבען אנגעפאנגען זיך מסדר צו זיין צום פורים שפיל.

פורים.

פון אלע אידישע ימים טובים איז פורים נעהנטער צום היינטיגען אידען.

פורים איז איבערהויפט ניט קיין יום טוב, נור א שמחה.

א יום טוב איז א פייערליכע עראינערונג פון אמאליגע צייטען, אן אבקלאנג פון א וויכטיגער גרויסער פאסירונג, וואס איז פארגעקומען אין לעבען פון דער נאציאן.

די היסטארישע פאסירונג, צוליב וועלכער אידען מאכען אלע יאהר פורים, איז ניט אזוי אונגעהייער וויכטיג. אונזער נאנצער יחוס פון יענער צייט איז, וואס אהשורוש איז געווען א מלך טפש, א מענש אהן א כאראקטער און דערצו א גרויסער בעל תאוה. צווישען די אידישע קינדער האט זיך איינגעפונען א שהען מיידל, וואס האט געקראגען חן אין די אויגען פון דעם נארישען קעניג, און האט איהם אזוי אונטערגעטענט אונטער איהר ווילען, אז ער האט שפעטער געטהאן אלעס, וואס זי האט פון איהם פערלאנגט.

די נאנצע מגלת אסתר איז געבויט אויף א צופעליגען עפיזאד, וואס איז ניט פערבונדען מיט דער אידישער נשמה. מיר זעהען דא ניט גרויסע אידישע גבורות. אפילו דאס, וואס מרדכי איז עולה לגדולה געווען און איז געווארען א שני למלך און פלעגט געהן אין קעניגליכע קליידער, איז אויך ניט אזוי וויכטיג, דאס אידען זאלן יעדען יאהר מאכען א יום טוב צוליב דעם. די נאנצע פורים געשיכטע איז צונויפגעפלאכטען פון גליקליכע צופאלען, וואס האבען געקענט יא זיין און ניט זיין. עס ליגען ניט אין דער געשיכטע גרויסע חכמות, מיט וועלכע טויזענדע און טויזענדע דורות זאלען קענען אזוי שטארק שטאלצירען. דער ספור המעשה גופא האט ניט אין זיך די עלעמענטען, דורך וועלכע זי זאל קענען ווערען פער-

הייליגט. ניטא דא די גרויסקייט פון דעם אידישען נביא און מיר זעהען דא ניט די מסירת נפש פון'ם אידישען גבור.

און דאך איז פורים ליעב יעדען אידען.

פורים איז ניט א הייליגע צייט נור א פרעהליכע צייט. פורים איז זיך דער איד משמח, ניט ווייל עס איז א מצוה זיך משמח צו זיין, נור ווייל עס איז א תעניג, א פערגעניגען זיך משמח צו זיין און זיך אנטרינקען ער דלא ידעי בין ארור המן לברוך מרדכי.

המן און מרדכי זענען ניט צוויי היסטאָרישע טיפען, נור טיפען פון דער געגענווארט.

המן'ען בעגעגענען מיר היינט, פונקט ווי מיר האבען איהם בעגעגענט מיט טויזענד יאָהר און מיט צוויי טויזענד יאָהר צוריק, און מיר בעגעגענען איהם אין אלע לענדער, וואו עס איז פאראן א מרדכי היהודי, א איד וואס האט זיין אייגענעם גאָט, זיינע אייגענע מנהגים און לעבט זיך אויף זיין אייגענעם שטייגער.

המן'ס מסירה, או עס איז פאראן איין פאלק, וואס איז צוזעעט און צושפרייט צווישען די פעלקער אין אלע מדינות, א פאלק וואס האט זיך זיינע אייגענע געזעצען — אנדערע געזעצען ווי ביי אלע פעלקער*) און מען דארף עס ניט דולדען, — אָט די גרויסע מסירה הערען מיר טאג טעגליך אויף אין היינטיגע צייטען.

דער איד פאלט אבער ניט ארונטער ביי זיך, ער איז זיכער, או סוף כל סוף מוז דער אויסגע'עקשנ'טער מרדכי בייקומען די המן'ס, וועלכע וועלען קריגען זייער מפלה און עס וועט ווייטער זיין ליהודים... און ער איז זיך דעריבער משמח מיט זיין גאנצען הארצען.

דער איד לאכט, ער מאכט חוזק פון די המן'ס, וועלכע וויל'ען אבמעקען דאס פאלק ישראל און פערגעסט ניט דערבי אז זיינע ארעמע, עלענדע קרובים, וועלכע נויטיגען זיך אין זיין הילף.

---

*) ישנו עם אחד מפזר ומפרד בין העמים בכל מדינות מלכותך ודתיהם שנות מכל עם... ולמלך אין שוה להניחם.

פורים וויזט דער איד ארוים ניט נור זיין גרויסע נשמה, נור אויך זיין ברייט הארץ. א קמצן, א קארגער, א קליינליכער מענש קען פון פורים קיין הנאה ניט האבען.

אויף המן'ס מפלה קען זיך נור יענער פרעהען, וועלכער איז אויך מקיים דעם מנהג פון שלוח מנות און מתנות לאביונים.

און דער איד אין דער ליטווישער שטעטל האט מקיים געווען דעם מנהג פון מתנות לאביונים ניט נעצווואונגענערהייט, ניט אלס נדבן, אלס וואהלטעטער, נור אלס אן אמת'ר געפיהלפולער מענש מיט א ווארעם הארץ, וואס איז פול מיט ליעבע, אמת'ע, ווארעמע ליעבע צו די יעניגע, וועמען דאס לעבען האט ניט אזוי געצערטעלט.

ביי אונזער זיידען אין שטוב איז פורים אין דער פריה נעווען א גאנ־צער יריד. די ארטיקלען, וואס זענען נעווען בעשטימט פאר שלוח מנות, זענען נעלעגען אויף אלע טישען. די ארטיקלען זענען נעווען פערשידענע פון אלערליי מינים און זענען נעווען צונעפאסט צו די בעדערפנישען פון די קרובים, פאר וועמען זיי זענען נעווען בעשטימט. דער זיידע און די באבע האבען נעוואוסט, ווי עס לעבען די ארעמע קרובים און גוטע פריינד און האבען געקויפט פאר זיי דאס. וואס זיי דארפען.

פאר דער עלטער מוהמען איז געלעגען א הארבאנד, פאר דער מוה־מען — א שייטעל, פאר דבורה די אלמנה — „צייג" צו נייהען איהרע קינ־דערלעך קליידער, פאר איין קרובה'ס קינדער — שיכעלאך, פאר א צווייטע קרובה'ס קינדער — זעקעלעך, פאר'ן רב א פלאש וויין, פאר'ן דיין א פלאש בראנפען, פאר'ן מלמד — טיי און צוקער, און פאר דער ארעמער שכן'טע — א חודש דירה געלה.

א חוץ די ארטיקלען האט דער זיידע אין טעלער, וואו עס איז נע־לענען דער שלוח מנות פאר יעדען קרוב אדער קרובה, געמוזט צולייגען אן אפעלסין, א ציטראן און אבגעקאכטע באב און די באבע האט פון איהר זייט אריינגעלענט אין יעדען טעלער א המן־טאש און פורים־צאצ־קעס פאר די קליינע קינדער, וואס איז בעשטאנען פון קראכמאלדיגע מענשעלעך, גמרא'לעך, מגילה'לעך און פידעלעך.

איינפאקען די שלוח מנות פלעגט דער פעטער בערע, וועלכער איז געווען א מאדים גוט ארומצובינדען דעם טעלער מיט דער גרויסער פאטישילע אזוי, אז כאצע דער אונטערשמיטל, וואס איז ניט געווען בעוואוסט פאר א גערמאנער יונגער מאן, זאל בריינגען דעם פעקעל מתנות און עם זאל ניט פעהלען א האר דארטען.

די אינניקלעך צווישען זיך פלעגען אויך שיקען איינע די אנדערע שלוח מנות אין בלינדע טאשען, פערמאכט מיט טיכלעך, אבער די טיכלעך זיינען נור געווען פאר לייטען. ביי זיך גופא האבען מיר געוואוסט פון א פריהער, וואס פאר א שלוח מנות עס לייגט אונטער'ן טיכעל. מיר פלעגען שוין ערב פורים צווישען זיך אבמאבען, וואס פאר א שלוח מנות מיר וועלען זיך איינע די אנדערע שיקען.

ניט אזוי לייכט פלעגען מיר צווישען זיך משוה ווערען וועגען דעם שלוח מנות. האט איינער פון אונזער כתה אסתר־תענית מודיע געווען, אז ער ווייל קריגען דוד המלך'ס פידעלע, וואס מענדע דער מארק איד בעט א פיים א שטיק, האבען אלע געוועלט הוקא אט אזא פידעלע אין מען האט געמוזט ווארפען צווישען זיך גורל, וועמען אט אזא שלוח מנות זאל אנקומען. און פורים גופא איז אויך ניט אזוי אריבער גלאט ביי אונז. אנדערע פלעגען אבנארען און אנשטאט א פידעלע פלעגט מען אין טאש געפינען א האלבען המן - טאש מיט באב... דאס פלעגט פיהרען צו געוויינען און צו ברוגז'ן, וואס האבען אנגעהאלטען ביז שושן־פורים, וועז מען איז צוריק געוואָרען חבר.

אין שטוב אויפ'ן טיש איז א נאנצען טאג געשטאנען דער הייסער סאמאוואר מיט א גרויסע שיסעל אבגעקאבטע באב, א פלעשעלע משקה און אייגענע געבאקטע המן טאשען צו פערבייסען.

דאס איז ניט געווען אנגענעהמ פאר דער פאמיליע, נור פאר אלע גוטע פריינד און סתם בעקאנטע, וועלכע פלעגען אריינקומען פון נאס אביסעל פערבריינגען.

די געסט האבען ניט געוואלט מען זאל זיי מכבד זיין. פורים — האבען זיי געוואוסט — דארף מען ניט ווארטען אויף כבוד, מען מוז אליין נעהמען און הנאה האבען פון המן'ס טפלה.

ארום מנחה־צייט האָט זיך שוין איבער'ן שטעדטל געהערט דער געזאנג פון די פּורים־שפּילער, וועלכע זענען געגאנגען פון הויז צו הויז און געשפּילט און געזונגען.

ושתי'ן האָבען מיר, פערשטעהט זיך, ניט אזוי שטארק ליעב געהאָט, און וועז חייקע די גרעטוואשערקע, וואָס האָט אויסגעזעהן פונקט אזוי ווי ושתי מיט א רויטען געזונדען פּנים, האָט אָנגעפאנגען צו זינגען: „איך ושתי המלכה, די ווייב פון אחשורוש"... האָט זי ביי אונז גאנץ ווייניג אויסגענומען, דערפאר האָט געפונען לייטזעליגקייט אין אונזערע אויגען יאנקעל דעם פוהרמאנ'ס יונגע ווייבעל, וואָס האָט אויסגעזעהן מיט איהר גרינעם פּנים אָט אזוי ווי אסתר המלכה.

אויסגערעסענע יאָהרען האָט פון אונז געהאָט שיקע דעם קצב'ס, ער האָט אָנגעטהון א פּאָר אלטע סאָלדאטסקע שטיוועל מיט קלינגענדיגע שפּאָרענס, א פּאָר גרויסע פערדרעהטע וואָנצעס און א דרייעקיגע הוט — דאָס איז געווען המן הרשע. ער, שיקע, האָט נעבעך געהאָט ניט ווייניג אויסצושטעהן פאר זיינע פּאָר גראָשען. יעטווידער, וואָס האָט נור געהאָט גאָט אין הארצען, האָט זיך נוקם געווען אָן המן'ן. וועד א שטורכע, וועד א בוכצע, וועד א קניפּ, וועד א שפּיי, — אלע האָבען געהאָלטען פאר א גרויסע מצוה אָנצוטהון המן'ן אלערליי נגיפות. דער גליקליכסטער פון די פּורים שפּילער איז געווען ברוך'קע, יענטע די טוקערקעס זוהן. ער האָט געטראָגען א לאנגען ווייסען פּלאקסענעם באָרד, א יארמולקע אונטער'ן היטעל און א הייקער — דער אמת'ר מרדכי. אזוי ווי אסתר האָט געמוזט זיין א גרינע, אזוי האָט מרדכי געמוזט האָבען א הייקער.

מרדכי האָט מיט זיין געואנג שטארק אויסגענומען און איהם פלענט מען טאקי אויך אריינרוקען אין האנד די מטבע פּורים געלט...

די אמת'ע שמחה האָט זיך אָנגעפאנגען פון אָוונד ביי דער סעו"ח, צו וועלכער עס זענען געקומען אלע קרובים, די רייכע ווי די אָרעמע, אפילו די נאנץ ווייטע אָרעמע קרובים.

אויפ'ן טיש זענען געשטאנען די זילבערנע און גאלדערנע כלים, די לאמפען האבען העל געלויכטעט, פון טיינעכץ האט געשלאנען א פארע און די אייגענע און די געסט האבען פערצעהלט חכמות און געלאכט, גע־לאכט גוטמוטהיג, אויפ'ן קול, מיט'ן נאנצען הארצען. עס איז נעווען פרעהליך אין הויז, ווארעם אין דער נשמה און לייכט אויפ'ן נעמיטה.

מעהר ווי המן אליין האבען פאר דעם ציעלברעט פון די וויצען נע־דיענט די עשרת בני המן פון אמאל און היינט.

יעדען צורר פון דער איצטיגער צייט האט מען צוגערעכענט צו המן'ס משפחה.

האט זיך אבגעדרוכט, אז דער צורר איז א גרויסער, א דיקער, א גרא־בער האט מען איהם א נאמען גענעבען פרשנדתא. איז ער נעווען א קליי־נער, א מאגערער, א נידעריגער האט מען איהם נעקרוינט מיט'ן נאמען ויזתא. פאר יעדען צורר האט מען געפונען דעם פאסענדען נאמען. אפילו דלפון און אשפתא האבען נעהאט נאכפאלגער. האט מען נעוואוסט, אז א נעוויסע פריצ'טע איז א מרשעת — האט מען איהר בעטיטעלט מיט'ן נאמען זרת, און מען האט איהר — אין די נעראנקען פערשטעהט זיך — מכבר נעווען מיט דער זעלביגער פאמוניצע...

פורים אבענד אין א אידישער הויז איז ניט נעווען קיין גרויסער תענוג צו זיין א צורר ישראל. מען האט איהם אריינגעזאגט אויף אן עכט אידישען שטייגער.

נאך דער סעודה איז מען אוועק צום ראש ישיבה, וואו די ישיבה בחורים האבען אויפגעפיהרט דעם „שפיעל".

פורים זענען די ישיבה לייט נעווען די העלדען פון טאג. דער סוף פון זמן האט זיך שוין אנגעהויבען. דער ראש ישיבה האט אויפגעהערט צו זאגען אלע טאג דעם שעור און דער משגיח האט שוין ניט געהאט אזא שליטא אויף די ארעמע בחורים, וועלכע האבען זיך געקליבען מיט זייער אנגעזאמעלטער תורה און מאגען קראנקהייטען פון די „טענ" צוריק אהיים.

די ישיבה בחורים איז נעווען גוט אויפ'ן הארצען און ווען זיי איז נעווען גוט האבען זיי געזונגען און געזאגט גלייכווערטלעך אין גרא־

מען. און זינגען און זאגען האבען די פעהיגע אידישע בחורים געקענט. זיי זענען געווען פעהיג צו אלץ. מאנכע זענען געווען בעשאנקען פון דער נאטור מיט אמת'ע טאלאנטען. א גאנץ יאהר האבען זיי עס ניט געקענט ארויסווייזען. פורים איז געווען זייער צייט. דעמאלט האבען זיי ארויס־געזאגט און ארויסגעזונגען אלץ, וואס זיי דריקט אויפ'ן הארצען. זיי האבען ניט געשאנעווועט די באלעבאסטעס, וואו זיי האבען געגעסען „טעג", דעם ראש ישיבה פאר זיינע גרויסע פלפולים, דעם משגיח פאר זיינע מסירות, די ראש ישיבה'טע פאר איהר „באק" און אזוי אלעמען. דעם ראש ישיבה'ס מיידלעך האבען, פערקעהרט, געהאט א גוטע מערכה. מיט זיי האבען די ישיבה לייט געלעבט גוט, בייזע צינגער פלעגען זאגען „צו גוט" און וועו מען האט בעראפט אין „שפיל" האבען אן אשה, פלעגען די ישיבה לייט קריגען קלוידלעך ביים רבין'ס טעכטער.

אין די גרויסע ישיבות ווי אין וואלאזין און טעלז פלעגען די ישיבה־לייט אויסקלייבען פון זיך א פורים רב. דער פורים רב האט פורים געקענינט אין דער ישיבה. ער פלעגט זיך אנטהון אין א לאנגע זיידענע קאפאטע, זיך ארומבינדען מיט א גארטעל, אויפ'ן קאפ א שטריימעל, מיט א בארד און פאות — פונקט אזוי ווי דער אמת'ער רב אדער ראש ישיבה פון א גאנץ יאהר.

פורים צו דער סעודה פלעגט דער פורים רב זאגען דעם שעור און דער אמת'ר ראש ישיבה פלעגט זיצען ארום טיש ווי א געוועהנליכער ישיבה בחור און הערן דעם פלפול פון זיין תלמיד, וואס טראגט היינט זיינע קלוידער...

דער נוסח און דער נגון פון דעם פורים'דיגען פלפול איז געווען ווי א גאנץ יאהר, אבער דער תוך, דער אינהאלט איז געווען א לצנות'דיגער און איז געווען צוגעפאסט צו די פראנדקעס פון דער ישיבה.

אלע שוואכקייטען פון ראש ישיבה און די משגיחים זענען געווארען אין דעם פלפול אבגעלאכט און דער ראש ישיבה האט קלאר געקענט זהען פון פלפול, ווי די ישיבה לייט האלטען פון זיינע לומדות און וואס זיי דענקען פון זיין פיהרונג.

אנדערע מאל פלעגט דער ראש ישיבה דארפען אויסהערן א שארפע שניידענדע קריטיק איבער זיך, אבער ער האט געמוזט גוטמוטהיג שווייגען און לאכען.

— וואס דענקט איהר, רבי, פון דעם „בלאט גמרא", וואס די שקצים האבען דא היינט געלערנט? — האט א פרעג געטהון יאשעל רבי זיסעלס, א יונגער מאן אויף קעסט, וואס האט זיך געשניטען צו זיין א משגיח אין דער ישיבה.

און דער ראש ישיבה האט מיט זיין ברייטען גוטהארציגען זיסען שמייכעל געענטפערט:

— נצחוני, בני, נצחוני...*)

אין דעם „שפיעל" פון די ישיבה בחורים האט תמיד געמוזט זיין א קראנקער אויפ'ן בעט, א חולה מסוכן, פערשטעהט זיך, א מלאך המות און א מלאך הדומה. דער מלאך המות און מלאך הדומה האבען ביידע געטראגען לאננע פלאקסענע בערד, און האבען געהאט א פנים פון וואלד גזלנים. אויב אין די הויכע טאקטורענע היטלען וואלט די ליכט, וואס דארטען איז געשטאנען ווי אין א לאמטערן, ניט בעלויכטען די אויסגעשניטענע אותיות: אויף איין היטל „מ ל א ך ה מ ו ת" און אויף דעם צווייטען „מ ל ך ה ד ו מ ה" — וואלט געווען זעהר שווער צו דערקענען אט די „מלאכים".

לעבען „מלאך המות" איז געלעגען א הילצערנער שווערד, וואס ער האט אויסגענוצט צו „יציאת נשמה" פון דעם זינדיגען מענש.

וועז די שפילער האבען זיך בעדארפט פערשטעלען אין זייערע קליידער, האט מען ארונטערגעדרעהט דעם לאמפ. דער פינסטערער צימער האט געדינט פאר דאס היינטיגע „הינטערקוליסען". וועז דער חולה איז שוין געלעגען אויף דעם רביצינ'ס שלאפבאנק, איינגעדעקט מיט דעם ראש ישיבה'ס שלאפ־ראק, און האט געקרעכצעט און דער מלאך המות מיט'ן מלאך הדומה זענען שוין געווען אנגעגרייט, האט מען דעם לאמפ אבי־

*) איך דיינק, אז די מסכתא פורים און אלע אנדערע עהנליכע מסכתא'ס, פול מיט לצנות, זענען געווען די פלפולים פון דעם פורים רב.

סעל ארויפגעדרעהט און אין דעם האלב פינסטערן צימער, וואו עס זע־נען געשטאנען די ישיבה לייט און די געסט, האט דער מלאך המות אנגעפאנגען צו זינגען מיט א בייזען קול:

דו רשע, דו טמא, דו חוטא, דו אפיקורס!
וואס איז געווען אום פסח דיינע עבירות?

און דער קראנקער, נעבעך, ליגט אויף זיין טויטען בעט און ענט־פערט מיט א ווייגנדיגער שטים, פול מיט חרטה און וויו.

אום פסח, אום פסח, אום פסח
האב איך אנגעמאכט א גאנצען חושך.

דער מלאך המות פרעגט ווייטער:

דו רשע, דו טמא, דו חוטא, דו אפיקורס,
וואס איז געווען אום שבועות דיינע עבירות?

און דער קראנקער מוז אזוי אבגעבען א דין וחשבון פון אלע עבירות, וואס ער האט אבגעטהאן אין די ימים טובים.

דער מלאך המות האט סוף כל סוף מיט זיין שווערד געמאכט אן ענד פון דעם זינדיגען מענשען און איז נעלם געווארען, דורכשטויסענ־דיג זיך דורכ'ן גאנצען עולם, און דער מלאך הרומה האט אנגעקלאפט אויפ'ן קבר (דעם קבר האט מען ניט געזעהן, נור מען איז זיך משער געווען, אז דער טויטער ליגט שוין אין קבר) און געפרעגט:

— רשע, ווי הייסטו!?

* * *

וועז דער שפיל איז שוין געווען צו ענד, און דער זינדיגער מענש

האָט בעראַפט אַריין אין גהינום, האָט מען אַרויפגעדרעהט דעם לאָמפּ און דאָס האָט געהייסען, אז דער פּאַראַנג לאָזט זיך אַרונטער...

נאָכ'ן שפּיעל האָבען די ישיבה לייט געזונגען, געזאָגט גראָמען, געטאַנצט מיט'ן ראש ישיבה, מיט דעם ראש ישיבה'ס אידענע, מיט דעם ראש ישיבה'ס טעכטער, און האָבען זיך משמח געווען ביז טאָג.

Toronto Jewish Public Library

THIS BOOK MAY BE KEPT
21 DAYS

and may be renewed once, if no application has been registered for it.
A fine of 4 cents a day is charged, if the book is kept after the last date stamped below. No book will be issued while a fine remains unpaid.

DATE DUE

JUN 9 '58			
NOV 7 '74			
FEB 19 '75			
FEB 29 '76			
SEP 8 '78			
DEC 2 3 1986			
CAT. No. 1137			

VIC LIBRARY, TOR

#1469